

Ντανιέλ Γκερέν
Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ
από την θεωρία στην πράξη

ΕΚΔΟΣΗ Δ'

DANIEL GUERIN

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ

Ἀπὸ τῆ θεωρία στὴ πράξη

Μετάφραση
Μπάμπης Λυκούδης

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ
ΤΥΠΟΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ

L'anarchisme

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Μπάμπης Λυκούδης

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ

Μ. Γεροντής, Τσίτσα 17
Τηλ. 835 - 138

ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Σεπτέμβρης 1973

ΕΚΔΟΣΕΙΣ: «ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ»

Βαλτετσίου 53 ΑΘΗΝΑ Τηλ.: 38 02 040

Πρόλογος

Έδώ και λίγο καιρό, το ενδιαφέρον για τον αναρχισμό άναζω-
πρώθηκε. Έργα δλόκληρα, μονογραφίες κι ανθολογίες άπριερώ-
νται σ' αυτόν. Δεν είναι βέβαιο ότι ή συγγραφική αυτή προσπά-
θεια είναι πάντα άληθινά άποτελεσματική. Είναι δύσκολο να κα-
θοριστούν τά χαρακτηριστικά του αναρχισμού. Ποτέ οι δάσκαλοί
του δεν συμπύκνωσαν σε συστηματικές πραγματείες τή σκέψη
τους. Όταν χρειάστηκε να εκθέσουν τήν άποφή τους, τó έκαναν
σε μικρές προπαγανδιστικές μπροσούρες όπου θρύμματα μόνο
τής αντίληψης αυτής παρουσιάζονται. Άλλωστε, υπάρχουν πολ-
λών ειδών αναρχισμοί και μεγάλη ποικιλομορφία στη σκέψη των
μεγάλων αντιεξουσιαστών (Libertaires).

Η άπόρριψη τής άθθεντικής έρμηνείας, ό τονισμός τής προ-
τεραιότητας τής άτομικής κρίσης οδηγούν ιδιαίτερα έντονα τούς
άντιεξουσιαστές στο να προβαίνουν σε «όμολογία άντιδογματισμού».
«Άς μη μεταβληθούμε σε άρχηγός μιας νέας θρησκείας, έγραφε
ό Προυττόν στον Μάρξ· ή θρησκεία αυτή άς είναι ή θρησκεία τής
λογικής, ή θρησκεία του λόγου.» Έτσι, οι άπόψεις των αντιεξου-
σιαστών είναι πιο ποικιλόμορφες, πιο θολές και πιο δυσδιάκριτες
άπ' τις ιδέες των «έξουσιαστικων» σοσιαλιστών, που οι άντιμαχό-
μενες αίρέσεις τους προσπαθούν, τουλάχιστο, να επιβάλλουν στους
ζηλωτές τους, κανόνες.

Σε μιá έπιστολή του προς τó διευθυντή τής Κομισερζερί, λίγο
πριν άνεβεί στη γκιλλοτίνα, ό τρομοκράτης Έμιλ Άρεθ έξηγου-
σε: «Ποτέ μη νομίζετε ότι ή άναρχία είναι ένα δόγμα, μιá άπα-
ραβίαστη θεωρία, κάτι που να λατρεύεται άπ' τούς πιστούς της
όπως οι μουσουλμάνοι λατρεύουν τó Κοράνι. Όχι: ή άπόλυτη

λευθερία πού διεκδικούμε τρέφει ακατάπανστα τις ιδέες μας, τις ανυψώνει πρὸς νέους ὀρίζοντες (ἀνάλογα μὲ τὸ μυαλό τῶν διαφόρων ἀτόμων) καὶ τις τοποθετεῖ ἔξω ἀπ' τὰ στενά πλαίσια κάθε τυποποίησης καὶ κάθε κωδικοποίησης. Δὲν εἴμαστε πιστοί». Καὶ ὁ μελλοθάνατος καταδικάζει τὴ «τυφλὴ πίστη» τῶν Γάλλων μαρξιστῶν τοῦ καιροῦ του «πού πιστεύουν σὲ κάτι ἐπειδὴ ὁ Γκέοντ εἶπε νὰ πιστεύουν σ' αὐτὸ καὶ πού ἔχουν μιὰ κατήχηση πού ἡ ἀμφισβήτηση τῶν παραγράφων της θεωρεῖται ἱεροσυλία».

Στὴν πραγματικότητα, παρὰ τὴν ποικιλομορφία καὶ τὸν πλοῦτο τῆς ἀναρχικῆς σκέψης, παρὰ τις ἀντιτάξεις της, παρὰ τις θεωρητικὲς διαμάχες της πού περιστρέφονται συχνὰ γύρω ἀπὸ ψευτοπροβλήματα, ἔχουμε νὰ κάνουμε μ' ἓνα ἀρκετῆς ὁμογένειας σύνολο ιδεῶν. Ἀναμφίβολα ὑπάρχουν, μὲ πρώτη ματιὰ τουλάχιστο, σημαντικὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στὸν ἀναρχικὸ ἀτομικισμό τοῦ Στίονερ (1806—1856) καὶ τὸν κοινωνιστικὸ (societaire) ἀναρχισμό. Ἄν κιντάξουμε ὅμως κατὰ βάθος τὰ πράγματα, θὰ δοῦμε ὅτι οἱ ἀπαδοὶ τῆς ἀπόλυτης ἐλευθερίας κι ἐκεῖνοι τῆς κοινωνικῆς οργάνωσης ἔχουν ἴσχυρη διαφορὰ ἀπ' ὅσο τὸ φαντάζονται κι ἀπ' ὅσο φαίνεται ἀπὸ πρώτη ἀποψη. Ὁ κοινωνιστὴς ἀναρχικὸς εἶναι ἐπίσης καὶ ἀτομικιστὴς. Ὁ ἀτομικιστὴς ἀναρχικὸς θὰ μπορεῖ κάλλιστα νὰ εἶναι κοινωνιστὴς πού δὲν τὸ ὁμολογεῖ.

Ἡ σχετικὴ ἐνότητα τοῦ κοινωνιστικοῦ ἀναρχισμοῦ προέρχεται ἀπ' τὸ γεγονός ὅτι τὴν ἐπεξεργάστηκαν, σχεδὸν τὴν ἴδια ἐποχὴ, δυὸ θεωρητικοί, πού ὁ ἓνας τους ἦταν μαθητὴς καὶ συνεχιστὴς τοῦ ἄλλου: ὁ Γάλλος Πιερ - Ζοζέφ Προυντὸν (1809—1865) κι ὁ Ρῶσσοις ἐξόριστος Μιχαὴλ Μπακούνιν (1814—1876). Ὁ Μπακούνιν καθόρισε τὸν ἀναρχισμό σὰν «ἀνάπτυξη καὶ ὄθηση τοῦ προυντονισμοῦ ὡς τις ἔσχατες συνέπειές του». Ὁ ἀναρχισμὸς αὐτὸς αὐτοκαθορίζεται σὰν κολλεκτιβιστικὸς.

Οἱ ἐπίγονοί του ὅμως ἐγκαταλείπουν τὸ ἐπιθετο αὐτὸ καὶ αὐτοχαρακτηρίζονται κομμουνιστὲς («ἀντιεξουσιαστικοὶ κομμουνιστὲς» ἐνοεῖται). Ὁ ἓνας ἀπ' αὐτοὺς, ὁ Πέτρος Κροσότκιν (1842—1921), ἓνας ἄλλος Ρῶσσοις ἐξόριστος, διοχετεύει στὴ θεωρία ἓναν οὐτοπισμὸ κι ἓναν ὀπτιμισμὸ πού ὁ «ἐπιστημονισμὸς» τους δὲν κατορθώνει νὰ ἀποκρούῃ τις ἀδυναμίες τους. Ὅσο γιὰ

τὸν Ἰταλὸ Ἑρρίκο Μαλατέστα (1853—1932), προσανατολίζεται πρὸς ἓνα συγκερατῆμένο ἀκτιβισμό συχνὰ παιδαριώδη, πλουτιζοντάς τον ταυτοχρόνα μὲ ἀδιάλλακτη πολεμικὴ. Κατόπιν, ἡ ἐμπειρία τῆς ρωσσοικῆς Ἐπανάστασης ὁδήγησε στὴν ἐμφάνιση ἐνὸς ἀπ' τὰ σημαντικότερα ἔργα τοῦ ἀναρχισμοῦ, τοῦ βιβλίου τοῦ Βολὴν (1882—1945).

Ἡ ἀναρχικὴ τρομοκρατία στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα παρουσιάζει δραματικὲς καὶ ἀνεκδοτικὲς πλευρὲς, μιὰ αἰματερῆ ὄσμη πού τὴν κάνει ἀπωθητικὴ στὸ κοινὸ αἶσθημα. Ἄν ὅμως στὸν καιρὸ της στάθηκε μιὰ σχολὴ ἀτομικῆς ἐνεργητικότητας καὶ θάρρους πού ἐμπνέει τὸ σεβασμὸ, ἂν μπόρεσε τότε νὰ τραβήξει τὴν προσοχὴ τῆς κοινῆς γνώμης πάνω στὴν κοινωνικὴ ἀδικία, σήμερα φαίνεται πιά σὰν μιὰ ἐπεισοδιακὴ καὶ στεῖρα παρέκκλιση τοῦ ἀναρχισμοῦ. Ἔχει τὴν ὄψη τοῦ κειμήλιου. Ὅταν κρατοῦμε καρφωμένα τὰ μάτια στὴν «κατσαρόλα» τοῦ Ραβασόλ, πράγμα πού ἐπιδιώκει τὸ ἐξώφυλλο μιᾶς πρόσφατης ἔκδοσης, καταλήγουμε νὰ ἀγνοοῦμε ἢ νὰ ὑποτιμοῦμε τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς ἀντίληψης γιὰ κοινωνικὴ ἀναδιοργάνωση πού, ἀπέχοντας πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι καταστροφικὴ, ὅπως διατεινόνται οἱ ἀντίπαλοι της, παρουσιάζεται, ὅταν τὴν ἐξετάζουμε, ἰδιαίτερα δημοουργικὴ. Παίρνουμε τὸ θάρρος νὰ στρέψουμε τὴν προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστη σὲ αὐτὸ τὸν ἀναρχισμό. Μὲ ποῖο δικαίωμα καὶ σ' ὄνομα ποιοῦ κριτήριου; Ἀπλούστατα γιὰ τὸ ὄλιγὸ γιὰ τὸ ὁποῖο πρόκειται δὲν ἔχει ἀπολιθωθεῖ ἀλλὰ εἶναι ὀλοζώντανο. Γιὰ τὴν θέτει προβλήματα πού εἶναι, περισσότερο ἀπὸ ποτέ, ἐπίκαιρα τώρα. Ἄν οἱ κραναλέες προκλήσεις πού εἰχνοταν κατάμουτρα στὴν κοινωνία καὶ οἱ ἐκρηκτικὲς ὄλες ἀνήκουν σὲ μιὰ προκατακλιμακωμένη ἐποχὴ καὶ δὲν τρομάζουν πιά, ἀντίθετα, οἱ ἀντιεξουσιαστικὲς προδρομικὲς θέσεις προκαλοῦν τὴ σκέψη. Διακρίνουμε σ' αὐτὲς μιὰ ἀπάντηση, σὲ ἀρκετὰ πλατιά κλίμακα, στὶς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς μας, βλέπουμε ὅτι μποροῦν νὰ συμβάλλουν στὴν οἰκοδόμηση τοῦ μέλλοντός μας.

Ἀντίθετα μὲ τ' ἀνάλογα βιβλία πού προηγήθηκαν ἀπ' αὐτό, τοῦτο τὸ μικρὸ βιβλίο δὲν ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ ἀποτελέσει τὴν ἴστο-

ρία ή τή βιβλιογραφία τοῦ ἀναρχισμοῦ. Οἱ μελετητές του, στίς ἐργασίες ποῦ ἀφιέρωσαν σ' αὐτόν, φρόντισαν πολὺ νὰ μὴν παραλείψουν κανένα ὄνομα ἀπ' τὶς καταγραφές τους. Ἐπιηρεασμένοι ἀπὸ ἐπιφανειακὲς ὁμοιότητες, πίστεψαν ὅτι ἀνακάλυψαν πολλοὺς προδρόμους του. Ἐδωσαν τὴν ἴδια σχεδὸν σημασία σὲ πρωταγωνιστὲς καὶ σὲ κομπάρσους. Ἐξιστόρησαν, μὲ ἀφθονία συχνὰ περιττῶν λεπτομερειῶν, τὴ ζωὴ πολλῶν, ἐμβυθύνοντας πολὺ λιγότερο στίς ἰδέες τους. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι τὰ περισπούδαστα αὐτὰ συμπληρώματά τους δίνουν στὸν ἀναγνώστη μιὰ ἐντύπωση χαοτικῆς διασπορᾶς καὶ σχετικῆς ἀσυναρτησίας ἔτσι ὥστε στὸ τέλος νὰ ἀναρωτιέται ἀκόμη τί τελοσπάντων εἶναι αὐτὸς ὁ ἀναρχισμὸς.

Ἡ μέθοδος ποῦ προσπαθήσαμε νὰ νιοθετήσουμε εἶναι διαφορετικὴ. Ἡ βιογραφία τῶν δασκάλων τῆς ἀντιεξουσιαστικῆς σκέψης θεωρεῖται ἐδῶ γνωστὴ. Ἐπὶ πλέον, μερικὲς φορές φωτίζει πολὺ λιγότερο τὸ θέμα μας, ἀπ' ὅτι μερικοὶ συγγραφεῖς πιστεύουν. Πράγματι, αὐτοὶ οἱ δάσκαλοι, δὲν ἦταν ὁμοίμορφα ἀναρχικοὶ σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τους, καὶ τὰ ἅπαντα τους περιέχον ἀρκετὲς σελίδες ποῦ δὲν ἔχουν καμιά σχέση μὲ τὸν ἀναρχισμό.

Ἔστι ὁ Προντόν, στὸ δεύτερο μέρος τῆς σταδιοδρομίας του, ἔδωσε στὴ σκέψη του μιὰ πῶς συντηρητικὴ χροιά. Ἡ ὀγκώδης καὶ μνημειακὴ Δικαιοσύνη στὴν Ἐπανάσταση καὶ τὴν Ἐκκλήσια (1858) ἀφιερώνεται προπάντων στὸ θερησκευτικὸ πρόβλημα καὶ τὸ συμπέρασμα του εἶναι πολὺ λίγο ἀντιεξουσιαστικὸ χαρακτήρα καθὼς, παρὰ τὸ φρενιασμένο ἀντικληρικαλισμὸ του, ἀποδέχεται τελικὰ ὅλες τὶς κατηγορίες (catégories) τοῦ καθολικισμοῦ, διακηρύσσει ὅτι εἶναι ἀρκετὰ χρήσιμες γιὰ τὴ διαπαιδαγώγηση καὶ τὴν ἠθικοποίηση τοῦ λαοῦ καὶ ὅτι πρέπει λοιπὸν νὰ διατηρηθεῖ ἡ χριστιανικὴ συμβολικὴ, καὶ φαίνεται διατεθειμένος νὰ προβεῖ, τὴν ὥρα ποῦ ἀφήνει τὴν πέννα, σὲ ὁμολογία πίστεως. Ἀπὸ σεβασμὸ στὴ μνήμη του, δὲν ἀναφέρουν παρὰ προσπερνώντας τα, τὸ «χαιρετισμὸ στὸν πόλεμο» του, τὶς πραγματείες του ἐναντία στὴ γυναῖκα καὶ τὶς ἐκδηλώσεις ρατσισμοῦ του.

Στὸν Μπακόνιν, τὸ φαινόμενο εἶναι ἀντίστροφο. Ἄσχετο μὲ τὸν ἀναρχισμό εἶναι τὸ πρῶτο τμήμα τῆς πολυτάραχης σταδιοδρομίας του σὰν ἐπαναστάτη συνωμότη. Ἀγκαλιάζει τὶς ἀντι-

ξουσιαστικὲς ἰδέες μετὰ τὸ 1864, ὅστερ' ἀπ' τὴν ἀποτυχία τῆς πολωνικῆς ἐξέγερσης, στὴν ὁποία εἶχε λάβει μέρος. Τὰ πρὶν ἀπὸ τὴ χρονολογία αὐτὴ κείμενά του δὲν ἔχουν θέση σὲ μιὰ ἀναρχικὴ ἀνθολογία.

Ὅσο γιὰ τὸν Κροπότκιν, τὸ καθαρὰ ἐπιστημονικὸ μέρος τοῦ ἔργου του, ποῦ τὸν ἔκανε σήμερα διάσημο στὴν ΕΣΣΔ σὰν ἐξαιρετικὸ σημαιοφόρο τῆς ἐθνικῆς γεωγραφίας εἶναι ὀλίγετα ξένο στὸν ἀναρχισμό, ὅπως ἄλλωστε, σ' ἄλλο ἐπίπεδο, καὶ ἡ φιλοπόλεμη τοποθέτησή του στὸν Ἀ' παγκόσμιο πόλεμο.

Στὴν ἱστορικὴ καὶ χρονολογικὴ καταγραφή, προτιμήσαμε ἐδῶ μιὰ ἄλλη, ἀσυνήθιστη μέθοδο: δὲν παρουσιάζουμε μὲ τὴ σειρά στὸν ἀναγνώστη προσωπικότητες, ἀλλὰ τὰ κυριότερα συστατικὰ θέματα τοῦ ἀναρχισμοῦ. Παραμερίσαμε θεληματικὰ μόνον ὅσα δὲν εἶναι καθαρὰ ἀντιεξουσιαστικά, ὅπως ἡ κριτικὴ τοῦ καπιταλισμοῦ, ὁ ἀθεϊσμός, ὁ ἀντιμιλιταρισμὸς, ὁ ἐλεύθερος ἔρωτας, κλπ. Ἀντὶ νὰ κάνουμε μιὰ συνόψιση ἀπὸ δεύτερο χέρι καὶ ἄρα ἀνούσια, ἀφήσαμε, τὶς πῶς πολὲς φορές, νὰ μιλοῦν τὰ ἴδια τὰ κείμενα. Ἔτσι τὰ θέματα γίνονται προσιτὰ ἀπ' τὸν ἀναγνώστη μὲ τὴν ἴδια τους τὴ μορφή, τὴ θέρημ καὶ τὸν ὁιστρο ποῦ ἔχουν στὴν πέννα τῶν θεωρητικῶν.

Κατόπιν ξανακνττάζουμε τὴ θεωρία κάτω ἀπὸ ἓνα ἄλλο πρίσμα: τὴ δείχνουμε στίς μεγάλες στιγμές, ὅπου βρέθηκε κάτω ἀπὸ τὴ δοκιμασία τῶν γεγονότων: τὴ ρωσικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1917, τὴν Ἰταλία μετὰ τὸ 1918, τὴν ἰσπανικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1936. Ἐνα τελευταῖο κεφάλαιο παρουσιάζει τὴν ἐργατικὴ ἀυτοδιεύθυνση ποῦ, ἀναμφίβολα, εἶναι ἡ πῶς πρωτότυπη δημιουργία τοῦ ἀναρχισμοῦ, στὴν σύγχρονη πραγματικότητά της: στὴ Γιουγκοσλαβία, τὴν Αἰγερία—ποιὸς ξέρει, αἴριο, ἴσως, καὶ στὴν ΕΣΣΔ.

Ἔτσι στὸ βιβλίον τοῦτο θὰ δοῦμε νὰ συγκροτοῦνται ἀκατάπαντα καί, συχνὰ, νὰ ἐναρμονίζονται δυὸ ἀντιλήψεις γιὰ τὸ σοσιαλισμὸ: μιὰ «ἐξουσιαστικὴ» καὶ μιὰ ἀντιεξουσιαστικὴ. Σὲ ποιὰ ἀπ' τὶς δυὸ ἀνήκει τὸ μέλλον—αὐτὸ τὸ θέμα προτείνουμε, τελειώνοντας τὴν ἀνάλυση, στὸν προβληματισμὸ τοῦ ἀναγνώστη.

Οἱ κινητήριες ἰδέες τοῦ ἀναρχισμοῦ

Θέματα λεξιλογίου

Τὸ λῆμμα ἀ ν α ρ χ ί α εἶναι παλιὸ ὄσον ὁ κόσμος. Προέρχεται ἀπὸ δύο λέξεις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας: ἀ ν και ἀ ρ χ ή, και σημαίνει κάτι σὺν ἀπουσίᾳ ἐξουσίας ἢ κυβέρνησης*. Καθὼς ὁμως κυριάρχησε μέσα στοὺς αἰῶνες ἡ πρόληψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορούσε νὰ κάνει χωρὶς αὐτά, ἡ λέξη ἀ ν α ρ χ ί α ἐννοήθηκε πάντοτε μὲ μιὰ κακὴ ἔννοια: συνώνυμο ἀταξίας, χάους και ἀποδιοργάνωσης.

Μέγας λογοπαίχτης, («ἡ ἰδιοκτησία εἶναι κλοπή») ὁ Πιέρ - Ζοζέφ Προυτόν προσεταιρίστηκε τὴ λέξη ἀ ν α ρ χ ί α. Θέλοντας, φαίνεται, νὰ σοκάρει ὅσο μπορούσε πῶς πολὺ, στὰ 1840, ἀνοίξε μὲ τὸ φιλισταίο του τὸν παρακάτω προκλητικὸ διάλογο:

— Εἶστε δημοκρατικὸς (republicain).

— Δημοκρατικὸς και' αὐτὴ ἡ λέξη ὁμως δὲν λέει τίποτα. Res Publica εἶναι τὸ δημόσιο πράγμα... Κι οἱ βασιλιάδες λοιπὸν εἶναι δημοκρατικοί.

— Λοιπὸν, εἶστε λαοκρατικὸς (démocrate);

— Ὁχι.

— Τί! Εἶστε λοιπὸν μοναρχικὸς;

— Ὁχι.

— Συναγματικὸς;

— Θεὸς φυλάξει.

— Ἀριστοκρατικὸς λοιπὸν;

— Οὔτε κατὰ διάνοια.

* Ἐδῶ ὁ συγγραφέας κάνει, βέβαια, λάθος. Δὲν ἀποτελοῦν οἱ δύο λέξεις ἀ ν και ἀ ρ χ ή τὴ λέξη ἀ ν α ρ χ ί α, ἀλλὰ τὸ στερητικὸ μόριο ἀ και ἡ λέξη ἀ ρ χ ή. Τὸ ν μπαίνει γιὰ λόγους εὐφωνίας. (σ.τ.μ.)

- Θέλετε μικτή κυβέρνηση;
- Ἀκόμη λιγότερο.
- Μὰ τί εἶστε τελοσπάντων;
- Ἀναρχικός.

Λέγοντας ἀναρχία — καί, συχνά, ὀρθογραφώντας την ἀναρχία γιά νά εἶναι λιγότερο εὐάλωτος στίς ἐπιθέσεις τῶν ἀντιπάλων του — ὁ Προυντόν, περισσότερο ἐποικοδομητικός ἀπ' ὅσο καταστροφικός, ἐννοοῦσε, ὅπως θά δοῦμε, ἐντελῶς τὸ ἀντίθετο ἀπ' τήν ἀταξία. Γι' αὐτόν, φορέας ἀταξίας ἦταν ἡ κυβέρνηση. Μόνο μιὰ κοινωνία χωρίς κυβέρνηση μποροῦσε νά ἀποκαταστήσει τή φυσική τάξη καί τήν κοινωνική ἁρμονία. Γιὰ νά προσδιορίσει τήν πανάκεια τούτη καί συμπεραίνοντας πῶς ἡ γλώσσα δέν τοῦ προμήθευε ἄλλη λέξη, προτίμησε νά ἀποκαταστήσει στήν στενή ἐτυμολογική της ἔννοια τήν παλιά λέξη ἀναρχία.

Κατά παράδοξο τρόπο ὁμοίως, ἐπέμεινε πεισματικά, στή φωτιά τῆς πολεμικῆς του — καί ὁ μαθητής του Μιχαήλ Μπακούνιν τὸν ἀκολούθησε σ' αὐτό —, νά χρησιμοποιεῖ τή λέξη ἀναρχία καί στήν κακή ἔννοιά της τῆς ἀταξίας — σάν νά μὴν ἦταν ἀρκετὰ θολωμένα τὰ νερά σ' αὐτὸ τὸ θέμα.

Κι ὄχι μόνο αὐτό. Ὁ Προυντόν καί ὁ Μπακούνιν αἰσθάνονταν μιὰ νοσηρὴ εὐχαρίστηση νά παίζουν μὲ τὴ σύγχυση πού προκαλοῦσαν οἱ δύο ἀντινομικὲς ἀποδοχὲς τῆς λέξης: ἡ ἀναρχία ἦταν γι' αὐτούς, ταυτόχρονα, ἡ πιὸ κολοσσιαία ἀταξία καί ἡ πληρέστερη ἀποδιοργάνωση τῆς κοινωνίας καί, πέρ' ἀπ' τὴ γιγαντιαία αὐτὴ ἐπαναστατικὴ μεταλλαγὴ, ἡ οἰκοδόμησις μιᾶς νέας τάξης πραγμάτων, σταθερῆς καί ὀρθολογικῆς, βασισμένης στήν ἐλευθερία καί τὴν ἀλληλεγγύη.

Μολοντούτο, οἱ κατοπινοὶ μαθητὲς τῶν δύο πατέρων τοῦ ἀναρχισμοῦ δίστασαν νά χρησιμοποιήσουν ἕναν ὄρο τόσο λυπηρῆς ἐλαστικότητας, πού δέν ἐκφραζε, γιά τὸν ἀμύητο, παρὰ μιὰ ἀρνητικὴ ἰδέα καί προσφερόταν σὲ ὀπωσδήποτε ἐνοχλητικὲς παρερμηνεῖες. Ὁ ἴδιος ὁ Προυντόν, πού εἶχε σωφρονιστεῖ, ὀνόμαζε τὸν ἑαυτό του, στὰ τέλη τῆς σύντομης σταδιοδρομίας του, ὁμοσπονδίακὸ (fédéraliste). Ἄντι γιά τὴ λέξη ἀναρχισμός, ὁ μικροαστισμὸς τῶν τελευταίων του χρόνων προτίμησε τὴ λέξη mutuellisme καί ἡ σοσιαλιστικὴ του κατεύθυνση, τὴ λέξη

κολλεκτιβισμός πού σύντομα ἀντικαταστάθηκε ἀπ' τὸ κομμουνισμός. Ἀργότερα, στὴ Γαλλία, στὰ τέλη τοῦ αἰώνα, ὁ Σεμπαστιὰν Φῶρ ξαναπῆρε μιὰ λέξη πού εἶχε ἐπινοηθεῖ στὰ 1858 ἀπὸ κάποιον Ζοζέφ Ντεζάκ καί τὴν ἔκανε τίτλο μιᾶς ἐφημερίδας: Ὁ ἀντιεξουσιαστῆς (Libertaire). Σήμερα οἱ δύο αὐτοὶ ὄροι: ἀναρχικός καί ἀντιεξουσιαστῆς εἶναι ταυτόσημοι καί χρησιμοποιοῦνται ἐναλλακτικά.

Οἱ περισσότεροὶ ὁμοίως ἀπ' τοὺς ὄρους τούτους παρουσιάζουν ἕνα σοβαρὸ μειονέκτημα: δέν ἐκφράζουν τὴ βασικὴ πλευρὰ τῶν θεωριῶν πού διατείνονται ὅτι προσδιορίζουν. Ἀναρχία στήν πραγματικότητα, εἶναι πρὶν ἀπ' ὅλα συνώνυμη μὲ τὸ σοσιαλισμός. Ὁ ἀναρχικός εἶναι ἕνας σοσιαλιστῆς πού ἀποσκοπεῖ στήν ἐξάλειψη τῆς ἐκμετάλλευσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' τὸν ἀνθρώπο. Ὁ ἀναρχισμὸς εἶναι ἕνας ἀπ' τοὺς κλάδους τῆς σοσιαλιστικῆς σκέψης. Ἕνας κλάδος ὅπου κυριαρχοῦν ἡ φροντίδα γιά τὴν ἐλευθερία καί ἡ ἐπιθυμία τῆς κατάρτησης τοῦ Κράτους. Γιὰ τὸν Ἀδόλφο Φίσερ, ἕναν ἀπ' τοὺς μάρτυρες τοῦ Σικάγου, «κάθε ἀναρχικός εἶναι σοσιαλιστῆς, κάθε σοσιαλιστῆς ὁμοίως δέν εἶναι ὅπου εὐτυχικά καὶ ἀναρχικός».

Ὅρισμένοι ἀναρχικοὶ θεωροῦν ὅτι αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀθηναικότεροι καὶ συνεπέστεροι σοσιαλιστῆς. Ἡ ἐτικέττα ὁμοίως πού ἔδωσαν στοὺς ἑαυτοὺς τους ἢ πού ἄφησαν νά τοὺς ἐπικολληθεῖ καί πού συχνά τὴ μοιράστηκαν μὲ τοὺς τρομοκράτες, συχνά τοὺς ἔκανε νά θεωροῦνται, ἐσφαλμένα, κάτι σάν «ξένο σῶμα» μέσα στὴ σοσιαλιστικὴ οἰκογένεια. Ἀπ' αὐτὸ πῆγασε μιὰ δλόκληρη σειρά παρεξηγήσεων καί λεξιμαχιῶν, τίς περισσότερες φορές χωρὶς ἀντικείμενο. Μερικοὶ σύγχρονοι ἀναρχικοὶ βοήθησαν στὴ διάλυση τῆς σύγχυσης μὲ τὸν προσεταιρισμὸ μιᾶς πιὸ καθαρῆς ὀρολογίας: κηρύσσουν τὸν ἀντιεξουσιαστικὸ σοσιαλισμὸ ἢ κομμουνισμὸ.

Μιά ψυχική εξέγερση

Πρίν απ' όλα ο αναρχισμός είναι αυτό που θα μπορούσε να ονομαστεί ψυχική εξέγερση. Ο Ώγκυστέν Άμν, διενεργώντας, στα τέλη του περασμένου αιώνα, μιá σφυγμομέτρηση στους αναρχικούς κύκλους, συμπέρανε ότι ο αναρχικός βασικά είναι ένα εξεγερμένο άτομο. Άρνιέται συνολικά την κοινωνία και τους δεσμοφύλακες της. Άπελευθερώνεται, έλεγε ο Μάξ Στίρνερ, από κάθε τι τὸ ιερό. Έπιτελεί μιá τεράστιας έκτασης απομυθοποίηση. Αὐτοί οί «ἀλήτες τοῦ πνεύματος», αὐτοί οί «κακοκέφαλοι», ἀντί νά θεωροῦν σάν ἀπαραβίαστες ἀλήθειες ὅλα αὐτά που δίνουν σέ χιλιάδες ἀνθρώπους παρηγοριά και γαλήνη, πηδοῦν πάνω απ' τὰ φράγματα τῆς παραδοσιακῆς κληρονομιάς και ἀφήνονται ἀχαλίνωτα στίς φαντασιοκοπίες τῆς ἀσεβέστατης κριτικῆς τους.

Ο Προυντόν ἀπορρίπτει συνολικά ὅλο τὸν «ἐπίσημο κόσμο», τοὺς φιλόσοφους, τοὺς παπάδες, τοὺς δικαστές, τοὺς ἀκαδημαϊκοὺς, τοὺς δημοσιογράφους, τοὺς βουλευτές, κλπ. γιὰ τοὺς ὁποίους «ὁ λαὸς εἶναι πάντα τὸ ζῶο που χτυποῦν, φιμώνουν και ἀλυσσοδέχουν» που τὸ κατευθύνουν σάν ρινόκερο, ἢ ἐλέφαντα, που δαμιάζουν με τὴν πείνα, που τὸ κάνουν νά αἰμορραγεῖ με τὸν ἀποικισμὸ και τὸν πόλεμο. Ο Έλιξέ Ρεκλύ ἐξηγεῖ γιατί ἡ κοινωνία φαίνεται τόσο καλὴ και πρέπει νά διατηρηθεῖ στὰ μάτια τῶν χορτάτων: «Ἄφου ὑπάρχουν πλούσιοι και φτωχοί, ἰσχυροὶ και ὑποταγμένοι, ἀφέντες και ὑπηρέτες, καισαρες που κηρύσσουν τὴ μάχη και μονομάχοι που πᾶνε νά πεθάνουν, οί προβλεπτικοὶ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν παρά νά πᾶνε με τὸ μέρος τῶν πλούσιων και τῶν ἀφεντάδων, νά γίνουν ἀδολοκάλακες τῶν καισάρων.»

Ἡ διαρκὴς κατάσταση ἐξέγερσης ὅπου θρίσκειται, ὀδηγεῖ τὸν ἀναρχικὸ νά νοιώθει συμπάθεια γιὰ τοὺς προγραμμαμένους, τοὺς παρᾶνομους, νά ἀγκαλιάζει τὴν ὑπόθεση τοῦ κατὰδικου και κάθε ἄλλου δοκιμασμένου. Εἶναι κατάφωρη ἀδικία, πιστεύει ὁ Μπακούνιν, ἡ βαθεῖα περιφρόνηση με τὴν ὅποια μιλοῦν ὁ Μάρξ και ὁ Ένγκελς γιὰ τὸ λ ο υ μ π ε ν π ρ ο λ ε τ α ρ ι ᾶ τ ο, τὸ «κουρελο-προλεταριάτο», «γιατί σ' αὐτὸ και μόνο σ' αὐτὸ και ὄχι στὸ ἀστικοποιημένο στρώμα τῆς ἐργατικῆς μάζας θρίσκειται τὸ πνεῦμα και ἡ δύναμη τῆς μελλοντικῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης».

Ο Μπαλζάκ βάζει στὸ στόμα τοῦ Βωιτρέν του, ἔντονης, μισορέμπελης και μισοεγκληματικῆς ἐνσάρκωσης τῆς κοινωνικῆς διαμαρτυρίας, λόγια που δὲν θά ἀποκήρυττε ἕνας ἀναρχικός.

Ἡ ἀπέχθεια γιὰ τὸ κράτος

Γιὰ τὸν ἀναρχικὸ, απ' ὅλες τίς προλήψεις που τυφλώνουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἡ πιὸ ὀλέθρια εἶναι ἡ πρόληψη τοῦ Κράτους. Ο Στίρνερ ὠρύεται ἐνάγνια σ' ἐκείνον που, «ἀπὸ πάντοτε», «εἶναι δέσμιος τῆς πρόληψης τοῦ Κράτους».

Ο Προυντόν δὲν κεραυνοβολεῖ λιγότερο αὐτὴ τὴ «φαντασμαγορία τοῦ πνεύματός μας, που τὸ πρῶτο καθήκον ἐνός λόγου (r a i s o n) ἐλευθεροῦ εἶναι νά τὴ στείλει στὰ μουσεῖα και τίς βιβλιοθήκες». Και κάνει τὴν ἀποσύνδεση τοῦ μηχανισμοῦ του: «Ἡ αἰτία τῆς διατήρησης τῆς νοητικῆς αὐτῆς προδιάθεσης και τῆς ἀκατανίκητης γοητείας τῆς πρόληψης τοῦ Κράτους, εἶναι ὅτι ἡ ἐξουσία παρουσιάστηκε πάντοτε στὰ μυαλά τῶν ἀνθρώπων σάν τὸ φυσικὸ ὄργανο τῆς δικαιοσύνης, ὁ προστάτης τοῦ φτωχοῦ.» Χλευάζοντας τοὺς ἀδιόρθωτους «ἐξουσιαστικοὺς» που «σκύθουν μπρὸς στὴν ἐξουσία σάν ἐκκλησιαστικοὶ ἐπίτροποι μπρὸς στὰ ἅγια τῶν ἁγίων» και μυκτηρίζοντας «ὅλα τὰ κόμματα χωρὶς ἐξαίρεση» που στρέφουν «ἀκατάπαυστα τὰ βλέμματά τους πρὸς τὴν ἐξουσία, σάν τὸν μοναδικὸ τους πόλο», εὔχεται τὸν ἐρχομὸ τῆς μέρας ἐκείνης ὅπου «ἡ ἀπάρνηση τῆς ἐξουσίας θά ἀντικαταστήση στὴν πολιτικὴ κατῆχηση τὴν πίστη σ' αὐτὴ».

Ο Κροπότκιν εἰρωνεύεται τοὺς μπουρζουάδες που «θεωροῦν τὸ λαὸ σάν μιὰ ἀγέλη ἀγρίων που θά καταβροχθίσει ὁ ἕνας τὸν ἄλλο ἀμέσως μόλις πάψει νά λειτουργεῖ ἡ κυβέρνηση». Ο Μαλατέστα, προαναγγέλλοντας τὴ ψυχανάλυση, ἀνιχνεύει τὸ φόβο τῆς ἐλευθερίας που ἐδρεύει στὸ ὑποσυνείδητο τῶν «ἐξουσιαστικῶν».

Ποιὰ εἶναι, γιὰ τοὺς ἀναρχικοὺς, τὰ μειονεκτήματα τοῦ Κράτους;

Ἄς ἀκούσουμε τὸν Στίρνερ: «Εἴμαστε οί δύο μας, τὸ Κράτος και ἐγὼ, ἔχθοι.» «Κάθε Κράτος εἶναι τυραννία, εἴτε ἐγὼς εἴτε πολ-

λών.» Κάθε Κράτος είναι, αναγκαστικά, ολοκληρωτικό, όπως θα λέγαμε σήμερα: «Το Κράτος έχει πάντα ένα σκοπό: να περιορίσει, να δέσει, να καθυποτάξει το άτομο στο δημόσιο (...). Το Κράτος αποσκοπεί με τη λογοκρισία του, την έποπτευσή του, την αστυνομία του, να παρεμποδίσει κάθε ελεύθερη δραστηριότητα και θεωρεί την καταπίεση αυτή σαν καθήκον του, γιατί του επιβάλλεται (...) απ' το ένστικτο της αυτοσυντήρησής του.» «Το Κράτος δεν μου επιτρέπει να θγάλω απ' τις σκέψεις μου δλη την αξία τους και να τις μεταδώσω στους ανθρώπους (...) παρά μόνο αν συμφωνούν με τις δικές του (...). Διαφορετικά μου κλείνει το στόμα.»

Ο Προυντόν ακολουθεί τον Στίρνερ: «Κυβέρνηση του ανθρώπου απ' τον άνθρωπο, σημαίνει δουλεία.» «Όποιος θάζει πάνω μου το χέρι του για να με κυβερνήσει είναι ένας σφετεριστής και τύραννος. Τόν θεωρώ έχθρό μου.» Και εξαπολύει μια ιερεμιάδα, αξία ενός Μολιέρου ή ενός Μπωμαρσαί: «Με κυβερνούν σημαίνει με επιτηρούν, με έποπτεύουν, με χαφιεδίζουν, με κατευθύνουν, με νομοθετούν, με ρυθμίζουν, με περιχαρακώνουν, με διαπαιδαγωγούν, μου κάνουν κατήχηση, με ελέγχουν, με κοστολογούν, με αποτιμούν, με μετρούν, με διοικούν όντα που δεν έχουν ούτε το δικαίωμα, ούτε τη γνώση, ούτε την άρετή γι' αυτό (...). Με κυβερνούν σημαίνει με σημειώνουν, με καταγράφουν, με απογράφουν, με ζυγίζουν, με ταξινομούν, με φορολογούν, με ύποσημειώνουν, με έμποδίζουν, με μετασηματίζουν, με αναστηλώνουν, με διορθώνουν. Σημαίνει, με το πρόσχημα της δημόσιας ωφέλειας και του γενικού συμφέροντος, να με καταχωρούν, να με εξαγοράζουν, να με εκμεταλλεύονται, να με μονοπωλούν, να με γδύνουν, να με συμπιέζουν, να με μυστικοποιούν, να με κλέβουν κι ύστερα, με την παραμικρή αντίσταση από μέρους μου, με το παραμικρό παράπονο, να με καταδιώκουν, να με προπηλακίζουν, να με ταλανίζουν, να με κυνηγούν, να με λοιδωρούν, να με ανασκοπολίζουν, να με άφοπλίζουν, να με δένουν χειροπόδαρα, να με χώνουν φυλακή, να με τουφεκίζουν, να με πυροβολούν, να με δικάζουν, να με καταδικάζουν, να με εκτοπίζουν, να με θυσιάζουν, να με πουλούν, να με προδίνουν, και, σαν άπόγειο, να με έμπαίζουν, να με χλευάζουν, να με ξεφτελίζουν, να με άτιμάζουν. Αυτή είναι ή έξουσία, αυτή είναι ή δικαιοσύνη της, αυτή είναι ή ήθική της! (...). «Ω ανθρώπινη προ-

σωπικότητα! Πώς γίνεται και σύβηκες σ' αυτή την χαμέρπεια έξήγητα όλόκληρους αιώνες;»

Για τον Μπακούιν το Κράτος είναι μια «άφαίρεση που καταβροχθίζει τη λαϊκή ζωή», ένα «άπέραντο κοιμητήριο όπου, κάτω απ' τη σκιά και το πρόσχημα της άφάιρεσης αυτής, με γενναίωδωρία και μακαριότητα σφαγιάζονται και θάβονται όλοι οι γνήσιοι: κραδασμοί, όλες οι ζωντανές δυνάμεις μιάς χώρας.»

«Απέχοντας πολύ απ' το να είναι παράγοντας ενεργητικότητας, ή κυβέρνηση, σύμφωνα με τον Μαλατέστα, σπαταλά, παραλύει και καταστρέφει με τις μεθόδους της τεράστιες δυνάμεις.»

Στο βαθμό που απλώνονται οι δικαιοδοσίες του Κράτους και της γραφειοκρατίας του, ο κίνδυνος αυξάνεται. Σ' ένα προφητικό δραματισμό, ο Προυντόν προαναγγέλλει τη μεγαλύτερη μάστιγα του είκοστού αιώνα: «Η ύπαλληλοκρατία ώθει στον Κρατικό κομμουνισμό, στην άπορρόφηση κάθε τοπικής και άτομικής ζωής από το διοικητικό μηχανισμό, στην καταστροφή κάθε ελεύθερης σκέψης. «Όλος ο κόσμος ζητά τη στέγασή του κάτω απ' τη σκέπη της έξουσίας, ζητά να ζήσει σε θάρος του δημόσιου.» Έφτασε πιά ο κειρός να θέσουμε τέρμα σ' όλα αυτά: «Με τη συνεχή επέκταση της συγκεντροποίησης (...), τα πράγματα έφτασαν σε τέτοιο σημείο ώστε ή κοινωνία και ή κυβέρνηση δεν μπορούν πιά να ζήσουν μαζί.» «Δεν ύπάρχει τίποτα, άπολύτως τίποτα μέσα στο Κράτος, απ' την κορυφή ως τη βάση της γραφειοκρατίας, που να μην άποτελεί κατάχρηση που πρέπει να εξαλειφτεί, παρασιτισμός που πρέπει να εξαφανιστεί, όργανο κυριαρχίας που πρέπει να καταστραφεί. Και μās μιλάτε για διατήρηση του Κράτους, για αύξηση της άρμοδιότητας του Κράτους, για περισσότερη ένιχουση της έξουσίας του Κράτους! Και λέτε κατόπιν ότι είστε επαναστάτης!»

Με την ίδια άγχωτική διαύγεια ο Μπακούιν διαβλέπει ένα όλο και περισσότερο ολοκληρωτικό Κράτος. Στα μάτια του οι δυνάμεις της παγκόσμιας άντεπανάστασης «στηριγμένες σε τεράστια χρηματική δύναμη, σε μόνιμους στρατούς και σε μια τρομακτική γραφειοκρατία», προικισμένες «μ' όλα τα τρομερά μέσα που τους δίνει ή σύγχρονη συγκεντροποίηση» είναι ένα «τεράστιό, άπειλητικό και συντριπτικό γεγονός».

Κάτω ή 'Αστική Δημοκρατία

Ο αναρχικός καταγγέλλει με περισσότερη δριμύτητα απ' τον «έξουσιαστικό» σοσιαλιστή την άπάτη της αστικής δημοκρατίας.

Το αστικοδημοκρατικό Κράτος, βαφτισμένο «έθνος», φαίνεται το ίδιο επίφοβο στον Στίρνερ όσο και το παλιό απολυταρχικό Κράτος: «Ο παλιός μονάρχης ήταν θλιβερός κι αξιολύπητος μπροστά στον καινούργιο, στο «κυρίαρχο έθνος». Στο φιλελευθερισμό δεν έχουμε παρά τη διαιώνιση της πανάρχαιας περιφρόνησης απέναντι στο Έγώ.» «Πολλά βέβαια προνόμια αφαιρέθηκαν με τον καιρό, όλα όμως προς όφελος του Κράτους (...) και καθόλου για την αναζωογόνηση του Έγώ μου.»

Κατά τη γνώμη του Προυντόν, «ή δημοκρατία δεν είναι τίποτα παραπάνω απ' τη συνταγματική αυθαιρεσία». Ο λαός κηρύχτηκε κυρίαρχος ύστερ' από «άπάτη» των πατέρων μας. Στην πραγματικότητα, είναι βασιλιάς χωρίς επικράτεια, ο πύθκος των βασιλιάδων που, απ' τη μεγαλωσύνη και τη γενναιοδωρία των βασιλιάδων, έχει μόνο τον τίτλο. Βασιλεύει και δεν κυβερνά. Πραγματώνοντας την κυριαρχία του με την περιοδική άσκηση της καθολικής ψηφοφορίας, ανανεώνει κάθε τρία ή πέντε χρόνια την παραίτησή του. Ο δυνάστης διώχτηκε απ' το θρόνο, ή βασιλεία όμως διατηρήθηκε ανέρατη. Το ψηφοδέλτιο, στα χέρια ενός λαού που ή μόρφωσή του θεληματικά παραμελήθηκε, αποτελεί μια σοφή πανουργία που ωφελεί μόνο το συνασπισμό των βαρώνων της ιδιοκτησίας, του έμπορίου και της βιομηχανίας.

Η θεωρία όμως της κυριαρχίας του λαού περιέχει ή ίδια την αναίρεσή της. Αν ο λαός δλόκληρος ήταν πραγματικά κυρίαρχος, ούτε κυβέρνηση πια θα υπήρχε, ούτε κυβερνούμενοι. Η κυριαρχία θα περιοριζόταν στο μηδέν. Το Κράτος δεν θα είχε πια τον παραμικρό λόγο ύπαρξης, θα ταυτιζόταν με την κοινωνία και θα εξαφανιζόταν στη βιομηχανική οργάνωση.

Για τον Μπακούνιν, «το αντιπροσωπευτικό σύστημα, μακριά απ' το να αποτελεί έγγύηση για το λαό, πλάθει και διασφαλίζει αντίθετα, τη διαρκή ύπαρξη μιας κυβερνητικής αριστοκρατίας ενάντια στο λαό». Η καθολική ψηφοφορία είναι μια φάρσα, ένα δόλωμα, μια δικλείδα ασφαλείας, μια μάσκα πίσω απ' την οποία «κρύ-

βεται ή άληθινά δεσποτική έξουσία του Κράτους, βασισμένη στην ιράπεζα, την αστυνομία και το στρατό», «ένα έξαιρετο μέσο για την καταπίεση και την εξόντωση ενός λαού στ' όνομα και με το πρόσχημα μιας λεγόμενης λαϊκής θέλησης».

Ο αναρχικός δεν πιστεύει καθόλου στη χειραφέτησή με το ψηφοδέλτιο. Ο Προυντόν είναι, στη θεωρία τουλάχιστον, υπαδός της άποψης. Πιστεύει ότι «ή κοινωνική επανάσταση διακυβεύεται σοβαρά αν έρθει με πολιτική επανάσταση». Ψήφος σημαίνει παραλογισμός, πράξη δειλίας, συνενοχή με τη διαφθορά του καθεστώτος: «Για να πολεμήσουμε όλα μαζί τα παλιά κόμματα, δεν θα αναζητήσουμε το πεδίο μάχης μας νόμιμα στο κοινοβούλιο, αλλά έξω απ' αυτό.» «Καθολική ψήφος σημαίνει άντεπανάσ.αση». Για να συσταθεί σε τάξη, το προλεταριάτο πρέπει, πρωταρχικά να «άποσπαστεί» απ' την αστική δημοκρατία.

Απ' αυτή όμως τη θέση άρχής ο άγωνιστής Προυντόν έκανε πολλές υποχωρήσεις. Τον Ιούνη του 1848, άφέθηκε να έλεγεί βουλευτής και να κυλίσει, προς στιγμή, στον κοινοβουλευτικό θάλο. Δυό φορές κατόπι, στις μερικές (partielles) έκλογές του Σεπτέμβρη 1848 και στην Προεδρική έκλογή της 10ης Δεκέμβρη του ίδιου χρόνου, ύποστηρίζει την ύποψηφιότητα του Ρασπάιγ, ενός απ' τους ήγέτες της άκρας άριστερας, που ήταν τότε στη φυλακή. Φτάνει μέχρι να διαποτιστεί απ' την τακτική του «μη χείρονος» προτιμώντας το στρατηγό Καβαινιάκ, δήμο του παρισινού προλεταριάτου, απ' το μαθητευόμενο δικτάτορα Λουδοβίκο - Ναπολέοντα. Πολύ άργότερα, στις έκλογές του 1863 και 1864 προπαγανδίζει, βέβαια, τη λευκή ψήφο, σαν διαμαρτυρία όμως ενάντια στην αυτοκρατορική δικτατορία κι όχι σαν αντίθεση στην καθολική ψηφοφορία που τη βαπτίζει τώρα «κατ' έξοχήν δημοκρατική άρχή».

Ο Μπακούνιν και οι ύπαδοί του στην Πρώτη Διεθνή διαμαρτύρονται ενάντια στο επίθετο των «άποχιακών» που τους κόλλησαν οι μαρξιστές. Το μπουκοτάρισμα των καλπών δεν αποτελεί γι' αυτούς άρθρο πίστης, αλλά άπλο θέμα τακτικής. Μ' όλο που τονίζουν την πρωταρχικότητα της ταξικής πάλης απέναντι στο οικονομικό σχέδιο, δεν δέχονται να λένε ότι κάνουν άφάιρεση της «πολιτικής». Δεν άπορρίπτουν την «πολιτική», αλλά την αστική μόνο πολιτική. Δεν καταδικάζουν την πολιτική επανάσταση παρά

μόνο αν προηγηθεί της κοινωνικής. Δεν κρατούν σε απόσταση παρά τα πολιτικά κινήματα που δεν έχουν άμεσο στόχο την ολοκληρωτική χειραφέτηση των εργαζομένων. Αυτό που φοβούνται και καταγγέλλουν, είναι οι διαφορούμενες έκλογικές συμμαχίες με τα αστικορίζοσπαστικά κόμματα, τύπου «1848», ή «λαϊκομετωπικού» τύπου, όπως θα λέγαμε σήμερα. Φοβούνται ακόμα ότι οι εργάτες που εκλέγονται βουλευτές, μεταφέρονται σε αστικές συνθήκες ύπαρξης, παύουν να είναι εργαζόμενοι και γίνονται πολιτικοί, μεταβάλλονται σε αστούς και μάλιστα σε περισσότερο αστούς κι από τους ίδιους τους αστούς.

Μολοντούτο η στάση των αναρχικών απέναντι στην καθολική ψηφοφορία, απέχει πολύ απ' το να είναι συγκροτημένη και συνεπής. Άλλοι θεωρούν το ψηφοδέλτιο σαν το «μη χείρον». Άλλοι είναι αδιάλλακτοι και καταδικάζουν τη χρησιμοποίησή του ανεξάρτητα απ' τις συνθήκες· το θέμα αυτό το κάνουν ζήτημα θεωρητικής καθαρότητας. Έτσι, ο Μαλατέστα, με την ευκαιρία της εκλογής του κατρέλ των Άριστερών το Μάη του 1924, στη Γαλλία, αρνείται κάθε συμβιβασμό: δέχεται ότι μερικές φορές το αποτέλεσμα των εκλογών μπορεί να έχει «καλές» ή «κακές» συνέπειες κι ότι αυτό το αποτέλεσμα εξαρτιέται συχνά απ' τη ψήφο των αναρχικών, προπάντων όταν οι δυνάμεις των αντίπαλων πολιτικών σχηματισμών είναι ίσες. «Τί σημασία έχει όμως! Άκόμη κι αν σαν συνέπεια μιας εκλογικής νίκης έχουν μερικές μικρές προόδους, οι αναρχικοί δεν πρέπει να πάνε στις κάλπες». Και συμπεραίνοντας: «Άν οι αναρχικοί διατηρήθηκαν μέχρι τώρα άγνοοι και παραμένουν ή κατ' έξοχήν επαναστατική παράταξη, αυτό οφείλεται στο ότι μπόρεσαν ν' αντισταθούν στην εκλογική σειράνα».

Η έλλειψη καθαρότητας της αναρχικής θεωρίας στο θέμα του φάνηκε ιδιαίτερα στην Ισπανία. Στά 1930, οι αναρχικοί συνασπίζονται με τα κόμματα της αστικής δημοκρατίας για να ανατρέψουν τη δικτατορία του Πρίμο ντε Ριβέρα. Τόν άλλο χρόνο, παρά την επίσημη γραμμή τους για άποχή, πολλοί απ' αυτούς θα πάνε στις κάλπες στις δημοτικές εκλογές που θα προκαλέσουν την πτώση της μοναρχίας. Στις γενικές εκλογές της 19ης Νοέμβρη 1933, προπαγανδίζουν ενεργητικά την άποχή που σαν συνέπεια έχει την άνοδο στην έξουσία για δυο χρόνια περίπου μιας βία

άντεργατικής δεξιάς. Πρίν, είχαν δηλώσει ότι αν η άποχή τους φέρεει την Άντίδραση στην έξουσία, θα άπαντήσουν έξαπολύοντας την Κοινωνική επανάσταση. Πράγμα που θα επιχειρήσουν, πραγματικά, να κάνουν λίγο μετά χωρίς επιτυχία και με τεράστιες άπώλειες (νεκροί, τραυματίες, φυλακισμένοι). Όταν στις άρχές του 1936, τα κόμματα της Άριστεράς συνασπίζονται στο Λαϊκό Μέτωπο, η αναρχοσυνδικαλιστική ήγεςία βρίσκεται σε μεγάλο δίλημμα για τη στάση που θαπρεπε να πάρει. Τελικά, θα εκδηλωθεί, με μεγάλη βία όμως, υπέρ της άποχής, κι η έκστρατεία της θα γίνει με άρκετη χλιαρότητα, έτσι ώστε δεν εισακούγεται απ' τις μάζες που η συμμετοχή τους στις εκλογές είναι πιά γεγονός. Στις κάλπες οι εκλογείς δίνουν τη νίκη στο Λαϊκό Μέτωπο (263 βουλευτές της Άριστεράς και 181 της Δεξιάς).

Πρέπει να σημειωθεί ότι οι αναρχικοί, παρά τις λυσσαλέες επιθέσεις τους ενάντια στην αστική δημοκρατία, δέχονται το σχετικό προοδευτικό της χαρακτήρα. Άκόμα κι ο Στίρνερ, ο πιο αδιάλλακτος, μιλά, από καιρό σε καιρό, για «πρόοδο». «Άναμφισβήτητα, λέει ο Προυντόν, όταν ένας λαός περνά απ' το μοναρχικό στο δημοκρατικό Κράτος, υπάρχει πρόοδος» κι ο Μπακούνιν: «Άς μη νομίσει κανείς ότι άσκούμε κριτική στην αστική δημοκρατία προς όφελος της μοναρχίας (...). Κι η χειρότερη δημοκρατία αξίζει χίλιες φορές καλύτερα απ' την πιο φωτισμένη μοναρχία (...). Το δημοκρατικό καθεστώς εισάγει σιγά-σιγά τις μάζες στη δημόσια ζωή.» Διαφεύδεται έτσι η άποψη που διατυπώθηκε απ' το Λένιν, σύμφωνα με την όποια «μερικοί αναρχικοί» ύποστηρίζουν ότι «ή μορφή καταπίεσης αφήνει αδιάφορο το προλεταριάτο». Και, ταυτόχρονα, εξουδετερώνεται η ύποψία που εκφράστηκε απ' τον Άγρϋ Άρβϋν στο βιβλίο του Ά ν α ρ χ ι σ μ ό ς, ότι ο αναρχικός αντιδημοκρατισμός μπορεί να συγχυστεί με τον άντεπαναστατικό αντιδημοκρατισμό.

Η κριτική του «έξουσιαστικού» σοσιαλισμού

Όμοφωνα οι αναρχικοί υποβάλλουν τον «έξουσιαστικό» σοσιαλισμό σε αυστηρή κριτική. Την εποχή που απαγγέλθηκε το κατηγορητήριο τους δεν ήταν ολοκληρωτικά τεκμηριωμένο, γιατί εκείνοι ενάντια στους οποίους απευθύνονταν, είτε ήταν πρωτόγονοι ή «χοντροκομμένοι» κομμουνιστές που δεν είχαν διαποτιστεί ακόμη απ' το μαρξιστικό σόφισμα, είτε, στην περίπτωση του Μάρξ και του Έγγελς, δεν ήταν σε τέτοιο βαθμό δηλητηριασμένοι απ' την «έξουσία» και τον κρατισμό (étatisme) όσο διατείνονταν οι αναρχικοί. Στις μέρες μας όμως, οι «έξουσιαστικές» τάσεις που, το 19ο αιώνα δεν εκδηλώνονταν ακόμα στη σοσιαλιστική σκέψη παρά με έμβρυακό και θολό τρόπο, εϋδοκίμησαν πάρα πολύ. Απέναντι στις εξάρσεις αυτές, η αναρχική σκέψη φαίνεται σήμερα λιγότερο προκαταλημμένη, λιγότερο άδικη. Μερικές φορές μάλιστα παίρνει προφητικό χαρακτήρα.

Ο Στίρνερ δέχεται πολλές απ' τις προϋποθέσεις των κομμουνιστών. Μ' αυτή τη ρήτρα όμως: αν για τους νικημένους της σύγχρονης κοινωνίας ή δημόσια πίστης τους στον κομμουνισμό αποτελεί ένα πρώτο βήμα προς τα μπρός, στο δρόμο για την ολική τους χειραφέτηση, δεν θα «απαλλοτριωθούν» έντελως και δεν θα μπορέσουν να καταξιώσουν πραγματικά την ατομικότητά τους παρά μόνο αν ξεπεράσουν τον κομμουνισμό.

Για τον Στίρνερ ο εργαζόμενος, στο κομμουνιστικό καθεστώς, παραμένει υποταγμένος στην κυριαρχία μιας κοινωνίας εργαζομένων. Την εργασία του του την επιβάλλει η κοινωνία, γι' αυτόν δεν είναι παρά ένα *pensum**. Ο κομμουνιστής Βάιτλινγκ δεν ήταν αυτός που έγραψε: «Οι δυνατότητες πρέπει να αναπτύσσονται μόνο ἐφ' ὅσον δεν διαταράσσουν την κοινωνική ἁρμονία»; Σ' αυτό ο Στίρνερ ἀπαντᾷ: «Ἡ νομιμοφροσύνη ἀπέναντι σ' ἕνα τύραννο, εἴτε στήν «κοινωνία» τοῦ Βάιτλινγκ σημαίνει, καί στή μιᾶ καί στήν ἄλλη περίπτωση, ἀπουσία δικαίου».

* Λατινική λέξη που σημαίνει καθήκον. Στά γαλλικά υποδηλώνει τη γραφική εργασία που επιβάλλεται σαν τιμωρία στους μαθητές. (σ.τ.μ.)

Ο κομμουνιστής δεν σκέφτεται καθόλου, πέρ' απ' τον εργαζόμενο, τον άνθρωπο, τον έξω απ' την εργασία άνθρωπο. Ἀμελεί τὸ οὐσιώδες: νὰ μπορεῖ νὰ χαίρεται τὸν ἑαυτό του σὰν ἄνθρωπος, ἀφοῦ κάνει τὸ καθήκον του σὰν παραγωγός. Προπάντων όμως ὁ Στίρνερ διαβλέπει τὸν κίνδυνο μιᾶς κομμουνιστικῆς κοινωνίας, ὅπου ἡ συλλογικὴ ἰδιοποίηση τῶν μέσων παραγωγῆς θὰ εἶδνε στὸ Κράτος ἐξουσίες πολὺ μεγαλύτερες ἀπ' ὅτι στήν τωρινὴ κοινωνία: «Ὁ κομμουνισμός, μὲ τὴν ἐξάλειψη κάθε ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, δὲν γκρεμίζει τὴν ἐξάρτηση ἀπ' τὸν ἄλλο, τὴ γενικότητα καὶ τὴν ὁλότητα καί, παρ' ὅλη τὴ βίαιη ἐπίθεσή του ἐναντία στὸ Κράτος, πρόθεσή του εἶναι νὰ ἐγκαθιδρύσει τὸ δικό του Κράτος (...), μιὰ κατάσταση πραγμάτων ποὺ παραλύει τὴν ἐλευθερὴ δραστηριότητά μου, μιὰ κυρίαρχη πάνω μου ἐξουσία. Ὁ κομμουνισμός δίκαια ξεσηκώνεται ἐναντία στήν καταπίεση ποὺ ἀσκοῦν πάνω μου οἱ ἀτομικοὶ ἰδιοκτήτες, ἀλλὰ τρομερώτερη ἀκόμη εἶναι ἡ δύναμη ποὺ βάζει στὰ χέρια τῆς ὁλότητας.»

Ὁ Πрунтὸν κεραυνοβολεῖ μὲ τὴν ἴδια ἔνταση τὸ «κομμουνιστικὸ σύστημα, κυβερνητικὸ, δικτατορικὸ, αὐταρχικὸ, δογματικὸ» ποὺ «ξεκινᾷ ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὅτι τὸ ἄτομο ὑπάγεται οὐσιαστικά στήν κοινότητα». Ἡ ἀντίληψη ποὺ ἔχουν οἱ κομμουνιστές γιὰ τὴν Κρατικὴ ἐξουσία εἶναι οὐσιαστικά ἡ ἴδια μ' αὐτὴ τῶν παλιῶν τους ἀφεντᾶδων καὶ μάλιστα λιγότερο φιλελεύθερη. «Σὰν στρατὸς ποὺ κυριεψὲ τὰ κανόνια τοῦ ἐχθροῦ, ὁ κομμουνισμός δὲν κάνει τίποτα ἄλλο ἀπ' τὸ νὰ στρέφει ἐναντία στὸ στρατὸ τῶν ἰδιοκτητῶν τὸ πυροβολικὸ του. Πάντοτε ἄλλωστε ὁ δούλος μαϊμούδιζε τὸν ἀφέντη του». Καὶ περιγράφει μ' αὐτὰ τὰ λόγια τὸ πολιτικὸ σύστημα ποὺ ἀποδίδει στοὺς κομμουνιστές:

«Μιὰ συγκροτημένη δημοκρατία, ἐπιφανειακὰ βασιζόμενη στή δικτατορία τῶν μαζῶν, ἀλλὰ ὅπου οἱ μάζες δὲν ἔχουν ἀπ' τὴν ἐξουσία παρά ὅτι χρειάζεται γιὰ τὴν διασφάλιση τῆς καθολικῆς δουλείας, σύμφωνα μὲ τὶς παρακάτω φόρμουλες, παρμένες ἀπ' τὸν παλιὸ ἀπολυταρχισμὸ:

«Ἄδαιρέτο τῆς ἐξουσίας»

«Ἀπορροφητικὴ συγκεντροποίηση»

«Συστηματικὴ καταστροφή κάθε ἀτομικῆς, συνεχνιακῆς καὶ τοπικῆς σκέψης, θεωρημένης σὰν διασπαστικῆς»

«Ἰεροεξεταστικὸ τύπου ἀστυνομία.»

Οι «έξουσιαστικοί» σοσιαλιστές άποσκοπούν σέ μιá «επανάσταση από τὰ πάνω». «Υποστηρίζουν ότι μετά την Έπανάσταση θά πρέπει νά συνεχιστεί τó Κράτος. Διατηροῦν καί επαυξάνουν τó Κράτος, τήν έξουσία, τήν κυβέρνηση. Τó μόνο πού κάνουν είναι ν' αλλάξουν τίς όνομασίες (...). Σάν νά άρχει ή άλλαγή τών λέξεων για ν' αλλάξουν τὰ πράγματα!» Κι ó Προυντόν έξαπολύει τó καλαμπόρι του: «Η κυβέρνηση είναι άπ' τή φύση της άντεπαναστατική (...). Βάλτε στήν έξουσία άκόμη καί τόν άγιο Βικέντιο: θά γίνει Γκιζώ ή Ταλλεϋράνδος».

Ό Μπακούνιν κριτικάρει μέ τὰ παρακάτω λόγια τόν «έξουσιαστικό» κομμουνισμό: «Άπεχθάνομαι τόν κομμουνισμό, γιατί άποτελεί τήν άρνηση τής έλευθερίας καί γιατί τίποτα τó ανθρώπινο δέν μπορώ νά νοήσω χωρίς έλευθερία. Δέν είμαι καθόλου κομμουνιστής γιατί στόν κομμουνισμό τó Κράτος συγκεντρώνει καί άπορροφά όλες τίς δυνάμεις τής κοινωνίας, γιατί ó κομμουνισμός όδηγεί άναγκαστικά στή συγκέντρωση τής ιδιοκτησίας στά χέρια τού Κράτους, ένώ έγώ θέλω τήν έξάλειψη τού Κράτους — τήν όλοκληρωτική έκρίζωση τής άρχής τής έξουσίας καί τής Κρατικής κηδεμονίας πού, μέ πρόσχημα τήν ήθικοποίηση καί τόν έκπολιτισμό τών ανθρώπων, τούς έχει μέχρι σήμερα ύποδουλώσει, καταπιέσει, έκμεταλλευτεί καί διαφθείρει. Θέλω τήν όργάνωση τής κοινωνίας καί τής συλλογικής ή κοινωνικής ιδιοκτησίας άπ' τά κάτω πρós τά πάνω, μέ τήν έλεύθερη συνένωση, κι όχι άπ' τά πάνω πρós τά κάτω, μέ όργανο μιá όποιαδήποτε έξουσία (...). Νά μέ ποιá έγνοια είμαι κολλεκτιβιστής καί καθόλου κομμουνιστής.»

Λίγο μετά τó λόγο τούτο (1868), ó Μπακούνιν προσχωρεί στήν Πρώτη Διεθνή όπου, μαζί μέ τούς όπαδούς του, συγκρούεται όχι μόνο μέ τó Μάρξ καί τόν Ένγκελς, αλλά καί μέ άλλους πού, πολύ περισσότερο άπ' τούς δύο ιδρυτές τού έπιστημονικού σοσιαλισμού, προσφέρονται για τó κατηγορητήριό του: άπ' τή μιá μεριά, τούς Γερμανούς σοσιαλδημοκράτες πού έχουν τó φετιχισμό τού Κράτους καί άποσκοπούν στήν έγκαθίδρυση, μέ τó ψηφοδέλτιο καί τίς έκλογικές συμμαχίες, ένός περιέργου «Λαϊκού Κράτους» (Volkstaat) άπ' τήν άλλη, τούς μπλανκιστές πού ύποστηρίζουν μιá επαναστατική δικτατορία μειοψηφίας, μεταβατικού χαρακτήρα. Ό Μπακούνιν μάχεται λυσσαλέα τίς δύο αυτές αντίθετες, αλλά «έξουσιαστικές» συνάμα, άπόψεις, ανάμεσα στίς όποιες ó Μάρξ

καί ó Ένγκελς, για λόγους τακτικής, ταλαντεύονται καί πού τελικά, στριμωγμένοι άπ' τήν άναρχική κριτική, θά καταλήξουν νά τίς άπορρίψουν.

Έκείνο όμως πού όδηγεί τόν Μπακούνιν σέ σφοδρή αντίθεση μέ τόν Μάρξ, είναι ó σεκταριστικός καί προσωπικός τρόπος μέ τόν όποιο ó Μάρξ, προπάντων μετά τó 1870, επιδιώκει νά κατευθύνει τή Διεθνή. Στή διαμάχη αυτή, πού άντικειμενό της είναι ó έλεγχος τής όργάνωσης, δηλαδή τού διεθνούς έργατικού κινήματος, δέν ύπάρχει άμφιβολία ότι καί οι δύο πρωταγωνιστές έπασαν σέ σφάλματα. Ό Μπακούνιν δέν είναι έντελώς άνεπλήπτος καί οι κατηγορίες πού άπευθύνει στό Μάρξ χαρακτηρίζονται συχνά από έλλειψη εϋθύτητας, δηλαδή καλοπιστίας. Μολοντούτο, κι αυτό είναι πού μετράει για τó σημερινό άναγνώστη, ή αξία του βρίσκεται στό ότι καλεί σέ έπιφυλακή, άπ' τόν καιρό εκείνο, άπέναντι σέ όρισμένες άντιλήψεις για τήν όργάνωση τού έργατικού κινήματος καί τής «προλεταριακής» έξουσίας πού, πολύ άργότερα, θά όδηγήσουν τή ρωσική επανάσταση στόν έκφυλισμό. Στό μαρξισμό πιστεύει ότι διαδέλπει, άλλοτε δίκαια κι άλλοτε άδικα, τó έμβρυο αυτού πού θά γίνει άργότερα ó λενινισμός κι έπειτα τó καρκίνωμα του, ó σταλινισμός.

Άποδίδοντας ύστερόβουλα στό Μάρξ καί τόν Ένγκελς προθέσεις πού οι δύο άνθρωποι άν καί πραγματικά έθρεφαν, ποτέ όμως δέν εκδήλωσαν άνοιχτά, ó Μπακούνιν κραυγάζει: «Μά, θά μου πούν, όλοι οι έργάτες δέν μποροῦν νά γίνουν σοφοί καί δέν άρχει νά βρίσκεται μέσα στους κόλπους τής ένωσης αυτής (τής Διεθνούς) μιá ομάδα ανθρώπων πού νά κατέχουν, όσο τó δυνατό πληρέστερα επιτρέπουν οι καιροί μας, τήν έπιστήμη, τή φιλοσοφία καί τήν πολιτική τού σοσιαλισμού, ώστε ή πλειοψηφία (...) ύπακούοντας μέ πίστη στήν ήγεσία της (...) νά μπορεί νά είναι σίγουρη ότι δέν παρεκκλίνει άπ' τó δρόμο πού θά τήν όδηγήσει στήν όριστική χειραφέτηση τού προλεταριάτου; (...) Νά ένας συλλογισμός πού τόν άκούσαμε όχι νά διατυπώνεται άνοιχτά — δέν ύπάρχει ούτε άρκετή ειλικρίνεια ούτε άρκετό θάρρος γι' αυτό — άλλα νά κυκλοφορεί ύποχθόνια, μέ πολλές άυτοσυναιρέσεις, περισσότερο ή λιγότερο επιδέξιες.» Καί ξεσπάει: «Παίρνοντας σάν βάση τήν άρχή ότι ή σκέψη προέχει τής ζωής καί ή άφηρημένη θεωρία τής κοινωνικής πρακτικής καί, συνακόλουθα, ότι ή κοινωνιο-

λογική γνώση πρέπει να γίνει η άφετηρία των κοινωνικών εξεγέρσεων και της κοινωνικής ανοικοδόμησης, καταλήγουν αναγκαστικά στο συμπέρασμα ότι όντας, πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστον, ἡ σκέψη, ἡ θεωρία καὶ ἡ γνώση ἀποκλειστικὴ ἰδιοκτησία ἐνὸς πολὺ περιορισμένου ἀριθμοῦ ἀτόμων, τὰ ἄτομα τούτα πρέπει νὰ κατευθύνουν τὴν κοινωνικὴ ζωὴ.» Τὸ λεγόμενο λαϊκὸ κράτος δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπ' τὴ δεσποτικὴ ἐξουσίαση τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἀπὸ μιὰ καινούργια καὶ πολὺ περιορισμένης ἔκτασης ἀριστοκρατία πραγματικῶν ἢ ὑποτιθέμενων σοφῶν.

Ὁ Μπακούνιν νοιώθει ζωηρὸ θαυμασμὸ γιὰ τὶς διανοητικὲς ἱκανότητες τοῦ Μάρξ, τοῦ ὁποῦ καὶ μετάφρασε στὰ ρωσικὰ τὸ κύριο ἔργο του, τὸ Κ ε φ ἄ λ α ι ο. Ἀποδέχεται ἀπόλυτα τὴν ὀλιστικὴ ἀντίληψη τῆς ἱστορίας. Ἐκτιμᾷ περισσότερο ἀπ' τὸν καθένα τὴ θεωρητικὴ συμβολὴ τοῦ Μάρξ στὴ χειραφέτηση τοῦ προλεταριάτου. Αὐτὸ ὅμως πού δὲν μπορεῖ νὰ δεχτεῖ, εἶναι ὅτι ἡ πνευματικὴ ὑπεροχὴ δίνει τὸ δικαίωμα κατεύθυνσης τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος: «Ἡ ἀποψη ὅτι μιὰ ομάδα ἀτόμων — ἀκόμη κι ἂν εἶναι τὰ εὐφυέστερα καὶ τὰ πιὸ καλοπροαίρετα ἄτομα — εἶναι ἱκανὴ νὰ γίνει ἡ σκέψη, ἡ ψυχὴ καὶ ἡ κατευθυντήρια καὶ ἐνοποιητικὴ θέληση τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος καὶ τῆς οικονομικῆς ὀργάνωσης τοῦ προλεταριάτου ὅλων τῶν χωρῶν, ἀποτελεῖ μιὰ τέτοια αἴρεση ἀπέναντι στὸ κοινὸ αἶσθημα κι ἐνάντια στὴν ἱστορικὴ ἐμπειρία πού ἀναρωτιέται κανεὶς μὲ ἐκπληξὴ πῶς μπόρεσε νὰ τὴν ἔχει ἕνας τόσο εὐφυὴς ἄνθρωπος ὅσο ὁ Κορς Μάρξ (...). Ἡ ἐγκαθίδρυση μιᾶς καθολικῆς (u n i v e r s e l l e) δικτατορίας (...) μιᾶς δικτατορίας πού θὰ παίξει κατὰ κάποιον τρόπο τὸ ρόλο τοῦ ἀρχιμηχανικοῦ τῆς παγκόσμιας ἐπανάστασης, πού θὰ ρυθμίζει καὶ θὰ κατευθύνει τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τῶν μαζῶν ὅλων τῶν χωρῶν ὅπως κατευθύνουν μιὰ μηχανή (...), ἡ ἐγκαθίδρυση μιᾶς τέτοιας δικτατορίας θ' ἀρκοῦσε ἀπὸ μόνη τῆς γιὰ νὰ σκοτώσει τὴν ἐπανάσταση, γιὰ νὰ παραλύσει καὶ νὰ νοθέψει ὅλα τὰ λαϊκὰ κινήματα (...). Καὶ τί νὰ ποῦμε γιὰ ἕνα διεθνὲς συνέδριο πού, πρὸς τὸ συμφέρον, ὑποτίθεται, τῆς ἐπανάστασης αὐτῆς, ἐπιβάλλει στὸ προλεταριάτο ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου μιὰ κυβέρνησις περιθλημένη μὲ δικτατορικὲς ἐξουσίες;»

Ἡ ἐμπειρία τῆς Τρίτης Διεθνούς εἰδείξε ἀπὸ τότε ὅτι, ἂν ὁ Μπακούνιν βίαζε κάπως τὴ σκέψη τοῦ Μάρξ ἀποδίδοντας του μιὰ

ἀντίληψη τόσο καθολικὰ «ἐξουσιαστικὴ», ὁ κίνδυνος ἐνάντια στὸν ὁποῖο καλοῦσε σὲ προσοχὴ ὀλοποιήθηκε πολὺ ἀργότερα.

Σ' ὅτι ἀφορᾷ τὸν Κρατικὸ κίνδυνο στὸ κομμουνιστικὸ καθεστῶς, ὁ Ρῥώσος ἐξόριστος ἀποδείχτηκε τὸ ἴδιο διορατικὸς. Οἱ «θεωρητικοὶ» σοσιαλιστὲς ἀποσκοποῦν, κατὰ τὴ γνώμη του, νὰ «θάλουν τὸ λαὸ κάτω ἀπὸ καινούργιο σαμᾶρι». Ἀναμφίβολα δέχονται, μαζί μὲ τοὺς «ἀντιεξουσιαστικοὺς», ὅτι κάθε Κράτος εἶναι ζυγός, ἀλλὰ ὑποστηρίζουν ὅτι μόνον ἡ δικτατορία — ἐννοεῖται ἡ δικτὴ τους — μπορεῖ νὰ φέρει τὴν ἐλευθερία στὸ λαὸ: τοὺς ἀπαντοῦμε σ' αὐτὸ ὅτι καμιά δικτατορία δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἄλλο σκοπὸ ἀπ' τὸ νὰ διατηρηθεῖ ὅσο τὸ δυνατό πιὸ πολὺ. Ἄντι ν' ἀφήσουν τὸ προλεταριάτο νὰ καταστρέψει τὸ Κράτος, θέλουν νὰ τὸ «μεταφέρουν στὰ χέρια τῶν εὐεργετῶν του, φρουρῶν καὶ καθηγητῶν, τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος». Βλέποντας ὅμως ὅτι μιὰ τέτοια ἐξουσία θὰ εἶναι, «ἄσχετα μὲ τὶς δημοκρατικὲς μορφές τῆς, μιὰ πραγματικὴ δικτατορία», «παρηγοροῦνται μὲ τὴν ἰδέα ὅτι ἡ δικτατορία αὐτὴ θὰ εἶναι προσωρινὴ καὶ σύντομης διάρκειας». Ὅχι! τοὺς ἀπαντᾷ ὁ Μπακούνιν. Ἡ θεωρούμενη σὴν μεταβατικὴ αὐτὴ δικτατορία θὰ καταλήξει ἀναπότρεπτα στὴν «ἀνασυγκρότηση τοῦ Κράτους, τῶν προνομίων, τῶν ἀνισοτήτων καὶ ὅλων τῶν μορφῶν Κρατικῆς καταπίεσης», καθὼς καὶ στὸ σχηματισμὸ μιᾶς κυβερνητικῆς ἀριστοκρατίας πού «ἐξαναρχίζει νὰ ἐκμεταλλεῖται καὶ νὰ ὑποδουλώνει τὸν ἄνθρωπο μὲ πρόσχημα τὸ καλὸ τοῦ συνόλου ἢ τὴ σωτηρία τοῦ Κράτους». Καὶ τὸ Κράτος τοῦτο εἶναι «τόσο περισσότερο ἀπολυταρχικὸ ὅσο περισσότερο κρύβει τὸ δεσποτισμὸ του κάτω ἀπ' τὸ πέπλο ἐνὸς φιλοφρονέστατου σεβασμοῦ (...) γιὰ τὴ λαϊκὴ θέληση».

Ὁ Μπακούνιν, πάντοτε ὑπερδιορατικὸς, πιστεύει στὴ ρωσικὴ Ἐπανάσταση: «Ἄν οἱ ἐργάτες τῆς Δύσης καθυστερήσουν πολὺ, θὰ τοὺς δώσουν τὸ παράδειγμα οἱ Ρῥῶσοι ἀγρότες». Ἡ Ρῥώσικη Ἐπανάσταση θὰ εἶναι, οὐσιαστικὰ «ἀναρχικὴ». Προσοχὴ ὅμως στὴ συνέχεια! Οἱ ἐπαναστάτες μπορεῖ κάλλιστα νὰ συνεχίσουν ἀπλούστατα τὸ Κράτος τοῦ Μεγάλου Πέτρου «βασισμένο στὴν (...) ἐξάλειψη κάθε ἐκθλιώσης τῆς λαϊκῆς ζωῆς», γιὰτι «μπορεῖ ν' ἀλλάξεις τὴ μορφή καὶ τὴν ἐτικέττα τοῦ Κράτους, τὸ θάθος ὅμως θὰ μείνει τὸ ἴδιο». Ἡ πρέπει νὰ καταστραφεῖ τὸ Κράτος ἢ πρέπει νὰ ἐπανασυμφιλιωθοῦμε μὲ τὸ χυδαιότερο καὶ φρικαλεώτερο αὐτὸ

πέμμα που γέννησε ο αιώνας μας (...): την **κ ό κ ι ν η γ ρ α φ ε ι ο κ ρ α τ ί α**». Κι ο Μπακούιν εξεπαλούει με τη σειρά του το καλαμπούρι: «Πάρτε τον ριζοσπαστικότερο επαναστάτη και τοποθετείστε τον πάνω στο θρόνο πασών των Ρωσικών ή δώστε του δικτατορική εξουσία (...) και πριν συμπληρωθεί χρόνος θα έχει γίνει χειρότερος κι απ' τον ίδιο τον τσάρο!»¹

Όταν είχε γίνει πιά η επανάσταση στη Ρωσία, ο Βολίν, που στάθηκε ταυτόχρονα αγωνιστής της, αυτόπτης μάρτυράς της και ιστορικός της, θα διαπιστώσει ότι τα μαθήματα των γεγονότων επιβεβαιώνουν τα μαθήματα των δασκάλων. Ξεκαθαρίστηκε πιά ότι σοσιαλιστική εξουσία και κοινωνική επανάσταση είναι «αντιφατικά στοιχεία». Αδύνατο να συμφιλιωθούν: «Μιά επανάσταση που εμπνέεται απ' τον κράτιστικό (étatiste) σοσιαλισμό και του αναθέτει την τύχη της, έστω και «προσωρινά» ή «μεταβατικά», είναι χαμένη: μπαίνει σε λαθεμένο δρόμο, σ' ένα δλο και δξύτερο μεταίχμιο (...). Κάθε πολιτική εξουσία πλάθει, αναπόφευκτα, μια κατάσταση προνομιακή γι' αυτούς που την άσκούν (...). Έχοντας καταλάβει και υποτάξει την Έπανάσταση, η εξουσία είναι υποχρεωμένη να συγκροτήσει το γραφειοκρατικό και εξαναγκαστικό της μηχανισμό, απαραίτητο για κάθε άρχη που θέλει να διατηρηθεί, να ελέγξει, να ρυθμίσει, με μια λέξη «να κυβερνήσει» (...). Σχηματίζει έτσι ένα είδος καινούργιας άριστοκρατίας (...): διευθυντές, αξιωματούχους, στρατιωτικούς, άστυνομικούς, μέλη του κόμματος που βρίσκεται στην εξουσία (...). Κάθε εξουσία επιδιώκει να πάρει στα χέρια της τα ήνία της κοινωνικής ζωής. Προδιαθέτει τις μάξες στην παθητικότητα: κάθε πνεύμα πρωτοβουλίας καταπνίγεται απ' την ίδια την ύπαρξη της εξουσίας (...). Το «κομμουνιστικό» καθεστώς είναι (...) πραγματικό τσεκούρι. Φουσκωμένο απ' την «εξουσία» του, (...) τρέμει κάθε ανεξάρτητη δράση. Κάθε πρωτοβουλία αυτόνομη του φαίνεται άμέσως υποπτη, άπειλητική, (...) γιατί θέλει να κρατά το πηδάλιο και να το κρατά μόνο. Κάθε άλλη πρωτοβουλία τή θεωρεί ανάμιξη στο χώρο το δικό του και στις δικαιοδοσίες του. Και του είναι άνυπόφορη».

1. «Η έπιστήμη και ο επαναστατικός στόχος», Κολόκολ, Γενεύη 1870.

Άλλωστε, τί χρειάζεται αυτή ή «μεταβατικότητα» και ή «προσωρινότητα»; Ο άναρχισμός άμφισβητεί κατηγορηματικά την αναγκαιότητά της. Την παραμονή της Ισπανικής επανάστασης του 1936, ο Ντιέγκο Άμπαντ ντε Σαντιλλάν θα θέσει τον «εξουσιαστικό» σοσιαλισμό μπρός σέ τούτο τό δίλημμα: «Ή ή επανάσταση δίνει τον κοινωνικό πλοστο στους παραγωγούς ή δέν τους δίνει. Άν τους τόν δίνει, τότε οι παραγωγοί οργανώνονται για να παράγουν και να διανέμουν συλλογικά, όπότε τό Κράτος δέν χρειάζεται καθόλου. Άν δέν τους τόν δίνει, τότε ή Έπανάσταση είναι μιά άπάτη, και τό Κράτος διατηρείται.» Δίλημμα που όρισμένοι θα τό θεωρήσουν πολύ άπλουστευτικό, άλλα που θα φανεί όμως πολύ λιγότερο άπλουστευτικό άν τοποθετηθεί στο επίπεδο της πρόθεσης, δηλαδή: οι άναρχικοί δέν είναι τόσο άφελεις ώστε να όνειρεύονται πως οι κρατικές επιδιώξεις θα εξαφανιστούν απ' τη μιά μέρα στην άλλη, άλλα επιθυμούν να τις κάνουν να εξαφανιστούν όσο τό δυνατό γρηγορότερα, ενώ οι «εξουσιαστικοί» άρέσκονται στην προοπτική μιάς διαιώνισης του μεταβατικού Κράτους που τό βαφτίζουν, αυθαίρετα, «εργατικό».

Οί πηγές ένεργείας: τό άτομο

Στις ιεραρχίες και τους εξαναγκασμούς του «εξουσιαστικού» σοσιαλισμού, ο άναρχικός αντίτάσσει δυό πηγές επαναστατικής ένεργείας: τό άτομο και τον αυθορμητισμό των μαζών. Ο άναρχικός είναι, άνάλογα με την περίπτωση πιό ατομικιστής απ' ότι συλλογικός ή πιό συλλογικός απ' ότι ατομικιστής. Όμως, όπως παρατήρησε ο Ψγκυστέν Άμόν στη διάρκεια της σφυγμομέτρησης που άναφέραμε πιό πάνω, δέν μπορεί να νοηθεί άντιεξουσιαστής που να μήν είναι ατομικιστής.

Ο Στίρνερ άποκατάστησε τό άτομο σέ μιά εποχή όπου, στο φιλοσοφικό πεδίο βασίλευε ο χειγκελιανός άντι-ατομικισμός και όπου, στο πεδίο της κοινωνικής κριτικής, τά μειονεκτήματα του άστικού έγωϊσμού είχαν οδηγήσει τους περισσότερους μεταρρυθμιστές στον τονισμό του αντίθετού του: ή λέξη **σ ο σ ι α λ ι -**

σ μ ό ς δέν γεννήθηκε άλλωστε σάν αντίθεση στή λέξη ατομικισμός;

Ο Στίρνερ εξαίρει τήν έσωτερική αξία του «μοναδικού» ατόμου, πού δέν μοιάζει δηλαδή μέ κανένα άλλο, πού τυπώθηκε από τή φύση σ' ένα μόνο αντίτυπο (άντίληψη πού επιβεβαιώνεται σήμερα άπ' τίς πιό πρόσφατες έρευνες τής βιολογίας). Για πολú καιρό, ό φιλόσοφος αυτός έμεινε μέσα στους κύκλους τής άναρχικής σκέψης ένας άπομονωμένος, ένας έκκεντρικός, πού τόν ακολουθούσε μόνο μιá μικρή ομάδα άμετανόητων ατομικιστών. Σήμερα τό μεγαλείο και ή τόλμη του λόγου του εκδηλώνονται σέ βλη τή φωτεινότητά τους. Πραγματικά, ό σύγχρονος κόσμος φαίνεται νά δάξει σάν στόχο του τή σωτηρία του ατόμου άπ' όλες τίς άλλοτριώσεις πού τό συνθλίβουν, είτε τής βιομηχανικής δουλείας είτε του έλοκληρωτικού κονφορμισμού. Η Σιμόν Βέιγ σ' ένα περίφημο άρθρο του 1933, δυσφορούσε γιατί δέν έβρισκε καθόλου μέσα στή μαρξιστική φιλολογία άπάντηση στα προβλήματα πού δάξει ή άναγκαιότητα τής άμυνας του ατόμου άπέναντι στις καινούργιες μορφές καταπίεσης πού διαδέχονται τήν κλασσική καπιταλιστική καταπίεση. Τό σημαντικότερο λοιπόν αυτό χάσμα προσπάθησε ό Στίρνερ, άπ' τά μέσα κι όλας του 19ου αιώνα, νά τό καλύψει.

Γράφοντας μέ ζωηρό και κοφτερό στυλ, εκφράζεται μέ θαυμαρδισμό άφορισμών: «Μή ζητάτε στήν άπάρνηση των έαυτών σας μιá έλευθερία πού σάς στερεί άκριβώς άπ' τους έαυτούς σας, αλλά άναζητήστε τους έαυτούς σας (...). Ο καθένας σας άς γίνει ένα παντοδύναμο έγώ». Δέν υπάρχει άλλη έλευθερία έξω άπ' αυτή πού τό άτομο κατακτά μόνο του. Η έλευθερία πού δίνεται, πού προσφέρεται δέν είναι έλευθερία, αλλά «κλειμένο έμπόρευμα». «Κανένας άλλος κριτής έξω από μένα τόν ίδιο δέν μπορεί ν' άποφασίσει άν έχω δικιο ή όχι». «Τά μόνα πράγματα πού δέν έχω δικαίωμα νά κάνω είναι αυτά πού δέν κάνω μέ πνεύμα έλεύθερο». «Έχεις τό δικαίωμα νά είσαι ότι έχεις τή δύναμη νά είσαι». «Ότι έπιτελείς, τό έπιτελείς σά μοναδικό άτομο. «Τό Κράτος, ή κοινωνία, ή Άνθρωπότητα δέ μπορούν νά δαμάσουν αυτό τό διάβολο».

Γιά νά άπελευθερωθεί, τό άτομο όφείλει νά περάσει από κοσμία νισμα όλόκληρη τήν άποσκευή πού του φόρτωσαν οι γεννήτορες και οι εκπαιδευτές του. Πρέπει νά καταπιαστεί μέ μιá πλατειά

προσπάθεια «άπομυθοποίησης». Πρέπει ν' άρχίσει άπ' τή λεγόμενη άστική ήθική: «Όπως και ή ίδια ή άστική τάξη, ό φυσικός χώρος της, ή ήθική αυτή θρίσεται άκόμη πολú κοντά στο θρησκευτικό ούρανό, παίρνει άπ' αυτόν χωρίς καμιá κριτική τους νόμους του, τους μεταφέρει αυτούσιους στο δικό της χώρο, αντί νά διαμορφώσει ξεχωριστές και ανεξάρτητες θεωρίες».

Ο Στίρνερ μάχεται μέ ιδιαίτερη σφοδρότητα τή σεξουαλική ήθική. «Όλα όσα ό Χριστιανισμός «μηχανογράφησε ενάντια στο πάθος», οι άπόστολοι του λαϊκισμού τά προσεταιρίζονται χωρίς καμιá άλλαγή. Άρνούνται νά ακούσουν τίς φωνές τής σάρκας. Χρησιμοποιούν όλο τό ζήλο τους εναντίον της. Χτυπούν «κατάμουτρα τήν άνηθικότητα». Οι ήθικές προκαταλήψεις πού τους έμφύσησε ό Χριστιανισμός λυμáινονται ιδιαίτερα τίς λαϊκές μάξες: «Ο λαός έξωθεί μέ ιδιαίτερη μανία τήν άστυνομία ενάντια σ' ότιδήποτε του φαίνεται άνήθικο ή άπλά και μόνο άνάρμοστο. Και ή λαϊκή αυτή ψύχωση για τήν προστασία τής ήθικής προστατεύει πολú περισσότερο τό θεσμό τής άστυνομίας άπ' όσο θά μπορούσε νά τό κάνει ή όποιαδήποτε κυβέρνηση».

Ο Στίρνερ, ξεπερνώντας τή σύγχρονη ψυχανάλυση, παρατηρεί και καταγγέλλει τήν έσωτερικευση. Άπ' τά παιδικά μας χρόνια μάς μπουκώνουν μέ τίς ήθικές προκαταλήψεις. Η ήθική γίνεται «μιá δύναμη έσωτερική και άπ' τήν όποία δέν μπορώ, ν' άπαλλαγώ.» «Ο δεσποτισμός» της είναι δέκα φορές χειρότερος άπό πρίν, γιατί λειτουργεί μέσα στή συνείδησή μου.» «Στέλνουν τους νέους κοπάδια στα σχολεία για νά μάθουν τίς διάφορες παλιασαρίες και όταν άποστηθίσουν τό συναξάρι των μεγάλων, τους άνακηρύσσουν ενήλικους.» Και ό Στίρνερ γίνεται εικονοκλάστης: «Ο Θεός, ή συνείδηση, τά καθήκοντα, οι νόμοι, είναι μπούρδες μέ τίς όποιες μάς έχουν γεμίσει τό μυαλό και τήν καρδιά.» Έκείνοι πού πραγματικά άποπλανούν και διαφθείρουν τή νεότητα είναι οι παπάδες και οι γονείς πού «βρωμίζουν τίς καρδιές των νέων και άποδολακώνουν τά μυαλά τους». Άν πραγματικά υπάρχει ένα «διαβολικό» έργο, είναι ή λεγόμενη θεία φωνή πού έχωσαν μέσα στή συνείδηση.

Ο Στίρνερ άνακαλύπτει άκόμη, στήν προσπάθειά του ν' άποκαταστήσει τό άτομο, τό φροϋδικό ύποσυνείδητο. Τό Έγώ, δέν αφήνεται νά κατανοηθεί. Έναντιά του, «ή έξουσία τής σκέψης, τής νόησης, του πνεύματος, γίνεται συντρίμμα». Είναι τό άνεκφραστο,

τὸ ἀκατανόητο, τὸ ἀσύλληπτο. Καὶ μέσα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς φωτεινοὺς ἀφορισμοὺς ἀκούμε καὶ τὴν πρώτη ἀντήχηση τῆς ὑπαρξιακῆς φιλοσοφίας: «Ἐκινῶ ἀπὸ μιᾶς ὑπόθεσης παίρνοντας Με γιὰ ὑπόθεση (...). Χρησιμοποιῶ τὸν ἑαυτό μου μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τὸν χαρῶ καὶ νὰ τραφῶ ἀπ' αὐτόν (...). Δὲν ὑπάρχω παρὰ στὸ βαθμὸ πού τρέφομαι ἀπὸ μένα (...). Τὸ γεγονός ἐστὶν μὲ ἀπορροφῶ σημαίνει ἐστὶν ὑπάρχω.»

Ἐννοεῖται ἐστὶν ὁ οἶστρος πού διέπει τὴν πέννα τοῦ Στίρνερ τὸν ὀδηγεῖ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ σὲ παραδοξολογίες. Ἐξαπολύει ἀντικοινωνικοὺς ἀφορισμοὺς. Καταλήγει νὰ ὑποστηρίζει ἐστὶν δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ κοινωνικὴ συμβίωση: «Ἐπιθυμία μας δὲν εἶναι νὰ ζήσουμε μαζί μὲ ἄλλους, ἀλλὰ νὰ ζήσουμε χωριστά.» «Τὸ πλῆθος εἶναι θάνατος! Καλημέρα Ἐγώ.» «Ἡ εὐτυχία τοῦ πλῆθους εἶναι ἡ δυστυχία μου.» «Ἄν κάτι εἶναι σωστὸ γιὰ μένα, εἶναι σωστὸ. Εἶναι δυνατὸ (...), νὰ μὴν εἶναι σωστὸ γιὰ τοὺς ἄλλους· αὐτὸ εἶναι δική τους ὑπόθεση καὶ ὄχι δική μου.»

Αὐτὲς οἱ εὐκαιριακὲς κραυγὲς ὁμῶς δὲν ἐκφράζουν ἴσως τὸ βάθος τῆς σκέψης του. Ὁ Στίρνερ, παρὰ τὶς ἐρημιτικὰς αὐτὲς κομπορημοσύνες του, λαχταρᾷ τὴν κοινοτικὴ ζωὴ. Ὅπως οἱ περισσότεροι ἀπ' τοὺς ἀπομονωμένους, τοὺς ἐντειχισμένους, τοὺς ἐγωκεντρικούς, τὴ νοσταλγεῖ ἔντονα. Σ' ὅποιον τὸν ρωτᾷ πῶς θὰ μπορούσε ὁ ἀπομονωτισμὸς του νὰ τοῦ ἐπιτρέψει νὰ ζήσει σὲ κοινωνία, ἀπαντᾷ ἐστὶν μόνον ὁ ἄνθρωπος πού κατάλαβε τὴ «μοναδικότητά» του μπορεῖ νὰ ἔχει σχέσεις μὲ τοὺς ὁμοίους του. Τὸ ἄτομο ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ φίλους, ἀπὸ συμπάρσταση· ἂν, γιὰ παράδειγμα, γράφει διβλία, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ αὐτά. Ἐνώνεται μὲ τὸν πλησίον του γιὰ νὰ μεγαλώσει τὴ δύναμή του καὶ νὰ ἐπιτελέσει πιδὸ πολλὰ μὲ τὴν κοινὴ προσπάθεια ἀπ' ὅσα μπορεῖ νὰ ἐπιτελέσει ὁ καθένας μας μόνος του. «Ἄν πίσω ἀπὸ σένα βρίσκονται μερικὰ ἑκατομμύρια ἄλλοι γιὰ νὰ σὲ προστατέψουν σχηματίζετε μαζί μιᾶς σημαντικὴ δύναμη, καὶ εὐκολα θὰ πετύχετε τὴ νίκη.» Μὲ μιᾶς προϋπόθεσης ὁμῶς: οἱ σχέσεις αὐτὲς μὲ τοὺς ἄλλους θὰ πρέπει νὰ βασίζονται ἐστὶν ἐλεύθερη θέληση καὶ νὰ βρίσκονται σὲ διαρκὴ κατάσταση ἀκυροσημότητος. Ὁ Στίρνερ διακρίνει τὴν προκαθορισμένη κοινωνία, πού εἶναι ἐξαναγκαστικὴ, ἀπ' τὴν συνένωσιν πού εἶναι μιᾶς πράξιν ἐλεύθερη: «Ἡ κοινωνία σὲ χρησιμοποιοῖ ἐνῶ ἐσὺ χρησιμοποιοῖς τὴν συνένωσιν.» Βέβαια ἡ συνένωσιν συνεπάγεται μιᾶς θυσία, ἔσταν περιορισμὸς τῆς ἐλευ-

θερίας. Ἡ θυσία ὁμῶς αὐτὴ δὲν γίνεται γιὰ τὸ δημόσιον: «Σ' αὐτὴ μὲ ὀδηγεῖ ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον τὸ προσωπικὸ μου συμφέρον.»

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ διβλίου τὸ Μ ο υ α δ ι κ ὸ κ α ι ἡ Ἰ δ ι ὀ τ η τ ᾶ τ ο υ συναντᾷ, μὲ ἰδιαίτερη δξυτήτα τὶς σύγχρονες ἀνησυχίες ὅταν καταπιάνεται μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ Κόμματος καὶ ἀναφέρεται ρητὰ στὸ Κόμμα τῶν κομμουνιστῶν. Ἄσκει αὐστηρὴ κριτικὴ στὸ Κόμμα τῶν κομμουνιστῶν. «Πρέπει νὰ ἀκολουθεῖς τὸ Κόμμα παντοῦ καὶ πάντοτε· τὶς βασικὲς του ἀρχὲς πρέπει νὰ τὶς ἀποδέχεσαι καὶ νὰ τὶς ὑποστηρίζεις ἀπόλυτα.» «Τὰ μέλη (...) συμμορφώνονται καὶ οἱ παραμικρὲς ἀπαιτήσεις τοῦ Κόμματος.» Τὸ πρόγραμμα τοῦ Κόμματος πρέπει «νὰ εἶναι γι' αὐτοὺς κάτι τὸ ἀπόλυτα βέβαιον, τὸ ἀναμφισβήτητον (...). Στὸ Κόμμα πρέπει νὰ ἀνήκεις ψυχὴ τε καὶ σῶματι (...). Ὅποιος περνᾷ ἀπ' τὸ ἓνα Κόμμα στὸ ἄλλο ἀντιμετωπίζεται ἀμέσως ὡς ἀποστάτης.» Ἐνα Κόμμα μονολιθικὸ παύει στὰ μάτια τοῦ Στίρνερ νὰ ἀποτελεῖ συνένωσιν· δὲν εἶναι παρὰ ἓνα πτώμα. Ἀπορρίπτει λοιπὸν ἓνα τέτοιο Κόμμα, ἀλλὰ ὄχι καὶ τὴν ἐλπίδα νὰ συμμετάσχει σὲ μιᾶς πολιτικὴ κίνηση: «Θὰ θρῶ πάντοτε ἀρκετοὺς ἀνθρώπους γιὰ νὰ συνενωθοῦν μαζί μου χωρὶς νὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ὀρκιστοῦν ἐστὶν σημεῖα μου.» Δὲν θὰ μπορούσε νὰ μπεῖ στὸ Κόμμα παρὰ μόνον ἂν δὲν εἶχε «τίποτα τὸ ἐξαναγκαστικόν». Ἡ μόνη προϋπόθεσις γιὰ ἐνδεχόμενὴ συμμετοχὴ του θὰ ἦταν νὰ μὴ μπορεῖ «νὰ παρθεῖ ἀπ' τὸ Κόμμα». «Τὸ Κόμμα γι' αὐτόν δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ἓνα κομμάτι, εἶναι τοῦ κομματιοῦ, παίρνει μέρος σ' αὐτό.» «Συνενώνεται ἐλεύθερα καὶ ἐλεύθερα ἀποχωρεῖ.»

Δὲν λείπει παρὰ μιᾶς ἐξηγήσιν στὸ συλλογισμὸ τοῦ Στίρνερ παρ' ὅλο πού ὑπάρχει περισσότερο ἢ λιγότερο σὲ λαθάνουσα μορφή στὰ γραφτά του, δηλαδὴ: ἡ ἀντίληψιν του γιὰ τὴν ἀτομικὴ μοναδικότητα δὲν εἶναι μόνον «ἐγωϊστικὴ», ὠφέλιμη στὸ «Ἐγώ» του, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ἀποδοτικὴ γιὰ τὴν κοινότητα. Μιᾶς ἀνθρώπινη συνένωσιν εἶναι γόνιμη μόνον ὅταν δὲν ἐξουθενῶναι τὸ ἄτομον ἀλλὰ, ἀντίθετα, ἀναπτύσσει τὴν πρωτοβουλία του καὶ τὴ δημιουργικὴ του ἐνέργεια. Ἡ δύναμη ἐνός κόμματος δὲν εἶναι τὸ ἄθροισμα ὅλων τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων πού τὸ ἀποτελοῦν;

Ἡ ἔλλειψιν αὐτὴ πηγάζει ἀπ' τὸ γεγονός ἐστὶν ἡ Στιρνερικὴ συνένωσιν τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνίας παραμένει ἀτελής, ἐλαττωματικὴ. Τὸ ἀκοινωνικὸ καὶ τὸ κοινωνικὸ συγκρούονται ἐστὶν σκέψιν

του εξεγεμενου αυτου χωρις να συγχωνευονται παντοτε. Οι κοι-
νωνιακοι αναρχικοι σωστα θα του καταλογισουν αυτο το σφαλμα.

Θα το κανουν με πολυ περισσοτερη δριμυτητα απ' οση εδειξε
Στιρνερ όταν, χωρις αμφιβολια κακα πληροφορημενος, εκανε το
εθος να κατατάξει και τον Προυττον ανάμεσα στους εξουσιαστι-
κως κομμουνιστες που στο ονομα του «κοινωνικο καθήκοντος», κα-
ταδικάζουν την ατομικιστική εκδήλωση. Λοιπόν, αν είναι αλήθεια
οτι ο Προυττον χλεύασε τη Στιρνερική λατρεία του ατόμου¹, ολό-
κληρο το έργο του είναι η αναζήτηση μιας σύνθεσης ή, μάλλον,
μιας «εξισορρόπησης» ανάμεσα στη φροντίδα για το άτομο και το
συμφέρον της κοινωνίας, ανάμεσα στην ατομική και τη συλλογική
δύναμη. «Όπως ο ατομικισμός είναι το πρωταρχικό γεγονός της
ανθρωπινότητας, έτσι και η συνένωση ο συμπληρωματικός της
δρος.» «Οι άλλοι θεωρώντας οτι ο άνθρωπος δεν έχει αξία παρά
μέσα απ' την κοινωνία (...) τείνουν να απορροφήσουν το άτομο στην
κοινότητα. Τέτοιο είναι (...) το κομμουνιστικό σύστημα, η παρα-
κμή της προσωπικότητας στο όνομα της κοινωνίας (...) είναι τυ-
ραννία, μια μυστικιστική και ανώνυμη τυραννία» δεν είναι συνέ-
νωση (...). Η κοινωνία θα αποστερηθεί τη ζωτική της αρχή όταν
απογυμνώσει την ανθρώπινη προσωπικότητα απ' τα προνόμιά της.

Αλλά, απ' την άλλη μεριά, ο Προυττον καταπολεμά την ατο-
μικιστική ουτοπία που συναθροίζει αντιπαρατιθέμενες ατομικότη-
τες, χωρις τίποτα το οργανικό, χωρις συλλογικότητα, και αποδεί-
χεται ανέικονη να επιλύσει το πρόβλημα της έναρμόνισης των συμ-
φερόντων. Και καταλήγει: ούτε κομμουνισμός, ούτε απεριόριστη
ελευθερία. «Έχουμε πάρα πολλά κοινά συμφέροντα, πάρα πολλά
κοινά πράγματα.»

Ο Μπακούνιν, με τη σειρά του, είναι ταυτόχρονα ατομικιστής
και κοινωνιακός. Δεν παύει να τονίζει οτι μόνο με αφετηρία το
ελεύθερο άτομο μπορεί να οικοδομηθεί μια ελεύθερη κοινωνία. Κά-
θε φορά που αναφέρει δικαιώματα που πρέπει να διασφαλιστούν
στην κοινότητα, όπως το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και του απο-
χωρισμού, τοποθετεί πάντα το άτομο επί κεφαλής όλων εκείνων που
θα ευεργετηθούν απ' αυτά. Το άτομο έχει καθήκοντα απέναντι
στην κοινωνία μόνο στο βαθμό που συναίνεσε ελεύθερα ν' αποτελέ-

1. Χωρις να κατονομάζει το Στιρνερ, άρα δεν είναι βέβαιο οτι τον είχε
διαβάσει.

σει τμήμα της. Καθένας είναι ελεύθερος να συμμετάσχει ή όχι, ή να
πάει, αν το επιθυμεί, «να ζήσει στις ερημιές και στ' άγρια δάση
μαζί με τα θηρία.» «Η ελευθερία, είναι το απόλυτο δικαίωμα του
ανθρώπινου όντος να μη ζητήσει άλλη επικύρωση για τις πράξεις
του απ' την ίδια τη συνείδησή του, να μη τις καθορίσει παρά με
την ίδια τη θέλησή του και να μην είναι υπεύθυνος, συνακόλουθα,
παρά απέναντι στον εαυτό του.» «Η κοινωνία της οποίας έγινε υστε-
ρα από ελεύθερη επιλογή τμήμα της το άτομο, περνά στην παρα-
πάνω απαρίθμηση των ευθυνών σε δεύτερη μοίρα. Έχει απέναντι
στο άτομο περισσότερα καθήκοντα από δικαιώματα: δεν ασκεί πά-
νω του, εφ' όσον είναι ενήλικο, «ούτε επιτήρηση ούτε εξουσία», του
οφείλει όμως «προστασία της ελευθερίας του.»

Ο Μπακούνιν προχωρεί πολυ μακριά την πρακτική μιας «από-
λυτης και πλήρους ελευθερίας». Έχω το δικαίωμα να διαθέσω το
πρόσωπό μου όπως θέλω, να είμαι δεινός ή δραστήριος, να ζω
είτε τίμα, με τη δουλειά μου, είτε και εκμεταλλεόμενος ακόμη
επαίσχυντα την ιδιωτική γενναιοδωρία ή εμπιστοσύνη. Με μια μό-
νη προϋπόθεση: η γενναιοδωρία και η εμπιστοσύνη αυτή να είναι
προϊόντα ελεύθερης βούλησης και να παρέχονται από ενήλικους.
Έχω ακόμη το δικαίωμα να συμμετάσχω σε κινήσεις που, απ' τους
σκοπούς τους, είναι ή φαίνονται «άνηθικες». Ο Μπακούνιν φτάνει
μέχρι να δεχτεί ακόμη και συμμετοχή σε κινήσεις που σκοπό έχουν
τη φθορά και την καταστροφή της ατομικής ή δημόσιας ελευθερί-
ας: «Η ελευθερία δεν μπορεί και δεν πρέπει να άμυνθεί παρά με
την ελευθερία και αποτελεί επικίνδυνη αντινομία να θέλω να την
παραβλάψω με το πρόσημα, ίσως, να την προστατέψω.»

Όσο για το ήθικό πρόβλημα, ο Μπακούνιν είναι πεπεισμένος
οτι η «άνηθικότητα» είναι συνέπεια της διαστροφικής οργάνωσης
της κοινωνίας. Πρέπει λοιπόν να καταστραφεί η κοινωνία τούτη
απ' άκρη σ' άκρη. Ηθικοποίηση γίνεται μόνο με την ελευθερία.
Κάθε περιορισμός που επιβλήθηκε με το πρόσημα της προστασίας
της ήθικης πάντοτε κατάληξε σε βάρος της. Η καταπίεση, μακριά
απ' το να ανακόψει την αποχαλίνωση της ανηθικότητας, αντίθετα
την αύξησε σε πλάτος και βάθος. Είναι άχρηστο λοιπόν να της αν-
τιτάσσεται η αυστηρότητα μιας νομοθεσίας που θα συντρίβει την
ατομική ελευθερία. Για τα παρασιτικά, δεινρά και κακοποιά στοι-
χεία, ο Μπακούνιν μόνο μια ποιγή δέχεται: την αποστέρηση των

πολιτικῶν δικαιωμάτων, τῶν ἐγγυήσεων δηλαδὴ ποῦ δίνονται ἀπὸ τὴν κοινωνία στὸ ἄτομο. Ἀκόμη, κάθε ἄτομο ἔχει δικαίωμα νὰ προβαίνει τὸ ἴδιο σὲ ἀλλοτρίωση τῆς ἐλευθερίας του, ἀλλὰ τότε ἀποστερεῖται ἀπ' τὰ πολιτικά του δικαιώματα σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἐθελούσιας δουλείας του.

Προκειμένου γιὰ ἐγκλήματα, θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζονται σὰν ἀρρώστια καὶ ἢ τιμωρία τους περισσότερο σὰν θεραπεία παρὰ σὰν ἐκδίκηση τῆς κοινωνίας. Ἀκόμη, τὸ τιμωρημένο ἄτομο ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μὴν ὑποστῆ τὴν ποινὴ ποῦ τοῦ ἐπιβλήθηκε, δηλώνοντας ὅτι δὲν θέλει πιά νὰ ἀποτελεῖ μέλος τῆς κοινωνίας αὐτῆς. Τότε αὐτὴ, μὲ τὴ σειρά της, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὸ ἐξώσει ἀπὸ τοὺς κόλπους της καὶ νὰ πάψει νὰ τοῦ παρέχει ἀσφάλεια καὶ προστασία.

Ὁ Μπακούνιν ὁμῶς δὲν εἶναι καθόλου μηδενιστῆς. Ἡ διακήρυξη τῆς ἀπόλυτης ἀτομικῆς ἐλευθερίας δὲν τὸν ὀδηγεῖ στὴν ἀπάρνηση κάθε κοινωνικῆς ὑποχρέωσης. Ἐλεύθερος γίνομαι μόνο μὲ τὴν ἐλευθερία τῶν ἄλλων. «Ὁ ἄνθρωπος πραγματώνει τὴν ἐλεύθερη ἀτομικότητά του μόνο ὅταν ὀλοκληρώνεται ἀπ' ὅλα τὰ ἄτομα ποῦ τὸν περιβάλλουν καὶ μόνο χάρις στὴν ἐργασία καὶ τὴ συλλογικὴ δύναμη τῆς κοινωνίας». Ἡ συνένωση εἶναι ἐθελοντικὴ ἀλλὰ ὁ Μπακούνιν δὲν ἀμφισβᾷ καθόλου ὅτι, ἐξ αἰτίας τῶν τεράστιων πλεονεκτημάτων της, «ἡ συνένωση θὰ προτιμηθεῖ ἀπ' ὅλους». Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ταυτόχρονα τὸ «ἀτομικότερο καὶ τὸ κοινωνικότερο ἀπ' ὅλα τὰ ζῶα».

Γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι καθόλου τρυφερὸς ἀπέναντι στὸν ἐγωισμό μὲ τὴ χυδαία ἐννοια τῆς λέξης, στὸν ἀστικὸ ἀτομικισμό «ποῦ σπρώχνει τὸ ἄτομο στὴν κατάκτηση καὶ ἐδραίωση τῆς ἀτομικῆς του καλοπέρασης (...) ἀδιαφορώντας γιὰ ὅλο τὸν κόσμο, ἐνάντια σὲ ὅλους καὶ στὴν πλάτη ὄλων». «Τὸ μεμονωμένο καὶ ἀφρηνημένο αὐτὸ ἄτομο εἶναι ἓνα πλάσμα φαντασίας, παρόμοιο μὲ τὸ Θεό». «Ἡ ἀπόλυτη ἀπομόνωση, εἶναι πνευματικὸς, ἠθικὸς καὶ ὕλικὸς θάνατος».

Πνεῦμα πλατὺ καὶ συνθετικὸ, ὁ Μπακούνιν προτείνει νὰ γεφυρωθεῖ ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὰ ἄτομα καὶ τὸ κίνημα τῶν μαζῶν: «Κάθε κοινωνικὴ ζωὴ δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπ' τὴν ἀκατάπαυστη ἐκείνη ἀλληλεξάρτηση ἀτόμου καὶ μάζας. Ὅλα τὰ ἄτομα, ἀκόμη καὶ τὰ εὐφύστερα καὶ τὰ ἰσχυρότερα (...) εἶναι σὲ κάθε στιγμή τῆς ζωῆς τους, ταυτόχρονα, ὑποκείμενα καὶ ἀντικείμενα τῶν θελή-

σεων καὶ τῆς δράσης τῶν μαζῶν». Γιὰ τὸν ἀναρχικό, τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα εἶναι προῖόν τῆς ἀλληλεπίδρασης, τούτης· ἔτσι δίνει, ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς ἀγωνιστικῆς ἀποδοτικότητας, ἴση σημασία στὴν ἀτομικὴ καὶ τὴ συλλογικὴ, αὐτόνομη μαζικὴ δράση.

Οἱ πνευματικοὶ κληρονόμοι τοῦ Μπακούνιν, οἱ Ἴσπανοὶ ἀναρχικοί, μ' ὅλο ποῦ ἦταν διαποτισμένοι ἀπ' τὶς ιδέες τῆς κοινωνικοποίησης, δὲν θὰ παραλείψουν νὰ κατακυρώσουν μεγαλόπρεπα, τὴν παραμονὴ τῆς Ἐπανάστασης τοῦ Ἰουλίου 1936, τὴν ἐρητὴ αὐτονομία τοῦ ἀτόμου: «Ὁ προαιώνιος πόθος γιὰ τὴ μοναδικότητα, γράφει ὁ Ντιέγκο Ἀμπάντ ντὲ Σαντιγιάν, θὰ ἐκφραστεῖ χιλιόμορφα: τὸ ἄτομο δὲν πρόκειται νὰ καταπνιγεῖ γιὰ χάρις ὅποιασδήποτε ἰσοπέδωσης (...). Ὁ ἀτομικισμὸς, τὸ ἰδιαιτέρο γούστο καὶ ἡ μοναδικότητα θὰ βροῦν ἀρκετὸ χῶρο γιὰ νὰ ἐκδηλωθοῦν».

Οἱ πηγές ἐνεργείας: οἱ μάζες

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1848 ὀδήγησε τὸν Προυντὸν στὴν ἀνακάλυψη ὅτι οἱ μάζες ἦταν οἱ κινητήριες δυνάμεις τῶν ἐπαναστάσεων: «Οἱ ἐπαναστάσεις, παρατηρεῖ στὰ τέλη τοῦ 1849, δὲν ἀναγνωρίζουν μυητές· ἔρχονται ὅταν τὶς καλεῖ τὸ μήνυμα τῶν πεπρωμένων· σταματοῦν ὅταν ἐξαντληθεῖ ἡ μυστηριακὴ δύναμη ποῦ τὶς ἔκανε νὰ ἐκτραγοῦν». «Ὅλες οἱ ἐπαναστάσεις συντελέστηκαν μὲ τὸν αὐθόρμητισμὸ τοῦ λαοῦ· ἂν μερικὲς φορές οἱ κυβερνήσεις ἀκολούθησαν τὴ λαϊκὴ πρωτοβουλία, αὐτὸ ἔγινε γιὰτὶ ὑποχρεώθηκαν καὶ ἐξαναγκάστηκαν σ' αὐτό. Σχεδὸν πάντοτε ἐμπόδιζαν, καταπίεσαν, χτύπησαν». «Ὁ λαὸς, ὅταν ἀφήνεται στὸ ἐνστικτὸ του καὶ μόνο, βλέπει πάντα πῶς σωστὰ παρὰ ὅταν κατευθύνεται ἀπ' τὴν πολιτικὴ τῶν δημαγωγῶν αὐτῶν»: «Μιὰ κοινωνικὴ ἐπανάσταση (...) δὲν καταλήγει στὴν ἡγεσία ἑνὸς θεωρητικοῦ ποῦ ἔχει ἐτοιμὴ τὴ θεωρία του, ἢ στὶς ἐξαγγελίες ἑνὸς προφήτη. Μιὰ πραγματικὰ ὀργανικὴ ἐπανάσταση, προῖόν τῆς καθολικῆς (universelle) ζωῆς, μ' ὅλο ποῦ ἔχει τοὺς ἀποστόλους της καὶ τοὺς ἐκτελεστὲς της, οὐσιαστικὰ δὲν ἀποτελεῖ δημιούργημα κανενός». Ἡ ἐπανάσταση πρέπει νὰ κατευθύνεται ἀπ' τὰ κάτω κι ὄχι ἀπ' τὰ πάνω. Ὅταν τερματιστεῖ ἡ ἐπαναστατικὴ κρίση, ἡ κοινωνικὴ ἀνασυγκρότηση θὰ πρέπει νὰ εἶναι

Έργο των ίδιων των μαζών. 'Ο Προυντόν τονίζει την «προσωπικότητα και την αυτονομία των μαζών».

'Ο Μπακούνιν, με τη σειρά του, δεν κουράζεται να τονίζει ότι μια κοινωνική επανάσταση δεν μπορεί να γίνει με διατάγματα ούτε να οργανωθεί απ' τα πάνω, αλλά πρέπει να επιτελεστεί και να οδηγηθεί στην πλήρη ανάπτυξη της απ' την αθόρμητη και συνεχή δράση των μαζών. Οι επαναστάσεις έρχονται σαν «κλέφτης μέσα στη νύχτα». Γίνονται απ' τη «δύναμη των πραγμάτων». «Προετοιμάζονται από πολύ καιρό μέσα στα δάθη της ένστικτώδικης συνείδησης των λαϊκών μαζών — και έπειτα ξεσπούν, με επιφανειακή άφορμή άσημαντα πράγματα». «Μπορούμε να τις προβλέψουμε, να νοιώσουμε τον έρχομό τους, ποτέ όμως να επιταχύνουμε την έκρηξη τους». «'Η άναρχική κοινωνική επανάσταση (...) άναπηδά μόνη της, στα σπλάχνα του λαού, καταστρέφοντας καθειά που αντίβαινει στο πλουσιοπάροχο ξεχείλισμα της λαϊκής ζωής για να πλάσει κατόπιν, ξεκινώντας απ' τα δάθη της λαϊκής ψυχής, τις νέες μορφές της ελεύθερης κοινωνικής ζωής». 'Ο Μπακούνιν βρίσκει έκτυφλωτική επιβεβαίωση των απόψεών του στην έμπειρία της Κομμούνας του 1871. Οι κομμουνάροι είχαν την πεποίθηση ότι, στην κοινωνική επανάσταση, «ή δράση των ατόμων έχει μηδαμινή σημασία ενώ ή αθόρμητη δράση των μαζών είναι το πάλν».

'Ο Κροπότκιν, όπως και οι προγενέστεροι του, έξιμνει «το θαυμαστό αυτό πνεύμα αθόρμητης όργάνωσης που ό λαός (...) κατέχει σε τόσο μεγάλο βαθμό και που τόσο σπάνια του επιτρέπουν να το άσκήσει». Και προσθέτει σαρκαστικά: «Θά πρέπει κανείς να έχει όλη του τη ζωή χωμένη τη μύτη του στα χαρτιά για ν' άμφιβάλλει γι' αυτό».

'Ο άναρχικός όμως, μετά τις γενναίοψυχα αισιόδοξες αυτές παραδοχές, βρίσκεται, όπως άλλωστε κι ό έχθραδελφός του μαρξιστής, μπλεγμένος σε μια σοβαρή αντίφαση. 'Ο αθόρμητισμός των μαζών είναι ούσιαστικής και πρωταρχικής σημασίας, αλλά δεν άρκει. Για να φτάσει ως τη συνειδητοποίηση, είναι απαραίτητη ή έπικουρία μιας μειοψηφίας επαναστατών ικανών να νοήσουν θεωρητικά την επανάσταση. Πώς μπορούμε ν' αποφύγουμε το ένδεχόμενο να εκμεταλλευτεί ή έλιτ τούτη την πνευματική της άνωτερότητα για να υποκατασταθεί στις μάζες, να παραλύσει την πρωτοβουλία τους, να επιβάλλει δηλαδή πάνω τους καινούργια κυριαρχία;

'Ο Προυντόν, μετά την ειδυλλιακή από μέρους του έξαρση της αθόρμητικότητας, διαπιστώνει την αδράνεια των μαζών και θρηνεί την έπιρροή της πρόληψης της έξουσίας, το ένστικτο υποχώρησης και το σύμπλεγμα κατωτερότητας που έγκλωβίζουν το λαϊκό ένστικτο. 'Η συλλογική δράση του λαού πρέπει λοιπόν να υποκινηθεί. Χωρίς μια άποκάλυψη που θά έρθει απ' έξω, ή δουλειά των κατώτερων τάξεων είναι δυνατό να παραταθεί άπεριόριστα. Και καταλήγει ότι «οι ιδέες που σ' όλες τις εποχές έθεσαν σε κίνηση τις μάζες είχαν έκραγει πριν στο κεφάλι μερικών στοχαστών (...). Τα πρωτεία ποτέ δεν τα είχαν οι μάζες (...). Σε κάθε πράξη του πνεύματος την προτεραιότητα την έχει ή άτομικότητα». Το ιδανικό είναι να διοχετεύσουν αι συνειδητές αυτές μειοψηφίες τη γνώση τους, την επαναστατική γνώση, στο λαό. 'Αντιμετωπίζει όμως με σκεπτικισμό την εφαρμοσιμότητα μιας τέτοιας σύνθεσης: θά παραγνώριζε έτσι, όπως λέει, την καταστροφική φύση της έξουσίας. Μάλλον θά πρέπει να «ίσορροπηθούν» τα δύο αυτά στοιχεία.

'Ο Μπακούνιν, πριν προσηλυτιστεί, στα 1864, στον άναρχισμό, κράτησε νήματα συνομωσιών και μυστικών έταιριών και είχε έξοικειωθεί με την, τυπικά μπλανκιστική άποψη, ότι ή δράση της μειοψηφίας προηγείται του ξυπνήματος των μαζών τις όποτες θγάζει απ' το λήθαργό τους και προσεταιρίζεται τα πιο προχωρημένα τους στοιχεία. Στην εργατική διεθνή, συγκροτημένο επιτέλους πλατό προλεταριακό κίνημα, το πρόβλημα μπαίνει με διαφορετικό τρόπο. Μολοντούτο ό Μπακούνιν, και σαν άναρχικός, παραμένει πεισιμένος για την αναγκαιότητα μιας συνειδητοποιημένης πρωτοπορείας: «Για το θρίαμβο της επανάστασης ένάντια στην αντίδραση, είναι απαραίτητο να βρει ένα όργανο ή ένότητα της επαναστατικής σκέψης και πράξης μέσα στο πλαίσιο της λαϊκής άναρχίας που θά αποτελέσει την ίδια τη ζωή κι όλη την ένέργεια της επανάστασης». Μια περισσότερο ή λιγότερο πολυμελής ομάδα ατόμων που να εμπνέονται απ' την ίδια σκέψη και να τείνουν προς τον ίδιο σκοπό, πρέπει να άσκήσει «μια φυσική επίδραση πάνω στις μάζες». «Δέκα, είκοσι ή τριάντα άνθρωποι που να συνηγορούνται καλά μεταξύ τους και να είναι καλά οργανωμένοι, που να ξέρουν που βαδίζουν και τι θέλουν, μπορούν να συμπαρασύρουν εκατό, διακόσιους, τριακόσιους και περισσότερους άκόμη». «Έκείνο που πρέπει να φτιάξουμε, εί-

να επιτελεία καλά οργανωμένα και εμπνευσμένα από τους αρχηγούς του λαϊκού κινήματος.»

Τὰ μέσα πού θεωρεί ο Μπακούνιν ότι πρέπει να χρησιμοποιηθούν μοιάζουν πολύ μ' αυτό πού στη σύγχρονη πολιτική ορολογία προσδιορίζεται με τη λέξη «πυρηνολόγηση» (noyautage). Θα πρέπει να δουλέψουν ανάμεσα στα περισσότερης εφύλας και περισσότερου κύρους άτομα κάθε μέρους «ώστε η τοπική οργάνωση να γίνει όσο το δυνατόν περισσότερο σύμφωνη με τις αρχές μας. Όλο το μυστικό της επιρροής μας βρίσκεται εδώ». Στη λαϊκή τρικυμία οι αναρχικοί πρέπει να είναι «άόρατοι πιλότοι». Πρέπει να την κατευθύνουν όχι ασκώντας «φανερή εξουσία», αλλά ασκώντας μια «δικτατορία χωρίς μανδύα, χωρίς τίτλο, χωρίς επίσημες εξουσίες και τόσο περισσότερο ισχυρή όσο λιγότερο θα έχει την επιφάνεια της εξουσίας».

Όμως ο Μπακούνιν δεν άγνοεί πόσο λίγο διαφέρει η ορολογία του («αρχηγοί», «δικτατορία» κλπ.) απ' την ορολογία των αντίπαλων του αναρχισμού και άπαντα προκαταβολικά σ' «οποιοδήποτε υποστηρίζει ότι μια δράση έτσι οργανωμένη αποτελεί μια άκρη απόπειρα κατά της ελευθερίας των μαζών, μια προσπάθεια συγκρότησης μιας νέας εξουσιαστικής δύναμης». Όχι! η συνειδητοποιημένη πρωτοπορεία δεν θα είναι ούτε ο ευεργέτης ούτε ο δικτατορικός αρχηγός του λαού, αλλά απλά και μόνο ο μαιευτήρας πού θα βοηθά στην αυτοαπελευθέρωσή του. Τό μόνο πού μπορεί να κάνει και τίποτα περισσότερο είναι να διαδώσει στις μάζες ιδέες πού θα αντίστοιχούν στα ένστικτά τους. Όλα τὰ υπόλοιπα πρέπει και μπορεί να τὰ κάνει μόνο ο ίδιος ο λαός. Οι «επαναστατικές ήγες» (ο Μπακούνιν δεν διατάζει να χρησιμοποιήσει αυτή τη λέξη εκφράζοντας ταυτόχρονα την εύχη να «υπάρξουν όσο το δυνατόν λιγότερες») οφείλουν, όχι να επιβάλλουν στις μάζες την επανάσταση, αλλά να την προκαλέσουν στους κόλπους τους, όχι να υποτάξουν τις μάζες σε μια οποιαδήποτε οργάνωση, αλλά να προκαλέσουν την αυτόνομή τους οργάνωση απ' τὰ κάτω προς τὰ πάνω.

Όπως θα αναλύσει αργότερα κι η Ρόζα Λουξεμπουργκ, ο Μπακούνιν διαβλέπει ότι η αντίφαση ανάμεσα στον αντιεξουσιαστικό αυθορμητισμό και την αναγκαιότητα της παρέμβασης των συνειδητοποιημένων πρωτοπορειών, δεν θα λυθεί πραγματικά, παρά την ημέρα πού θα επιτελεστεί η συγχώνευση της γνώσης με την έργα-

τική τάξη κι όπου η μάζα αποκτώντας πλήρη συνείδηση δεν θα έχει πια ανάγκη «αρχηγών», αλλά απλά και μόνο «εκτελεστικών οργάνων» της «συνειδητής δράσης» της. Άφου υπογράμμισε ότι ακόμη λείπει στο προλεταριάτο η γνώση και η οργάνωση, ο Ρώσος αναρχικός καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η Διεθνής θα μπορέσει να γίνει όργανο χειραφέτησης «μόνο όταν θα διοχετεύσει στη συνείδηση του καθενός απ' τὰ μέλη της τη γνώση, τη φιλοσοφία και την πολιτική του σοσιαλισμού».

Η σύνθεση όμως αυτή, ικανοποιητική από θεωρητική άποψη, είναι θέμα του μακρυνού μέλλοντος. Και, περιμένοντας να επιτρέψει η ιστορική εξέλιξη την πραγμάτωσή της, οι αναρχικοί, όπως και οι μαρξιστές, θα παραμείνουν περισσότερο ή λιγότερο δέσμοι μιας αντίφασης. Η αντίφαση τούτη θα διαπεράσει τη ρωσική Έπανάσταση, αιωρούμενη ανάμεσα στην αυθόρμητη εξουσία των σοβιέτ και την πρόθεση του μπολσεβίκικου κόμματος να παίξει «καθοδηγητικό ρόλο» θα εκδηλωθεί στην ισπανική Έπανάσταση όπου οι αναρχικοί θα ταλαντευτούν ανάμεσα σε δύο πόλους: το κίνημα των μαζών και το κίνημα της συνειδητής αναρχικής έλλτ.

Θα περιοριστούμε σε δύο αναφορές για να φωτίσουμε την αντίφαση αυτή:

Άπ' την πείρα της ρώσικης Έπανάστασης οι αναρχικοί θα βγάλουν ένα κατηγορηματικό συμπέρασμα: την καταδίκη του «καθοδηγητικού ρόλου» του Κόμματος. Ένας απ' αυτούς, ο Βόλιν, θα τὸ διατυπώσει μ' αυτούς τούς δρους: «Η κυρίαρχη ιδέα του αναρχισμού είναι απλή: κανένα κόμμα και κανένας πολιτικός ή ιδεολογικός σχηματισμός πού τοποθετείται έξω ή πάνω απ' τις εργαζόμενες μάζες για να τις «κυβερνήσει» ή να τις «κατευθύνει», δεν θα κατορθώσει ποτέ να τις απελευθερώσει, ακόμη κι αν τὸ επιθυμεί ειλικρινά. Η πραγματική χειραφέτηση δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά με μια άμεση δραστηριότητα (...) των ενδιαφερομένων, των ίδιων των εργαζομένων, οργανωμένων, όχι κάτω απ' τη σημαία ενός πολιτικού κόμματος ή ενός ιδεολογικού σχηματισμού, αλλά στις ίδιες τις ταξικές οργανώσεις της (συνδικάτα παραγωγών, εργασιακές επιτροπές, συνεργατικές, κλπ.), πάνω στη βάση μιας συγκεκριμένης δράσης και μιας «αυτοδιοίκησης» και με τη βοήθεια, όχι την καθοδήγηση, των επαναστατών πού θα δρουν μέσα, κι όχι πάνω, απ' τη μάζα (...). Η αναρχική ιδέα κι η γνήσια απελευ-

θερωτική επανάσταση δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν απ' τους αναρχικούς σαν τέτοιους, αλλά μόνο απ' τις πλατειές μάζες (...). Οι αναρχικοί, ή μάλλον οι επαναστάτες γενικά, καθήκον θα έχουν να διαφωτίζουν και να βοηθούν τις μάζες αυτές σε ορισμένες περιπτώσεις. Αν οι αναρχικοί υποστηρίξουν ότι μπορούν να επιτελέσουν την κοινωνική επανάσταση «κατευθύνοντας» τις μάζες, τότε μια τέτοια πρόθεση θα αποδειχτεί άκατηλή, όπως αυτή των μπολσεβίκων, και για τους ίδιους λόγους».

Μολοντούτο οι Ισπανοί αναρχικοί θα αισθανθούν, με τη σειρά τους κι αυτοί, την ανάγκη να συγκροτήσουν μια ιδεολογική συνειδητή μειοψηφία, την *Ι β η ρ ι κ ή* *Α ν α ρ χ ι κ ή* *Ο μ ο σ π ο υ δ ί α*, μέσα στους κόλπους της πλατειάς συνδικαλιστικής τους οργάνωσης, της *Ε θ ν ι κ ή ς* *Σ υ ν ο μ ο σ π ο ν δ ί α ς* *Ε ρ γ α σ ί α ς*, με σκοπό να καταπολεμήσουν τις ρεφορμιστικές τάσεις ορισμένων «καθαρών» συνδικαλιστών, καθώς και τις μανούβρες των πιστών της «δικτατορίας του προλεταριάτου». Έμπνεόμενη απ' τις συστάσεις του Μπακούνιν, ή I.A.O. θα προσπαθήσει περισσότερο να φωτίσει παρά να κατευθύνει· ακόμη, ή σχετικά ανεδασμένη αντιξουσιαστική συνείδηση πολυάριθμων στοιχείων της βάσης της E.S.E. θα τη βοηθήσει να μην πέσει στις υπερβολές των «εξουσιαστικών» επαναστατικών κομμάτων. Μολαταύτα, θα παίζει το ρόλο του οδηγού άρκετά μέτρια, θα προσπαθήσει αδέξια να εξουσιάσει τα συνδικάτα, θα έχει διακινύσεις στη στρατηγική της και θα παρουσιάσει περισσότερο πλούτο σε ακτιβίστες και δημιουργούς παρά σε συνεπείς επαναστάτες, τόσο στο πεδίο της θεωρίας όσο και στο πεδίο της πρακτικής.

Οι σχέσεις ανάμεσα στη μάζα και τη συνειδητή μειοψηφία αποτελούν πρόβλημα του οποίου ή λύση δεν έχει ακόμη βρεθεί απόλυτα, ακόμη κι απ' τους αναρχικούς, και πάνω στο οποίο δεν έχει, όπως φαίνεται, ειπωθεί ακόμη ή τελευταία λέξη.

Αναζητώντας τη μελλοντική κοινωνία

Ὁ ἀναρχισμὸς δὲν εἶναι οὐτοπικὸς

Ἄπ' τὸ γεγονὸς κίβλας διὰ ἀποσκοπεῖ νὰ οἰκοδομηθεῖ, ὁ ἀναρχισμὸς ἀπορρίπτεται, ἀπ' τὴν ἀρχή, τὴν κατηγορία τῆς οὐτοπίας. Καταφεύγει στὴν ἱστορικὴ μέθοδο γιὰ ν' ἀποδείξει διὰ τὴ μελλοντικὴ κοινωνία δὲν εἶναι ἐφεύρεσή του, ἀλλὰ προῖον μιᾶς ὑπόγειας ἐργασίας τοῦ παρελθόντος. Ὁ Προυτὸν τονίζει διὰ τὴ ἀνθρωπότητα, κάτω ἀπ' τὸ ἀδυσώπητο ἐξουσιαστικὸ σύστημα ποῦ τὴ συνθλίβει ἐδῶ κι ἐξὶ χιλιάδες χρόνια, ὑποστηρίχτηκε ἀπὸ μιὰ «μυστικὴ ἀρετὴ»: «Κάτω ἀπ' τὸν κυβερνητικὸ μηχανισμό, στὴ σκιά τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, ἡ κοινωνία παρήγαγε σιγὰ καὶ σιωπηρὰ τὸν ὀργανισμό τῆς διαμόρφωσε μιὰ νέα τάξη πραγμάτων, ἔκφραση τῆς ζωτικότητας καὶ τῆς αὐτονομίας τῆς».

Ἡ κυβέρνησις, ὅσο κακοποιὸ χαρακτήρα κι ἂν ἔχει, ἐμπεριέχει τὴν ἴδια τὴν ἀρνήσή της. Εἶναι ἓνα «φαινόμενο τῆς συλλογικῆς ζωῆς, ἡ ἐξωτερικὴ παράστασις τοῦ δικαιώματός μας, μιὰ ἐκδήλωσις τῆς κοινωνικῆς αὐθωρητικότητος, μιὰ προετοιμασία τῆς ἀνθρωπότητος γιὰ ἓνα ἀνώτερο στάδιο. Αὐτὸ ποῦ ἀναζητᾷ ἡ ἀνθρωπότητα στὴ θρησκεία καὶ ὀνομάζεται Θεός, εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια. Αὐτὸ ποῦ ἀναζητᾷ ὁ πολίτης στὴν κυβέρνησις (...) εἶναι ὁ ἴδιος αὐτός, εἶναι ἡ ἐλευθερία». Ἡ γαλλικὴ Ἐπανάστασις ἐπιτάχυνε τὴν ἀναπόσπρεπτη αὐτὴ πορεία πρὸς τὴν ἀναρχία: «Ἄπ' τὴν ἡμέρα ποῦ οἱ πατέρες μας ἔθεσαν σὴν ἀρχὴ τὴν ἐλεύθερη ἄσκησις τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη, τὴν ἡμέρα ἐκείνη ὁ ἀνθρώπος ἀρνήθηκε τὴν ἐξουσία στὴ γῆ καὶ τὸν οὐρανὸ κι ἡ κυβέρνησις, ἀκόμη καὶ μὲ ἐκπροσώπησις, ἔγινε ἀδύνατη».

Τὰ ὑπόλοιπα τὰ ἔκανε ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάστασις. Ἄπὸ δῶ καὶ μπρὸς, ἡ πολιτικὴ ὑποτάχτηκε, ὑπόκυψε στὴν οἰκονομία. Ἡ κυβέρνησις δὲν μπορεῖ πιά νὰ χειραφετηθεῖ ἀπ' τὴν ἄμεση συνδρομὴ τῶν παραγωγῶν, δὲν εἶναι πιά παρὰ ὁ συσχετισμὸς τῶν συμφερόντων. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ προλεταριάτου ὀλοκλήρωσε τὴν ἐξέλιξις τούτη. Ἡ ἐξουσία, παρὰ τίς διαμαρτυρίες της δὲν ἐκφράζει πιά παρὰ τὸ σοσιαλισμὸ. «Ὁ Ναπολεόντειος κώδικας εἶναι τὸ ἴδιο ἀνίκανος νὰ ὑπηρετήσῃ τὴ σύγχρονη κοινωνία ὅσο καὶ ἡ πλατωνικὴ δημοκρατία: ἀκόμη λίγα χρόνια καὶ τὸ οἰκονομικὸ στοιχεῖο θὰ ἀντικαταστήσῃ παντοῦ τὸ σχετικὸ καὶ μερικὸ δικαίωμα τῆς βιομηχανι-

κής αμοιβαιότητας με το απόλυτο δικαίωμα της ιδιοκτησίας, έτσι ώστε θα πρέπει να αναθεωρηθεί απ' άκρη σ' άκρη αυτό το ανάκτορο από χαρτόνι».

Ο Μπακούνιν, με τη σειρά του, χαιρετίζει την «αναμφισβήτητη και τεράστια υπηρεσία που πρόσφερε στην ανθρωπότητα η γαλλική Έπανάσταση που έλοι είμαστε τέκνα της». Η αρχή της εξουσίας καταστράφηκε στη συνείδηση του λαού και η απ' τα πάνω εμπνεόμενη τάξη έγινε για πάντα αδύνατη. Μένει τώρα να «οργανωθεί η κοινωνία με τρόπο που να μπορεί να ζήσει χωρίς κυβέρνηση». Για να το κάνει αυτό, ο Μπακούνιν στηρίζεται πάνω στη λαϊκή παράδοση. Οι μάζες, «παρα την καταπιεστική και φθοροποιό κυριαρχία του Κράτους», ανέπτυξαν, μέσα στους αιώνες, «αυθόρμητα στους κόλπους τους, αν όχι ακόμη όλα τα στοιχεία, τουλάχιστον πολλά απ' τα βασικά στοιχεία της ηθικής και υλικής τάξης που συγκροτεί την πραγματική ανθρώπινη ένότητα».

Αναγκαιότητα της οργάνωσης

Ο αναρχισμός δεν θεωρεί καθόλου τον εαυτό του συνώνυμο της αποδιοργάνωσης. Ο Προυντόν πρώτος διακήρυξε ότι αναρχία δεν σημαίνει αταξία, αλλά τάξη, ή φυσική τάξη σε αντίθεση με την τεχνητή τάξη που επιβάλλεται απ' τα πάνω, ότι είναι η φυσική ένότητα σε αντίθεση με την κίβδηλη ένότητα που επιβάλλει ο εξαναγκασμός. Μια τέτοιας μορφής κοινωνία «σκέφτεται, μιλά και δρα σαν ένας άνθρωπος κι αυτό ακριβώς γιατί πια δεν εκπροσωπείται από έναν άνθρωπο, γιατί πια δεν αναγνωρίζει προσωπική εξουσία, γιατί σ' αυτή όπως και σε κάθε οργανωμένο και ζωντανό όν, όπως στο άπειρο του Πασκάλ, το κέντρο είναι παντού, ή περιφέρεια πουθενά». Η αναρχία είναι η «ζωντανή, οργανωμένη κοινωνία», «ο ύψηλότερος βαθμός ελευθερίας και τάξης στον οποίο μπορεί να φτάσει η ανθρωπότητα». «Αν μπόρεσαν να σκεφτούν διαφορετικά μερικοί αναρχικοί, ο Ίταλδος Έρρίκο Μαλατέστα τους ξαναφέρνει στην τάξη: «Πιστεύοντας, κάτω απ' την επίδραση της εξουσιαστικής άγωγής που δέχτηκαν, πως η εξουσία είναι η ψυχή της κοινωνικής οργάνωσης, για να καταπολεμήσουν την πρώτη πολέμησαν και αρ-

νήθησαν και τη δεύτερη (...). Το βασικό σφάλμα των αναρχικών που αντιτάχτηκαν στην οργάνωση είναι ότι πιστεύουν πως οργάνωση χωρίς εξουσία δεν είναι δυνατή — και προτιμούν, έχοντας αποδεχτεί αυτή την υπόθεση, να αρνηθούν κάθε οργάνωση παρά να δεχτούν και την παραμικρή εξουσία (...). «Αν πιστεύαμε ότι οργάνωση χωρίς εξουσία δεν μπορεί να υπάρξει τότε θα είμαστε εξουσιαστικοί, γιατί θα προτιμούσαμε την εξουσία που παρεμποδίζει και κάνει θλιβερή τη ζωή απ' την αποδιοργάνωση που την κάνει αδύνατη».

Ο Βολίν, Ρώσος αναρχικός του 20ού αιώνα, υπερθεματίζει και συγκεκριμενοποιεί: «Μια έρμηνεία λαθεμένη — ή, συχνότερα, ένουνειδητα ανακριβής — υποστηρίζει ότι η αντιεξουσιαστική αντίληψη σημαίνει απουσία κάθε οργάνωσης. Μεγάλο λάθος. Πρόκειται, όχι για «οργάνωση» ή για «μη - οργάνωση», αλλά για δυο διαφορετικές αρχές (principes) οργάνωσης (...). Αναμφισβήτητα, λένε οι αναρχικοί, η κοινωνία πρέπει να οργανωθεί. Η καινούργια όμως αυτή οργάνωση (...) πρέπει να γίνει ελεύθερα, κοινωνικά και, προπάντων, ξεκινώντας απ' τη βάση. Η οργανωτική αρχή πρέπει να θγει, όχι από ένα κέντρο κατασκευασμένο από πριν για να εξουσιάζει το σύνολο και να επιβληθεί σ' αυτό, αλλά — πράγμα που είναι ακριβώς το αντίθετο — από όλα τα σημεία, για να καταλήγει σε συνδετικούς κρίκους, φυσικά κέντρα προορισμένα να εξυπηρετούν τα σημεία αυτά (...). Ενώ η άλλη «οργάνωση» τονισμένη πάνω στο πρότυπο της παλιάς έκμεταλλευτικής και καταπιεστικής κοινωνίας (...) θα οδηγήσει σε παροξυσμό όλες τις πληγές της παλιάς κοινωνίας (...). Δεν θα μπορέσει να διατηρηθεί παρά μόνο αν στηριχτεί σ' ένα νέο τεχνητό κατασκευάσμα».

Στην πραγματικότητα, οι αναρχικοί όχι μόνο είναι όπαδοι της γνήσιας οργάνωσης αλλά, όπως θα δεχτεί και ο Άνρϋ Λεφέμπρ σ' ένα πρόσφατο βιβλίο για την Κομμούνια, «πρώτης τάξεως οργανωτές». Μολοντούτο ο φιλόσοφος αυτός νομίζει ότι υπάρχει εδώ αντίφαση, «άρκετά παράδοξη αντίφαση, παρατηρεί, που την ξαναβρίσκουμε στην Ιστορία του εργατικού κινήματος ως τις μέρες μας, ιδιαίτερα στην Ίσπανία». «Παράδοξη» όμως είναι μόνο για τους πιστεύουν ότι οι αντιεξουσιαστικοί είναι, a priori, αντι - οργανωτικοί.

Ἡ αὐτοδιεύθυνση

Ἐνώ τὸ Κομμουνιστικὸ Μαγιφέστο τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἐνγκελς, συνταγμένο στὶς ἀρχές τοῦ 1848, τὴν παραμονὴ τῆς Φεβρουαριανῆς Ἐπανάστασης, δὲν διάβλεπε ἄλλη λύση — τουλάχιστο γιὰ μιὰ μακρόχρονη μεταβατικὴ περίοδο — ἀπὸ τὴ συγκέντρωση στὰ χέρια τοῦ Κράτους τοῦ σύνολου τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ δανειζόταν ἀπ' τὸν Λουί Μπλάν τὴν ἐξουσιαστικὴν ἰδέαν τῆς δημιουργίας «βιομηχανικῶν στρατῶν» μὲ τοὺς ἐργαζόμενους τῆς βιοτεχνίας καὶ τῆς γῆς, ὁ Πrouντὸν προτείνει πρῶτος μὴ ἀντικρατικὴ ἀντίληψη τῆς οἰκονομικῆς διεύθυνσης.

Ἡ Φεβρουαριανὴ Ἐπανάστασις εἶδε στὸ Παρίσι καὶ στὴ Λυὼν τὴν αὐθόρμητὴ ἀνίση ἐργατικῶν παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν. Γιὰ τὸν Πrouντὸν τοῦ 1848, τὸ «ἐπαναστατικὸ γεγονός» εἶναι, πολὺ περισσότερο ἀπ' τὴν πολιτικὴν ἐπανάστασις, ἡ γένεσις αὐτῆς τῆς αὐτοδιεύθυνσης. Δὲν ἀποτελεῖ ἐφεύρεσις θεωρητικῶν οὔτε κηρύχτηκε ἀπὸ σοφούς. Τὴν πρώτην ὄψιν δὲν τὴν ἔδωκε τὸ Κράτος ἀλλὰ ὁ λαός. Καὶ ὁ Πrouντὸν πιέζει τοὺς ἐργαζόμενους νὰ ὀργανωθοῦν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο σ' ὅλα τὰ σημεῖα τῆς Δημοκρατίας, νὰ πάρουν μαζί τους, πρῶτα - πρῶτα τὴ μικρὴν ἰδιοκτησίαν, τὸ μικρεμπόριο καὶ τὴν μικροβιοτεχνίαν, κατόπιν τὴν μεγάλην ἰδιοκτησίαν καὶ τὶς μεγάλες ἐπιχειρήσεις, ἔπειτα τὶς πλατύτερες ἐπιχειρήσεις (ἀνθρακωρυχεῖα, διώρυγες, σιδηρόδρομοι, κλπ.) καὶ ἔτσι νὰ γίνουσι «κυρίαρχοι τῶν πάντων».

Ἐπάρχει ἡ τάσις σήμερον νὰ συγκρατοῦν ἀπ' τὸν Πrouντὸν μόνον αὐτὲς τὶς προθέσεις — ἀφελεῖς καὶ ἀντιοικονομικῆς βέβαια — νὰ διασώσῃ τὴν μικρὴν βιοτεχνίαν καὶ τὸ μικρεμπόριο. Ἡ σκέψις τοῦ ὁμοῦ στὸ σημεῖο τοῦτο εἶναι ἀμφίροπη. Ὁ Πrouντὸν ἦταν ζωντανὴ ἀντίφασις. Μαστίγωνε τὴν ἰδιοκτησίαν, πηγῆ ἀδικίας καὶ ἐκμετάλλευσης καὶ τὴν συμπαθοῦσε μόνον στὸ βαθμὸν ποῦ πίστευε ὅτι ἔδλεπε σ' αὐτὴν μιὰ ἐγγύτησιν προσωπικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἐπάρχει ἀκόμη ἡ τάσις νὰ συγχέσῃται ὁ Πrouντὸν μὲ τὴν «λεγόμενην πrouντονικὴν μικροσυμμορίαν» ποῦ, ὅπως ἀναφέρει ὁ Μπακούνιν, εἶχε σχηματιστεῖ γύρω τοῦ στα τέλη τῆς ζωῆς του. Ἡ αἰσθητὰ ἀντιδραστικὴ αὐτῆς συμμορία στάθηκε θνητογενής. Προσπάθησε μάταια, στὴν Πρώτη Διεθνή, νὰ ἀντιτάξῃ τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν τῶν μέσων παραγω-

γῆς στὸν κολλεκτιβισμό. Καὶ ἂν δὲν κατόρθωσε νὰ μείνῃ ἐν τῇ ζωῇ γιὰ πολὺ, αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι ἡ πλειοψηφία τῶν ὀπαδῶν τῆς, πεισιμένη εὐκολὰ ἀπ' τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Μπακούνιν, δὲν ἄργησε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὶς ὑποτιθέμενες πrouντονικὰς τῆς ἀπόψεις καὶ νὰ προσχωρήσῃ ἐν τῷ κολλεκτιβισμῷ.

Ἄλλωστε οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ «μouτουελλιστῆς» ὅπως αὐτονομάζονταν, μόνον μερικὰ ἀπορρίπταν τὴν συλλογικὴν ἰδιοκτησίαν: τὴν καταπολεμοῦσαν μόνον ἐν τῇ γεωργίᾳ, ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τοὺς τὸν ἀτομικισμό τοῦ Γάλλου ἀγρότη τὴν ἀποδέχονταν ὁμοῦ ἐν τῇ μεταφορῇ καὶ, σχετικὰ μὲ τὴν βιομηχανικὴν αὐτοδιεύθυνση, δέχονταν τὸ περιεχόμενον τῆς ἀπορρίπτουσας τὴν ὀνομασία. Ἄν εἶχαν τέτοια φοβία ἀπέναντι ἐν τῷ ὄνομα, αὐτὸ ὀφειλόταν βασικὰ ἐν τῷ ὅτι τὸ προσωρινὰ ἐνιαῖον μέτωπον ποῦ εἶχε σχηματιστεῖ ἐναντίον τοὺς ἀπ' τοὺς κολλεκτιβιστὰς ὀπαδοὺς τοῦ Μπακούνιν καὶ ὀρισμένους «ἐξουσιαστικούς» μαρξιστὰς, φανερὰ σχεδὸν ὀπαδοὺς τῆς κρατικῆς διαχείρισης τῆς οἰκονομίας, δὲν τοὺς καθυσχάλιζε καθόλου.

Ἐν τῇ οὐσίᾳ, ὁ Πrouντὸν βαδίζει μὲ τὴν ἐποχὴν του. Κατανοεῖ τὴν ἀδυναμίαν ἐπιστροφῆς πρὸς τὰ πίσω. Εἶναι ἀρκετὰ ρεαλιστῆς ὅστε νὰ διακρίνῃ, ὅπως τὸ ἐμπιστεύεται ἐν τῇ Σημείωμά του, ὅτι «ἡ μικρὴ βιομηχανία εἶναι τὸ ἴδιον ἀνοησία ὅσο καὶ ἡ μικροκαλλιέργεια». Ἐν τῷ θέμα τῆς σύγχρονης μεγάλης βιομηχανίας ποῦ ἀπαιτεῖ σημαντικὸν ἐργατικὸν δυναμικὸν καὶ ὀξύτατην μηχανοποίησην, εἶναι ἐν τῷ κολλεκτιβιστῆς. «Ἐν τῷ μέλλοντι πρέπει ἡ μεγάλη κλίμακας βιομηχανία καὶ ἀγροκαλλιέργεια νὰ γίνονται ἀπὸ συνεταιρισμούς.» «Δὲν ἔχομε δυνατότητα ἐπιλογῆς», τονίζει. Καὶ διαμαρτύρεται γιὰ τὸ ὅτι τόλμησαν νὰ τὸν ποῦν ἐχθρὸν τῆς τεχνικῆς προόδου.

Ἐν τῷ κολλεκτιβισμῷ τοῦ ὁμοῦ ἀπορρίπτει τὸ ἴδιον κατηγορηματικὰ καὶ τὸν κρατισμὸν. Ἡ ἰδιοκτησία πρέπει νὰ ἐξαφανιστεῖ. Ὅσο γιὰ τὴν κοινότητα (μὲ τὴν ἐννοίαν ποῦ τῆς «δίνει ὁ «ἐξουσιαστικὸς» κομμουνισμὸς), ἀποτελεῖ καταπίεσιν καὶ δουλείαν. Ὁ Πrouντὸν ἀναζητᾷ λοιπὸν μιὰ ἐναρμόνισιν κοινοκτημοσύνης καὶ ἰδιοκτησίας. Ἄδύνατον εἶναι ὁ συνεταιρισμὸς. Ἐν τῷ μέσῳ παραγωγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς δὲν πρέπει νὰ ἐλέγχονται οὔτε ἀπὸ καπιταλιστικὰς ἐταιρεῖας οὔτε ἀπὸ τὸ Κράτος. Ὅντας ἐν σχέσει μὲ τοὺς ἐργάτας ποῦ τὰ κατέχουν «ἐν τῷ εἶναι ἡ κυφὴν γιὰ τὶς μέλισσας», ἡ διαχείρισίς τους πρέπει νὰ ἀσχετῆται ἀπ' τοὺς ἐργατικούς συνεταιρισμούς. Μόνον ἔτσι οἱ συλλο-

γικές δυνάμεις θα πάψουν να «άλλοτριώνονται» προς όφελος δρισμένων εκμεταλλευτών. «Εμείς, συνεταιρισμένοι ή σε πορεία συνένωσης παραγωγοί, γράφει ο Προυντόν σε στυλ μανιφέστου, δεν χρειαζόμαστε το Κράτος (...). Εκμετάλλευση απ' το Κράτος, σημαίνει πάντα μοναρχία, πάντα μισθωτή δουλειά (...). Όπως δεν θέλουμε την εκμετάλλευση του ανθρώπου απ' τον άνθρωπο έτσι δεν θέλουμε και τη διακυβέρνηση του ανθρώπου απ' τον άνθρωπο. Ο σοσιαλισμός είναι το αντίθετο του κυβερνητισμού (gouvernementalisme)(...). Θέλουμε οι συνεταιρισμοί αυτοί ν' αποτελέσουν τον πρώτο πυρήνα της πλατιάς αυτής δημοσπονδίας εταιρειών και ενώσεων, συνδεμένων με τον κοινό κρικό της λαοκρατικής και κοινωνικής δημοκρατίας.»

Μπαίνοντας στη λεπτομέρεια της εργατικής αυτοδιεύθυνσης, ο Προυντόν απαριθμεί μ' ακρίβεια τα βασικά δεδομένα της:

Κάθε συνεταιρισμένο άτομο έχει αδιάλειπτο δικαίωμα στο ενεργητικό της εταιρείας.

Κάθε εργάτης θα πρέπει να εκτελεί το μέρος που του αναλογεί απ' τις απεχθείς και κοπιαστικές εργασίες.

Πρέπει να διατρέξει μια σειρά εργασιών και γνώσεων, βαθμών και απασχολήσεων που του εξασφαλίζουν εγκυκλοπαιδική κατάρτιση. Ο Προυντόν δίνει ιδιαίτερη σημασία στην «κατάρτιση του εργάτη πάνω σ' ολόκληρη τη σειρά των εργασιών της βιομηχανίας στη όποια ανήκει».

Τα λειτουργήματα είναι αίρετά και οι κανονισμοί υπόκεινται στη συναίνεση των συνεταιρισμένων.

Οι άμοιβές καθορίζονται ανάλογα με τη φύση του λειτουργήματος, την ικανότητα και την έκταση της εθύνσης. Κάθε συνεταιρισμένος συμμετέχει στις απολαβές ανάλογα με τις υπηρεσίες του.

Καθένας είναι ελεύθερος να εγκαταλείψει το συνεταιρισμό, να ρυθμίσει το χρόνο του και να απαρνηθεί τα δικαιώματά του.

Οι συνεταιρισμένοι εργάτες εκλέγουν τους εργοδηγούς τους, τους μηχανικούς τους, τους αρχιτέκτονές τους, τους λογιστές τους. Ο Προυντόν τονίζει το γεγονός ότι στο προλεταριάτο λείπουν ακόμα οι τεχνικοί. Γι' αυτό είναι αναγκαία ή σύζευξη της εργατικής αυτοδιεύθυνσης με «βιομηχανικούς και εμπορικούς ειδήμονες» που θα μνηύσουν τους εργαζόμενους στην επιχειρησιακή πειθαρχία και

θα αμείβονται με μία σταθερή αποζημίωση: «στον ήλιο της επανάστασης υπάρχει θέση για όλο τον κόσμο».

Η αντιεξουσιαστική αυτή αντίληψη της αυτοδιεύθυνσης ορίσκει στους αντίποδες της πατερναλιστικής και κρατιστικής αυτοδιεύθυνσης έτσι όπως την αντιλήφθηκε ο Λουί Μπλάν σ' ένα νομοσχέδιο της 15ης Σεπτεμβρίου 1849. Ο συγγραφέας της Ο ρ γ ά ν ω σ η ς τ η ς Ε ρ γ α σ ί α ς επιθυμεί τη σύσταση εργατικών ενώσεων κάτω απ' την κηδεμονία και με την επιχορήγηση του Κράτους. Προβλέπει γι' αυτές μία εξουσιαστική κατανομή των απολαυών μ' αυτή την αναλογία:

25% σε πίστωση εξόφλησης του κεφαλαίου

25% σε πίστωση κοινωνικής ασφάλισης

25% σε δημιουργία αποθέματος

25% για διανομή ανάμεσα στους εργαζόμενους.¹

Ο Προυντόν ούτε ν' ακούσει δεν θέλει για τέτοιου τύπου αυτοδιεύθυνση. Γι' αυτόν, οι συνεταιρισμένοι εργάτες δεν πρέπει να «υποταγούν στο Κράτος» αλλά «να γίνουν το ίδιο το Κράτος». «Ο συνεταιρισμός όλα μπορεί να τα κάνει, όλα μπορεί να τα μεταρρυθμίσει χωρίς την άρωγή της εξουσίας» μπορεί να καταλάβει και να υποτάξει ο ίδιος την εξουσία». Ο Προυντόν θέλει να «θαδίζει στην κυβέρνηση μέσω του συνεταιρισμού, όχι στο συνεταιρισμό μέσω της κυβέρνησης». Μάχεται την αυταπάτη ότι το Κράτος, έτσι όπως το ονειρεύονται οι «εξουσιαστικοί» σοσιαλιστές, θα μπορούσε να ανεχτεί, μια ελεύθερη αυτοδιεύθυνση. Πώς, πραγματικά, θα μπορούσε να ανεχτεί, «πλάι σε μία συγκεντρωτική εξουσία το σχηματισμό έχθρικών πυρήνων;» Ο Προυντόν προειδοποιεί προφητικά: «Τίποτα δεν μπορούν να κάνουν ή πρωτοβουλία, ο αθρορητισμός κι η ανεξάρτητη δράση των ατόμων και των κοινοτήτων όσο θα υπάρχει η κολοσσιαία αυτή δύναμη με την όποια επένδυσε ή συγκεντροποίηση την Κρατική μηχανή.»

Πρέπει να παρατηρήσουμε εδώ ότι στα συνέδρια της Πρώτης

1. Να συγκριθεί με τα διατάγματα του Μάρτη 1963 με τα όποια η Άλγερινή Δημοκρατία θεσμοποίησε την αυτοδιεύθυνση, αρχικά αθόρμητο δημιούργημα της αγροτιάς. Η αναλογία — αν όχι σε ποσοσιαίο επίπεδο — ανάμεσα στις διάφορες πιστώσεις που προβλέπονται είναι ή ίδια σχεδόν και το τελευταίο τέταρτο «για διανομή ανάμεσα στους εργαζόμενους», δεν είναι άλλο απ' το «υπόλοιπο» που, στην Άλγερια, προκάλεσε διχνομίες.

Διεθνούς επικράτησε ή αντιμεξουσιαστική αντίληψη τής αυτοδιεύθυνσης κι όχι ή κρατιστική. Στο συνέδριο τής Λωζάνης (1867), ό εισηγητής Σεζάρ ντε Παίπ, πρότεινε νά γίνει τό Κράτος ιδιοκτητής τών εθνικοποιημένων επιχειρήσεων' ό Σάρλ Λογγκέ, πού τότε ήταν αντιμεξουσιαστικός, απάντησε: «Σύμφωνοι, αλλά μέ τήν υπόθεση πώς θά ξεκαθαριστεί ότι όρίζουμε τό Κράτος σάν τήν «κοινότητα τών πολιτών» (...) κι ότι οι όπηρεσίες του δέν θά διευθύνονται από Κρατικούς υπαλλήλους, (...) αλλά από εργατικές ενώσεις...». Η πολειμική όξύνεται τόν επόμενο χρόνο (1868) στο συνέδριο τών Βρυξελλών, κι ό ίδιος εισηγητής, τή φορά αυτή, φροντίζει νά επιφέρει τήν διασάφηση πού τού ζητήθηκε: «Η συλλογική ιδιοκτησία θά άνήκει στην κοινωνία όλόκληρη, αλλά θά ασκείται από συνεταιρισμούς εργαζομένων. Τό Κράτος δέν θά είναι πιά παρά ή όμοσπονδία τών διαφόρων ομάδων εργαζομένων.» Η πρόταση, ξεκαθαρισμένη μ' αυτό τόν τρόπο, έγινε δεκτή.

Μολοντούτο ή αισιοδοξία πού είχε ό Προυντόν στα 1848 σχετικά μέ τήν αυτοδιεύθυνση διαφεύστηκε απ' τό μάθημα τών γεγονότων. Μερικά χρόνια αργότερα, στα 1857, υπόβαλλε τίς ύπάρχουσες εργατικές ενώσεις σέ άυστηρή κριτική. Η εμπνευσή τους ήταν άφελής, άπατηλή και ούτοπική. Είχαν πληρώσει τό τμήμα τής άπειρίας. Είχαν πέσει στον τοπικισμό και τόν κλαδικό. Είχαν λειτουργήσει σάν συλλογικοί εργοδότες και είχαν ύποστει τήν επίδραση τών ιδεών τής Ιεραρχίας και τής ύπεροχής. Μέσα «στις λεγόμενες άδελφικές αυτές ενώσεις όξύνθηκαν περισσότερο οι άπάτες τής καπιταλιστικής κοινωνίας». Τίς μάστιξε ή διχόνοια, ή έχθρότητα, οι λιποταξίες κι οι προδοσίες. Οι ιθύνοντες, μόλις μπήκαν στο νόημα τών επιχειρήσεων, τίς παράτησαν «για νά γίνουν άφεντικά και άστοι για λογαριασμό τους». Άλλοθ, οι ίδιοι οι συνεταιρισμένοι ζήτησαν τή διανομή τών προϊόντων. Άπ' τίς εκατοντάδες τών εργατικών συνεταιρισμών πού ιδρύθηκαν στα 1848, έννιά χρόνια αργότερα δέν απέμειναν παρά γύρω στους είκοσι.

Κι ό Προυντόν αντίταξε στη στενή και κλαδική αυτή νοοτροπία μιá «καθολική» και «συνθετική» αντίληψη τής αυτοδιεύθυνσης. Γιατί ό σκοπός τού μέλλοντος, ήταν κάτι πολύ περισσότερο από τή «συνένωση σέ εταιρείες μερικών εκατοντάδων εργατών», ήταν ή «οικονομική άνασυγκρότηση ένός έθνους 36 εκατομμυρίων ψυχών». Οι μελλοντικές εργατικές ενώσεις άντι «νά δρούν πρὸς όφε-

λος λίγων», θά εργάζονταν για όλους. Η αυτοδιεύθυνση απαιτούσε λοιπόν μιá «κάποια εκπαίδευση» τών ανθρώπων. «Δέν γεννιέται κανείς συνεταιρισμένος, γίνεται τέτοιος.» Ό δυσκολότερος στόχος τών ενώσεων ήταν «ό εκπολιτισμός τών μελών». Αυτό πού έλειπε ήταν «άνθρωποι θγαλμένοι απ' τά σπλάχνα τών εργαζόμενων μαζών πού νά έχουν μάθει στο σχολείο τής εκμετάλλευσης νά μὴν χρειάζονται εκμεταλλευτές». Τό θέμα ήταν νά διαπλαστεί ένα «άπόθεμα ανθρώπων», όχι μιá «μάζα κεφαλαίων».

Στο νομικό πεδίο, ό Προυντόν στην αρχή απόδλεπε στην μεταφορά τής ιδιοκτησίας τών επιχειρήσεων στις εργατικές ενώσεις τους. Τώρα όμως άπόρριπτε τήν επιμεριστική τούτη λύση. Γι' αυτό, έκανε διάκριση κατοχής και ιδιοκτησίας. Η ιδιοκτησία είναι άπολυταρχικός, άριστοκρατικός, φεουδαλικός και δεσποτικός θεσμός. Η κατοχή είναι λαοκρατικός, δημοκρατικός και ίσονομικός θεσμός: συνίσταται στην κάρπωση μιáς αδιάλειπτης και άναπαλλοτρίωτης παροχής. Οι παραγωγοί θά παίρνουν, σάν «φέουδο», όπως οι άρχαιοι Γερμανοί, τά εργαλεία παραγωγής. Δέν θά είναι ιδιοκτήτες τους. Αυτό πού θά διαδεχτεί τήν ιδιοκτησία θά είναι ένα έποιοδήποτε Κράτος αλλά τό σύνολο τών συνενωμένων σέ μιá πλατιά άγροτική και βιομηχανική όμοσπονδία παραγωγών.

Και, σέ συνέχεια, ό Προυντόν υπερεσιοδοξει σχετικά μέ τό μέλλον μιáς αυτοδιεύθυνσης άνεθεωρημένης και θελιωμένης μ' αυτό τόν τρόπο: «Δέν πρόκειται για στείρα ρητορική, πρόκειται για τήν οικονομική και κοινωνική άναγκαιότητα: πλησιάζει ή στιγμή που δέν θά μπορούμε νά βαδίσουμε παρά μέ καινούργιους δρους (...). Οι τάξεις (...) πρέπει νά συγχωνευτούν σέ μιá και μόνη συνένωση παραγωγών.» Η αυτοδιεύθυνση θά πετύχει; «Άπ' τήν απάντηση πού θά υπάρξει (...) εξαρτιέται όλόκληρο τό μέλλον τών εργαζομένων.» Αν ή απάντηση είναι καταφατική, ένας καινούργιος κόσμος ανοίγεται στην ανθρωπότητα: αν είναι άρνητική, τότε ό προλετάριος ως τό καταλάβει καλά (...). Έλπίδα γι' αυτόν, στον κόσμο τούτο, δέν ύπάρχει.»

Οι βάσεις της ανταλλαγής

Πάνω σε ποιές βάσεις θα διασφαλιστούν οι ανταλλαγές ανάμεσα στις διάφορες εργατικές ενώσεις; Ο Προυντόν υποστήριξε, πρώτα, ότι η ανταλλακτική αξία όλων των εμπορευμάτων μπορεί να μετρηθεί με βάση την ποσότητα εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή τους. Οι διάφορες παραγωγικές ενώσεις δίνουν τα προϊόντα τους στην καθορισμένη τιμή. Οι εργαζόμενοι, εφοδιασμένοι με «κουπόνια εργασίας» αγοράζουν στα κέντρα ανταλλαγής ή κοινωνικά καταστήματα, τα εμπορεύματα, σε τιμή εκτιμημένη με βάση τις ώρες εργασίας. Οι σημαντικότερες ανταλλαγές γίνονται μέσω ενός συμψηφιστικού clearing ή Τράπεζας του Λαού, που δέχεται να πληρωθεί με εργασιακά αγαθά. Η Τράπεζα τούτη ταυτόχρονα εκπληρώνει και τη λειτουργία πιστωτικού ιδρύματος. Δανείζει στις εργατικές παραγωγικές ενώσεις τα αναγκαία για την ανάπτυξή τους ποσά. Τα δάνεια αυτά γίνονται χωρίς τόκο.

Η λεγόμενη μουτουελιστική αυτή αντίληψη ήταν κάπως ουτοπική ή κάπως δυσεφάρμοστη σε καπιταλιστικό καθεστώς. Η Τράπεζα του Λαού, που την ίδρυσε ο Προυντόν στις αρχές του 1849, κατόρθωσε να έχει, σε έξι εβδομάδες, γύρω στις 20.000 προσχωρήσεις, αλλά η ύπαρξή της στάθηκε σύντομη. Προπάντων ήταν χιμαιρική ή πίστη ότι ο μουτουελλισμός θα άπλωνόταν σαν κηλίδα λαδιού, όπως τό πίστευε ο Προυντόν: «Ήταν πραγματικά ο καινούργιος κόσμος, ή κοινωνία της επαγγελίας που, γαντζωμένη στην παλιά, τη μετασχημάτιζε λίγο - λίγο!»

Όσο για την άμοιδη που βασίζεται στην εκτίμηση της ώρας εργασίας, είναι για πολλούς λόγους αμφισβητήσιμη. Οι «αντιεξουσιαστικοί κομμουνιστές» της σχολής Κροπότκιν, Μαλατέστα, Έλιτζε Ρεκλύς, Κάρλο Καφιέρο, κλπ., δεν θα παραλείψουν να την κριτικάρουν. Πρώτα - πρώτα, στα μάτια τους, είναι άδικη. «Τρεις ώρες εργασίας του Πέτρου, παρατηρεί ο Καφιέρο, μπορεί συχνά να αξίζουν πέντε ώρες εργασίας του Παύλου.» Κι άλλοι παράγοντες εκτός απ' τη διάρκεια παρεμβαίνουν στον καθορισμό της αξίας της εργασίας: ή ένταση, ή επαγγελματική και πνευματική μόρφωση, κλπ. Πρέπει ακόμη να λαβαίνονται υπ' όψιν και τα οικογενειακά δάρη του εργάτη. Έξ άλλου, ο εργαζόμενος παραμένει, σε κολ-

λεκτιδιστικό καθεστώς, μισθωτός, δούλος της κοινότητας που αγοράζει κι εποπτεύει την εργατική του δύναμη. Η ανταμοιβή ή ανταλλακτική με τις ώρες εργασίας που προμηθεύει ο καθένας δεν μπορεί να είναι το ιδανικό, πολύ περισσότερο ένα προσωρινό κακό. Πρέπει να τελειώνουμε με την ήθικη που τρέφεται στα λογιστικά διδλα και με τη φιλοσοφία του «δούλου και λαβειν». Ο τρόπος αυτός κατανομής πηγάζει από έναν νοθευμένο ατομικισμό σε αντίθεση με τη συλλογική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Είναι άνικανος να επιφέρει βαθιά και επαναστατική μετατροπή του ανθρώπου. Είναι ασυμβίβαστος με την «ανάρχια». Μια νέα μορφή κατοχής απαιτεί νέα μορφή διανομής. Οι υπηρεσίες που δίνονται στην κοινωνία δεν μπορούν να αποτιμηθούν σε νομισματικές μονάδες. Οι ανάγκες πρέπει να τοποθετηθούν πάνω απ' τις υπηρεσίες. Όλα τα προϊόντα που ανήκουν στην εργασία όλων πρέπει να ανήκουν σε όλους κι ο καθένας να παίρνει ελεύθερα το μερίδιό του. Σ τ ο ν κ α θ έ ν α σ ύ μ φ ω ν α μ έ τ ι ς ά ν ά γ κ ε ς τ ο υ, αυτό πρέπει να είναι το έμβλημα του «αντιεξουσιαστικού κομμουνισμού».

Όμως ο Κροπότκιν, ο Μαλατέστα και οι φίλοι τους φαίνεται να άγνοούν ότι ο ίδιος ο Προυντόν είχε προβλέψει τις παρατηρήσεις τους κι είχε αναθεωρήσει την πρώτη του άποψη. Στη Θεωρία της ιδιοκτησίας του που δημοσιεύτηκε μετά το θάνατό του, εξηγεί ότι μόνο στην πρώτη του μελέτη πάνω στην ιδιοκτησία, τη μελέτη του 1840, είχε υποστηρίξει την αντιστοιχία μισθού και εργασίας: «Είχα ξεχάσει δυο πράγματα: πρώτο, ότι ή εργασία μετρίεται με βάση την ένταση και τη διάρκειά της και δεύτερο, ότι δεν πρέπει να συμπεριλαμβάνεται στο μισθό του εργαζόμενου ούτε ή άπόσβεση των εξόδων εκπαίδευσής του και της εργασίας που άκανε σαν άπλήρωτος μαθητευόμενος ούτε την άρωγή εξασφάλισής του άπέναντι στους κινδύνους που διατρέχει και που άπέχουν πολύ απ' το να είναι οι ίδιοι σε κάθε επάγγελμα.» Ο Προυντόν τονίζει ότι «επανόρθωσε» την «παράλειψη» αυτή στα έπομενα κείμενά του όπου συμψηφίζει με τις συνεργατικές εταιρείες άμοιβαίας ασφάλισης, τα άνισα έξοδα και τους άνισους κινδύνους. Έξ άλλου, ο Προυντόν δεν θεωρεί καθόλου την διανομή στα διάφορα μέλη των εργατικών ενώσεων σαν «μισθό» αλλά περισσότερο σαν κατανομή των προσόδων που άποφασίζεται ελεύθερα απ' τους συνενωμένους και συνυπεύθυνους εργαζόμενους. Άλλοίωτικα, όπως

παρατηρεί στο σημείο αυτό ο πιδ πρόσφατος έρμηνευτής του Προυντόν, ο Πιέρ Ξμπτιάν, σε μιὰ πραγματεία ανέκδοτη ακόμη, δέν θά είχε κανένα νόημα ή εργατική αυτοδιεύθυνση.

Οι «αντιεξουσιαστικοί κομμουνιστές» πιστεύουν ότι πρέπει να προσάφουν στο μπουτουελλισμό του Προυντόν και στο συνεπέστερο κολλεκτιβισμό του Μπακούνι, τό γεγονός ότι δέν θέλησαν να προκαθορίσουν τή μορφή που θά πάρει, στο σοσιαλιστικό καθεστώς, ή κατανομή τής εργασίας. Οι τιμητές αυτοί φαίνονται να μή λαβαίνουν υπ' όψη τους ότι οι δυό θεμελιωτές του αναρχισμού πρόσεχαν βασικά να μήν έγκλωβίσουν, πρόωρα, τήν κοινωνία σε αύστηρά πλαίσια. Ήθελαν, στο σημείο τουτο να εξασφαλίσουν στις ένώσεις τή μεγαλύτερη δυνατή πλατύτητα. Τή δικαίωση όμως τής εύλογισίας αϋτής, τής άρνησης θεβιασμένων λύσεων, οι «αντιεξουσιαστικοί κομμουνιστές» θά τήν προμηθέψουν οι ίδιοι, αντίθετα με τις άνυπόμονες προαγγελίες τους, όταν θά υπογραμμίσουν ότι, στο ιδανικό καθεστώς τής έπιλογής τους, «ή εργασία θά παράγει πολύ περισσότερο άπ' όσο χρειάζεται για όλους»: μόνο όταν, πραγματικά, άρχισει ή έποχή τής άφθονίας, οι «άστικοί» κανόνες διανομής θά αντικατασταθούν από ειδικά «κομμουνιστικούς» κανόνες. "Όχι πρίν. Συντάσσοντας, στα 1884, τό Πρόγραμμα μιās αναρχικής Διεθνούς στα σπάργανα ακόμη, ο Μαλατέστα παραδέχεται ότι ο κομμουνισμός δέν είναι άμεσα πραγματοποιήσιμος παρά σε πολύ περιορισμένους τομείς και ότι «για τά υπόλοιπα», θά πρέπει να δεχτοίμε σαν «προσωρινή κατάσταση» τόν κολλεκτιβισμό. «Ο κομμουνισμός, για να πραγματοποιηθεί, έχει ανάγκη από μεγάλη ήθική ανάπτυξη τών μελών τής κοινωνίας, από ένα ύψηλό και βαθύ συναίσθημα άλληλεγγύης που ο επανάστατικός ένθουσιασμός δέν θά άρκέσει ίσως για τή διαμόρφωσή του, πολύ περισσότερο άλλωστε που θά λείπουν, στην αρχή, οι ύλικές συνθήκες που επιτρέπουν τέτοια ανάπτυξη».

Στις παραμονές τής Ίσπανικής Έπανάστασης του 1936, όπου ο αναρχισμός θά υποστεί τή δοκιμασία τών γεγονότων, ο Ντιέγκο Άμπάντ ντέ Σαντιγιάν θά άποδείξει, σχεδόν με τήν ίδια ορολογία, τό άμεσα ανεφάρμοστο του αντιεξουσιαστικού κομμουνισμού. Κατά τή γνώμη του Σαντιγιάν, τό καπιταλιστικό σύστημα δέν έχει προετοιμάσει τά ανθρώπινα όντα γι' αυτόν: μή αναπτύσσοντάς τους τά κοινωνικά ένστικτα και τήν αίσθηση τής άλληλεγγύης, τείνει, άν-

τίθετα, με κάθε τρόπο, να εξοβελίσει και να πνίξει τά συναισθηματα αυτά.

Ο Σαντιγιάν θά επικαλεστεί τις επαναστατικές έμπειρίες τής Ρωσίας και άλλου έξορκίζοντας τους αναρχικούς να φανούν πιδ ρεαλιστές. Τους κατηγορεί ότι δέχονται με δυσπιστία ή έπαρση τά πιδ πρόσφατα μαθήματα τής πραγματικότητας. Είναι άμφίβολο ύποστηρίζει, άν μιὰ επανάσταση μπορεί να μάς οδήγήσει άμεσα στην πραγμάτωση του αναρχικού κομμουνιστικού ιδανικού μας. Τό κολλεκτιβιστικό έμβλημα: «τόν καθένα τό προτόν τής εργασίας του» καλύπτει περισσότερο άπ' τόν κομμουνισμό τις άπαιτήσεις τής πραγματικότητας στην πρώτη φάση μιās επαναστατικής περιόδου, όπου ή οικονομική ζωή θά άποδιοργανωθεί, όπου θά ένσκηψει ή έλλειψη αγαθών κι όπου ο έπισιτισμός θά είναι ο πρωταρχικός στόχος. Οι οικονομικές μορφές που θά εφαρμοστούν θά προσδιορίσουν μιὰ βαθμιαία εξέλιξη προς τόν κομμουνισμό. Ο βίαιος έγκλωβισμός τών ανθρώπινων όντων, ή φυλάκισή τους μέσα σε αύστηρά πλαίσια κοινωνικής ζωής, άποτελεί μιὰ στάση έξουσιαστική που θά θέσει έμπόδια στην εξέλιξη. Ο μπουτουελλισμός, ο κολλεκτιβισμός και ο κομμουνισμός δέν είναι παρά διαφορετικά μέσα για τήν έπίτευξη του ίδιου σκοπού. Ξαναγυρίζοντας στο σάφρονα έμπειρισμό που συνιστούσαν ο Προυντόν κι ο Μπακούνι, ο Σαντιγιάν θά διεκδικήσει για τήν Ισπανική επανάσταση του μέλλοντος, τό δικαίωμα του ελεύθερου πειραματισμού: «Σε κάθε περιοχή, σε κάθε χώρο θά καθοριστει ο βαθμός κομμουνισμού ή κολλεκτιβισμού ή μπουτουελλισμού που μπορεί να έπιτευχτεί.»

Πραγματικά, όπως θά δοίμε πιδ πέρα, ή έμπειρία τών Ισπανικών «κοινοτήτων» του 1936 θά δείξει άνάγλυφες τις δυσκολίες τής πρόωρης εφαρμογής ένός άπόλυτου κομμουνισμού.

Ο ανταγωνισμός

Ανάμεσα στα φαινόμενα που κληρονομήθηκαν άπ' τήν άστική οικονομία, υπάρχει ένα του οποίου ή διατήρηση, σε κολλεκτιβιστική, ή αυτοδιευθυνόμενη οικονομία, προκαλεί άκανθώδικα προβλήματα, δηλαδή ο ανταγωνισμός. Ο ανταγωνισμός είναι, για τόν

Προυντόν, ή «έκφραση τής κοινωνικής αὐθορμητικότητας», ή έγ-
γύηση τής «έλευθερίας» τών συνεταιρισμῶν. Ἀκόμη, ἀποτελεῖ, γιά
μακρὸ χρονικὸ διάστημα, ἀναντικατάστατο κίνητρο, χωρὶς τὸ ὁποῖο,
τῇ ζωηρῇ ἔνταση τής βιομηχανίας θὰ τῇ διαδεχτεῖ μιὰ «τεράστια
ὕφεση». Καὶ διασαφηνίζει: «Ἀπέναντι στὴν κοινωνία, ὁ ἐργατικὸς
συνεταιρισμὸς ὑποχρεώνεται νὰ προμηθεύει πάντα στὴν κοινοβότε-
ρη πρὸς τὴν τιμὴ κόστους τιμὴ τὰ προϊόντα καὶ τὶς ὑπηρεσίες πού
τῆς ζητοῦν (...). Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, ὁ ἐργατικὸς συνεταιρισμὸς
δὲν μπορεῖ σὲ καμιά περίπτωση νὰ συστήσει συνασπισμὸ (μονοπω-
λιακὸ), ὑπόκειται στὸ νόμο τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἔχει τὰ διδῶντα του
καὶ τοὺς λογαριασμοὺς του στὴ διάθεση τής κοινωνίας πού διατη-
ρεῖ ἀπέναντί του, σὰν ἐπικύρωση τοῦ δικαιώματος ἐλέγχου τῆς, τῇ
δυνατότητα νὰ τὸν διαλύει.» «Ὁ ἀνταγωνισμὸς καὶ ὁ συνεταιρισμὸς
στηρίζονται ὁ ἓνας στὸν ἄλλο (...). Τὸ πιὸ ἀξιοθρήνητο σφάλμα τοῦ
σοσιαλισμοῦ εἶναι ὅτι τὸν ἀντιμετώπισε (τὸν ἀνταγωνισμὸ) σὰν τὴν
ἀνατροπὴ τής κοινωνίας. Δὲν ὑπάρχει (...) θέμα καταστροφῆς τοῦ
ἀνταγωνισμοῦ (...). Τὸ ζήτημα εἶναι νὰ βρεθεῖ ἡ ἰσορροπία του,
εὐχαρίστως θὰ ἔλεγα ἡ ἀστυνομία.»

Ἡ προσκόλληση τούτη στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ στοίχισε
στὸν Προυντόν τοὺς σαρκασμοὺς τοῦ Λουὶ Μπλάν: «Δὲν μπορούμε
νὰ καταλάβουμε τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους πού φαντάστηκαν δὲν ξέ-
ρω κι ἐγὼ ποῖο μυστηριακὸ ζευγάριμα τῶν δύο ἀντιτιθέμενων ἀρ-
χῶν. Τὸ ἀνακάτεμα συνεταιρισμοῦ καὶ ἀνταγωνισμοῦ εἶναι μιὰ φτω-
χὴ ἀποψη: σημαίνει ἀγνικατάσταση τῶν εὐνούχων ἀπ' τοὺς ἐρμα-
φρόδιτους.» Ὁ Λουὶ Μπλάν ἐπιδιώκει, αὐτός, «νὰ φτάσει σὲ μιὰ
ἐνιαία τιμὴ», καθορισμένη ἀπ' τὸ Κράτος, καὶ νὰ ἐμποδίσαι κάθε
ἀνταγωνισμὸ ἀνάμεσα στοὺς κλάδους μᾶς καὶ μόνης βιομηχανίας.
Ὁ Προυντόν τοῦ παρατηρεῖ ὅτι ἡ τιμὴ «δὲν ρυθμίζεται παρά μὲ
τὸν ἀνταγωνισμὸ, δηλαδή μὲ τὴν παρῶχὴ στὸν καταναλωτὴ τῆς
δυνατότητας νὰ μὴν ἀγοράσει ἀγαθὰ ἀπ' αὐτὸν πού τὰ ὑπερτιμᾶ
(...).» «Ἀφαιρέστε τὸν ἀνταγωνισμὸ (...), ἡ κοινωνία, στερημένη
ἀπ' τὴν κινήτρια δύναμή της, θὰ σταματήσει σὰν ἐκκρεμὲς πού
ἔσπασε τὸ ἐλατήριό του.»

Ὁ Προυντόν, βέβαια, δὲν ἀποσιωπᾷ τὰ μειονεκτήματα τοῦ ἀν-
ταγωνισμοῦ πού, ἄλλωστε, τὰ περιέγραψε ἀρκετὰ ἐκτεταμένα στὸ δο-
κίμιό του γιά τὴν πολιτικὴ οἰκονομία. Γνωρίζει ὅτι εἶναι πηγὴ ἀνι-
σότητας. Δέχεται ὅτι «στὸν ἀνταγωνισμὸ ἡ νίκη ἐξασφαλίζεται

στοὺς ἰσχυρότερους σχηματισμοὺς». Ὅσο εἶναι «ἀναρχικὸς», (μὲ τὴν
κακὴ σημασία τοῦ δρου), ὅσο δὲν ἀσκεῖται παρά πρὸς ὄφελος ἰδιω-
τικῶν συμφερόντων, συνεπάγεται ἀναγκαστικὰ τὸν ἐμφύλιο πόλε-
μο καὶ, τέλος, τὴν ὀλιγαρχία. «Ὁ ἀνταγωνισμὸς σκοτώνει τὸν ἀν-
ταγωνισμὸ».

Ἀλλά, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Προυντόν, ἡ ἀπουσία ἀνταγωνισμοῦ
θὰ ἦταν τὸ ἴδιο ἐπιζήμια. Παραθέτει τὸ παράδειγμα τοῦ καπνοῦ.
Τὸ μονοπώλιό του, ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν ἔχει ἀνταγωνι-
σμὸ, ἐπιφέρει ὑπερτίμησή του καὶ ἡ παραγωγικότητά του εἶναι ἀ-
νεπαρκής. Ἄν ὅλοι οἱ τομεῖς ὑπόκεινταν σὲ τέτοιο καθεστῶς, τὸ
ἔθνος, λέει, δὲν θὰ μπορέσει πιά νὰ ἐξισορροπήσει τὰ ἔσοδα καὶ τὶς
δαπάνες του.

Ὁ ἀνταγωνισμὸς ὅμως ἔτσι ὅπως τὸν ὄνειρεύεται ὁ Προυντόν
δὲν εἶναι ὁ ἀφημέριος στὸν ἑαυτὸ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς καπιτα-
λιστικῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ ἓνας ἀνταγωνισμὸς προικισμένος μὲ μιὰ
ἀνώτερη ἀρχὴ πού τὸν «κοινωνικοποιεῖ», ἓνας ἀνταγωνισμὸς πού θὰ
ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ λειτουργεῖ πάνω σὲ μιὰ θάση νομοτυπῆς ἀνταλ-
λαγῆς, σ' ἓνα πνεῦμα ἀλληλεγγύης, ἓνας ἀνταγωνισμὸς πού, διασώ-
ζοντας τὴν ἀτομικὴ πρωτοβουλία, θὰ ἐπανέφερε στὴν κοινότητα τὰ
ἀγαθὰ πού σφετερίζεται τώρα ἡ καπιταλιστικὴ ἰδιοποίηση.

Εἶναι φανερὸ ὅτι ὑπάρχει στὴν ἀντίληψη αὐτὴ ἓνα μέρος οὐτο-
πίας. Ὁ ἀνταγωνισμὸς, ἡ λεγόμενη οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς παρά-
γουν μοιραία τὴν ἀνισότητα καὶ τὴν ἐκμετάλλευση, ἀκόμη καὶ μὲ
ἀφετηρία μιὰ κατάσταση ἀπόλυτης ἰσότητας. Δὲν μπορεῖ γὰρ συνυ-
πάρξουν μὲ τὴν ἐργατικὴ αὐτοδιεύθυνση παρά προσωρινά, σὰν τὸ
μικρότερο ἀναγκαῖο κακό, περιμένοντας:

1ο νὰ ἀναπτυχτεῖ στοὺς αὐτοδιευθυνόμενους ἐργάτες μιὰ νοο-
τροπία «εὐλικρίνειας στὴν ἀνταλλαγή», ὅπως λέει ὁ Προυντόν,

2ο καί, προπάντων, νὰ περάσει ἡ κοινωνία ἀπ' τὸ στάδιο τῆς
πενίας στὸ στάδιο τῆς ἀφθονίας, ὅποτε ὁ ἀνταγωνισμὸς θὰ ἔχανε τὸ
λόγο ὑπαρξῆς του.

Ὅμως, στὴ μεταβατικὴ τούτη περίοδο, θὰ πρέπει νὰ προσπα-
θοῦμε νὰ περιορίσουμε τὸν ἀνταγωνισμὸ, ὅπως συμβαίνει ἄλλωστε
σήμερα στὴ Γιουγκοσλαβία, στὴ σφαῖρα τῶν καταναλωτικῶν ἀγα-
θῶν, ὅπου ἔχει τουλάχιστο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ὑπερασπίζει τὰ συμ-
φέροντα τοῦ καταναλωτῆ.

Οἱ «ἀντιεξουσιαστικοὶ κομμουνιστές» ἀντιτάχτηκαν στὴν προυν-

τονικού τύπου κολλεκτιβιστική οικονομία, που βασιζόταν στην αρχή της πάλης, όπου εγκαθιδρυόταν ανάμεσα στους ανταγωνιστές ή ισότητα στο ξεκίνημα για να ριχτούν κατόπιν σε μια μάχη που θα συνεπαγόταν αναγκαστικά νικητές και νικημένους, όπου η ανταλλαγή των προϊόντων θα κατάλλεγε να γίνεται με βάση την αρχή της προσφοράς και της ζήτησης, «πράγμα που σημαίνει κατάσταση ανοιχτού ανταγωνισμού, καθαρός αστικός κόσμος». Η γλώσσα αυτή μοιάζει πολύ με αυτή που χρησιμοποιούν σήμερα, ενάντια στη Γεοργκοσλαβική εμπειρία, μερικοί απ' τους συκοφάντες του κομμουνιστικού κόσμου. Πιστεύουν ότι πρέπει να τρέφουν ενάντια στην αυτοδιεύθυνση ολόκληρη την εχθρότητα που τους έμπνέει η ανταγωνιστική εμπορευματική οικονομία: σαν να είναι οι δύο αυτές έννοιες, στην ουσία τους και για πάντα, άξεχώριστες ή μια απ' την άλλη.

Ένότητα και σχεδιοποίηση

Ο Προυντόν, όπως και νάχει το πράγμα, διαβλέπει ότι η διεύθυνση απ' τις εργατικές ενώσεις δεν μπορεί να έχει παρά ενιαία μορφή. Επιμένει στην «ανάγκη συγκεντροποίησης και ένωσης». Θέτει το ερώτημα: «Ήραγε οι εργατικές ενώσεις για την εκμετάλλευση των μεγάλων βιομηχανιών δεν εκφράζουν την ένωση;» «Αυτό που βάζουμε στη θέση του πολιτικού συγκεντρωτισμού είναι ο οικονομικός συγκεντρωτισμός.» Παρ' όλα αυτά παίρνει υπ' όψη του το ενδεχόμενο μιας εξουσιαστικής σχεδιοποίησης (γι' αυτό, από ένστικτο, προτιμά έναν ανταγωνισμό αλληλοδοθηθητικής (solidariste) έμφυσης. Από τότε όμως ο αναρχισμός έγινε συνήγορος του δημοκρατικού και αντιεξουσιαστικού προγραμματισμού, έπεξεργασμένου απ' τα κάτω ως τα πάνω, απ' την δημοσπονδία των αυτοδιευθυνόμενων επιχειρήσεων.

Ο Μπακούνιν διαβλέπει τις προοπτικές σχεδιοποίησης σε παγκόσμια κλίμακα που ανοίγονται στην αυτοδιεύθυνση: «Οι εργατικές συνεταιρικές αποτελούν κάτι το καινούργιο στην ιστορία» παραβρισκόμαστε σήμερα στη γέννησή τους και, την ώρα τούτη, μπορούμε μόνο να προαιστανθούμε κι όχι να προκαθορίσουμε την τερά-

στια ανάπτυξη που αναμφίβολα θα πάρουν και τις νέες πολιτικές και κοινωνικές καταστάσεις που θα γεννήσουν στο μέλλον. Είναι δυνατό και ταυτόχρονα πολύ πιθανό ότι, ξεπερνώντας μια μέρα τα όρια των κοινοτήτων, των επαρχιών και των Κρατών άκομη, θα δώσουν μια καινούργια σύσταση σ' όλη την ανθρώπινη κοινωνία, διαμοιρασμένη όχι πια σε έθνη, αλλά σε βιομηχανικές ομάδες.» Θα σχηματίσουν λοιπόν «μια τεράστια οικονομική δημοσπονδία», με μια ανώτατη συνέλευση, στην κορυφή. Στο φως των πλατιών και ταυτόχρονα σαφέστατων και λεπτομερειακών δεδομένων μιας παγκόσμιας στατιστικής», θα συνδυάσουν την προσφορά με τη ζήτηση για να κατευθύνουν, καθορίσουν και καταλείψουν ανάμεσα στις διάφορες χώρες την παραγωγή της παγκόσμιας βιομηχανίας, έτσι ώστε πια ή σχεδόν πια να μην υπάρχουν εμπορικές ή βιομηχανικές κρίσεις, αναγκαστική στασιμότητα, κρίσεις καταστροφικές, ούτε πια χαμένοι κόποι και χαμένα κεφάλαια.

Όλοκληρωτική κοινωνικοποίηση ;

Η προυντονική αντίληψη της διεύθυνσης από μέρους των εργατικών ενώσεων ήταν κάπως θολή και διφορούμενη. Δεν διασαφηνιζόταν πάντοτε αν οι αυτοδιευθυντικές ομάδες θα ανταγωνίζονταν τις κεφαλαιοκρατικές επιχειρήσεις, με μια λέξη αν, όπως λένε σήμερα στην Άλγερία, ο σοσιαλιστικός τομέας θα συνυπάρχει με τον ιδιωτικό τομέα ή αν, αντίθετα, η παραγωγή στο σύνολό της θα κοινωνικοποιηθεί και θα τεθεί σε αυτοδιεύθυνση.

Ο Μπακούνιν είναι συνεπής κολλεκτιβιστής. Διαβλέπει καθαρά τους κινδύνους της συνύπαρξης των δύο τομέων. Οι εργάτες, έστω και συνεταιρισμένοι, δεν είναι σε θέση να σχηματίσουν κεφάλαια ικανά να παλαίψουν με τα μεγάλα αστικά κεφάλαια. Κι απ' την άλλη μεριά, υπάρχει ο κίνδυνος να προβάλλει μέσα στους κόλπους των εργατικών ενώσεων και κάτω απ' την επίδραση του καπιταλιστικού περιγυρού, «μια νέα τάξη εκμεταλλευτών του μόχθου του προλεταριάτου». Η αυτοδιεύθυνση έμπνέει όλα τα σπέρματα της οικονομικής χειραφέτησης των εργαζομένων μαζών, αλλά θα μπορέσει να αναπτύξει όλα αυτά τα σπέρματα μόνο όταν «τα κεφά-

λαια, οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις, οι πρώτες ύλες και τα εργαλεία (...) θα γίνουν συλλογική ιδιοκτησία των παραγωγικών εργατικών ενώσεων, τόσο των βιομηχανικών όσο και των αγροτικών, ελεύθερα οργανωμένων και δμοσπονδών μεταξύ τους». «Ο κοινωνικός μετασχηματισμός δεν μπορεί να εκτελεστεί με δριστικό και ριζικό τρόπο παρά με μέσα που θα αφορούν το σύνολο της κοινωνίας», με μιά κοινωνική επανάσταση δηλαδή που θα μετατρέψει την άτομική ιδιοκτησία σε συλλογική. Σε μιά τέτοια κοινωνική οργάνωση οι εργάτες θα είναι συλλογικά οι καπιταλιστές και τα άφεντικά των εαυτών τους. Στην άτομική ιδιοκτησία θα αφεθούν μόνο «τα πράγματα που χρησιμεύουν πραγματικά για προσωπική χρήση».

Όσο δεν έχει ολοκληρωθεί η κοινωνική επανάσταση, ο Μπακούνι, μ' όλο που δέχεται ότι οι παραγωγικές ενώσεις έχουν το πλεονέκτημα να συνηθίζουν τους εργάτες στο να οργανώνονται και να διευθύνουν μόνοι τους τις υποθέσεις τους, ότι δημιουργούν τα πρώτα σπέρματα μιάς συλλογικής εργατικής δράσης, θεωρεί ότι οι νησίδες αυτές μέσα στους κόλπους της καπιταλιστικής κοινωνίας μπορούν να έχουν περιορισμένη μόνο αποτελεσματικότητα και προτρέπει, έτσι, τους εργάτες να «άσχολούνται λιγότερο με συνεταιρισμούς και περισσότερο με άπεργίες».

Εργατικός συνδικαλισμός

Ακόμη, ο Μπακούνι αξιολογεί το ρόλο των συνδικάτων, «φυσικής οργάνωσης των μαζών», «μοναδικού αληθινά αποτελεσματικού πολεμικού μέσου» που μπορούν να χρησιμοποιήσουν οι εργάτες ενάντια στην άστική τάξη. Για να αποκτήσει καθαρά η εργατική τάξη επίγνωση του τί θέλει, για να διαμορφώσει μιά αντίστοιχη στο ένοτικό της σοσιαλιστική σκέψη και για να οργανωθούν οι δυνάμεις του προλεταριάτου έξω απ' τον άστικό ριζοσπαστισμό, υπολογίζει λιγότερο στους ιδεολόγους και περισσότερο στο συνδικαλιστικό κίνημα. Το μέλλον, γι' αυτόν, ανήκει στην έθνική και διεθνή δμοσπονδία των επαγγελματικών σωματείων.

Στα πρώτα συνέδρια της Διεθνούς, δεν γινόταν ρητή αναφορά

στον εργατικό συνδικαλισμό. Μετά το συνέδριο του Μπάλ, του 1869, κάτω απ' την ώθηση των άναρχικών, περνά σε πρώτο πλάνο: τα συνδικάτα, μετά την κατάργηση των μισθών, θα αποτελέσουν το έμβρυο της διοίκησης του μέλλοντος ή κυβέρνηση θα αντικατασταθεί απ' τα συμβούλια των επαγγελματικών σωματείων.

Αργότερα, στα 1876, ο Ζάμ Γκιγιώμ, μαθητής του Μπακούνι, εκθέτοντας τις 'Ιδέες πάνω στην κοινωνική οργάνωση, ένωματώνει τον εργατικό συνδικαλισμό στην αυτοδιεύθυνση. Προδιαγράφει τη σύσταση σωματειακών δμοσπονδιών κατά κλάδο εργασίας, συνενωμένων «όχι πιά για να προστατέψουν τα ήμερομισθια απ' την άρπακτικότητα των εργοδοτών, αλλά (...) για να διασφαλίσουν άμοιβαία τη χρήση των μέσων εργασίας που βρίσκονται στην κατοχή καθεμιάς απ' τις ομάδες και που θα γίνουν, με άμοιβαία σύμβαση, συλλογική ιδιοκτησία δλόκληρης της σωματειακής δμοσπονδίας». Οι δμοσπονδίες αυτές θα παίξουν ρόλο προγραμματιστών, σύμφωνα με τις προοπτικές που άνοιξε ο Μπακούνι.

Καλύπτεται έτσι ένα απ' τα κενά της αυτοδιεύθυνσης όπως την προδιάγραψε ο Προυντόν. Στις προοπτικές που άνοιξε έλειπε ένας όρος: ο δεσμός που θα ένωνε μεταξύ τους τις διάφορες παραγωγικές ενώσεις και θα τις εμπόδιζε να διευθετούν τις υποθέσεις τους σ' ένα έγωιστικό πνεύμα, με «τοπικιστική» νοοτροπία, χωρίς να νοιάζεται για το γενικό συμφέρον κι άγνοώντας τις άλλες αυτοδιευθυνόμενες επιχειρήσεις. Ο εργατικός συνδικαλισμός συμπληρώνει το οικοδόμημα: άρθρώνει την αυτοδιεύθυνση. Έκδηλώνεται σαν το μέσο σχεδιοποίησης και ένοποίησης της παραγωγής.

Οι κοινότητες

Στο πρώτο στάδιο της σταδιοδρομίας του, ο Προυντόν άσχολείται αποκλειστικά με την οικονομική οργάνωση. Η δυσπιστία του σε καθετί που άφορά την «πολιτική» τον κάνει να παραμελεί την περιφερειακή διοίκηση. Άρκεται στη διατύπωση ότι οι εργαζόμενοι πρέπει να οργανωθούν σε Κράτος, να γίνουν οι ίδιοι Κράτος, χωρίς να διασαφηνίζει όμως με ποιές μορφές.

Στά τελευταία χρόνια της ζωής του, το «πολιτικό» πρόβλημα με το οποίο καταπιάνεται σύμφωνα με τον αναρχικό τρόπο, από τα κάτω προς τα πάνω, τον απασχολεί περισσότερο. Οι άνθρωποι σχηματίζουν μεταξύ τους, σε τοπική βάση, αυτό που αποκαλεί φυσική ομάδα, που συγκροτείται σε πόλη ή πολιτική οργάνωση και εκδηλώνεται με την ενότητά της, την ανεξαρτησία της, τη ζωή της, την ιδιαίτερη κίνησή της και την αυτονομία της». «Όμοιες ομάδες, μακριά ή μία απ' την άλλη, μπορούν να έχουν κοινά συμφέροντα και είναι κατανοητό ότι θα συνεννοηθούν, θα συνεργαστούν και με την αλληλοβοήθεια αυτή, θα σχηματίσουν μιά ανώτερη ομάδα». Το σκιάχτρο όμως του αποκραυκτικού Κράτους κυνηγά τον αναρχικό στοχαστή: ποτέ, μα ποτέ, δεν πρέπει οι τοπικές ομάδες να συνεννοηθούν για να διαφυλάξουν τα συμφέροντά τους και την ανάπτυξη του πλούτου τους (...) γιατί θα καταλήξουν έτσι να αυτοσφαγιαστούν οι ίδιες μπρός στον καινούργιο τούτο Μολώχ».

Κι ο Προυντόν καθορίζει, με σχετική ακρίβεια, την αυτόνομη κοινότητα. Είναι, απ' την κατασκευή της, «ήγγεμονεύουσα οντότητα». Μ' αυτή την ιδιότητα, έχει «το δικαίωμα να αυτοκυβερνιέται, να αυτοδιευθύνεται, ν' αυτοφορολογείται, να διαθέτει την ιδιοκτησία της και τα έσοδά της, να δημιουργεί για τη νεολαία της σχολεία, να διορίζει καθηγητές, κλπ. «Νά τί είναι κοινότητα, γιατί τί είναι συλλογική και πολιτική ζωή (...). Γκρεμίζει κάθε εμπόδιο, δεν ξέρει άλλο όριο απ' αυτή την ίδια» κάθε εξαναγκασμός απ' τα έξω είναι αντιπαθητικός και θανατηφόρος».

Παράλληλα, είδαμε ότι, για τον Προυντόν, η αυτοδιεύθυνση είναι ασυμβίβαστη με την ύπαρξη ενός απολυταρχικού Κράτους, η κοινότητα δεν μπορεί να συνυπάρχει με μιά συγκεντρωτική απ' τα πάνω προς τα κάτω εξουσία. «Μέσος όρος δεν υπάρχει: η κοινότητα θα είναι κυρίαρχη ή βοηθητική, όλα ή τίποτα. Δώστε της τα περισσότερα δικαιώματα: απ' τη στιγμή που δεν θα αυτοκαθορίζεται, που θα αναγνωρίζει έναν υπέρτερο νόμο που ή μεγάλη ομάδα (...) που αποτελεί τμήμα της ανακηρύσσεται ανώτερη (...), είναι αναπόφευκτο ότι άργά ή γρήγορα θα έρθει σε αντίφαση με τον εαυτό της και θα ξεσπάσει σύγκρουση. Λοιπόν, απ' τη στιγμή που θα υπάρξει σύγκρουση, ή λογική και ή δύναμη απαιτούν να υπερτερήσει ή κεντρική εξουσία κι αυτό χωρίς συζήτηση, χωρίς κρίση, χωρίς συμβιβασμό, καθώς ή διαπραγμάτευση ανώτερου και κα-

τώτερου θα θεωρηθεί απαράδεκτο, σκανδαλώδες, παράλογο».

Ο Μπακούνιν ενσωματώνει, με συνεπέστερο απ' τον Προυντόν τρόπο, την κοινότητα σαν οργάνωση της μελλοντικής κοινωνίας. Οι εργατικές παραγωγικές ενώσεις πρέπει να είναι ελεύθεροι σύμμαχοι μέσα στις κοινότητες και οι κοινότητες, με τη σειρά τους, ελεύθερα όμοσπονδες μεταξύ τους. «Η αυθόρμητη ζωή και δράση, αναδλημένες για αιώνες απ' την πανίσχυρη δράση και απορρόφηση του Κράτους, θα επικρατήσουν ξανά στις κοινότητες με την παράτηση του Κράτους».

Ποιές είναι οι σχέσεις ανάμεσα στις κοινότητες και τον εργατικό συνδικαλισμό; Η περιοχή του Κουρτελαρύ, της Ζυρασιανής Όμοσπονδίας¹, δεν διστάζει ν' απαντήσει, στά 1880: «Το όργανο της τοπικής αυτής ζωής θα είναι ή όμοσπονδία των επαγγελματιών ενώσεων κι αυτή θα αποτελέσει τη μελλοντική κοινότητα». Μολαταύτα οι συντάκτες του κειμένου τούτου διακατέχονται από μιά αμφιβολία κι αναρωτιούνται: «Τή συμβατική πράξη της κοινότητας θα τη συντάξει ή γενική συνέλευση όλων των κατοίκων ή οι αντιπροσωπευτές των επαγγελματιών ενώσεων;» Συμπεραίνουν ότι μπορούν να αντιμετωπιστούν και τα δύο συστήματα. Προτεραιότητα στην κοινότητα ή στο συνδικάτο; Το πρόβλημα αυτό θα διαχωρίσει αργά, ιδιαίτερα στη Ρωσία και την Ισπανία, τους «αναρχοκομμουνιστές» και τους «αναρχοσυνδικαλιστές».

Για τον Μπακούνιν, ή κοινότητα είναι το κατάλληλο μέσο απαλλοτρίωσης των μέσων εργασίας προς όφελος της αυτοδιεύθυνσης. Σ' αντίλλαγμα για τα αγαθά που δημιουργήσαν, ή αυτοδιεύθυνση θα δώσει, στην πρώτη φάση της κοινωνικής αναδιοργάνωσης, το στενά αναγκαίο σ' όλα τα «απαλλοτριωμένα» άτομα. Και περιγράφει, με σχετική ακρίβεια, την εσωτερική της οργάνωση. Θα διοικείται από ένα συμβούλιο, σχηματισμένο από αίρετους αντιπροσώπους, επιφορτισμένους με κατηγορηματικές εντολές, πάντοτε υπεύθυνους και πάντοτε ανακλητούς. Το κοινοτικό συμβούλιο θα μπορέσει να εκλέξει μέσα στους κόλπους του έκτελεστικές επιτροπές για κάθε κλάδο της επαναστατικής διεύθυνσης της κοινότητας. Η κατανομή αυτή των ευθυνών σε πολλά κεφάλια παρουσιάζει το πλεονέκτη-

1. Ένας κλάδος της Διεθνούς, στη γαλλόφωνη Έλβετία, που είχε έγκολληθεί τις ιδέες του Μπακούνιν.

μα της συνάθροισης του μεγαλύτερου δυνατού αριθμού στοιχείων της βάσης στη διεύθυνση. Περιορίζει τα μειονεκτήματα ενός αντιπροσωπευτικού συστήματος όπου μια μικρή ομάδα εκλεγμένων επιφορτίζεται με την επίτευξη όλων των στόχων, ενώ ο πληθυσμός παραμένει λιγότερο ή περισσότερο παθητικός σε σπάνια συγκαλούμενες γενικές συνελεύσεις. Ο Μπακούκιν διαιστάνθηκε ένστικτώδιστα ότι τα αίρετα συμβούλια πρέπει να είναι συνελεύσεις που θα «εργάζονται», ταυτόχρονα εκτελεστικής και νομοθετικής αρμοδιότητας, μια «δημοκρατία χωρίς κοινοβουλευτισμό», όπως θα πει αργότερα ο Λένιν, σε μια απ' τις αντιεξουσιαστικές στιγμές του. Με τη σειρά του, το τμήμα του Κουρτελαρό διασαφηνίζει την άποψη αυτή: «Για να μη εξαπατήσουμε στα όλισθήματα των συγκινησιακών και γραφειοκρατικών διευθύνσεων, πιστεύουμε ότι τα γενικά συμφέροντα της κοινότητας δεν πρέπει να διαχειρίζεται μια και μόνη τοπική διοίκηση, αλλά πολλές ειδικές επιτροπές για κάθε κλάδο δραστηριότητας (...). Η μορφή αυτή διοίκησης θα αφαιρέσει από τις διευθύνσεις τον κυβερνητικό χαρακτήρα».

Μια τόσο διορατική αίσθηση των αναγκαίων σταδίων της ιστορικής εξέλιξης θα απουσιάζει απ' τους επίγονους του Μπακούκιν. Στη δεκαετία 1880 - 90, θα έρθουν σε σύγκρουση με τους κολλεκτιβιστές αναρχικούς. Κριτικάροντας το προηγούμενο της παρισινή Κομμούνια του 1871, ο Κροπότκιν καταλογίζει στο λαό ότι «εφαρμόστηκε ακόμη μια φορά, μέσα στην Κομμούνια, το αντιπροσωπευτικό σύστημα», ότι «άφησε να πάρει την πρωτοβουλία του μια σύναξη ανθρώπων εκλεγμένων λίγο - πολύ στην τύχη», και άγανακτεί που μερικοί μεταρρυθμιστές «προσπαθούν πάντα να διατηρήσουν, με κάθε τίμημα, την «διά πληρεξουσιοδοτήσεως, αυτή κυβέρνηση». Κατά τη γνώμη του, το αντιπροσωπευτικό καθεστώς έφαγε τα ψωμιά του. Στάθηκε η οργανωμένη εξουσία της άστικής τάξης και πρέπει να εξαφανιστεί μαζί μ' αυτήν. «Για την καινούργια οικονομική φάση που αναγγέλλεται πρέπει να αναζητήσουμε έναν καινούργιο τρόπο πολιτικής οργάνωσης, βασισμένο σε μια δόξα διαφορετική αρχή απ' αυτή της αντιπροσωπευτικής». Η κοινωνία θα πρέπει να βρει την αντίστοιχη της μορφή πολιτικών σχέσεων. Πρέπει να είναι πιο λαϊκές απ' την αντιπροσωπευτική κυβέρνηση, «πιο self-governement, πιο αυτοκυβέρνηση απ' τον ίδιο τον έαυτό της».

Η άμεση αυτή δημοκρατία, σπρωγμένη στις έσχατες συνέπειές της και εξαλείφοντας, τόσο στο πεδίο της οικονομικής αυτοδιεύθυνσης όσο και της περιφερειακής διοίκησης, τα τελευταία ίχνη της οποιασδήποτε εξουσίας, είναι, στην πραγματικότητα, για κάθε σοσιαλιστή, είτε «εξουσιαστικός» είναι είτε αντιεξουσιαστικός, ο επιδιωκόμενος στόχος. Μολταυτα προϋπόθεσή της είναι ένα στάδιο κοινωνικής εξέλιξης όπου η ολότητα των εργατών θα κατέχει τη γνώση όσο και τη συνείδηση και, παράλληλα, όπου θα εξαλειφτεί η πείνα και θα επικρατήσει η αφθονία. Απ' το 1880, το τμήμα του Κουρτελαρό τονίζει, πολύ πριν απ' τον Λένιν: «Η περισσότερη ή λιγότερη δημοκρατική πρακτική της καθολικής ψηφοφορίας θα χάνει όλο και πιο πολύ τη σημασία της σε μια κοινωνία επιστημονικά οργανωμένη». Όχι όμως πρωτίτερα.

Μια άμφισβητούμενη λέξη : το κράτος

Ο αναγνώστης γνωρίζει κιόλας ότι οι αναρχικοί άρνούσαν να χρησιμοποιήσουν, ακόμη και με μεταβατική έννοια, τη λέξη Κράτος. Στο σημείο αυτό, το χάσμα δεν ήταν πάντα αδιάβατο ανάμεσα στους «εξουσιαστικούς» και τους αντιεξουσιαστικούς. Στην Πρώτη Διεθνή, οι κολλεκτιβιστές με τον Μπακούκιν επικεφαλής δέχτηκαν σαν συνώνυμο της έκφρασης «κοινωνική κοινότητα» την έκφραση **α ν α γ ε ν ν η μ έ ν ο Κ ρ ά τ ο ς, έ π α ν α σ τ α τ ι κ ό κ α ι ν έ ο Κ ρ ά τ ο ς**, δηλαδή **σοσιαλιστικό Κράτος**. Αρκετά γρήγορα όμως οι αναρχικοί αντιλήφθηκαν ότι δεν ήταν χωρίς κίνδυνο γι' αυτούς να χρησιμοποιήσουν την ίδια λέξη με τους «εξουσιαστικούς», έστω και δίνοντάς τους έντονα διαφορετική έννοια. Θεώρησαν ότι σε μια καινούργια αντίληψη χρειαζόταν μια καινούργια λέξη κι ότι η χρήση της παλιάς θα μπορούσε να οδηγήσει σε επικίνδυνες συγχύσεις. Κατά συνέπεια έπαψαν να προσδιορίζουν με την ονομασία Κράτος την κοινότητα του μέλλοντος.

Απ' την πλευρά τους, οι μαρξιστές, στην αγωνία τους να πετύχουν την βοήθεια των αναρχικών για να επικρατήσει, στη Διεθνή, η αρχή της συλλογικής ιδιοκτησίας έναντι στον τελευταίο αντιδραστικό συνασπισμό των μεταπροντονικών ατομικιστών, δει-

χτηκαν έτοιμοι για παραχωρήσεις σέ επίπεδο λεξιλόγιου. Δέχτηκαν, μέ μεγάλη τους θλίψη, τó υποκατάστατο πού πρότειναν οι άναρχικοί για τή λέξη Κράτος, δηλαδή τή λέξη όμοσπονδία ή άλλη λεξάρτηση των κοινότητων. Μέ τόν ίδιο τρόπο, μερικά χρόνια άργότερα, ό Ένγκελς, φέγοντας τó φίλο και συμπατριώτη του Αύγουστο Μπέμπελ, πάνω στο θέμα τού προγράμματος τής Γκότα και τής γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας, θεωρεί σωστό να τού προτείνει «τήν αντίκατάσταση παντού τής έκφρασης Κράτος μέ τó Gemeinwesen, μιá καλή παλιά γερμανική λέξη πού τó νόημά της ίσοδυναμεί μ' αυτό τής γαλλικής λέξης Commune».

Στό συνέδριο τής Μπάλ, στά 1869, οι κολλεκτιβιστές άναρχικοί και οι μαρξιστές είχαν συναποφασίσει ότι όταν κοινωνικοποιηθεί ή ιδιοκτησία θά είναι αντικείμενο έκμετάλλευσης άπ' τις «άλληλεξάρτημένες κοινότητες». Ό Προυντόν σέ κάποιο λόγο, διευκρινίζει τά πράγματα: «Ψηφίζω ύπέρ τής κολλεκτιβοποίησης τού έδάφους ειδικά και γενικά, όλου τού κοινωνικού πλούτου, μέ τήν έννοια τής κοινωνικής ρευστοποίησης. Λέγοντας κοινωνική ρευστοποίηση έννοώ τή διά νόμου άπαλλοτρίωση όλων των τωρινών ιδιοκτητών, μέ τήν κατάργηση τού πολιτικού και νομικού Κράτους πού άποτελεί τήν επικύρωση και τή μόνη έγγύηση τής τωρινής ιδιοκτησίας. Όσο για τή μεταγενέστερη όργάνωση (...) ύποστηρίζω τήν άλληλεξάρτηση των κοινοτήτων (...) τόσο περισσότερο όσο ή άλληλεξάρτηση αυτή επιβάλλει τήν άπ' τά κάτω πρós τά πάνω όργάνωση τής κοινωνίας».

Πώς θά διευθύνονται οι δημόσιες ύπηρεσίες ;

Ό συμβιβασμός πού έγινε άπειχε πολύ άπ' τó να διαλύση τις άμφιβολίες, πολύ περισσότερο μάλιστα πού στο ίδιο συνέδριο τής Μπάλ οι «έξουσιαστικοί» σοσιαλιστές αντιπρόσωποι δέν δίστασαν να προοδούν σέ έξόμνηση τής διαχείρισης τής οικονομίας άπ' τó Κράτος. Σέ συνέχεια, τó πρόβλημα φανερώθηκε ιδιαίτερα άκανθώδικο όταν αντιμετώπιστηκε τó πρόβλημα τής διεύθυνσης μεγάλης έκτασης δημόσιων ύπηρεσιών όπως οι σιδηρόδρομοι, τά ταχυδρομεία,

κλπ. Τή στιγμή αυτή είχε πιά γίνει τó σχίσμα μέσα στη Διεθνή, στο συνέδριο τής Χάγης τού 1872, ανάμεσα στους όπαδούς τού Μπακούνιν και τούς όπαδούς τού Μάρξ. Τó πρόβλημα λοιπόν αυτό συζητήθηκε μέσα στους κόλπους τής μετά τó σχίσμα Διεθνούς πού όνομαζόταν άδικαιολόγητα «άντιεξουσιαστική». Δέν άργησε να προκαλέσει νέες διαφωνίες ανάμεσα στους άναρχικούς και σ' όσους περισσότερο ή λιγότερο κρατικούς σοσιαλιστές είχαν παραμείνει στη Διεθνή έστω και διαφωνώντας μέ τó Μάρξ.

Οι δημόσιες αυτές ύπηρεσίες, άπ' τó ίδιο τó γεγονός ότι άποτελούν όργανισμούς γενικού συμφέροντος, δέν θά μπορούσαν θέβαια να διευθύνονται ούτε άπό μόνες τις έργατικές ενώσεις ούτε άπό μόνες τις κοινότητες. Ό Προυντόν είχε κιόλας άποπειραθεί να λύσει τó πρόβλημα «έξισορροπώντας» τήν έργατική διεύθυνση μέ μιá «δημόσια πρωτοβουλία» πού τήν άνάλυσε μάλλον θολά. Ποιός λοιπόν θά διεύθυε τις δημόσιες ύπηρεσίες; Η δημοσπονδία των κοινοτήτων, άπαντούσαν οι άντιεξουσιαστικοί, τó Κράτος, εμπαιναν σέ πειρασμό να άπαντήσουν οι έξουσιαστικοί.

Στό συνέδριο των Βρυξελλών τής Διεθνούς, στά 1874, ό Βέλγος σοσιαλιστής Σεζάρ ντε Παίπ προσπάθησε να συμβιβάσει τις δυό αυτές θέσεις. Στην άρμοδιότητα τής κοινότητας θά άνήκουν οι τοπικές δημόσιες ύπηρεσίες, κάτω άπ' τή διεύθυνση τής τοπικής διοίκησης πού θά διορίζεται άπ' τά έργατικά συνδικάτα. Όσο για τις πλατύτερης έκτασης δημόσιες ύπηρεσίες, θά διευθύνονται, τόσο άπό μιá περιφερειακή διοίκηση, πού θά διορίζεται άπ' τήν δημοσπονδία των κοινοτήτων και θά λειτουργεί κάτω άπ' τόν έλεγχο ενός περιφερειακού συμβουλίου έργασίας, όσο, όταν πρόκειται για μεγάλες έθνικές επιχειρήσεις, άπ' τó «έργατικό Κράτος», δηλαδή τó «βασισμένο στη συνάθροιση των ελεύθερων έργατικών κοινοτήτων». Η διφορούμενη όμως αυτή λύση φάνηκε ύποπτη στους άναρχικούς. Στη δυσπιστία αυτή ό ντε Παίπ είδε μόνο μιá παρανόηση. Ίσως δέν ήταν παρά μιá λεξιμαχία. Στην περίπτωση αυτή, θά παραμέριζε εύχάριστα τή λέξη, διατηρώντας και επέκτεινοντας τήν ούσία, κάτω άπ' τó πιδ εύχάριστο κάλυμμα μιáς όποιασδήποτε άλλης λέξης.

Η πλειοψηφία όμως των άντιεξουσιαστικών θεώρησαν ότι ή εισήγηση των Βρυξελλών όδηγοσε στην παλινόρθωση τού Κράτους: για αυτός, ή λογική των πραγμάτων θά όδηγοσε μοιραία τó «έργατικό Κράτος» στη μεταβολή του σέ «άπολυταρχικό Κράτος». Κι άν ήταν

μόνο ζήτημα λέξεων, δὲν ἔβλεπαν γιατί θὰ ἔπρεπε νὰ διαφίτσουν τὴ νέα ἀκυβερνητικὴ κοινωνία μὲ τὴν ἴδια λέξη ποὺ χρησίμεψε γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ ὀργανισμοῦ ποὺ ἐξαλειφθηκε. Σ' ἓνα μεταγενέστερο συνέδριο τῆς Βέρνης, στὰ 1876, ὁ Μαλατέστα δεχόταν ὅτι οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες χρειάζονταν μιὰ ἐνιαία καὶ συγκεντροποιημένη ὀργάνωση ἀρνήθηκε ὁμως τὴν ἀπ' τὰ πάνω Κρατικὴ τους διεύθυνση. Θεωροῦσε ὅτι οἱ ἀντίθετοί του μπέρδευαν τὸ Κράτος μὲ τὴν κοινωνία, «ζωντανὸ ὀργανικὸ σῶμα». Τὴν ἄλλη χρονιά, στὰ 1877, στὸ παγκόσμιο σοσιαλιστικὸ συνέδριο τῆς Γάνδης, ὁ Σεζάρ ντε Παϊπ δεχόταν ὅτι τὸ περιφημὸ ἐργατικὸ ἢ λαϊκὸ Κράτος «θὰ μπορούσε πραγματικά, γιὰ ἓνα ὀρισμένο διάστημα, νὰ μὴν εἶναι παρὰ Κράτος μισθωτῶν». Δὲν θὰ ἦταν ὁμως αὐτὸ «παρὰ μιὰ μεταβατικὴ φάση ποὺ τὴν ἐπιβάλλουν οἱ περιστάσεις» πέρα ἀπ' τὴν ὁποία ὁ ἐνοχλητικὸς κάτοχος δὲν θὰ παράλειπε νὰ μεταφέρει ἀπ' τὸν ἑαυτὸ του τὰ μέσα παραγωγῆς στὶς ἐργατικὲς ἐνώσεις. Ἡ προοπτικὴ αὐτή, ἀπόμακρη ὅσο καὶ προβληματικὴ, δὲν γαλήνεψε τοὺς ἀναρχικοὺς· ὅτι παίρνει τὸ Κράτος, δὲν τὸ ἐπιστρέφει ποτέ.

Φεντεραλισμὸς

Συνοπτικά, ἡ μελλοντικὴ ἀντιεξουσιαστικὴ κοινωνία θὰ εἶναι προικισμένη μὲ διπλὴ δομὴ: οἰκονομικὴ, τὴν ὁμοσπονδία τῶν ἐργατικῶν αὐτοδιευθυνόμενων ἐνώσεων· διοικητικὴ, τὴν ὁμοσπονδία τῶν κοινοτήτων. Ἀπόμεινε νὰ ἐπιστεγαστεῖ καὶ νὰ ἀρθρωθεῖ ταυτόχρονα τὸ οἰκοδόμημα μὲ μιὰ ὀλικὴ ἀντίληψη, ἐπιδεικτικὴ μετάδοσης σ' ὀλόκληρο τὸν κόσμο: τὸν φεντεραλισμὸ.

Στὸ βαθμὸ ποὺ ὀρίμαζε ἡ σκέψη τοῦ Προυτὸν, ἡ φεντεραλιστικὴ ἰδέα συγκροτεῖται καὶ κυριαρχεῖ σ' αὐτή. Ἔνα ἀπ' τὰ τελευταία του ἔργα ἔχει τὸν τίτλο: Πάνω στὴ φεντεραλιστικὴ ἀρχὴ καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι στὰ τέλη τῆς ζωῆς του προτιμοῦσε νὰ αὐτοχαρακτηρίζεται φεντεραλιστὴς παρὰ ἀναρχικὸς. Δὲν ζοῦμε πιά στὸν καιρὸ τῶν μικρῶν πόλεων τῆς ἀρχαιότητος ποὺ, καὶ αὐτὲς ἄλλωστε, ἐνώνονταν συχνὰ μεταξύ τους σὲ ὁμοσπονδίες. Τὸ πρόβλημα τοῦ καιροῦ μας εἶναι ἡ διοίκηση χωρῶν μεγάλης ἔκτασης. «Ἄν ἡ ἔκταση τοῦ Κράτους, παρατηρεῖ ὁ Προυτὸν, δὲν εἶχε

ποτέ ξεπεράσει τὴν ἔκταση μιᾶς μικρῆς πόλης ἢ κοινότητος, τότε θὰ ἄφηνε τὸν καθένα νὰ ἀποφασίσει κατὰ τὴν κρίση του καὶ ὀλα θὰ εἶχαν εἰπωθεῖ. Δὲν πρέπει ὁμως νὰ ξεχνοῦμε ὅτι ἔχομε νὰ κάνουμε μὲ μεγάλες ἔδαφικὲς ἔκτασεις, ὅπου οἱ πόλεις, οἱ κομποπόλεις καὶ τὰ χωριά μετριοῦνται κατὰ ἑκατομμύρια». Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ κατατηρηθεῖ σὲ μικρόκοσμοι ἡ κοινωνία. Ἡ ἐνότητα εἶναι ἀπαραίτητη.

Οἱ ἐξουσιαστικοὶ ὁμως ἔχουν τὴν πρόθεση νὰ διοικήσουν τίς τοπικὲς αὐτὲς ἐνώσεις σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς «κατάκτησης», πράγμα ποὺ θεωρῶ, παρατηρεῖ ὁ Προυτὸν, ἐξαιτίας τοῦ ἴδιου τοῦ νόμου τῆς ἐνότητος, ἀπόλυτα ἀδύνατο». «Ὅλες οἱ ὀμάδες αὐτὲς (...) εἶναι ἀκατάλυτοι ὀργανισμοὶ (...), ποὺ πιά δὲν μποροῦν ν' ἀπαλλοτριωθοῦν ἀπ' τὴν κυριαρχικὴ ἀνεξαρτησία τους, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ μέλος τῆς πόλης δὲν μπορούσε, ἀπ' τὴν ἰδιότητά του ὡς πολίτη, νὰ χάσει τὸ χαρακτῆρα του τοῦ ἐλεύθερου πολίτη (...). Αὐτὸ ποὺ θὰ γινόταν στὸ τέλος (...) θὰ ἦταν ἓνας ἀσυμφιλίωτος ἀνταγωνισμὸς γενικῆς κυριαρχίας καὶ καθεμιᾶς ἀπ' τίς εἰδικὲς κυριαρχίες, ἢ ὀρθωση ἐξουσίας ἐνάντια στὴν ἐξουσία· μὲ μιὰ λέξη, νομίζοντας ὅτι ἀναπτύσσουμε τὴν ἐνότητα, θὰ προωθοῦμε τὸ διχασμὸ».

Μέσα σ' ἓνα τέτοιο σύστημα «ἐνιαίας ἀπορρόφησης», οἱ φυσικὲς πόλεις ἢ ὀμάδες θὰ εἶναι «πάντοτε καταδικασμένες νὰ ἐξαλειφθοῦν μέσα σὲ μιὰ ἀνώτερη συγκρότηση ποὺ μπορούμε νὰ τὴν ὀνομάσουμε τεχνητή». Ἡ συγκεντροποίηση ποὺ συνίσταται στὴν «ἐνσωμάτωση μέσα στὴν κυβερνητικὴ ἀδαιρετότητα ὀμάδων ποὺ ἡ φύση ἔκανε αὐτόνομες», «αὐτὸ, γιὰ τὴ σύγχρονη κοινωνία, εἶναι πραγματικὴ τυραννία». Ἐἵναι σύστημα ἱμπεριαλισμοῦ, κομμουνισμοῦ, ἀπολυταρχισμοῦ, κραυγάζει ὁ Προυτὸν, ποὺ προσθέτει, σ' ἓνα ἀπ' τὰ ἀμαλγάματα ἐκεῖνα ποὺ κρατᾶ τὸ μυστικὸ τους: «Ὅλες αὐτὲς οἱ λέξεις εἶναι συνώνυμες».

Ἄντίθετα ἡ ἐνότητα, ἡ γνήσια ἐνότητα, ἡ συγκεντροποίηση, ἡ πραγματικὴ συγκεντροποίηση θὰ εἶναι ἀκατάλυτες ἂν ἓνας δεσμὸς δικαίου, μιὰ σύμβαση ἀλληλεγγύης, ἓνα σύμφωνο ὁμοσπονδίας ὀπάρξουν ἀνάμεσα στὶς διάφορες περιφερειακὲς ἐνότητες. «Τὴ συγκεντροποίηση μιᾶς κοινωνίας ἐλεύθερων ἀνθρώπων (...), τὴ χαρακτηρίζει τὸ συμβόλαιον. Ἡ κοινωνικὴ ἐνότητα (...) εἶναι προϊόν τῆς ἐλεύθερης προσχώρησης τῶν πολιτῶν. Πρέπει, γιὰ νὰ ἐκδηλωθεῖ στὴν ἐνότητά του ἓνα ἔθνος, ἡ ἐνότητα αὐτὴ νὰ εἶναι συγκεντροποι-

ημένη (...) σ' όλες τις λειτουργίες και εκδηλώσεις της, πρέπει ή συγκεντροποίηση να συντελείται απ' τα κάτω προς τα πάνω, από την περιφέρεια στο κέντρο κι όλες οι λειτουργίες να είναι ανεξάρτητες και να αυτοδιευθύνεται ή καθεμιά τους. "Όσο πολλαπλασιάζετε τις έστιές της τόσο ισχυρότερη γίνεται».

Το δημοσπονδιακό σύστημα είναι το αντίθετο της κυβερνητικής συγκεντροποίησης. Η εξουσία και ή ελευθερία, οι δυο αυτές σε αιώνια διαμάχη άρχές, είναι καταδικασμένες να συμβιδιαστούν μεταξύ τους. «Η Όμοσπονδία λύνει όλες τις δυσκολίες που γεννά ή έναρμόνιση της ελευθερίας και της εξουσίας. Η Γαλλική Έπανάσταση έβαλε τις προϋποθέσεις μιας καινούργιας τάξης πραγμάτων, που ή κληρονομία της, ή εργατική τάξη, κατέχει το μυστικό της. Η καινούργια αυτή τάξη πραγμάτων, είναι αυτή: συγκέντρωση όλων των λαών σε μια «συνομοσπονδία των συνομοσπονδιών». Η έκφραση δέν χρησιμοποιείται στην τύχη: μια παγκόσμια συνομοσπονδία θα είναι πολύ πλατιά: πρέπει να δημοσπονδοποιηθούν μεταξύ τους μεγάλα σύνολα. Κι ο Προυτόν, που του άρέσει να προφητεύει, αναγγέλλει: «ο 20ός αιώνας θ' άνοιξει την εποχή των δημοσπονδιών».

Ό Μπακούνιν αναπτύσσει και θαθαίνει τις φεντεραλιστικές άπόψεις του Προυτόν. Όπως κι αυτός εξαιρεί την άνωτερότητα της δημοσπονδιακής ένότητας πάνω στην «εξουσιαστική»: «Όταν πια δέν θα υπάρχει ή καταραμένη δύναμη του Κράτους για να υποχρεώσει τα άτομα, τις ένώσεις, τις κοινότητες, τις έπαρχίες και τις περιοχές να ζούν μαζί, τότε αυτές θα είναι πολύ στενώτερα δεμένες και θα άποτελέσουν μια πολύ πιό ζωντανή ένότητα, πολύ πιό πραγματική, πιό ισχυρή απ' αυτή που υποχρεώνονται να διαμορφώσουν σήμερα, κάτω απ' τη συντριπτική για όλους πίεση του Κράτους». Οι εξουσιαστικοί «συγχέουν πάντα (...) την τυπική, δογματική και κυβερνητική ένότητα, με τη ζωντανή και άθθεντική ένότητα, που δέν μπορεί να συνάγεται παρά απ' την ελεύθερη ανάπτυξη όλων των άτομικότητων κι όλων των συλλογικότητων και της δημοσπονδης και άπόλυτα ελεύθερης συμμαχίας (...) των εργατικών ένώσεων στις κοινότητες και, πέρα απ' τις κοινότητες στις έπαρχίες, απ' τις έπαρχίες στο έθνος».

Ό Μπακούνιν επιμένει στην αναγκαιότητα ενός ενδιάμεσου άνάμεσα στην κοινότητα και τον έθνικό δημοσπονδιακό οργανισμό:

την έπαρχία ή περιοχή, ελεύθερη δημοσπονδία αυτόνομων κοινοτήτων. "Άς μη φανταστεί όμως κανείς ότι ο φεντεραλισμός οδηγεί στην άπομόνωση, στον έγωισμό. Η άλληλοβοήθεια δέν ξεχωρίζεται απ' την ελευθερία. «Οι κοινότητες, μένοντας άπόλυτα αυτόνομες, αισθάνονται (...) άλληλέγγυες μεταξύ τους και, χωρίς τίποτα να θυσιάσουν απ' την ελευθερία τους, ένώνονται στενά». Στο σύγχρονο κόσμο, τα υλικά, πνευματικά και ήθικά συμφέροντα δημιούργησαν, σ' όλα τα μέρη ενός και του ίδιου έθνους, καθώς και στα διάφορα έθνη, μια ισχυρή και πραγματική ένότητα. Κι ή ένότητα τούτη θα επιζήσει των Κρατών.

Ό φεντεραλισμός όμως είναι δίκοπο μαχαίρι. Ό γιρονδίνικος φεντεραλισμός, στη Γαλλική Έπανάσταση, στάθηκε άντεπαναστατικός. Η μοναρχική σχολή του Σάρλ Μωρράς προπαγάνδισε το ρεζιοναλισμό. Σε μερικές χώρες, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, έκμεταλλεύτηκαν τον δημοσπονδιακό χαρακτήρα του συντάγματος εκείνοι που άρνοθούνται τα πολιτικά δικαιώματα στους έγχρωμους. Μόνο ο σοσιαλισμός, λέει ο Μπακούνιν, μπορεί να δώσει στο φεντεραλισμό επαναστατικό περιεχόμενο. Γι' αυτό και οι Ίσπανοί άπαδοί του δείχτηκαν μάλλον χλιαροί άπέναντι στο άστικό φεντεραλιστικό κόμμα του Πι ή Μαργκάλ που αυτοχαρακτηριζόταν προυντονιστής και άπέναντι στην «καντοναλιστική» άριστερή του πτέρυγα στη διάρκεια του σύντομου επεισόδιου της άποτυχημένης επανάστασης του 1873¹.

Διεθνισμός

Η φεντεραλιστική άρχή οδηγεί λογικά στο διεθνισμό, δηλαδή στην δημοσπονδιακή όργάνωση των έθνών «στη μεγάλη και άδελφική ανθρώπινη διεθνή ένωση». Έδώ πάλι ο Μπακούνιν ξεμασκαρεύει την άστική ούτοπία ενός φεντεραλισμού που δέν θα πήγαζε από ένα διεθνιστικό και επαναστατικό σοσιαλισμό. Προχωρημένος πολύ πιό

1. Όταν το Γενάρη 1877, σε μια δημόσια συζήτηση στη Βαρκελώνη, ή Φεντέρικα Μόντοσεν, άναρχική όπουργός έξηρε το ρεζιοναλισμό του Πι ή Μαργκάλ, ο Γκαστόν Λεβάλ της καταλόγισε άπομάκρυνση απ' τον Μπακούνιν.

μπροστά, απ' την εποχή του, είναι «ευρωπαϊός», όπως λένε σήμερα εὐαγγελίζεται τις Ἠνωμένες Πολιτείες τῆς Εὐρώπης, μόνο μέσω για νὰ γίνουν αδύνατοι οἱ πόλεμοι ἀνάμεσα στοὺς διάφορους λαοὺς ποὺ ἀποτελοῦν τὴν εὐρωπαϊκὴ οἰκογένεια». Σπεύδει ὁμως νὰ ἐπιστήσει τὴν προσοχὴ ἐναντία σὲ κάθε εὐρωπαϊκὴ ὁμοσπονδία ποὺ θὰ συναθροίσει τὰ Κράτη «ἔτσι ὅπως εἶναι σήμερα»:

«Κανένα συγκεντροποιημένο, γραφειοκρατικὸ Κράτος καὶ συνακόλουθα στρατοκρατικὸ, ἀκόμη κι ἂν ὀνομάζεται δημοκρατία, δὲν θὰ μπορέσει νὰ συμμετάσχει μὲ σοβαρότητα καὶ εὐκρίνεια σὲ μιὰ διεθνή συνομοσπονδία. Ἀπ' τὴ σύστασή του, ποὺ πάντοτε θὰ ἀποτελεῖ ἀνοιχτὴ ἢ μασκαρεμένη ἀρνησὴ τῆς ἐλευθερίας στὸ ἐσωτερικὸ, ἀναγκαστικὰ θ' ἀποτελεῖ μιὰ διαρκὴ ἀπειλὴ γιὰ κήρυξη πολέμου, ἀπειλὴ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν γειτονικῶν χωρῶν». Κάθε συμμαχία μ' ἓνα ἀντιδραστικὸ Κράτος θὰ εἶναι «προδοσία ἀπέναντι στὴν Ἐπανάσταση». Οἱ Ἠνωμένες Πολιτείες τῆς Εὐρώπης, πρῶτα, κι ἀργότερα αὐτὲς δὴλόκληρου τοῦ κόσμου, δὲν θὰ μπορέσουν νὰ σταθοῦν παρὰ μόνο δταν, παντοῦ, ἢ παλιὰ ὀργάνωση ἢ θεμελιωμένη πάνω στὴ βία, απ' τὰ πάνω πρὸς τὰ κάτω, καὶ πάνω στὴν ἀρχὴ τῆς Ἐξουσίας, ἀνατραπεῖ. Ἀντίθετα, σὲ περίπτωση θριάμβου τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης σὲ μιὰ δοσμένη χώρα, κάθε ξένη χώρα ποὺ θὰ ξεσηκωθεί στ' ὄνομα τῶν ἴδιων ἀρχῶν θὰ γίνῃ δεκτὴ στὴν ἐπαναστατικὴ ὁμοσπονδία ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ ὑπάρχοντα σύνορα τῶν Κρατῶν.

Ἡ γνήσιος διεθνισμὸς στηρίζεται στὸν αὐτοκαθορισμὸ καὶ τὸ σύνδρομὸ τοῦ δικαίωμα τοῦ ἀποχωρισμοῦ. «Κάθε ἄτομο, ἀναπτύσσει ὁ Μπακούιν μετὰ τὸν Προυντόν, κάθε συνεταιρισμὸς, κάθε κοινότητα, κάθε ἐπαρχία, κάθε περιοχὴ, κάθε ἔθνος ἔχουν τὸ ἀπόλυτο δικαίωμα νὰ αὐτοδιατεθοῦν, νὰ συνενωθοῦν ἢ ὄχι, νὰ συμμαχήσουν μ' ὅποιους θέλουν καὶ νὰ διαλύσουν τίς συμμαχίες τους, χωρὶς νὰ νοιάζονται καθόλου γιὰ τὰ λεγόμενα ἱστορικὰ δικαιώματα, οὔτε γιὰ τίς συμφωνίες τῶν γειτόνων τους». «Τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης ἐνωσῆς καὶ τοῦ ἐλεύθερου ἀποχωρισμοῦ εἶναι τὸ πρῶτο, τὸ σημαντικότερο απ' ὅλα τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, αὐτὸ χωρὶς τὸ ὅποιο, ἢ συνομοσπονδία δὲν εἶναι παρὰ μασκαρεμένος συγκεντρωτισμὸς».

Ἡ ἀρχὴ ὁμως αὐτὴ, στὸ μυαλὸ τῶν ἀναρχικῶν, δὲν ἀποτελεῖ καθόλου πηγὴ ἀποχωριστικῶν ἢ ἀπομονωτικῶν ἐμπνεύσεων. Ἐχουν, ἀντίθετα, τὴν «πεποίθησι ὅτι δταν μιὰ φορὰ ἀναγνωριστῇ τὸ

δικαίωμα τοῦ ἀποχωρισμοῦ, οἱ ἀποχωρισμοὶ στὴν πράξη θὰ γίνουν ἀδύνατοι, γιὰτὶ οἱ ἔθνικες μονάδες, παύοντας νὰ εἶναι προτὸν τῆς βίας καὶ τοῦ ἱστορικοῦ ψεύδους, θὰ σχηματίζονται ἐλεύθερα». Τότε μόνον θὰ γίνουν «πραγματικὰ ἰσχυρὲς, γόνιμες καὶ ἀδιάλυτες».

Ἀργότερα, ὁ Λένιν, καὶ κατόπιν, τὰ πρῶτα συνέδρια τῆς Τρίτης Διεθνούς, θὰ πάρουν τὴν ἀντίληψη αὐτὴ απ' τὸν Μπακούιν καὶ θὰ τὴν κάνουν βάση τῆς πολιτικῆς τους σχετικὰ μὲ τίς ἐθνότητες καὶ ταυτόχρονα τῆς ἀντιαποικιοκρατικῆς τους στρατηγικῆς— γιὰ νὰ τὴν ἐγκαταλείψουν τελικὰ χάρις στὴν ἀπολυταρχικὴ συγκεντροποίησι καὶ σ' ἓναν καμουφλαρισμὸ ἱμπεριαλισμὸ.

Ἐποικιοποίηση

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ φεντεραλισμὸς, μὲ μιὰ λογικὴ συναγωγή, ὀδηγεῖ τοὺς θεμελιωτὲς του στὸ νὰ θέσουν προφητικὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἐποικιοποίησης. Διακρίνοντας τὴν «κατακτητικὴ» απ' τὴν «ἠθολογικὴ» μονάδα, ὁ Προυντόν διακρίνει ὅτι «κάθε ὀργανισμὸς ποὺ ξεπερνᾷ τὰ σωστά του ὄρια καὶ ποὺ τείνει νὰ κατακλύσει ἢ νὰ προσαρτήσῃ ἄλλους ὀργανισμοὺς χάνει σὲ ἰσχύ ὅτι κερδίζει σὲ ἔκτασι καὶ τείνει πρὸς τὴ διάλυσή του». Ὅσο περισσότερο μιὰ πόλη (διάβαζε: ἓνα ἔθνος) ἐπεκτείνει τὸν πληθυσμὸ καὶ τὴν ἔκτασή του, τόσο περισσότερο θαδίζει πρὸς τὴν τυραννία καί, τελικὰ, πρὸς τὴν ρήξιν.

«Ἐὰς ἰδρῦει σὲ μιὰ ὀρισμένη ἀπόστασι παραρτήματα, ἀποικίες: ἀργὰ ἢ γρήγορα οἱ ἀποικίες καὶ τὰ παραρτήματα τοῦτα θὰ μετατραποῦν σὲ νέες πόλεις, ποὺ δὲν θὰ διατηρήσουν μὲ τὴ μητρόπολι παρὰ ἓναν ὁμοσπονδιακὸ δεσμὸ ἢ καὶ οὔτε κι αὐτόν (...).

«Ὅταν ἡ καινούργια πόλι καταφέρει νὰ φτάσῃ σὲ αὐτάρκεια, κηρύσσει μόνη τῆς τὴν ἀνεξαρτησία της: μὲ ποῖο δικαίωμα ἢ μητρόπολι θὰ πρέπει νὰ τὴ θεωρεῖ ὑποτελὴ καὶ ἰδιοκτησία της, νὰ τὴν ἐκμεταλλεῖται;

«Ἐτσι, στὶς μέρες μας εἶδαμε τίς Ἠνωμένες Πολιτείες νὰ ἀπελευθερώνονται απ' τὴν Ἀγγλία: τὸν Καναδὰ νὰ ἀπελευθερώνεται κι αὐτὸς τουλάχιστον στὴν οὐσία ἂν ὄχι τυπικὰ: τὴν Αὐστραλία νὰ ἐρίσκειται κιόλας στὸ δρόμο τοῦ ἀποχωρισμοῦ μὲ τὴ συγκατάθεσι

και την ἀμέριστη ικανοποίηση της μητρόπολης. Έτσι, ἀργά ή γρήγορα, ή Ἀλγερία θά γίνει μιὰ ἀφρικανική Γαλλία ἐκτός ἀν, με φρικάλους ὑπολογισμούς, ἐπιμένουμε νά την κρατήσουμε, με τη βία και την ἐξαθλίωση, ἐνσωματωμένη στη Γαλλία».

Ὁ ἴδιος ὁ Μπακούιν συγκεντρώνει την προσοχή του στίς ὑπακόπτες χώρες. Ἀμφιβάλλει ὅτι ή ἰμπεριαλιστική Εὐρώπη «θά μπορέσει νά διατηρήσει στην ὑποδούλωση ὀχτακόσια ἑκατομμύρια Ἀσιάτες». «Ἡ Ἀνατολή, τὰ ὀχτακόσια αὐτὰ ἑκατομμύρια ἀποχαυνωμένων και ὑποδουλωμένων ἀνθρώπων πού ἀποτελοῦν τὰ δυο τρίτα της ἀνθρωπότητας, θά ἐξαναγκαστεῖ νά σηκωθεί και νά μπει σέ κίνηση. Πρὸς ποιά κατεύθυνση όμως, για ποῖο σκοπό;»

Διακηρύσσει «βροντερὰ τις συμπάθειές του για κάθε ἐθνική ἐξέγερση ἐνάντια σέ κάθε καταπίεση». Προτείνει στοὺς καταπιεζόμενους λαούς τὸ γοητευτικό παράδειγμα τοῦ ἐθνικοῦ ξεσηκωμοῦ τῶν Ἰσπανῶν ἐνάντια στὸν Ναπολέοντα πού, παρά την τρομακτική δυσαναλογία ἀνάμεσα στοὺς αὐτόχθονες ἀντάρτες και τὰ αὐτοκρατορικά στρατεύματα, δὲν μπόρεσε νά κατασταλεῖ ἀπ' τὸν κατακτητή, διάρκεσε πέντε χρόνια και κατάληξε στὸ διώξιμο τῶν Γάλλων ἀπ' τήν Ἰσπανία.

Κάθε λαὸς «ἔχει τὸ δικαίωμα νά εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος και κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νά τοῦ ἐπιβάλλει τὰ ἥθη και τὰ ἔθιμά του, τὴ γλώσσα του, τις ἀπόψεις του και τοὺς νόμους του». Κι ἐδῶ όμως, κατὰ τὴ γνώμη του, δὲν μπορεῖ νά ὑπάρξει καθόλου γνήσιος φεντεραλισμὸς χωρίς σοσιαλισμὸ. Ἐῶχεται νά ἐπιτελεστεῖ ή ἐθνική ἐπανάσταση «σύμφωνα τόσο με τὸ πολιτικό ὅσο και με τὸ οἰκονομικό συμφέρον τῶν λαϊκῶν μαζῶν» και «ὄχι με τὴ φιλόδοξη πρόθεση νά θεμελιώσει ἕνα νέο ἰσχυρὸ Κράτος». Κάθε ἐθνικοαπελευθερωτική ἐπανάσταση «συντελούμενη ἔξω ἀπ' τὸ λαὸ και μὴ μπορώντας, συνακόλουθα, νά θριαμβεύσει χωρίς νά στηρίζεται πάνω σέ μιὰ προνομιούχα τάξη (...), θά γίνει ἀναγκαστικά ἐνάντια στὸ λαὸ» και θά εἶναι, κατὰ συνέπεια, «ἕνα ὀπισθοδρομικό, βλαβερὸ και ἀγτεπαναστατικό κίνημα».

Θά ἦταν λυπηρὸ νά ἀπελευθερωθοῦν οἱ ἀποαποικιοποιημένες χώρες ἀπ' τὸν ἐξωτερικὸ ζυγὸ και νά ξαναπέσουν σ' ἕνα ντόπιο πολιτικό και θρησκευτικὸ ζυγὸ. Αὐτὸ πού πρέπει νά γίνει για νά ἀπελευθερωθοῦν «εἶναι νά καταστραφεῖ στίς λαϊκὲς μάζες ή πίστη σέ κάθε ἐξουσία θεία ή ἀνθρώπινη». Τὸ ἐθνικὸ ζήτημα ἱστορικά οὐ-

νει μπρὸς στὸ κοινωνικό. Σιωτηρία μόνο στην κοινωνική ἐπανάσταση ὑπάρχει. Ἐπιτυχία μιᾶς ἀπομονωμένης ἐθνικῆς ἐπανάστασης εἶναι ἀδύνατη. Ἡ κοινωνική ἐπανάσταση γίνεται ὑποχρεωτικά παγκόσμια ἐπανάσταση.

Πέρα ἀπ' τὴν ἀποαποικιοποίηση, ὁ Μπακούιν διαδίδει μιὰ διεθνή δημοσπονδία ὄλο και μεγαλύτερης ἔκτασης τῶν ἐπαναστατικῶν λαῶν: «Τὸ μέλλον ἀνήκει κατὰ κύριο λόγο στη σύσταση της εὐρωπαϊο - ἀμερικανικῆς διεθνικότητας. Ἀργότερα, πολὺ ἀργότερα, τὸ μεγάλο τοῦτο εὐρωπαϊοαμερικανικὸ ἔθνος θά συγχωνευτεῖ ὀργανικά με τὴν ἀσιατική και ἀφρικανική ἔνωση.

Νάμαστε, στὸ τέλος αὐτῆς της ἀνάλυσης, ριγμένοι στὸν 20ῦ αἰῶνα.

Ὁ ἀναρχισμὸς
στὴν ἐπαναστατικὴ πρακτικὴ

1. Ἀπὸ τὸ 1880 μέχρι τὸ 1914

Ἐναντιοτακτικὸ ἀναρχισμὸς ἀπομονώνεται ἀπ' τὸ ἐργατικὸ κίνημα

Πρέπει τώρα νὰ παρατηρήσουμε τὸν ἀναρχισμὸ σὲ δράση. Μπαίνομε ἔτσι στὸν 20ὸ αἰῶνα.

Χωρὶς ἀμφιβολία ἡ ἀντιεξουσιαστικὴ ἰδέα δὲν ἀπουσίασε δολοκλήρωτικὰ στὶς ἐπαναστάσεις τοῦ 19ου αἰῶνα. Δὲν ἔπαιξε ὅμως καθόλου ξεχωριστὸ ρόλο σ' αὐτές. Ὁ Προυτὸν εἶχε ἐπιτεθεῖ ἐναντία στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1848 πρὶν ἀκόμα ξεσπάσει. Τὴν χαρακτήριζε πολιτικὴ ἐπανάσταση, μὰ ἀστικὴ ποινικοποιήσις, πράγμα ποὺ ἦταν ἄλλωστε σιωπὸν σὲ μεγάλο βαθμὸν. Καὶ προπάντων ἐκδηλώθηκε μὲ ἀνεπίκαιρο τρόπο, μὲ τὴν ξεπερασμένη τακτικὴ τῶν ὀδοφραγμάτων καὶ τῶν ὀδομαχιῶν, ἐνῶ αὐτὸς ὄνειρευόταν τὸν θρίαμβο τῆς πανάκειας του, τοῦ μπουτουελλιστικοῦ κολλεκτιβισμοῦ, μὲ ἐντελῶς διαφορετικὸν τρόπο.

Ὅσο γιὰ τὴν Κομμούναν ἂν καὶ ἦρθε σὲ αὐθόρμητη ρήξη μὲ τὸν παραδοσιακὸν κρατικὸν συγκεντρωτισμὸν, στάθηκε καρπὸς, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἄνρὺ Λεφέμπρ, ἐνὸς «συμβιβασμοῦ», ἐνὸς εἶδους κοινοῦ μετώπου Προυττονιστῶν καὶ Μπακουινιστῶν ἀπ' τὴν μιὰ μεριά, Ἰακωβίνων καὶ Μπλαγκιστῶν ἀπ' τὴν ἄλλη. Στάθηκε μιὰ «τολμηρὴ ἄρνησις» τοῦ Κράτους, ἀλλὰ οἱ διεθνιστὲς Ἀναρχικοὶ κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ Μπακούιν, δὲν ἀποτελοῦσαν ἐκεῖ «παρὰ μιὰ ἀπειροελάχιστην μειοψηφίαν».

Μολοντοῦτο, ὁ ἀναρχισμὸς πέτυχε, χάρις στὴν ὄθησιν τοῦ Μπακούιν, νὰ διεσδώσει σ' ἓνα μαζικὸν κίνημα, προλεταριακοῦ, ἀπολιτικοῦ καὶ διεθνιστικοῦ χαρακτήρα: στὴν «Πρώτη Διεθνή». Ἀλλὰ γύρω, στὰ 1880, βάλθηκε νὰ σαρκάζει τὴν «φοβισμένην Διεθνήν τῶν

πρώτων χρόνων» και επιδίωξε να την αντικαταστήσει, σύμφωνα με τον δρο που χρησιμοποίησε ο Μαλατέστα στα 1884, με μια «επιφοδη Διεθνή», που θα ήταν, ταυτόχρονα, κομμουνιστική, άναρχική, αντιθρησκευτική, επαναστατική και φυσικά αντικοινοβουλευτική. Το φόβητρο όμως αυτό ήταν άποσκελετωμένο: ο άναρχισμός άπομονώθηκε άπ' τó έργατικό κίνημα, και συνακόλουθα έκφυλιστηκε και κατακάλυψε στó σεχταρισμό και στήν δραστηριότητα μικρομάδας.

Γιατί αυτό ή άναδίπλωση; "Ένας άπ' τούς λόγους στάθηκε ή ταχύτατη βιομηχανική άνάπτυξη και ή επιτάχυνση τής κατάχτησης τών πολιτικών δικαιωμάτων που έκαναν τούς έργαζόμενους πιδ δεκτικούς άπέναντι στón κοινοβουλευτικό ρεφορμισμό. "Έτσι επικράτησε στó διεθνές έργατικό κίνημα ή πολιτικάντικη, έκλογοκρατούμενη, ρεφορμιστική σοσιαλδημοκρατία που άπόδλεπε όχι στήν κοινωνική επανάσταση αλλά στή νόμιμη κατάχτηση τού άστικού Κράτους και στήν ίκανοποίηση άμεσών διεκδικήσεων.

"Όντας λοιπόν μια άδύναμη μειονότητα οι άναρχικοί έγκατάλειψαν τήν ιδέα τού άγώνα μέσα στους κόλπους πλατιών λαϊκών κινήμάτων. Με πρόσχημα τή θεωρητική καθαρότητα — μιας θεωρίας όπου ή ούτοπία, συνδυασμός πρόωρων προανακρούσεων και νοσταλγικών επικλήσεων τού χρυσού αιώνα, κυριαρχούσε τώρα — ο Κροπότιν, ο Μαλατέστα και οι φίλοι τους γύρισαν τήν πλάτη στó δρόμο που είχε χαράξει ο Μπακούνιν. Κατηγόρησαν τήν άναρχική φιλολογία και τόν ίδιο τόν Μπακούνιν ότι ήταν «σέ μεγάλο βαθμό διαποτισμένοι άπ' τόν Μαρξισμό. Κλειδώθηκαν στους έαυτούς τους. "Όργανώθηκαν σέ μικρές παράνομες ομάδες άμεσης δράσης, όπου ή άστυνομία με μεγάλη εύκολία έχωσε τούς χαφιέδες τής.

Τó χιμαιρικό και τυχοδιώκτικό δηλητήριο χύθηκε στις φλέδες τού άναρχισμού, μετά τó 1876 μετά τήν υποχώρηση που τήν ακολούθησε γρήγορα ο θάνατος τού Μπακούνιν. Τó Συνέδριο τής Βέρνης έριξε τó σύνθημα τής «έμπρακτης προπαγάνδας». Τó πρώτο μάθημα πάνω σ' αυτό τó έδωσαν ο Καφιέρο και ο Μαλατέστα.

Στις 5 'Απρίλη τού 1877, κάτω άπ' τήν καθοδήγησή τους, τριάντα περίπου όπλισμένοι άναρχικοί, βγήκαν στα βουνά τής Ιταλικής περιοχής τού Μπενεβέντο, έκαψαν τά κοινοτικά άρχεια ενός μικρού χωριού, μοίρασαν στους φτωχούς τó περιεχόμενο τής κάσας τού φοροεισπράχτορα, προσπάθησαν να εφαρμόσουν ένα άντιεξου-

σιαστικό κομμουνισμό», σέ μικρογραφία, άγροτικό και παιδαριώδη, και στó τέλος, κυνηγημένοι και ξεπαιγιασμένοι άπ' τó κρύο άφησαν να τούς συλλάβουν χωρίς αντίσταση.

Τρία χρόνια άργότερα στις 25 Δεκέμβρη 1880, ο Κροπότιν κραυγάζει στήν έφημερίδα του, τόν Έξεγερμένο: «ή διαρκής επανάσταση με τόν λόγο, με τó γράψιμο, με τó στιλέττο, τó τουφέκι και τó δυναμίτη, (...) ότι δέν άνήκει στή νομιμότητα είναι καλό για μäs». "Απ' τήν έμπρακτη προπαγάνδα μέχρι τις άτομικές άποπειρες δέν υπήρχε παρά ένα δήμα που έγινε πολύ γρήγορα.

"Αν μια άπό τις αίτίες τής προσφυγής στήν τρομοκρατία στάθηκε ή άδιαφορία τών έργατικών μαζών, άπ' τó άλλο μέρος, ή «έμπρακτη προπαγάνδα» βοήθησε σ' ένα βαθμό στó ξύπνημα τών έργαζόμενων άπ' τή νάρκη. "Όπως τονίζει ο Ρομπέρ Λουζόν σ' ένα άρθρο τής Προλεταριακής επανάστασης (Νοέμβρης 1937), ή έμπρακτη προπαγάνδα στάθηκε «τó κουδούνισμα που έθγαλε τó γαλλικό προλεταριάτο άπ' τήν κατάσταση τής έξουθένωσης όπου τó είχαν βυθίσει οι σφαγές τής Κομμούνας (...) τó πρελούδιο τής ίδρυσης τής CGT και τού μαζικού συνδικαλιστικού κινήματος τής δεκαετίας 1900 - 10. "Αποψη κάπως υπεραισιόδοξη που διορθώνει ή συμπληρώνει¹, ή μαρτυρία τού Φερνάν Πελλουτιέ, νεαρού άναρχικού που πέρασε στόν επαναστατικό συνδικαλισμό: γι' αυτόν, ή χρήση τού δυναμίτη άπώθησε τούς έργάτες, μολαταύτα άηδιασμένους με τόν κοινοβουλευτικό σοσιαλισμό, άπ' τόν άντιεξουσιαστικό σοσιαλισμό· κανείς άπ' αυτούς δέν τόλμησε να δηλώσει άναρχισμό, άπό φόβο μήπως φανεί ότι προτιμά τήν άπομονωμένη εξέγερση άπ' τή συλλογική δράση.

"Ο συνδυασμός τής βόμβας και τών κροποτινικών ούτοπιών προμήθεψαν στους σοσιαλδημοκράτες όπλα που δέν παράλειψαν να τά χρησιμοποιήσουν ενάντια στους άναρχικούς.

1. "Ο Ρομπέρ Λουζόν παρατήρησε στó συγγραφέα αυτότ του βιβλίου ότι, άπό διαλεκτική άποψη, οι δύο μαρτυρίες τού Πελλουτιέ και ή δική του καθόλου δέν άλληλοαποκλείονται: ή τρομοκρατία είχε άντιφατικές επιδράσεις πάνω στó έργατικό κίνημα.

Οί σοσιαλδημοκράτες πολεμοῦν τοὺς ἀναρχικοὺς

Γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα, τὸ ἐργατικὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα διασπάστηκε σὲ δύο ἀσυμφιλίωτα κομμάτια: ἐνῶ ὁ ἀναρχισμὸς κυλοῦσε ταυτόχρονα στὴν τρομοκρατία καὶ τὴν ἐσχατολογία, τὸ πολιτικὸ κίνημα, ποὺ ἀναφερόταν περισσότερο ἢ λιγότερο κίβδηλα στὸ Μάρξ, γλυστροῦσε στὸν «κοινοβουλευτικὸ κρετινισμό». Ὅπως θὰ τὸ θυμίσει ἀργότερα ὁ ἀναρχικὸς Πιέρ Μονάτ, ποὺ προσχώρησε κατόπιν στὸ συνδικαλισμὸ, «τὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα, στὴ Γαλλία, ἔσθυνε (...) ἀπὸ χρόνο σὲ χρόνο. Ὁ ἐπαναστατισμὸς τοῦ Γκέσντ (...) ἦταν καθαρὴ φρασεολογία ἢ, πράγμα ἀκόμη χειρότερο, ἐκλογκρατικὸς καὶ κοινοβουλευτικὸς ὁ ἐπαναστατισμὸς τοῦ Ζωρὲς πηγαινε μακρύτερα: ἦταν, καθαρὰ καὶ ξάστερα, ὑπουργοκρατικὸς καὶ κυβερνητικὸς». Στὴ Γαλλία, τὸ διαζύγιο ἀναρχικῶν καὶ σοσιαλιστῶν συντελέστηκε δταν, στὸ συνέδριο τῆς Χάθρης στὰ 1880, τὸ νεοϊδρυμένο ἐργατικὸ κόμμα ρίχτηκε στὴν ἐκλογικὴ δραστηριότητα.

Στὰ 1889, οἱ σοσιαλδημοκράτες διαφόρων χωρῶν ἀποφάσισαν, στὸ Παρίσι, νὰ νεκραναστήσουν, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ μακρόχρονη ἐκλειψη, τὴν πρακτικὴ τῶν διεθνῶν σοσιαλιστικῶν συνεδρίων, ἀνοίγοντας ἔτσι τὸ δρόμο γιὰ τὴ Δεύτερη Διεθνή. Μερικοὶ ἀναρχικοὶ πίστεψαν ὅτι μποροῦσαν νὰ συμμετάσχουν στὴ σύσκεψη αὐτῆ. Ἡ παρουσία τους προκάλεσε βίαια ἐπεισόδια. Οἱ σοσιαλδημοκράτες, ἔχοντας τὴν ἰσχύ τοῦ ἀριθμοῦ, ἐπνιξαν κάθε ἀντίρρηση ἀπ' τὴν πλευρὰ τῶν ἀντιπάλων τους. Στὸ συνέδριο τῶν Βρυξελλῶν, στὰ 1891, οἱ ἀναρχικοὶ πετάχτηκαν ἔξω μὲ γιουχαίσματα. Μολοντούτο ἓνα σημαντικὸ τμήμα ἐργατῶν ἀντιπροσώπων, Ἑγγλων, Ἰταλῶν, Ὀλλανδῶν, ἀποχώρησε σ' ἐνδειξὴ διαμαρτυρίας παρ' ὅλη τὴ ρεφορμιστικὴ του θέση. Στὸ ἐπόμενο συνέδριο, ποὺ ἔγινε στὴ Ζυρίχη στὰ 1893, οἱ σοσιαλδημοκράτες ὑποστήριζαν ὅτι στὸ μέλλον πρέπει νὰ γίνονται δεκτὲς ἐκτὸς ἀπ' τὴς συνδικαλιστικὲς καὶ οἱ ὀργανώσεις ἐκείνες κομμάτων καὶ ὁμάδων ποὺ θὰ ἀποδέχονταν τὴν ἀναγκαιότητα τῆς «πολιτικῆς δράσης», τῆς κατάκτησης δηλαδὴ τῆς ἀστικής ἐξουσίας μὲ τὸ ψηφοδέλτιο.

Στὸ Συνέδριο τοῦ Λονδίνου, στὰ 1896, μερικοὶ Γάλλοι καὶ Ἰταλοὶ ἀναρχικοὶ ἀνάτρεψαν τὴν περιοριστικὴ αὐτὴ προϋπόθεση γινόμενοι δεκτοὶ σὲ συνδικάτα. Δὲν ἦταν ἄλλωστε παρὰ μιὰ πολεμικὴ

παγίδα: οἱ ἀναρχικοὶ, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, ξανάδρισκαν τὸ δρόμο τῆς πραγματικότητας ἐμπαιναν στὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα. Ὅταν ὁμως ἔνας ἀπ' αὐτούς, ὁ Πῶλ Ντελεσάλ, προσπάθησε νὰ ἀνεβῆι στὸ βῆμα, γαρειμίστηκε βίαια κάτω ἀπ' τὴ σκάλα καὶ τραυματίστηκε. Ὁ Ζωρὲς κατηγοροῦσε τοὺς ἀναρχικοὺς ὅτι μετὰτρεψαν τὰ συνδικάτα σὲ ἐπαναστατικὲς καὶ ἀναρχικὲς ὁμάδες, ὅτι τὰ ἀποδιοργάνωσαν ὅπως ἔρχονταν ν' ἀποδιοργανώσουν καὶ τὸ συνέδριο «πρὸς μεγάλο ὄφελος τῆς ἀστικής ἀντίδρασης».

Οἱ Γερμανοὶ σοσιαλδημοκράτες ἀρχηγοί, λυσσαλέοι ἐκλογομανεῖς, ὁ Βίλχελμ Αἰμπνεχτ καὶ ὁ Αἰθουστός Μπέμπελ, δειχτήκαν, ὅπως καὶ στὴν Πρώτη Διεθνή, οἱ πιὸ μανιασμένοι ἀντίπαλοι τῶν ἀναρχικῶν. Μὲ τὸ σεγοντάρισμα τῆς Κας Ἀβελιν, κόρης τοῦ Κάρλ Μάρξ, ποὺ χαρακτήρισε «παράφρονες» τοὺς ἀναρχικοὺς, κατεῦθναν κατὰ βούληση τὴ συνέλευση καὶ κατάφεραν νὰ ἐπιβάλλουν μιὰ ἀπόφαση ποὺ ἀπόκλειε ἀπ' τὰ μελλοντικὰ συνέδρια τοὺς «ἀντικοινοβουλευτικὸς» μ' ὁποιαδήποτε μορφή κι ἂν παρουσιάζονταν.

Ἀργότερα, στὸ Κράτος κατ' ἐπανάσταση, ὁ Λένιν, προσφέροντάς τους μιὰ ἀνθοδέσμη ὅπου τ' ἀγκάθια ἀνακατεῦνταν μὲ τὰ ἄνθη, ἀπέδωσε δικαιοσύνη στοὺς ἀναρχικοὺς ἐνάντια στὴ σοσιαλδημοκρατία. Κατηγοροῦσε τοὺς σοσιαλδημοκράτες ὅτι «εἶχαν ἀφήσει στοὺς ἀναρχικοὺς τὸ μονοπώλιο τῆς κριτικῆς τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ» καὶ ὅτι εἶχαν «χαρακτηρίσει ἀναρχικὴ τὴν κριτικὴ τούτη». Τίποτα τὸ ἐκπληκτικὸ λοιπὸν ἂν τὸ προλεταριάτο τῶν κοινοβουλευτικῶν χωρῶν, ἀηδιασμένο ἀπ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τοὺς σοσιαλιστές, διατήρησε τίς συμπάθειές του γιὰ τοὺς ἀναρχικοὺς. Οἱ σοσιαλδημοκράτες χαρακτήρισαν ἀναρχικὴ κάθε προσπάθεια νὰ θραυστοῦν οἱ ἄρμοι τοῦ ἀστικοῦ Κράτους. Οἱ ἀναρχικοὶ ἔβειξαν «μὲ ἀκρίβεια τὸν ὀμπορτουμιστικὸ χαρακτήρα τῶν ἰδεῶν πάνω στὸ Κράτος ποὺ πρέσβευαν τὰ περισσότερα σοσιαλιστικὰ κόμματα».

Ὁ Μάρξ, πάντοτε σύμφωνα μὲ τὸν Λένιν, συμφωνεῖ μὲ τὸν Προυντὸν στὴν ἀνάγκη «καταστροφῆς τῆς παρούσας Κρατικῆς μηχανῆς». «Τὴν ἀναλογία αὐτὴ ἀνάμεσα στὸ μαρξισμό καὶ τὸν ἀναρχισμό, τὸν ἀναρχισμό τοῦ Προυντὸν καὶ τοῦ Μπακούνιν, οἱ ὀμπορτουμιστές δὲν θέλουν γὰ τὴ δοῦν». Οἱ σοσιαλδημοκράτες ἔκαναν τὴ συζήτηση μὲ τοὺς ἀναρχικοὺς μὲ «μὴ μαρξιστικὸ τρόπο». Ἡ κριτικὴ τους στὸν ἀναρχισμό περιορίζεται στὴν καθαρὴ αὐτὴ ἀστικὴ χυδαιότητα. «Ἐμεῖς εἴμαστε ὑπὲρ τοῦ Κράτους, οἱ ἀναρχικοὶ δχι!».

Έτσι, οι αναρχικοί μπορούσαν να απαντήσουν στη σοσιαλδημοκρατία αυτή ότι εγκαταλείπει το καθήκον της, που συνίσταται στο να διαπαιδαγωγεί επαναστατικά τους εργατές. Κι ο Λένιν καυτηριάζει μια αντιαναρχική μπροσούρα του Ρώσου σοσιαλδημοκράτη Πλεχάνωφ και τη χαρακτηρίζει «πολύ άδικη απέναντι στους αναρχικούς», «σοφιστική», «γεμάτη χοντροκομμένους συλλογισμούς που τείνουν να αποδείξουν ότι τίποτα δεν διαχωρίζει έναν αναρχικό από ένα ληστή».

Οί αναρχικοί στα συνδικάτα

Οί αναρχικοί, στα χρόνια 1890, ήταν ευθισμένοι σε αδιέξοδο. Απομονωμένοι απ' τον εργατόκοσμο που τον μονοπωλούσαν οι σοσιαλδημοκράτες, κλειδαμπάρωνταν σε μικροτούλαπα, κλείνονταν σε ελεφάντινους πύργους και οικοδομούσαν μια όλο και περισσότερο εξωπραγματική ιδεολογία. Ή επικροτούσαν και διάπρατταν ατομικές απόπειρες, κι εγκλωβίζονταν έτσι στα γρανάζια της καταπίεσης και των αντιποίνων.

Ο Κροπότκιν, ένας απ' τους πρώτους, είχε την εντιμότητα να κάνει τη mea culpa του και ν' αναγνωρίσει τη στείριότητα της «εμπρακτικής προπαγάνδας». Σε μια σειρά από άρθρα, στα 1890, διαβεβαίωσε «ότι πρέπει να είμαστε μαζί με το λαό που πιά δεν ζητά την μεμονωμένη πράξη αλλά δραστήριους ανθρώπους στις τάξεις του». Έφιστά την προσοχή «απέναντι στην αυταπάτη ότι μπορούμε να νικήσουμε τους συνασπισμούς των έκμεταλλευτών με μερικές λίβρες έκρηκτικών όλων». Προπαγάνδισε την έπιστροφή σ' ένα μαζικό συνδικαλισμό, όπως αυτός που έμβρυό του και προπαγανδιστής του στάθηκε η Πρώτη Διεθνής: «Τεράστιες ενώσεις, με εκατομμύρια προλετάριους».

Γιά να αποκόψουν τις εργατικές μάζες απ' τους λεγόμενους σοσιαλιστές που τους έξαπατούσαν, οι αναρχικοί είχαν επιτακτικό καθήκον να διεισδύσουν στα συνδικάτα. Σ' ένα άρθρο που δημοσίεψε, στα 1895, ένα εβδομαδιαίο μαρξιστικό περιοδικό, Ο Ι Κ Α Ι Ν Ο Υ Ρ Γ Ι Ο Ι Κ Α Ι Ρ Ο Ι, με τίτλο «Ο αναρχισμός και τα εργατικά συνδικάτα», ο Φερνάν Πελλουτιέ ανάλυσε τη νέα τα-

κτική. Κάλλιστα μπορούσε ο αναρχισμός να κάνει χωρίς το δυναμική και έπρεπε να πάει προς τις μάζες. Γιά να προπαγανδίσει από τη μια τις αναρχικές ιδέες σε πλατύ κύκλο και απ' την άλλη γιά να άποσπάσει το συνδικαλιστικό κίνημα απ' το στενό κορπορατιβισμό μέσα στον οποίο κυλιόταν μέχρι τότε. Το συνδικάτο έπρεπε να γίνει μια «πρακτική σχολή αναρχισμού». Έργαστήρι των οικονομικών άγωνων, μακριά από έκλογικούς ανταγωνισμούς, με αναρχική δόμηση. Δεν ήταν ή ταυτόχρονα επαναστατική και αντιεξουσιαστική όργάνωση που, μόνη αυτή, θα μπορούσε ν' αντισταθμίσει και να καταστρέψει τη βλαβερή επίδραση των σοσιαλδημοκρατών πολιτικών; Και ο Πελλουτιέ ήθελε να ένσωματώσει τα εργατικά συνδικάτα στην «κομμουνιστική άντεξουσιαστική» κοινωνία που παράμεινε ο υπέρτατος στόχος των αναρχικών: τη μέρα που θα ξεσπούσε ή επανάσταση, σκεφτόταν, «δεν θα υπήρχε έτοιμη, γιά να διαδεχτεί την τυρινή όργάνωση, μια νέα όργάνωση σχεδόν αντιεξουσιαστική, με καταργημένη στην πράξη κάθε πολιτική έξουσία και της οποίας κάθε τμήμα, κυρίαρχο στα μέσα παραγωγής, θα ρύθμιζε αυτόνομα όλες τις όποθέσεις του, ήγεμονικά και με την έλεύθερη συναίνεση των μελών του;»

Ο Πιέρ Μονάτ δήλωσε, άργότερα, στο διεθνές αναρχικό συνέδριο του 1907: «Ο συνδικαλισμός (...) άνοίγει στον αναρχισμό που γιά πολύ καιρό ήταν κλεισιμένος στον έαυτό του καινούργιες προοπτικές κι έλπίδες». Απ' το ένα μέρος «ο συνδικαλισμός (...) έξύπνησε στον αναρχισμό την αίσθηση της εργατικής του προέλευσης» απ' το άλλο μέρος, οι αναρχικοί συνέβαλαν πολύ στο να οδηγήσουν το εργατικό κίνημα στον επαναστατικό δρόμο και να διαδόσουν την ιδέα της άμεσης δράσης». Στο ίδιο αυτό συνέδριο έγινε δεκτή ύστερ' από ζωνηρή συζήτηση, μια συνθετική άπόφαση, που άνοιγε με την παρακάτω διακήρυξη άρχών: «Το διεθνές αναρχικό συνέδριο θεωρεί τα συνδικάτα ταυτόχρονα σαν όργανισμούς μάχης στην ταξική πάλη, με σκοπό τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και σαν τις παραγωγικές ενώσεις που θα έξυπηρετήσουν στη μετατροπή της καπιταλιστικής κοινωνίας σε αναρχική κομμουνιστική κοινωνία».

Με μεγάλες δυσκολίες οι αναρχοσυνδικαλιστές προσπάθησαν να όδηγήσουν το σύνολο του αντιεξουσιαστικού κόμματος στον καινούργιο δρόμο που είχαν διαλέξει. Οί «καθαροί» του αναρχισμού

Έστρεφαν απέναντι στο συνδικαλιστικό κίνημα μιά άκατανίκητη δυσπιστία. Τό κατηγορούσαν ότι είναι υπερβολικά καρφωμένο στη γη. Τό κατηγορούσαν ότι είναι έγκλιματισμένο μέσα στα πλαίσια της καπιταλιστικής κοινωνίας, ότι αποτελεί συστατικό της στοιχείο και ότι περιχαράκωνεται στην άμεση διεκδίκηση. Τού άμφισθητούσαν την πρόθεση νά επιλύσει μόνο του τό κοινωνικό πρόβλημα. Στο συνέδριο του 1907, ό Μαλατέστα, άπαντώντας με βξύτητα στον Μονάτ, ύποστήριξε ότι για τούς άναρχικούς τό εργατικό κίνημα είναι μέσο κι όχι σκοπός: «Ό συνδικαλισμός είναι και θά είναι πάντοτε ένα κίνημα νομιμόφρον και συντηρητικό, χωρίς άλλο προστό σκοπό παρά τή βελτίωση τών συνθηκών εργασίας». Μυωπικό έξαιτίας τής επιδίωξης άμεσων κατακτήσεων, τό συνδικαλιστικό κίνημα άποπροσανατολίζει τούς εργαζόμενους άπ' τήν τελική πάλη: «Δέν είναι τόσο ή παύση εργασίας στην όποία πρέπει νά καλούμε τούς εργατές' αλλά ή συνέχισή της για λογαριασμό τους». Τέλος ό Μαλατέστα κατάγγειλε τό συντηρητισμό τών συνδικαλιστικών γραφειοκρατιών: «Ό γραφειοκράτης μέσα στο εργατικό κίνημα άποτελεί κίνδυνο πού μόνο με τόν κοινοβουλευτισμό μπορεί νά συγκριθεί. Ό άναρχικός πού δέχεται νά γίνει μόνιμος μισθωτός υπάλληλος ενός συνδικάτου, χάθηκε για τόν άναρχισμό».

Σ' αυτό ό Μονάτ άπάντησε ότι τό συνδικαλιστικό κίνημα, όπως και κάθε ανθρώπινο έργο, δέν στερείται, θέβαια, μειονεκτημάτων: «Μακριά άπ' τό νά τά άποκρύβω, πιστεύω ότι πάντα πρέπει νά τά έχουμε ύπ' όψη μας για νά καταπολεμούμε». Δεχόταν ότι ό συνδικαλιστικός υπαλληλισμός προκαλούσε ζωνηρή κριτική, συχνά δικαιολογημένη. Διαμαρτυρόταν όμως ενάντια στην κατηγορία ότι θυσιάζεται ό άναρχισμός και ή επανάσταση στο συνδικαλισμό: «Όπως όλοι, έτσι και έμεις τελικό στόχο έχουμε τήν άναρχία. Μόνο, επειδή οι καιροί άλλαξαν, τροποποιήσαμε τήν αντίληψή μας για τό κίνημα και τήν επανάσταση (...). Άν, αντί νά κριτικάρουν άφ' όφηλου τά παλιά, τωρινά και μελλοντικά άκόμη μειονεκτήματα τού συνδικαλισμού, οι άναρχικοί άναμινύονταν στενωτέρα στη δράση του, οι κίνδυνοι τού συνδικαλισμού θά έξορκίζονταν μιά και καλή».

Η όργη τών έξτρεμιστών τού άναρχισμού δέν ήταν άλλωστε έντελώς άβάσιμη. Ό τύπος όμως τών συνδικάτων πού είχαν δοκιμάσει άνηκε σέ μιά ξεπερασμένη κιόλας έποχή: τήν έποχή τών καθαρά και πλατεϊά σωματειακών στην άρχή συνδικάτων κι έπειτα

των συνδικάτων πού ρυμουλκούνταν άπ' τούς πολιτικούς τής σοσιαλδημοκρατίας, πού είχαν πολλαπλασιαστεί στη Γαλλία στα χρόνια πού άκολούθησαν τήν καταστολή τής Κομμούνιας. Άπ' τήν άλλη πλευρά, ό συνδικαλισμός τής ταξικής πάλης, άνανεωμένος με τή διείσδυση τών άναρχοσυνδικαλιστών, παρουσίαζε για τούς «καθαρούς» άναρχικούς ένα αντίθετης φοράς μειονέκτημα: διατεινόταν ότι εκκρίνει τήν ίδια του τήν ιδεολογία, ότι έχει «αυτάρκεια». Ό πύό δηκτικός εκπρόσωπός του, ό Έμιλ Πουζέ, ύποστήριξε: «Η ύπεροχή τού συνδικάτου πάνω στις άλλες μορφές συνοχής τών άτόμων έδράζεται στο γεγονός ότι ή προσπάθεια μερικών επιτεύξεων και ή άποφασιστικότερη προσπάθεια για τό μετασχηματισμό τής κοινωνίας διεξάγονται μετωπικά και παράλληλα. Και άκριβώς έπειδή τό συνδικάτο άπαντά στη διπλή αυτή τάση (...) χωρίς πιά νά θυσιάζει τό παρόν στο μέλλον κι αυτό στο παρόν, για όλα αυτά τό συνδικάτο πρέπει νά θεωρείται σαν ή καλύτερης μορφής συνένωση».

Η φροντίδα τού καινούργιου συνδικαλισμού νά τονίσει και νά διαφυλάξει τήν «άνεξαρτησία» του, πού διακηρύχτηκε στον περίφημο Χάρτη πού άποδέχτηκε, στα 1906, τό συνέδριο τής Γ.Σ.Ε. στην Άμιέν, όφειλόταν λιγότερο σέ άντιαναρχισμό και περισσότερο στη φροντίδα νά άποτινάξει τήν ποδηγέτηση τής άστικής δημοκρατίας και τής προέκτασής της μέσα στο εργατικό κίνημα: τής σοσιαλδημοκρατίας. Και, συμπληρωματικά, άπ' τή θέληση νά διατηρηθεί ή συνοχή τού συνδικαλιστικού κινήματος απέναντι σέ έναν πολλαπλασιασμό τών έχθρικών μεταξύ τους πολιτικών αίρέσεων, σαν αυτές πού υπήρχαν στη Γαλλία πριν άπ' τή «σοσιαλιστική ένότητα». Άπ' τό έργο τού Προυντόν, Γ ι α τ ή ν π ο λ ι τ ι κ ή ι κ α ν ό τ η τ α τ ω ν ε ρ γ α ζ ο μ έ ω ν τ ά ξ ε ω ν, πού ήταν ή βίβλος τους, οι επαναστάτες συνδικαλιστές κράτησαν, ειδικά, τήν ιδέα τού «διαχωρισμού»: συγκροτημένο σέ τάξη ξεχωρη, τό προλεταριάτο πρέπει νά άρνιέται κάθε έπαφή με τήν αντίπαλη τάξη.

Σέ μερικούς όμως άναρχικούς κακοφάνηκε ή πρόθεση τού εργατικού συνδικαλισμού ν' άπαλλαγεί άπ' τήν έποπτεία τους. Ριζικά λαθεμένη θεωρία, φώναζε ό Μαλατέστα, πού άπειλούσε τόν άναρχισμό στην ίδια του τήν ύπαρξη. Κι ό πλαγιάουλός του, ό Ζάν Γκράβ έκανε αντίφώνηση: «Ό συνδικαλισμός μπορεί και πρέπει

νά είναι αὐτάρκης στὴν πάλῃ ποὺ διεξάγει ἐνάντια στὴν ἐργοδοτικὴ ἐκμετάλλευση, δὲν μπορεῖ ὁμοῦς νά θεωρεῖ ὅτι εἶναι δυνατὸ νά λύσει μόνος του τὸ κοινωνικὸ πρόβλημα». «Τόσο λίγο ἐπαρκεῖ, ὥστε χρειάστηκε νά τοῦ ἔρθει ἀπ' ἔξω ὁ ὄρος αὐτοῦ ποὺ εἶναι, αὐτοῦ ποὺ πρέπει νά εἶναι κι αὐτοῦ ποὺ πρέπει νά κάνει».

Παρά τοὺς ἀφορισμοὺς αὐτοὺς καὶ χάρις στὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα ποὺ ἐμφύσησαν οἱ ἀναρχικοὶ ποὺ προσχώρησαν στὸ συνδικαλισμὸ, τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα στὴ Γαλλία, ὅπως καὶ στὶς ἄλλες λατινικὲς χώρες, ἔγινε, στὰ χρόνια πρὶν ἀπ' τὸν Μεγάλον Πόλεμον, μιὰ δύναμη μὲ τὴν ὁποία χρειάστηκε νά μετρηθοῦν, ὄχι μόνον ἡ ἀστικὴ τάξη καὶ ἡ κυβέρνησις, ἀλλὰ καὶ οἱ σοσιαλδημοκράτες πολιτικοὶ ἀπ' τοὺς ὁποίους ξέφυγε, σὲ μεγάλο μέρος, ὁ ἔλεγχος τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Ὁ φιλόσοφος Ζωρζ Σορέλ θεωροῦσε τὴν εἴσοδον αὐτῆς τῶν ἀναρχικῶν στὰ συνδικάτα ὡς ἓνα ἀπ' τὰ μεγαλύτερα γεγονότα τοῦ καιροῦ του. Ἡ ἀναρχικὴ θεωρία διαχύθηκε μέσα σ' ἓνα μαζικὸ κίνημα, γιὰ ν' ἀναδιαμορφωθεῖ ἐκεῖ μὲ νέους τρόπους καὶ νά σφυρηλατηθεῖ ἐντονότερα.

Τὸ ἀντιεξουσιαστικὸ κίνημα παράμεινε διαποτισμένο ἀπ' τὴ συγχώνευση τῆς ἀναρχικῆς καὶ τῆς συνδικαλιστικῆς ιδέας. Ἡ Γαλλικὴ Γ.Σ.Ε., μέχρι τὰ 1914, στάθηκε τὸ — ἐφήμερον — προϊόν τῆς σύνθεσης αὐτῆς. Ὁ πῶς δλοκληρωμένος καὶ διαρκέστερος ὁμοῦς καρπὸς τῆς ἦταν ἡ C.N.T. τῆς Ἰσπανίας (Confederación Nacional del Trabajo), ποὺ ἰδρύθηκε στὰ 1910, χάρις στὴ διάλυση τοῦ ριζοσπαστικοῦ κόμματος τοῦ πολιτικοῦ Ἀλέξανδρου Λερρού. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἐκπρόσωπους τοῦ ἰσπανικοῦ ἀναρχοσυνδικαλισμοῦ, ὁ Ντιέγκο Ἀμπάντ ντὲ Σαντιγιάν, δὲν θὰ παραλείψει νά ἀποτίσει φόρον τιμῆς στὸν Φερνάν Πελλουτιέ, στὸν Ἐμίλ Πουζέ καὶ στοὺς ἄλλους ἀναρχικοὺς ποὺ κατανόησαν τὴν ἀνάγκη νά κάνουν τίς ιδέες τους νά καρποφορήσουν, πρῶτα - πρῶτα, στὶς οἰκονομικὰ ὁργανώσεις τοῦ προλεταριάτου.

2. Ὁ ἀναρχισμὸς στὴ Ρώσικη ἐπανάσταση

Ὁ ἀναρχισμὸς, μετὰ τὴ δευτέρη ἀνάστα ποὺ πῆρε μὲ τὸν ἀναρχοσυνδικαλισμὸ, πῆρε τὴν τρίτην στὴ ρωσικὴ Ἐπανάσταση. Ἡ ἀποψη αὐτῆ ἰσως ἐκπλήξει τὸν ἀναγνώστη, συνηθισμένο νά θεωρεῖ τὴ μεγάλη ἐπαναστατικὴ ἀλλαγὴ τοῦ Ὀκτώβριου 1917 ὡς ἔργον καὶ κληροδότημα μόνον τῶν μπολσεβίκων. Στὴν πραγματικότητά, ἡ ρωσικὴ Ἐπανάσταση στάθηκε ἓνα πλατὺ μαζικὸ κίνημα, ἓνα βαθύ λαϊκὸ κύμα ποὺ ξεπέρασε καὶ ὑποσκελίσει τοὺς ἰδεολογικοὺς σχηματισμοὺς. Δὲν ἀνήκει σὲ κανένα, παρὰ μόνον στὸ λαόν. Στὸ βαθμὸ ποὺ στάθηκε ἀθηναιτικὴ ἐπανάσταση, μὲ ὄψη ἀπ' τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω, παράγοντας αὐθόρμητα ὄργανα ζωμης δημοκρατίας, παρουσίασε ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς κοινωνικῆς ἐπανάστασης μὲ ἀντιεξουσιαστικὰς τάσεις. Ἡ σχετικὴ ἀδυναμία ὁμοῦς τῶν Ρώσων ἀναρχικῶν τοὺς ἐμπόδισε νά ἐκμεταλλευσθῶν γιὰ τὸ θρίαμβόν τῶν ιδεῶν τους ἐξαιρετικὰ εὐνοϊκὰς γι' αὐτὰς καταστάσεις.

Ἡ Ἐπανάσταση ἔγινε ἀντικείμενον σφετερισμοῦ καὶ παραμορφώθηκε ἀπ' τὴν κυριάρχηση, λένε οἱ μὲν, ἀπ' τὴν πονηριά, λένε οἱ δέ, τῆς ομάδας ἐπαγγελματιῶν ἐπαναστατῶν ποὺ συσπειρώθηκε γύρω ἀπ' τὸν Λένιν. Ἡ ἦττα ὁμοῦς αὐτῆ, τοῦ ἀναρχισμοῦ καὶ τῆς αὐθεντικῆς λαϊκῆς ἐπανάστασης, δὲν στάθηκε δλοκληρωτικὰ στεῖρα γιὰ τὴν ἀντιεξουσιαστικὴν ιδέα. Κατ' ἀρχὴν, ἡ συλλογικὴ ἰδιοποίηση τῶν μέσων παραγωγῆς δὲν ἀμφισβητήθηκε κι ἔτσι διαφυλάχθηκε τὸ πεδῖον πάνω στὸ ὁποῖον, μιὰ μέρα ἰσως, ὁ σοσιαλισμὸς ἀπ' τὰ κάτω θὰ ἐπικρατήσῃ πάνω στὸν κρατικὸ στρατοπεδισμό. Κατόπιν, ἡ πείρα τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. προμήθευε τὴν εὐκαιρίαν σ' ἓναν ἀριθμὸν Ρώσων καὶ μὴ Ρώσων ἀναρχικῶν ν' ἀποκομίσουν πολὺπλοκα μαθήματα ἀπὸ μιὰ προσωρινὴν ἦτταν — μαθήματα ποὺ φαίνεται ὅτι συνειδητοποίησε ὁ ἴδιος ὁ Λένιν τὴν παραμονὴ τοῦ θανάτου του, — νά ξα-

νασκεφτοῦν, με τὴν εὐκαιρία αὐτή, τὰ συνολικά προβλήματα τῆς ἐπανάστασης καὶ τοῦ ἀναρχισμοῦ. Μὲ λίγα λόγια, σύμφωνα με τὴν ἔκφραση τοῦ Κροπότκιν, πού τὴν ἐπανάλαβε ὁ Βολίν, τοὺς ἔμαθε, ἂν ἦταν ἀνάγκη, τὸ πῶς δὲν πρέπει νὰ γίνεται μιὰ ἐπανάσταση. Μακριὰ ἀπ' τὸ ν' ἀποδειχνοῦν τὸ ἀνεφάρμοστο τοῦ ἀντιεξουσιαστικοῦ σοσιαλισμοῦ, ἡ σοβιετικὴ ἐμπειρία, σὲ μεγάλο βαθμὸ, ἐπιβεβαίωσε, ἀντίθετα, τὴν προφητικὴ ἀκρίβεια τῶν ἀπόψεων πού ἔκφράστηκαν ἀπ' τοὺς θεμελιωτὲς τοῦ ἀναρχισμοῦ καί, ἰδιαίτερα, τῆς κριτικῆς τους στὸν «ἐξουσιαστικὸ» σοσιαλισμὸ.

Μιὰ ἀντιεξουσιαστικὴ ἐπανάσταση

Ἡ ἀφετηρία τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1917 στάθηκε ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1905, στὴ διάρκεια τῆς ὁποίας ἀναπτύχθηκαν ἐπαναστατικὰ ὄργανα καινούργιου τύπου: τὰ σοβιέτ. Γεννήθηκαν στὰ ἐργοστάσια τῆς Πετρούπολης στὴ διάρκεια μιᾶς αὐθόρμητης γενικῆς ἀπεργίας. Λείποντας σχεδὸν ὁλοκληρωτικὰ ἓνα συνδικαλιστικὸ κίνημα καὶ μιὰ συνδικαλιστικὴ παράδοση, κάλυψαν ἓνα κενὸ συντονίζοντας τὴν πάλη τῶν ἐργοστασίων πού ἀπεργοῦσαν. Ὁ ἀναρχικὸς Βολίν ἦταν μέλος τῆς μικρῆς ομάδας πού, σὲ στενὴ σχέση με τοὺς ἐργάτες καὶ με τὴν ὑποκίνησή τους, εἶχε τὴν ἰδέα νὰ συστήσει τὸ πρῶτο σοβιέτ. Ἡ μαρτυρία του ἐναρμονίζεται με κείνη τοῦ Τρότσκι πού, μερικὸς μῆνες ἀργότερα, ἔμελλε νὰ γίνει ὁ πρόεδρος τοῦ Σοβιέτ καὶ πού χωρὶς καμιὰ δυσφημιστικὴ πρόθεση, ἀντίθετα, γράφει στὴ μαρτυρία του πάνω στὸ 1905: «Ἡ δραστηριότητα τοῦ σοβιέτ σήμαινε τὴν ὀργάνωση τῆς ἀναρχίας. Ἡ μεταγενέστερη ὑπαρξη καὶ ἀνάπτυξή του ἔδειχναν μιὰ σταθεροποίηση τῆς ἀναρχίας».

Ἡ ἐμπειρία τούτη χαραχτήκε γιὰ πάντα στὴν ἐργατικὴ συνείδηση κι ὅταν ξέσπασε ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Φλεβάρη 1917, οἱ ἐπαναστάτες ἠγέτες δὲν εἶχαν πιά τίποτα νὰ ἐφεύρουν. Οἱ ἐργάτες κατέλαβαν αὐθόρμητα τὰ ἐργοστάσια. Τὰ σοβιέτ ξεπήδησαν μόνα τους. Ἀκόμη μιὰ φορά, αἰφνιδίασαν τοὺς ἐπαγγελματίες τῆς Ἐπανάστασης. Ὁ ἴδιος ὁ Λένιν ὁμολόγησε ὅτι οἱ ἐργατικὲς καὶ ἀγροτικὲς μάζες ἦταν «ἐκατὸ φορές ἀριστερώτερα» ἀπ' τοὺς μπολσεβί-

κους. Τὸ γόητρο τῶν σοβιέτ ἦταν τέτοιο ὥστε ἡ ἐξέγερση τοῦ Ὀκτώβρη δὲν μπόρεσε νὰ ἐκραγεῖ παρά στ' ὄνομα καὶ με ἐκκλησή τους.

Παρ' ὅλη τὴ φλόγα τους ὅμως, στεροῦνταν ὁμοιογένειας, ἐπαναστατικῆς ἐμπειρίας καὶ ἰδεολογικῆς προπαρασκευῆς. Ἦταν, ἀπ' τὸ γεγονός αὐτὸ, εὐκολὴ λεία πολιτικῶν κομμιάτων με ταλαντευόμενες ἐπαναστατικὲς ἀντιλήψεις. Ἄν καὶ ὀργάνωση μειοψηφίας, τὸ μπολσεβίκικο κόμμα ἦταν ἡ μόνη πραγματικὴ ὀργανωμένη ἐπαναστατικὴ δύναμη πού ἤξερε πού βάδιζε. Ἀνταγωνιστὲς στὸ χῶρο τῆς ἀκρας ἀριστερᾶς δὲν εἶχε, οὔτε στὸ πολιτικὸ οὔτε στὸ συνδικαλιστικὸ πεδίο. Διάρθετε πρώτης γραμμῆς στελέχη. Ἀνάπτυξε, ὅπως παραδέχεται ὁ Βολίν, μιὰ «ἄγρια, πυρετώδης, κεραυνοδόξα δραστηριότητα».

Μολαταῦτα ὁ κομματικὸς μηχανισμὸς — τοῦ ὁποίου ὁ Στάλιν ἦταν ἀκόμη τὴν ἐποχὴ εκείνη ἓνα ἀπ' τὰ σκοτεινὰ του μπομπόκια — ἔβλεπε πάντα με δυσπιστία τὰ Σοβιέτ, τὸν ἐνοχλητικὸ αὐτὸ ἀνταγωνιστὴ του. Τὴν ἐπαύριο τῆς κατάληψης τῆς ἐξουσίας, ἡ αὐθόρμητη καὶ ἀκατανίκητη τάση πρὸς τὴν κοινωνικοποίηση τῆς παραγωγῆς καναλιζήθηκε κατ' ἀρχὴν μέσω τοῦ ἐργατικοῦ ἐλέγχου. Τὸ διάταγμα τῆς 14ης Νοέμβρη τοῦ 1917 νομιμοποίησε τὴν ἀνάμειξη τῶν ἐργατῶν στὴ διαχείριση τῶν ἐπιχειρήσεων, στὸν ὑπολογισμὸ τῶν τιμῶν, κατάργησε τὸ ἐμπορικὸ μυστικὸ, ὑποχρέωσε τοὺς ἐργοδότες νὰ γνωστοποιήσουν τὴν ἀλληλογραφία τους καὶ τοὺς λογαριασμούς τους. «Οἱ προθέσεις τῶν ἠγετῶν τῆς Ἐπανάστασης, ἀναφέρει ὁ Βικτόρ Σέρζ, ἦταν νὰ μὴν τραβήξουν πάρα πέρα. Τὸν Ἀπρίλη 1918 «σκόπευαν ἀκόμη (...) στὴ σύσταση μεικτῶν ἐταιριῶν με μετοχές, στὶς ὁποῖες θὰ συμμετεῖχε, μαζί με τὸ σοβιετικὸ Κράτος, τὸ ρωσικὸ καὶ τὸ ξένο κεφάλαιο». «Ἡ πρωτοβουλία τῶν ἀπαλλοτριωτικῶν μέτρων ἐξεκίνησε ἀπ' τίς μάζες κι ὄχι ἀπ' τὴν ἐξουσία».

Ἀπ' τὸν Ὀκτώβρη 1917, στὸ πρῶτο συνέδριο τῶν ἐργοστασιακῶν συμβουλίων, παρουσιάστηκε μιὰ πρόταση, ἀναρχικῆς ἐμπνευσης, πού ζητοῦσε: «Ὁ ἔλεγχος τῆς παραγωγῆς καὶ οἱ ἐπιτροπὲς ἐλέγχου δὲν θὰ πρέπει νὰ εἶναι μόνο ἐπιτροπὲς ἐπαλήθευσης, ἀλλὰ (...) οἱ κυφὲλες τοῦ μέλλοντος πού, ἀπὸ τώρα, προετοιμάζουν τὴ μεταφορὰ τῆς παραγωγῆς στὰ χέρια τῶν ἐργατῶν». «Τὴν ἐπαύριο τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης, παρατηρεῖ ἡ Ἄ. Παγκράτο-

βα, οι άναρχικές αυτές τάσεις υπογραμμίστηκαν με τόση εύκολία και επιτυχία ώστε οι καπιταλιστές αντίταξαν τη ζωηρότερη αντίσταση στην εφαρμογή του διατάγματος για τον εργατικό έλεγχο και συνέχισαν να άρνιούνται την άνάμειξη των εργαζομένων στην παραγωγή».

Ο εργατικός έλεγχος άποδείχτηκε γρήγορα ένα άνεργό και ελαττωματικό ήμμετρο. Οι εργοδότες σαμποτάριζαν και άπόκρυπταν τα άποθέματά τους, κατακρατούσαν το εργατικό ύλικό, προκαλούσαν τους εργάτες ή έκαναν λόκ - άουτ. Συχνά χρησιμοποιούσαν τις εργοστασιακές επιτροπές σαν άπλους παράγοντες ή βοηθητικά όργανά της διεύθυνσης, ή ακόμα θεωρούσαν συμφέρον να προσπαθήσουν να έθνικοποιηθούν. Οι εργάτες άπαντούσαν στις μανούβρες αυτές καταλαμβάνοντας το εργοστάσιο και θέτοντάς το ξανά σε κίνηση για λογαριασμό τους. «Δέν θα παραμερίσουμε έμεις οι ίδιοι τους βιομήχανους», έλεγαν οι εργάτες στις θέσεις τους, «άλλά θα πάρουμε την παραγωγή στα χέρια μας αν δέν θελήσουν να διασφαλίσουν τη λειτουργία των εργοστασίων». Η Παγκράτοβα προσθέτει ότι, στην πρώτη αυτή περίοδο «χαοτικής» και «πρωτόγονης» κοινωνικοποίησης, τα εργοστασιακά συμβούλια «έπαιρναν συχνά τη διεύθυνση των εργοστασίων που οι ιδιοκτήτες τους είχαν παραμερίσει ή είχαν φύγει».

Πολύ γρήγορα ο εργατικός έλεγχος άναγκάστηκε να σβύσει μπρός στην κοινωνικοποίηση. Ο Λένιν ύποχρέωσε κυριολεκτικά τους τρομοκρατημένους ύπαρχηγούς του να ριχτούν στο «καμίνι της ζωντανής λαϊκής δημιουργίας», άναγκάζοντάς τους να μιλήσουν μιá αυθεντικά άντιεξουσιαστική γλώσσα. Βάση της επαναστατικής άνοιχοδόμησης έπρεπε να γίνει ή εργατική αυτοδιεύθυνση. Μόνο αυτή μπορούσε να σηκώσει τέτοιο επαναστατικό ένθουσιασμό στις μάζες έτσι που το άδύνατο να γίνει δυνατό. Όταν κι ο τελευταίος δουλευτής, ο όποιοςδήποτε άνεργος, ή όποιαδήποτε μαγειρίσσα, θάβλεπε τα εργοστάσια, τη γή, τη διοίκηση στα χέρια των ένώσεων των εργατών, ύπαλλήλων, άγροτών, στις δημοκρατικές επιτροπές επισιτισμού κλπ., που θα έχουν δημιουργηθεί άπ' το λαό, «όταν οι φτωχοί θα δούν και θα νοιώσουν αυτά τα πράγματα, τότε καμιά δύναμη δέν θα μπορεί να νικήσει την κοινωνική επανάσταση». Το μέλλον άνοίγεται για μιá δημοκρατία τύπου Κομμούνας του 1871, για μιá δημοκρατία των Σοβιέτ.

«Για να ξυπνήσει το πνεύμα των μαζών, διηγείται ο Βολίν, για να κερδίσει την έμπιστοσύνη τους και τη συμπάθειά τους, το μπολσεβίκικο κόμμα έρριξε (...) συνθήματα που, μέχρι τότε, χαρακτηρίζαν (...) τον άναρχισμό». "Ο λ η ή έ ξ ο υ σ ί α σ τ á σ ο θ ι έ τ, το σύνθημα τουτο οι μάζες, ένστικτώδικα, το κατάλαβαν με την άντιεξουσιαστική του σημασία. «Οι εργαζόμενοι, μαρτυρά ο Άρσίνωφ, έρμήνεψαν την ιδέα της σοβιετικής έξουσίας σαν έλεύθερη αυτοδιάθεσή τους, κοινωνικά και οικονομικά». Στο ΙΙΙο συνέδριο των σοβιέτ (στις άρχές του 1918) ο Λένιν έρριξε το σύνθημα: «Οι άναρχικές ιδέες παίρνουν τώρα ζωντανές μορφές», και, λίγο κατόπιν, στο VIIο συνέδριο του Κόμματος (6 - 8 Μάρτη) πέρασε θέσεις όπου γινόταν άναφορά, άνάμεσα σε άλλα, για κοινωνικοποίηση της διευθυνόμενης άπ' τις εργατικές οργανώσεις παραγωγής (συνδικάτα, εργοστασιακές επιτροπές, κλπ.), για κατάργηση των επαγγελματιών ύπαλλήλων, της άστυνομίας και του στρατού, για έξίσωση των μισθών και άπολαυών, για συμμετοχή όλων των μελών των Σοβιέτ στη διεύθυνση και διαχείριση του Κράτους, για προοδευτική και πλήρη κατάργηση του λεγόμενου Κράτους και του χαρτονομίσματος. Στο συνέδριο των συνδικάτων (Άνοιξη 1918), ο Λένιν περιέγραφε τα εργοστάσια σαν «αυτοκυβερνώμενες κοινότητες παραγωγών και καταναλωτών». Ο άναρχοσυνδικαλιστής Μάξιμωφ φτάνει μέχρι να ύποστηρίξει: «Οι μπολσεβίκοι είχαν έγκαταλείψει όχι μόνο τη θεωρία του βαθμιαίου ξεπεράσματος του Κράτους, αλλά και τη μαρξιστική ιδεολογία στο σύνολό της. Έχαν γίνει κάτι σαν άναρχικοί».

Μιá «έξουσιαστική» επανάσταση

Η τολμηρή συμπαρατάξη όμως με το ένστικτο και την επαναστατική θερμοκρασία των μαζών, αν πέτυχε να δώσει στους μπολσεβίκους την ήγεςία της Έπανάστασης, δέν άντιστοιχούσε στην παραδοσιακή ιδεολογία τους ούτε στις πραγματικές τους προθέσεις. Άπό πολύ καιρό, ήταν «έξουσιαστικοί», δηλητηριασμένοι άπό τις έννοιες του Κράτους, της δικτατορίας, της συγκεντροποίησης, του ήγετικού κόμματος, της διεύθυνσης της οικονομίας άπ' τα πά-

νω, πράγματα που βρίσκονταν σε έκδηλη αντίθεση με μιὰ πραγματικά αντιεξουσιαστική αντίληψη τῆς σοβιετικής δημοκρατίας.

Τὸ Κράτος καὶ ἑπανástαση, γραμμένο σὲ παραμονές τῆς Ὀκτωβριανῆς ἐξέγερσης, εἶναι καθρέφτης ὅπου φαίνεται ἡ ἀμφιταλάντευση τῆς σκέψης τοῦ Λένιν. Μερικὲς σελίδες τοῦ θὰ μπορούσαν νὰ υπογραφτοῦν ἀπὸ ἕναν αντιεξουσιαστικὸ καὶ, ὅπως εἶδαμε πρὶν πάνω, ἀποδίδεται φόρος τιμῆς, μερικὰ τουλάχιστο, στοὺς ἀναρχικοὺς. Ἡ ἐκκλήση ὅμως αὐτὴ γιὰ ἑπανástαση ἀπὸ τὰ κάτω συνοδεύεται ἀπὸ συνηγορία ὑπὲρ τῆς ἑπανástασης ἀπ' τὰ πάνω. Οἱ κρατικές, συγκεντρωτικές καὶ ἱεραρχικές ἀντιλήψεις δὲν παίρνουν τὴ μορφή ὑστεροβουλίων, λίγο - πολὺ καλυμμένων ἐκτίθενται καθαρὰ καὶ ξάστερα: τὸ Κράτος θὰ ἐπιβιώσει καὶ μετὰ τὴν κατάρκτηση τῆς ἐξουσίας ἀπ' τὸ προλεταριάτο, θὰ ἐξαφανιστεῖ μόνο ὕστερα ἀπὸ μιὰ μεταβατικὴ περίοδο. Πόσο καιρὸ θὰ διαρκέσει τὸ καθαρτήριο τοῦτο; Δὲν μᾶς κρύβεται — μᾶς λέγεται χωρὶς θλίψη, ἀντίθετα, μὲ ἀνακούφιση — ὅτι ἡ διαδικασία θὰ εἶναι «ἀργή» καὶ «μακρόχρονη». Ἡ ἑπανástαση θὰ ἐπιώσει, κάτω ἀπ' τὴ φαινομενικὴ ἐξουσία τῶν σοβιέτ, τὸ «προλεταριακὸ» Κράτος ἢ τὴ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου», τὸ «ἀστικὸ Κράτος χωρὶς ἀστικὴ τάξη», λέγει ὁ συγγραφέας, ὅταν ἐπιτρέπει στὸν ἑαυτὸ του νὰ προχωρήσει ὡς τὸ βάθος τῆς σκέψης του. Τὸ παμφάγο αὐτὸ Κράτος ἔχει πραγματικὰ τὴν πρόθεση ν' ἀπορροφήσει τὰ πάντα.

Ὁ Λένιν μαθητεύει στὴ σχολὴ τοῦ σύγχρονου του, τοῦ γερμανικοῦ Κρατικοῦ καπιταλισμοῦ, τῆς Kriegswirtschaft (πολεμικὴ οἰκονομία). Ἡ ὀργάνωση τῆς μεγάλης σύγχρονης βιομηχανίας ἀπ' τὸν καπιταλισμὸ, μὲ τὴ «σιδερένια πειθαρχία» του εἶναι τὸ ἄλλο του πρότυπο. Λειώνει, ἰδιαίτερα μπρὸς σ' ἕνα κρατικὸ μονοπώλιο ὅπως τὰ Τ.Τ.Τ. καὶ φωνάζει: «Τί θαυμάσια ὀργανωμένος μηχανισμὸς! Ὀλόκληρη ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ ὀργανωμένη ὅπως τὸ Ταχυδρομεῖο (...) νὰ τὸ Κράτος, νὰ ἡ οἰκονομικὴ βάση πού μᾶς χρειάζεται». Ἡ ἐπιθυμία ἀπαλλαγῆς ἀπ' τὴν «ἐξουσία» καὶ τὴν «ἐξάρτηση», εἶναι «ἀναρχικὰ ὄνειρα», συμπληρώνει ὀρθὰ - κοφτὰ. Πρὶν λίγο καιρὸ παθιαζόταν μὲ τὴν ἰδέα νὰ ἐμπιστευτεῖ σὲς ἐργατικὲς ἐνώσεις καὶ στὴν αὐτοδιεύθυνση, τὴν παραγωγὴ καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ. Ἦταν ὅμως λάθος. Δὲν κρύβει τὴ μαγικὴ συνταγὴ του: ὅλοι οἱ πολῖτες νὰ γίνουν «ἐπάλληλοι καὶ ἐργάτες ἐνὸς καὶ μόνου γενικοῦ Κρατικοῦ τράστ», ὅλη ἡ κοινωνία νὰ συγκροτηθεῖ σ' ἕνα «μεγάλου γρα-

φειο καὶ ἕνα μεγάλο ἐργοστάσιο». Σοβιέτ, βέβαια, ἀλλὰ τοποθετημένα κάτω ἀπ' τὴν κηδεμονία τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος, ἐνὸς κόμματος πού ὁ ἱστορικός του ρόλος εἶναι νὰ «διευθύνει» τὸ προλεταριάτο.

Οἱ πρὶν διορατικοὶ ἀπ' τοὺς Ρώσους ἀναρχικοὺς δὲν εἶχαν αὐτὰπάτες. Στὸ ἀπόγειο τῆς ἀντιεξουσιαστικῆς περιόδου τοῦ Λένιν, ἐξόρμιζαν κιόλας τοὺς ἐργαζόμενους νὰ ἐπαγρυπνοῦν: στὴν ἐφημερίδα τους, Golos Truda (Ἡ φωνὴ τῆς Δουλειᾶς) διαβάζουμε, ἀπ' τοὺς τελευταίους μῆνες τοῦ 1917 καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 1918, ἀπ' τὴν πέννα τοῦ Βολίν, τὶς προφητικὲς αὐτὲς προειδοποιήσεις: «Ὅταν ἡ ἐξουσία τους θὰ ἔχει σταθεροποιηθεῖ καὶ νομιμοποιηθεῖ, οἱ μπολσεβίκοι — πού εἶναι σοσιαλιστές, πολιτικοὶ καὶ κρατιστές, δηλαδὴ συγκεντρωτικοὶ καὶ ἀπολυταρχικοὶ ἄνθρωποι δράσης — θ' ἀρχίζουν νὰ ρυθμίζουν τὴ ζωὴ τῆς χώρας καὶ τοῦ λαοῦ μὲ κυβερνητικὰ καὶ δικτατορικὰ μέσα ἐπιβαλλόμενα ἀπ' τὸ κέντρο (...). Τὰ σοβιέτ σας (...) θὰ γίνουν σιγὰ - σιγὰ ἀπλὰ ἐκτελεστικὰ ὄργανα τῆς θέλησης τῆς κεντρικῆς κυβέρνησης (...). Θὰ δοῦμε νὰ ἐδραϊώνεται ἕνας πολιτικὸς καὶ κρατικὸς ἐξουσιαστικὸς μηχανισμὸς πού θὰ δράσει ἀπ' τὰ πάνω καὶ θὰ θαλθεῖ νὰ συντρίψει τὰ πάντα μὲ τὴ σιδερένια πυγμὴ του (...). Ἄλλοίμονο σ' ὅποιον δὲν θὰ εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν κεντρικὴ κυβέρνηση». «Ἡ ἐξουσία τῶν Σοβιέτ θὰ γίνεῖ στὴν πράξη ἐξουσία τῶν ἡγετῶν τοῦ Κόμματος».

Οἱ ὀλοένα καὶ περισσότερο ἀναρχίζουσες τάσεις τῶν μαζῶν ὑποχρέωσαν τὸν Λένιν, σύμφωνα μὲ τὸν Βολίν πάντα, νὰ παρεκκλίνει γιὰ λίγο ἀπ' τὸν παλιὸ δρόμο. Ἀφήνει νὰ ὑπάρχει τὸ Κράτος, ἡ ἐξουσία καὶ ἡ δικτατορία γιὰ μιὰ ὥρα γιὰ ἕνα λεφτουδάκι. Κι ὕστερα θάχουμε τὸν «ἀναρχισμὸ». «Ἄλλὰ, μεγάλοι Θεοί, δὲν καταλαβαίνετε (...) τί θὰ πεῖ ὁ πολίτης Λένιν ὅταν ἡ τωρινὴ ἐξουσία θὰ σταθεροποιηθεῖ καὶ θὰ γίνεῖ δυνατό νὰ μὴν ὑπολογίζει πιά τὴ ζωὴ τῶν μαζῶν;» Θὰ ξαναγυρίσει τότε στὰ παλιὰ μονοπάτια του. Θὰ φτιάξει ἕνα «μαρξιστικὸ κράτος» στὴν πρὶν ὀλοκληρωμένη του μορφή.

Βέβαια, εἶναι ὑπερβολὴ νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ὁ Λένιν καὶ ἡ ὁμάδα του ἔστησαν συνειδητὰ παγίδα σὲς μάζες. Δὲν ἦταν ὑστεροβουλία τόσο ὅσο θεωρητικὴ ἀμφιπέπεια. Ἦταν τόσο φανερὴ καὶ ἐκδηλῆ ἡ ἀντίφαση ἀνάμεσα στοὺς δυὸ πόλους τῆς σκέψης τους ὥστε ἔπρεπε νὰ ἀναμένεται ἡ ἐκρηξὴ τῆς στὰ γεγονότα. Εἴτε ἡ ἀναρχίζουσα πίεση τῶν μαζῶν θὰ ὑποχρέωνε τοὺς μπολσεβίκοις νὰ ξεχά-

σουν την εξουσιαστική ύψη των απόψεών τους, ή, αντίθετα, ή σταθεροποίηση της εξουσίας τους, ταυτόχρονα με το ξεψύχημα της λαϊκής επανάστασης, θά τους οδηγούσαν στο να εξοβελίσουν εντελώς τις αναρχίζουσες τάσεις.

Ένα καινούργιο στοιχείο παρεμβλήθηκε, που άναστατώσε τα δεδομένα του προβλήματος: οι τρομερές περιστάσεις του εμφύλιου πολέμου και της ξένης επέμβασης, ή αποδιοργάνωση των μεταφορών και ή έλλειψη τεχνικών. Όλα αυτά εξώθησαν τους μπολσεβίκους ήγέτες σε έκτακτα μέτρα, στη δικτατορία, στο συγκεντρωτισμό και στην προσφυγή στη «σιδερένια πυγμή». Οι αναρχικοί όμως άμφισβήτησαν ότι οι δυσκολίες αυτές ήταν μόνον «άντικειμενικές» και έξωτερικές προς την Έπανάσταση αίτιες. Κατά ένα μέρος, όφείλονταν, γι' αυτούς, στην εσωτερική λογική των εξουσιαστικών αντίληψεων του μπολσεβικισμού, στην άδυναμία μιας ύπερβολικά γραφειοκρατοποιημένης και συγκεντρωποιημένης εξουσίας. Σύμφωνα με τον Βολίν, άνάμεσα στ' άλλα, ήταν κι ή αναρμοδιότητα του Κράτους, ή πρόθεσή του να θέλει να τα κατευθύνει και να τα ελέγξει όλα, που το έκαναν άνικανο να αναδιοργανώσει την οικονομική ζωή της χώρας και το οδηγούσαν σε μιά πραγματική «κατάρρευση», που τη χαρακτήριζε ή παράλυση της διομηχανικής δραστηριότητας, ή καταστροφή της γεωργίας, ή κατάλυση όλων των δεσμών άνάμεσα στους διάφορους κλάδους της οικονομίας.

Ο Βολίν διηγείται, για παράδειγμα, ότι στο παλιό εργοστάσιο πετρελαίου Νόμπελ, στην Πετρούπολη, όντας έγκαταλειμένο άπ' τους ιδιοκτήτες του, οι τέσσερις χιλιάδες εργάτες του άποφάσισαν να το κινήσουν συλλογικά. Μάταια άπειθύνθησαν στην μπολσεβίκικη κυβέρνηση. Προσπάθησαν τότε να κινήσουν μόνοι τους την έπιχειρήση. Μοιράστηκαν σε κινητές ομάδες που προσπάθησαν να βρούν καύσιμα, πρώτες ύλες, άγοραστές, μέσα μεταφοράς. Η κυβέρνηση όργιστήκε. Υπεύθυνη άπέναντι στο σύνολο της χώρας δεν μπορούσε να άνεχτεί να λειτουργεί κατά βούληση κάθε εργοστάσιο. Έπιμένοντας, το εργατικό συμβούλιο συγκάλεσε μιά γενική συνέλευση των εργαζόμενων. Ο κομμισάριος του λαού για την Έργασία ήρθε προσωπικά για να έπιστήσει την προσοχή των εργατών άπέναντι σε μιά «σοβαρή πράξη άπειθαρχίας». Καντηρίασε την «αναρχική και έγωιστική» τους στάση. Τους άπειλήσε με άπόλυση χωρίς άποζημίωση. Οι εργαζόμενοι άπάντησαν ότι δεν διεκδικού-

σαν κανένα προνόμιο: ή κυβέρνηση δεν είχε παρά να άφήσει τους εργάτες και τους άγρότες να δράσουν με τον ίδιο τρόπο σ' όλη τη χώρα. Μάταια. Η κυβέρνηση διατήρησε την άποφή της και το έργοστάσιο έκλεισε.

Η μαρτυρία του Βολίν έναρμονίζεται με τη μαρτυρία μιας κομμουνίστριας: της Άλεξάντρας Κολλοντάι. Η Κολλοντάι διαμαρτυρήθηκε στα 1921 για το γεγονός ότι αναρίθμητα παραδείγματα εργατικών πρωτοβουλιών θάφτηκαν μέσα στο χαρτοβασίλειο και στις στείρες παλαβομάρες της διοίκησης: «Πόση άπογοήτευση νοιώθουν οι εργάτες (...) όταν βλέπουν και ξέρουν τί θα μπορούσαν να πραγματοποιήσουν μόνοι τους, αν τους έδιναν το δικαίωμα και τη δυνατότητα να δράσουν (...). Η πρωτοβουλία άποδυναμώνεται, ό πόθος δράσης σβύνει».

Η εξουσία των Σοβιέτ στην πράξη δεν διάρκεσε, παρά μερικούς μήνες, άπ' τον Οκτώβρη 1917 μέχρι την άνοιξη του 1918. Πολύ γρήγορα τα εργοστασιακά συμβούλια άπογομυνώθηκαν άπ' τις άρμοδιότητές τους. Το πρόσχημα γι' αυτό ήταν ότι ή αυτοδιεύθυνση δεν λάβαινε ύπ' όψη της τις «όρθολογικές» άνάγκες της οικονομίας, ότι συντηρούσε ένα έγωισμό έπιχειρησιακού άνταγωνισμού και άλληλοφαγώματος με έλάχιστο δυναμικό, ήθελε να έπιδιώσει με κάθε θυσία, αν και άλλα εργοστάσια ήταν πολύ πιο σημαντικά για το Κράτος και καλύτερα έξοπλισμένα. Με λίγα λόγια, έφταναν, όπως έλεγε ή Ά. Παγκράτοβα, σε μιά κατάτημηση της οικονομίας σε «αυτόνομες όμοσπονδίες παραγωγών του τύπου που όνειρευόνταν οι άναρχικοί». Άναμφισβήτητα, ή νεογέννητη εργατική αυτοδιεύθυνση δεν ήταν άνεπίληπτη. Προσπαθούσε έπιπωνα, με ψηλαφήματα, να διαμορφώσει καινούργιες μορφές παραγωγής που κανένα προηγούμενο δεν είχαν στην ανθρώπινη ιστορία. Είχε, βέβαια, άπατηθεί, συχνά, είχε πάρει λάθος δρόμο. Ήταν το τίμημα της μαθητείας. Όπως ύποστήριζε ή Κολλοντάι, ό κομμουνισμός δεν μπορούσε να γεννηθεί «παρά μέσ' άπό μιά διαδικασία πρακτικών άναζητήσεων, με σφάλματα ίσως, αλλά ξεκινώντας άπ' τις δημιουργικές δυνάμεις της ίδιας της εργατικής τάξης».

Τέτοια ήταν ή άποψη των ήγετών του Κόμματος. Με μεγάλη χαρά ξαναπήραν άπ' τις εργοστασιακές έπιτροπές τις εξουσίες που με μεγάλη τους λύπη τους είχαν παραδώσει πριν. Ο Λένιν, άπ' τα

1918, κιόλας, έδειχνε την προτίμησή του προς τη «θέληση του έθνους» στη διαχείριση των επιχειρήσεων. Οι εργαζόμενοι θρεψαν να υπακούσουν «ανεπιφύλακτα» στην ενιαία θέληση των διευθυντών της εργασιακής διαδικασίας. Όλοι οι μπολσεβίκοι άρχηγοί, μās λέει η Κολλοντάι, «δυσπιστούσαν απέναντι στις δημιουργικές ικανότητες των εργατικών κοινοτήτων». Ακόμα, η διοίκηση είχε κατακλυστεί από πολυάριθμα μικροαστικά στοιχεία, υπολείμματα του παλιού ρωσικού καπιταλισμού, που προσαρμόστηκαν άρκετά γρήγορα στους σοβιετικούς θεσμούς, κατέλαβαν υπεύθυνες θέσεις στις διάφορες επιτροπές και περίμεναν να περάσει η οικονομική διεύθυνση όχι στις εργατικές οργανώσεις, αλλά σ' αυτούς τους ίδιους.

Έτσι, είδαμε την αυξανόμενη ανάμειξη της κρατικής γραφειοκρατίας στην οικονομία. Από τις 5 Δεκέμβρη 1917, στη διομηχανία «φορέθηκε» ένα Ανώτατο Συμβούλιο της Οικονομίας, επιφορτισμένο με τον άπολυταρχικό συντονισμό της δράσης όλων των οργάνων της παραγωγής. Το συνέδριο των Συμβουλίων της Οικονομίας (26 Μάη - 4 Ιούνη 1918) αποφάσισε το σχηματισμό διευθύνσεων επίχειρησης που τα δύο τρίτα των μελών τους θα διορίζονταν απ' τα περιφερειακά συμβούλια ή το Ανώτερο Συμβούλιο της Οικονομίας και το υπόλοιπο τρίτο θα εκλεγόταν επί τόπου από τους εργάτες. Το διάταγμα της 28ης Μάη 1918 επέκτεινε την κολλεκτιβοποίηση στο σύνολο της διομηχανίας, αλλά, ταυτόχρονα, μετάτρεψε τις αιδόρητες κοινωνικοποιήσεις των πρώτων μηνών της Έπανάστασης σε εθνικοποιήσεις. Το Ανώτερο Συμβούλιο της Οικονομίας επιφορτίστηκε με την οργάνωση της διοίκησης των εθνικοποιημένων επιχειρήσεων. Οι διευθυντές και τα τεχνικά στελέχη παρέμεναν στη θέση τους σαν κρατικοί υπάλληλοι. Στο ΙΙο συνέδριο του Α.Σ. της Οικονομίας, στα τέλη του 1918, τα εργοστασιακά συμβούλια επιπλήχτηκαν αυστηρά απ' τον εισηγητή για το ότι διεύθυναν αυτά οδισιαστικά το εργοστάσιο, αντί για το διοικητικό συμβούλιο.

Συνέχισαν βέβαια, για τη διτρίνα, να γίνονται εκλογές στις εργοστασιακές επιτροπές, όμως ένα μέλος του κομμουνιστικού πυρήνα διάβαζε έναν κατάλογο υποψηφίων φτιαγμένο από πριν και γινόταν ψηφοφορία με «ψωση χειρός» μπροστά στην ένοπλη «κομμουνιστική φρουρά» της επίχειρησης. Σ' όποιον εκδηλωνόταν ενάντια στους υποψήφιους που προτείνονταν, επιβάλλονταν οικονομικές

κυρώσεις (υποβιβασμός μισθολογικός, κλπ.). Όπως αναφέρει ο Άρσίνωφ, ένας μόνο πανταχού παρών αφέντης υπήρχε, το Κράτος. Οι σχέσεις ανάμεσα στους εργάτες και το καινούργιο αυτό αφεντικό ξανάγιαν εκείνες που υπήρχαν ανάμεσα στην εργασία και στο κεφάλαιο. Αποκαταστάθηκε η μίσθωση με τη μόνη διαφορά ότι έπαιρνε από δω και μπρός το χαρακτήρα καθήκοντος απέναντι στο Κράτος.

Η λειτουργία πιά των Σοβιέτ ήταν καθαρά τυπική. Μετατράπηκαν σε θεσμούς κρατικής έξουσίας. «Όφείλετε να γίνετε οι κρατικοί πυρήνες δάσης», δήλωσε ο Λένιν, στις 27 Ιούνη 1918, στο συνέδριο των εργοστασιακών συμβουλίων. Περιορίστηκαν, σύμφωνα με τους χαρακτηρισμούς του Βολίν, σε «όργανα καθαρά διοικητικά και εκτελεστικά, με αρμοδιότητα για τοπικά μικροζητήματα χωρίς σημασία» ήταν ολοκληρωτικά υποταγμένα στις «ντιρεκτίβες» των κεντρικών οργάνων έξουσίας: της κυβέρνησης και των ηγετικών οργάνων του Κόμματος». Δεν είχαν πιά παρά μια «σκιά έξουσίας». Στο τρίτο συνέδριο των συνδικάτων (Άπρίλης 1920), ο εισηγητής, ο Λοζόφσκυ έμολόγησε: «Παραμερίσαμε τις παλιές μεθοδές εργατικού έλέγχου και διατηρήσαμε μόνο την κρατική αρχή». Από δω και πέρα ο «Έλεγχος» αυτός γινόταν από έναν κρατικό οργανισμό: την εργατοαγροτική Έπιθεώρηση.

Οι διομηχανικές δημοσπονδίες, συγκεντρωτικού χαρακτήρα, είχαν στην αρχή χρησιμέψει στους μπολσεβίκους για τον εγκλωβισμό και την υποταγή των εργοστασιακών συμβουλίων, απ' τη φύση τους φεντεραλιστικών και αντιεξουσιαστικών. Από την 1η Άπρίλη 1918, είχε πιά συντελεστεί η συγχώνευση των δύο αυτών τύπων οργάνωσης. Από δω και μπρός τα συνδικάτα, έποπτευόμενα απ' το κόμμα, έπαιξαν «συνετιστικό» ρόλο. Το συνδικάτο των μεταλλουργών της Πετρούπολης απαγόρευε τις «άποδιοργανωτικές πρωτοβουλίες» των εργοστασιακών συμβουλίων και χαρακτήρισε «έξαιρετικά επικίνδυνο» το πέρασμα της τάδε ή της δείνα επίχειρησης στα χέρια των εργαζομένων. Αυτό θα σήμαινε, έλεγαν, μίμηση με το χειρίστο τρόπο των παραγωγικών συνεταιρισμών «που η ιδέα τους από πολύ καιρό είχε πιά χρεωκοπήσει» και που θα «κατάληγαν να μετατραπούν σε καπιταλιστικές επιχειρήσεις». Κάθε επίχειρηση παρατημένη ή σαμποταρισμένη από ένα διομηχανο, με αναγκαία για την εθνική οικονομία παραγωγή, πρέπει να τεθεί υπό Κρατική διαχεί-

ριση χωρίς συγκατάθεση του συνδικαλιστικού μηχανισμού.

Μετά την πρώτη αυτή ενέργεια εργαλδοισμού, τὰ εργατικά συνδικάτα υποτάχτηκαν, με τὴ σειρά τους, ἀπογυμνώθηκαν ἀπὸ κάθε αὐτονομία, ἐκκαθαρίστηκαν, τὰ συνέδριά τους ἀναδλήθησαν, τὰ μέλη τους πιάστηκαν καὶ οἱ ὀργανώσεις τους διαλύθηκαν ἢ συγχωνεύτηκαν με πιατύτερες μονάδες. Στὸ τέλος τῆς διαδικασίας αὐτῆς, κάθε ἀναρχοσυνδικαλιστικός προσανατολισμός ἐξαλείφτηκε καὶ τὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα ὑποδουλώθηκε στενὰ στὸ Κράτος καὶ στὸ μοναδικὸ κόμμα.

Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ με τοὺς συνεταιρισμοὺς κατανώλωσης. Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπανάστασης, εἶχαν ξεπηδήσει ἀπὸ παντοῦ, εἶχαν πολλαπλασιαστεῖ καὶ ἡμοσπύδοποιηθεῖ. Ἐκαναν ἄμως τὸ σφάλμα νὰ διαφύγουν ἀπ' τὸν ἐλεγχὸ τοῦ κόμματος καὶ νὰ ἔχουν διεισδύσει στὶς γραμμὲς τους μερικοὶ σοσιαλδημοκράτες (μενσεβίκοι). Ἄρχισαν με ἀποστέρηση ἀπ' τὰ τακτικά καταστήματα τῶν μέσων ἐφοδιασμοῦ τους καὶ μεταφορὰς, με τὸ πρόσχημα ὅτι πρόκειται γιὰ «ἰδιωτικὸ ἐμπόριο» καὶ «κερδοσκοπία» ἢ καὶ χωρὶς κανένα πρόσχημα. Κατόπιν κλείστηκαν μονομιᾶς ὅλες οἱ ἐλεύθερες συνεργατικὲς καὶ τοποθετήθηκαν, στὴ θέση τους, γραφειοκρατικά, Κρατικὲς συνεργατικὲς. Τὸ διάταγμα τῆς 20ῆς Μάρτη 1919 ἀπορρόφησε τίς συνεργατικὲς κατανώλωσης στὸ κομμισαριάτο τοῦ ἐφοδιασμοῦ καὶ τίς συνεργατικὲς βιομηχανίες παραγωγῆς στὸ Ἀνώτατο Συμβούλιο Οἰκονομίας. Πολυἀριθμα μέλη ρίχτηκαν στὴ φυλακὴ.

Ἡ ἐργατικὴ τάξη δὲν ἀντέδρασε οὔτε ἀρκετὰ γρήγορα οὔτε ἀρκετὰ ἔντονα. Ἦταν διασκορπισμένη, ἀπομονωμένη σὲ μιὰ καθυστερημένη ἀπέραντη χώρα καὶ σὲ μεγάλη πλειοψηφία ἀγροτικὴ, ἐξαντλημένη ἀπ' τίς στερήσεις καὶ τοὺς ἐπαναστατικούς ἀγῶνες, ἀποθαρρυσμένη. Τὰ καλύτερα στοιχεῖα τῆς ὄρισκονταν μακριὰ, στὰ μέτωπα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἢ τὰ εἶχε ἀπορροφήσει ὁ κομματικὸς μηχανισμὸς καὶ ἡ κυβέρνησις. Μολοντοῦτο ἀρκετοὶ στάθηκαν ἐκείνοι ποὺ ἔνοιωσαν τίς ἐπαναστατικὲς τους κατακτήσεις νὰ τοὺς ὑφαρπάζονται λιγότερο ἢ περισσότερο, τὰ δικαιώματά τους νὰ τοὺς ἀφαιροῦνται, νὰ μπαίνουν σὲ ἐπιτήρηση, νὰ ταπεινῶνται ἀπ' τὴν ἀλαζονεία καὶ τὴν αὐθαιρεσία τῶν νέων ἀφεντάδων καὶ πού, τέλος, συνειδητοποίησαν τὴν αὐθεντικὴ φύση τοῦ λεγόμενου «προλεταριακοῦ» Κράτους. Ἔτσι, στὴ διάρκεια τοῦ καλοκαιριοῦ 1918, δυ-

σαρεστημένοι ἐργάτες ἐκλέξαν, στὰ ἐργοστάσια τῆς Μόσχας καὶ τῆς Πετρούπολης, ἐκπρόσωπους βγαλμένους ἀπ' τὸ δικὸ τους χωρὸ, προσπαθώντας ἔτσι ν' ἀξίπαρατάξουν τὰ πραγματικά τους «συμβούλια ἀντιπροσώπων» στὰ ὑποταγμένα στὴν ἐξουσία σοβιετ τῶν ἐπιχειρήσεων. Ὅπως μαρτυρᾷ ἡ Κολλοτάι, ὁ ἐργάτης ἔνοιωθε, ἔβλεπε καὶ καταλάβαινε ὅτι εἶχε παραμεριστεῖ. Μπόρεσε νὰ συγκρίνει τὸν τρόπο ζωῆς τῶν σοβιετικῶν στελεχῶν με τὸν τρόπο ποὺ ζοῦσε αὐτὸς — αὐτὸς ποὺ πάνω του στηριζόταν, τουλάχιστον στὴ θεωρία, ἡ «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου».

Ὅταν ἄμως οἱ ἐργαζόμενοι τὰ εἶδαν ὅλα αὐτὰ καθαρὰ, ἦταν πιὰ πολὺ ἀργά. Ἡ ἐξουσία εἶχε τὸν καιρὸ νὰ ὀργανωθεῖ σταθερὰ καὶ διάθετε δυνάμεις καταπίεσης ἱκανὲς νὰ τσακίσουν κάθε προσπάθεια αὐτόνομης δράσης τῶν μαζῶν. Κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Βολίν, μιὰ σκληρὴ ἀλλὰ ἀνιση πάλη, ποὺ κράτησε τρία χρόνια περίπου κι ἔμεινε ἀγνωστὴ ἔξω ἀπ' τὴ Ρωσία, ἀντιπαρατάξε μιὰ ἐργατικὴ πρωτοπορεία σ' ἕνα κρατικὸ μηχανισμὸ ποὺ πεισματικά ἀρνιόταν ὅτι εἶχε πιὰ ὀλοκληρωθεῖ τὸ διαζυγίὸ του με τίς μάζες. Ἀπ' τὸ 1919 ὡς τὸ 1921, οἱ ἀπεργίες πολλαπλασιάστηκαν στὰ μεγάλα κέντρα, στὴν Πετρούπολη προπάντων καὶ μέχρι τὴ Μόσχα ἀκόμη. Ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, καταπνίγησαν με σκληρότητα.

Στὸ ἴδιο τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Κόμματος ποὺ κυβερνοῦσε, ξεπήδησε μιὰ «Ἐργατικὴ Ἀντιπολίτευσις» ποὺ ζήτησε τὴν ἐπιστροφή στὴ σοβιετικὴ δημοκρατία καὶ τὴν αὐτοδιεύθυνση. Στὸ 10ο συνέδριο τοῦ Κόμματος, τὸ Μάρτη 1921, ἡ Ἀλεξάντρα Κολλοτάι, ἐκπρόσωπὸς τῆς, μοίρασε μιὰ μπροσούρα ποὺ ζητοῦσε γιὰ τὰ συνδικάτα τὴν ἐλευθερία πρωτοβουλίας καὶ ὀργάνωσης καθὼς καὶ τὴν ἐκλογὴ ἀπὸ ἕνα «συνέδριο παραγωγῶν» ἐνὸς κεντρικοῦ ὀργάνου διοίκησης τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Τὸ βιβλιαράκι αὐτὸ κατασχέθηκε καὶ ἀπαγορεύτηκε. Ὁ Λένιν ἔκανε ἀποδεκτὴ ὁμόφωνα σχεδὸν ἀπ' τοὺς σὺνεδρους μιὰ ἀπόφαση ὅπου ταῦτιζε τίς θέσεις τῆς Ἐργατικῆς Ἀντιπολίτευσης με τίς «μικροαστικὲς καὶ ἀναρχικὲς παρεκκλίσεις»: ὁ «συνδικαλισμὸς», ὁ «μισεναρχισμὸς» ἦταν γι' αὐτὸν «ἄμεσος κίνδυνος» γιὰ τὸ μονοπώλιο τῆς ἐξουσίας ποὺ ἀσχοῦσε τὸ Κόμμα στὸ ὄνομα τοῦ προλεταριάτου.

Ἡ πάλη συνεχίστηκε μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἡγεσίας τῆς κεντρικῆς συνδικαλιστικῆς ὀργάνωσης. Ἐπειδὴ ὑποστήριξαν τὴν ἀνεξαρτησία τῶν συνδικάτων ἀπέναντι στὸ Κόμμα, ὁ Τόμσκυ καὶ ὁ

Ριαζάνοφ, διώχτηκαν απ' τὸ πρεζίντιουμ καὶ στάλθηκαν ἐξορία, ἐνῶ ὁ κύριος ἡγέτης τῆς Ἑργατικῆς Ἀντιπολίτευσης Σλιάπνικωφ εἶχε τὴν ἴδια τύχη, ποὺ τὴν ἀκολούθησε γρήγορα ὁ ἐμπνευστὴς μιᾶς ἄλλης ἀντιπολιτευτικῆς ὁμάδας, ὁ Γκ. Ζ. Μιάσνικωφ. Ὁ γνήσιος αὐτὸς ἐργάτης, τιμωρὸς στὰ 1917 τοῦ μεγάλου δούκα Μιχαήλ, ποὺ εἶχε δεκαπέντε χρόνια παρουσίας στὸ κόμμα καὶ ποὺ, πρὶν ἀπ' τὴν Ἐπανάσταση, εἶχε κάνει περισσότερα ἀπὸ ἑπτὰ χρόνια φυλακὴ καὶ ἑβδομηταπέντε μέρες ἀπεργία πείνας, εἶχε τολμήσει, τὸ Νοέμβριον 1921, νὰ γράφει σὲ μιὰ μπροσούρα ὅτι οἱ ἐργαζόμενοι εἶχαν χάσει πιά τὴν ἐμπιστοσύνη τους στοὺς κομμουνιστές, γιατί τὸ Κόμμα δὲν εἶχε πιά κοινὴ θάση μὲ τὴ θάση καὶ ἐστρεφεῖ τώρα ἐνάντια στὴν ἐργατικὴ τάξη τὰ μέσα καταπίεσης ποὺ, ἀπ' τὰ 1918 ὡς τὰ 1920, ἦταν στραμμένα ἐνάντια στοὺς ἀστούς.

Ὁ ρόλος τῶν ἀναρχικῶν

Στὸ δράμα τοῦτο, ὅπου μιὰ ἐπανάσταση ἀντιεξουσιαστικοῦ τύπου μετατράπηκε στὸ ἀντίθετό της, τί ρόλο ἔπαιξαν οἱ Ρῶσοι ἀναρχικοί; Ἡ Ρωσία δὲν εἶχε καθόλου ἀντιεξουσιαστικὴς παραδόσεις. Ὁ Μπακούνιν καὶ ὁ Κροπότκιν ἔγιναν ἀναρχικοὶ στὸ ἐξωτερικόν. Οὔτε ὁ ἓνας οὔτε ὁ ἄλλος ἀγωνίστηκαν ποτὲ σὰν ἀναρχικοὶ στὴ Ρωσία. Ὅσο γιὰ τὰ ἔργα τους εἶχαν ὄγει, μέχρι τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 17 τουλάχιστον, στὸ ἐξωτερικόν, συχνὰ σὲ ξένη γλῶσσα. Μόνο μερικὰ ἀποσπάσματά τους εἶχαν μπεῖ παράνομα καὶ δύσκολα στὴ Ρωσία σὲ πολὺ περιορισμένες ποσότητες. Ὁλόκληρη ἡ κοινωνικὴ, σοσιαλιστικὴ καὶ ἐπαναστατικὴ διαπαιδαγώγησις τῶν Ρώσων δὲν εἶχε τίποτα τὸ ἀναρχικόν. Ἀντίθετα, βεβαιώνει ὁ Βολίν, «ἡ προχωρημένη ρωσικὴ νεολαία διάβαζε μιὰ φιλολογία ποὺ, ἀναλλοίωτα, παρουσίαζε τὸ σοσιαλισμὸ μὲ κρατιστικὸ πρόσωπο». Ἡ κυβερνητικὴ ιδέα κυριαρχοῦσε στὰ μυαλά: ἡ γερμανικὴ σοσιαλδημοκρατία τὰ εἶχε δηλητηριάσει.

Οἱ ἀναρχικοὶ δὲν ἦταν παρὰ «μιὰ μικρὴ χούφτα ἀνθρώπων χωρὶς ἐπίδραση». Τὸ πολὺ μερικὲς χιλιάδες. Τὸ κίνημά τους, πάντα σύμφωνα μὲ τὸν Βολίν, ἦταν «ἀκόμη πολὺ ἀδύναμο γιὰ νὰ ἔχει ἄμεση καὶ συγκεκριμένη ἐπίδραση πάνω στὰ γεγονότα». Ἐξάλλου

στὴν πλειοψηφία τους ἦταν διανοούμενοι, μὲ ἀτομικιστικὲς τάσεις, πολὺ λίγο ἀνακατεμένοι στὸ ἐργατικόν κίνημα. Ὁ Νέστορ Μάγχο ποὺ, μαζί μὲ τὸν Βολίν, ἀποτελοῦσε ἐξαιρεση καί, στὴ γενέτειρά του Οὐκρανία, ἐργάστηκε μέσα στὰ σπλάχνα τῶν μαζῶν, ἔγραψε, σοβαρά, στὰ Ἀπομνημονεῦμά του, ὅτι ὁ ρωσικὸς ἀναρχισμὸς «ἐβρέθηκε οὐραγὸς τῶν γεγονότων καὶ συχνὰ ἐντελῶς ἔξω ἀπ' αὐτά».

Κι ὅμως φαίνεται ὅτι ἡ κρίσις αὐτὴ εἶναι κάπως ἄδικη. Ὁ ρόλος τῶν ἀναρχικῶν δὲν ἦταν καθόλου ἀμελητέος ἀνάμεσα στὴν Ἐπανάσταση τοῦ Φλεβάρη καὶ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ Ὀκτώβρη. Ὁ Τρότσκι συμφωνεῖ σ' αὐτὸ ἐπανεπιλημμένα στὴν Ἴστορία τῆς Ρωσικῆς Ἐπανάστασης. «Θαρραλέοι καὶ «δραστήριοι», παρὰ τὸ μικρὸ τους ἀριθμὸ, στάθηκαν οἱ γιὰ λόγους ἀρχῆς ἀντίπαλοὶ τῆς συντακτικῆς συνέλευσης σὲ μιὰ στιγμὴ ποὺ οἱ μπολσεβίκοι ἀκόμη δὲν ἦταν ἀντικοινοβουλιακοί. Πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸ κόμμα τοῦ Λένιν ἔγραψαν στίς σημαίες τους τὸ σύνθημα: Ὁ λη ἢ ἔξουσία στὰ σοβιέτ. Αὐτοὶ στάθηκαν οἱ ἐμπνευστὲς τοῦ αὐθόρμητου κινήματος κοινοτικοποίησης τῆς κατοικίας, συχνὰ παρὰ τὴ θέληση τῶν μπολσεβίκων. Κατὰ ἕνα μέρος, κάτω ἀπ' τὴν ὄθησι ἀναρχοσυνδικαλιστῶν ἀγωνιστῶν οἱ ἐργάτες κατάλαβαν τὰ ἐργαστάσια, πρὶν ἀπ' τὸν Ὀκτώβρη κιόλας.

Στὴ διάρκεια τῶν ἐπαναστατικῶν ἡμερῶν ποὺ ἔβαλαν τέρμα στὴν ἀστικὴ δημοκρατία τοῦ Κερένσκυ, οἱ ἀναρχικοὶ στάθηκαν στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς στρατιωτικῆς μάχης, ἰδιαίτερα μέσα στὸ σύνταγμα τοῦ Ντβίνσκ ποὺ, κάτω ἀπ' τὴς διαταγὰς γέρο - ἀναρχικῶν ὅπως ὁ Γκράτσοφ καὶ ὁ Φεντότσοφ, τσάκισε τοὺς ἀντεπαναστάτες «καντέδες». Ὁ ἀναρχικὸς Ἀνατόλ Γκελεξινάκωφ, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀποσπάσματός του, διάλυσε τὴ συντακτικὴ συνέλευσις: οἱ μπολσεβίκοι δὲν ἔκαναν τίποτ' ἄλλο ἀπ' τὸ νὰ ἐπικυρώσουν τὸ τελεσθέν γεγονός. Πολυάριθμα ἀποσπάσματα παρτιζάνων, σχηματισμένα ἀπὸ ἀναρχικοὺς ἢ ὀδηγημένα ἀπ' αὐτοὺς (ὅπως τοῦ Μοκροσόσοφ, τοῦ Τσέρνιακ καὶ ἄλλων), πολέμησαν χωρὶς ἀνάπαυλα ἐνάντια στίς στρατιὰς τῶν λευκῶν, ἀπ' τὸ 1918 ὡς τὸ 1920.

Δὲν ὑπῆρχε σημαγτικὴ πόλη ποὺ νὰ μὴν εἶχε ἀναρχικὴ ἢ ἀναρχοσυνδικαλιστικὴ ὁμάδα μὲ σχετικὰ σημαντικὸ ἐντυπο ὕλκον γιὰ διανομὴ: ἐφημερίδες, περιοδικὰ, προκηρῦξεις, μπροσούρες, βιβλία. Στὴν Πετρούπολη δύο ἑβδομαδιαίαις ἐκδόσεις, στὴ Μόσχα μιὰ

καθημερινή εφημερίδα είχαν τираζ 25000 αντίτυπα τὸ καθένα. Ἡ ἐπιρροή τῶν ἀναρχικῶν αὐξανόταν στὸ βαθμὸ πὸ ἡ Ἐπανάσταση ἀναπτυσσόταν κι ἔπειτα ἀποκόπηκε ἀπ' τὴς μάζες.

Στὶς 6 Ἀπρίλη 1918, ὁ Γάλλος λοχαγὸς Ζάκ Σαντούλ, μὲ ἀποστολή στὴ Ρωσία, ἔγραφε σὲ μιὰ εἰσήγησι: «Τὸ ἀναρχικὸ κῶμα εἶναι τὸ πιὸ δραστήριο, τὸ πιὸ μαχητικὸ ἀπ' ὅλες τὴς ἀντιπολιτευτικὲς ὁμάδες καὶ πιθανότατα τὸ πιὸ δημοφιλὲς (...). Οἱ μπολσεβίκοι εἶναι ἀνήσυχτοι». Στὰ τέλη τοῦ 1918, τονίζει ὁ Βολίν, «ἡ ἐπιρροή αὐτὴ ἔγινε τέτοια πὸ οἱ μπολσεβίκοι, πὸ δὲν δέχονταν καμιὰ κριτική, καὶ ἀκόμη λιγότερο, καμιὰ ἀντίθεση, ἀνησυχία σὰν σοβαρά». Γιὰ τὴν μπολσεβίκικη ἐξουσία, ἀναφέρει ὁ Βολίν, «ἀνοχή τῆς ἀναρχικῆς προπαγάνδας ἰσοδυναμοῦσε (...) μὲ αὐτοκτονία. Ἔκανε ὅτι μποροῦσε γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ κατ' ἀρχὴν καὶ ν' ἀπαγορέψῃ ἔπειτα, καὶ νὰ ἐξαλείψῃ τέλος, μὲ βίαια μέσα, κάθε ἐκδήλωσι τῶν ἀντιεξουσιαστικῶν ἰδεῶν».

Ἡ μπολσεβίκικη κυβέρνησι «ἄρχισε κλείνοντας βίαια τὴς ἔδρες τῶν ἀντιεξουσιαστικῶν ὀργανώσεων καὶ ἀπαγορεύοντας στοὺς ἀναρχικοὺς κάθε προπαγάνδα ἢ δραστηριότητα». Ἔτσι, τὴ νύχτα τῆς 12ης Ἀπρίλη 1918, στὴ Μόσχα, ἀποσπάσματα τῆς κόκκινης φρουρᾶς, ὅπλισμένα μέχρι τὰ δόντια, καθάρισαν, ξαφνικά, εἰκοσιπέντε σπίτια πὸ τὰ κατεῖχαν οἱ ἀναρχικοί. Αὐτοί, νομίζοντας ὅτι δέχονται ἐπίθεση λευκοφρουρῶν, ἀπάντησαν μὲ πυροβολισμοὺς. Ἐπειτα, πάντα σύμφωνα μὲ τὸν Βολίν, ἡ ἐξουσία πέρασε γρήγορα «σὲ βιαστικὰ μέτρα: φυλακὴ, κήρυξι ἐκτὸς νόμου, θάνατο». «Τέσσερα ὀκτώκλιμα χρόνια, ἡ πάλῃ αὐτὴ κράτησε σὲ συναγερμὸ τὴν ἐξουσία τῶν μπολσεβίκων (...) μέχρι τὴν τελικὴ συντριβὴ τοῦ ἀντιεξουσιαστικοῦ ρεύματος manu militari (τέλη 1921).»

Ἡ διάλυσι τῶν ἀναρχικῶν διευκολύνθηκε καὶ ἀπ' τὸ διχασμὸ τους σὲ δυὸ μερίδες, μία πὸ ἀρνήθηκε νὰ ὑποταγῇ καὶ μία πὸ ἀφέθηκε νὰ παγιδευτεῖ. Οἱ δεῦτεροι ἐπικαλέστηκαν τὴν «ἱστορικὴ ἀνάγκη» γιὰ νὰ κάνουν δήλωσι νομιμοφροσύνης ἀπέναντι στὸ καθεστῶς καὶ νὰ ἀποδεχτοῦν, προσωρινὰ τουλάχιστο, τὴς δικτατορικῆς του ἐνέργειας. Γι' αὐτοὺς τὸ πρωταρχικὸ ζήτημα ἦταν νὰ τερματιστεῖ νικηφόρα ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, νὰ συντριβῇ ἡ ἀντεπανάστασι.

Μυωπικὴ τακτικὴ, ἐκτιμοῦσαν οἱ ἀδιάλλακτοι ἀναρχικοί. Γιατὶ ἀκριβῶς ἡ γραφειοκρατικὴ ἀδυναμία τοῦ κυβερνητικοῦ μηχανισμοῦ

καὶ ἡ λαϊκὴ ἀπογοήτευσι καὶ δυσαρέσκεια ἦταν πὸ ἔτρεφαν τὰ ἀντεπαναστατικὰ κινήματα. Ἄλλωστε, ἡ ἐξουσία κατάληγε νὰ μὴν μπορεῖ νὰ διακρίνῃ πιά τὴ συνοδοιποροῦσα πτέρυγα τῆς ἀντιεξουσιαστικῆς Ἐπανάστασι ἀπ' τοὺς ἀντίπαλους τῆς τῆς δεξιᾶς. Ἀποδοχή τῆς δικτατορίας καὶ τῆς τρομοκρατίας σήμαινε γιὰ τοὺς ἀναρχικοὺς, πὸ θὰ ἦταν αὐτοὶ τὰ θύματά τῆς, πολιτικὴ αὐτοκτονία. Τέλος, ἡ προσχώρησι τῶν λεγόμενων «σοβιετικῶν» ἀναρχικῶν διευκόλυνε τὴ συντριβὴ τῶν ἄλλων, τῶν ἀδιάλλακτων, πὸ θεωρήθηκαν «φεύτικοι» ἀναρχικοί, ἀνεύθυνοι ὄνειροπαρμένοι πὸ δὲν εἶχαν τὰ πόδια τους στὴ γῆ, ἡλίθιοι κομφουζιονιστῆς, διχαστῆς, λυσσασιμένοι τρελοὶ καί, τέλος, ληστῆς καὶ ἀντεπαναστάτες.

Ὁ διασημότερος καὶ ἄρα ὁ πιὸ σεβαστὸς ἀπ' τοὺς ἀναρχικοὺς πὸ προσχώρησαν ἦταν ὁ Βικτόρ Σέρζ. Ὑπάλληλος τοῦ καθεστώτος, δημοσίεψε στὰ γαλλικὰ μιὰ μπουσουρά πὸ προσπάθησε νὰ τὸ ὑπερασπίσῃ ἀπέναντι στὴν ἀναρχικὴ κριτική. Τὸ βιβλίον πὸ ἔγραψε ἀργότερα, Ἔ τ ο ς 1 τ ῆ ς ρ ω σ ι κ ῆ ς Ἐ π α ν ἄ σ τ α σ ῆ ς εἶναι σὲ μεγάλο μέρος προσπάθεια δικαιολόγησι τῆς διάλυσι τῶν σοβιέτ ἀπ' τὸν μπολσεβικισμό. Τὸ κῶμα — ἢ μᾶλλον ἡ ἡγετικὴ του ὁμάδα — παρουσιάζεται ἐκεῖ σὰν ὁ ἐγκέφαλος τῆς ἐργατικῆς τάξι. Ἡ ἀνακάλυψι πὸ τί μπορεῖ καὶ τί πρέπει νὰ κάνει τὸ προλεταριάτο εἶναι ὑπόθεσι τῶν ὀρθῶ ἐκλεγόμενων ἀρχηγῶν τῆς πρωτοπορίας. Χωρὶς αὐτοὺς οἱ ὀργανωμένες στὰ σοβιέτ μάζες δὲν θὰ ἦταν «παρὰ ἓνας σωρὸς ἀνθρώπων μὲ συγχυσμένες ἐπιθυμίες πὸ θὰ τὴς διαπερνοῦσαν φωτεινὰ διαλείμματα».

Ὁ Βικτόρ Σέρζ ἦταν πολὺ διορατικὸς, βέβαια, γιὰ νὰ ἔχει καὶ τὴν παραμικρὴ αὐταπάτη πάνω στὴν ἀληθινὴ φύσι τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἐξουσία ὅμως αὐτὴ ἦταν ἀκόμη περιβλημένη μὲ τὸ φωτιστῆφανο τῆς πρώτης νικηφόρας προλεταριακῆς ἐπανάστασι' αὐτὸς ἦταν ἓνας ἀπ' τοὺς λόγους — ὁ πιὸ ἐντιμος — γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Σέρζ — ὅπως καὶ τόσο ἄλλοι ἐπαναστάτες — πίστεψε ὅτι ἔπρεπε νὰ καταπιεῖ τὴν καμῆλα. Στὴ διάρκεια τοῦ καλοκαιριοῦ 1921, ἐμπιστεύτηκε, ἰδιαίτερα, στὸν ἀναρχικὸ Γκαστόν Λεβάλ, πὸ εἶχε ἔρθῃ στὴ Μόσχα, μὲ τὴν ἰσπανικὴ ἀντιπροσωπεία γιὰ τὸ ΠΠο συνέδριον τῆς κομμουνιστικῆς Διεθνούς: «Τὸ κομμουνιστικὸ κῶμα δὲν ἀσκεῖ πιά τὴ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου ἀλλὰ π ἄ ν ω στὸ προλεταριάτο». Γυρίζοντας στὴ Γαλλία, ὁ Λεβάλ δημοσίεψε στὸν Λ ι μ π ε ρ-

ταίρια, όπου, στηριζόμενος σε συγκεκριμένα γεγονότα, παραλλήλισε αυτά που ο Σέρζ του σφύριξε στ' αὐτί με τις δημόσιες δηλώσεις του που τις χαρακτήρισε «συνειδητά ψεύδη». Στο *Living my Life*, η Έμμα Γκόλντμαν, η αμερικανίδα αναρχική που τον είδε επί το έργον στη Μόσχα, δέν είναι λιγότερο σκληρή για τὸ Βικτόρ Σέρζ.

Ἡ «Μαχνοβσίνα»

Ἄν ἡ διάλυση τῶν αναρχικῶν τῶν πόλεων, μικρῶν καὶ ἀδύναμων πυρήνων ἔγινε σχετικὰ εὐκόλα, δέν ἔγινε τὸ ἴδιο καὶ στὸ νότο τῆς Οὐκρανίας ὅπου ὁ ἀγρότης Νέστορ Μάχνο εἶχε συγχροτήσει μὴ ἰσχυρὴ αναρχικὴ ὀργάνωση, ταυτόχρονα οἰκονομικὴ καὶ στρατιωτικὴ. Παιδὶ φτωχῶν Οὐκρανῶν ἀγροτῶν, ὁ Μάχνο ἦταν εἴκοσι χρόνων τὸ 1919. Μικρὸς, εἶχε συμμετάσχει στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1905 καὶ εἶχε γίνεῖ αναρχικός. Καταδικάστηκε σὲ θάνατο ἀπ' τὸν τσαρισμὸ, ἡ ποινὴ του μετατράπηκε καὶ τὰ ὀχτῶ χρόνια που πέρασε, σχεδὸν πάντα στὰ σίδερα, στὴ φυλακὴ τοῦ Μπουτίρκι, στάθηκαν τὸ μοναδικὸ του σχολεῖο. Μὲ τὴ βοήθεια ἑνὸς συγκρατούμενου, τοῦ Πέτρου Ἀρσίνοφ, συμπλήρωσε, κατὰ ἕνα μέρος τουλάχιστο, τὰ κενὰ τῆς μόρφωσής του.

Ἡ αὐτόνομη ὀργάνωση τῶν ἀγροτικῶν μαζῶν που πήρε τὴν πρωτοβουλία τῆς, τὴν ἐπαύριο τοῦ Ὀκτώβρη, κάλυπτε μὴ περιοχὴ ἑφτά ἑκατομμυρίων κατοίκων, που σχημάτιζε ἕνα εἶδος κύκλου 280 χιλιομέτρων ὕψους καὶ 250 πλάτους. Στὸ νότιο ἄκρο τῆς ἀγχιζε τὴν Ἀζοφικὴ θάλασσα ὅπου ἔπιανε τὸ λιμάνι τοῦ Μπερντιάνσκ. Τὸ κέντρο τῆς ἦταν τὸ Γκιουλιάι - Πολιέ, μὴ πόλη 20 - 30.000 κατοίκων. Ἡ περιοχή αὐτὴ ἦταν ἀπὸ παράδοση ἐπαναστατικὴ. Στὰ 1905 στάθηκε θέατρο βίαιων συγκρούσεων.

Ἄλλα ἄρχισαν μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση στὴν Οὐκρανία ἑνὸς καθεστῶτος δεξιάς, που ἐπιβλήθηκε ἀπ' τὸ γερμανικὸ καὶ αὐστριακὸ στρατὸ κατοχῆς τὸ καθεστῶς αὐτὸ ἔσπευσε νὰ δώσει πίσω στοὺς παλιούς ἰδιοκτῆτες τὴ γῆ που τοὺς εἶχαν πάρει οἱ ἐπαναστατημένοι ἀγρότες. Οἱ ἐργάτες γῆς υπεράσπισαν τὶς πρόσφατες κατακτήσεις τους μὲ τὸ δῆλο στὸ χέρι. Τὶς υπεράσπισαν ἀκόμη ἐναντία στὴν

ἀντίδραση ὅσο καὶ ἐναντία στὴν ἄκαιρη διείδυση στὴν περιοχή κομμισάριων μπολσεβίκων που πρόβαιναν σὲ μεγάλῃς ἔκτασης ἐπιτάξεις. Ἡ γιγάντια αὐτὴ ἀγροτικὴ ἐπανάσταση εἶχε σὰν ἐμπνευστὴ τῆς ἕνα εἶδος τιμωροῦ, ἀναρχικοῦ Ρομπέν τῶν Δασῶν, που ἐπονομάστηκε ἀπ' τοὺς ἀγρότες: «Πατέρας» Μάχνο. Ἡ πρώτη του ἐνοπλὴ ἐνέργεια στάθηκε ἡ κατάληψη τοῦ Γκιουλιάι - Πολιέ, στὰ μέσα Σεπτέμβρη 1918. Ἡ ἀναχωρὴ ὁμως τῆς 11ης Νοέμβρη ὀδήγησε στὴν ἀποχώρηση τοῦ γερμανο - αὐστριακοῦ στρατοῦ κατοχῆς ἐνῶ ταυτόχρονα πρόσφερε στὸ Μάχνο μὴ μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ φτιάξει ἀποθέματα ὅπλων.

Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία, οἱ ἀρχές τοῦ ἀντιεξουσιαστικοῦ κομμουνισμοῦ τέθηκαν σ' ἐφαρμογὴ στὴν ἀπελευθερωμένη Οὐκρανία καί, στὸ βαθμὸ που οἱ περιστάσεις τοῦ ἐμφύλιου πολέμου τὸ ἐπέτρεπαν, ἐφαρμόστηκε ἡ αὐτοδιεύθυνση. Τὰ κτήματα τῶν μεγαλογαιοκτημόνων καταλήφθηκαν καὶ καλλιεργοῦνταν συλλογικὰ ἀπὸ τοὺς ἀγρότες, ὀργανωμένους σὲ «κοινότητες» ἢ «ἐλεύθερα σοβιέτ ἐργασίας». Οἱ ἀρχές τῆς ἀδερφοσύνης καὶ τῆς ἰσότητος τηρήθηκαν πιστά. Ὅλοι, ἄντρες, γυναῖκες, παιδιὰ ὄφειλαν νὰ ἐργάζονται στὸ μέτρο τῶν δυνάμεών τους. Οἱ ἐκλεγμένοι προσωρινὰ σὲ διευθυντικὲς λειτουργίες σύντροφοι ξανάπιαναν κατόπιν δουλειὰ ὅπως πάντα πλάι στὰ ἄλλα μέλη τῆς κοινότητας.

Κάθε σοβιέτ δέν ἦταν παρὰ ὁ ἐκτελεστής τῶν θελήσεων τῶν ἀγροτῶν τῆς κοινότητας που τὸ εἶχε ἐκλέξει. Οἱ παραγωγικὲς μονάδες εἶχαν δημοσπονδοποιηθεῖ σὲ περιοχὲς καὶ οἱ περιοχὲς σὲ περιφέρειες. Τὰ σοβιέτ εἶχαν ἐνωματωθεῖ σ' ἕνα συνολικὸ οἰκονομικὸ σύστημα, βασισμένο στὴν κοινωνικὴ ἰσότητα. Ὅφειλαν νὰ εἶναι ἀπόλυτα ἀνεξάρτητοι ἀπὸ κάθε πολιτικὸ κόμμα. Καθένας πολιτικὸς δέν ἔπρεπε νὰ τοὺς ὑπαγορεύει τὶς θελήσεις του κάτω ἀπ' τὸ κάλυμμα τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας. Τὰ μέλη τους ὄφειλαν νὰ εἶναι αὐθεντικοὶ ἐργαζόμενοι, στὴν ἀποκλειστικὴ ὑπηρεσία τῶν συμφερόντων τῶν ἐργαζομένων μαζῶν.

Ὅταν οἱ μαχνοβιστὲς παρτιζάνοι ἐμπαιναν σὲ μὴ περιοχή κολοῦσαν ἀφίσσες ὅπου μπορούσε κανεὶς νὰ διαβάσει: «Ἡ ἐλευθερία τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν ἐργατῶν ἀνήκει σ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους καὶ κανένας περιορισμὸς δέν μπορεῖ νὰ ἐπιβληθεῖ σ' αὐτὴ. Οἱ ἴδιοι οἱ ἀγρότες κι οἱ ἐργάτες πρέπει νὰ δράσουν, νὰ ὀργανωθοῦν καὶ νὰ συνδιαλλαγοῦν μεταξύ τους σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς τους, ὅπως

οι ίδιοι τὸ νοιώθουν καὶ τὸ θέλουν (...). Οἱ μαχνοβιστές μόνο βοήθεια μποροῦν νὰ τοὺς προσφέρουν, γνώμη καὶ συμβουλή (...). Οὐτε μποροῦν ὅμως οὔτε θέλουν νὰ τοὺς κυβερνήσουν».

Ὅταν ἀργότερα, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1920, οἱ ἄντρες τοῦ Μάχνο ὑποχρεώθηκαν νὰ ἔρθουν, σὰν ἴσος πρὸς ἴσο, σὲ συμφωνία ἐφήμερη μὲ τὴν μπολσεβίκικη ἐξουσία, ἐπέμειναν γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς παρακάτω ρήτρας: «Στὴν περιοχὴ ὅπου θὰ ἰδρᾷ ὁ μαχνοβικός στρατός, ὁ ἐργατοαγροτικός πληθυσμός θὰ συστήσει τοὺς ἐλεύθερους θεσμούς του γιὰ τὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ αὐτοδιοίκηση· οἱ θεσμοὶ αὐτοὶ θὰ εἶναι αὐτόνομοι καὶ θὰ συνδέονται δημοσπονδιακὰ — μὲ σύμφωνα. — μὲ τὰ κυβερνητικὰ ὄργανα τῶν σοβιετικῶν δημοκρατιῶν». Θορυβημένοι, οἱ μπολσεβίκοι διαπραγματευτὲς ἄφησαν μὲτέωρη τὴ ρήτρα αὐτὴ ὅπου νὰ ἐνημερώσουν σχετικὰ τὴ Μόσχα ὅπου, φυσικὰ, κρίθηκε ἀπόλυτα ἀπαράδεκτη».

Μιά ἀπ' τὶς σχετικὲς ἀδυναμίες τοῦ μαχνοβικοῦ κινήματος ἦταν ἡ ἀνεπάρκεια ἀντιεξουσιαστικῶν διανοουμένων στοὺς κόλπους του. Παρεμβλητικὰ ὅμως, βοηθήθηκε ἀπ' τὰ ἔξω. Πρῶτα - πρῶτα ἀπ' τὸ Χάρκοβο καὶ τὸ Κούρσκ, ἀπ' τοὺς ἀναρχικοὺς πού, στὰ τέλη τοῦ 1918, συγχωνεύτηκαν σ' ἓνα συνασπισμὸ πού ὀνομάστηκε Ν α μ π ἄ τ (ἢ Καμπάνα) καὶ πού ἐμπνεόταν ἀπ' τὸν Βολίν. Τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1919 συγκάλεσαν ἓνα συνέδριο ὅπου τάχτηκαν «κατηγορηματικὰ καὶ ὀριστικὰ ἐνάντια σὲ κάθε συμμετοχὴ στὰ σοβιέτ, πού ἔχουν μεταβληθεῖ σὲ καθαρὰ πολιτικούς ὀργανισμούς καὶ ὀργανωθεῖ πάνω σὲ μιὰ ἐξουσιαστικὴ, συγκεντρωτικὴ καὶ κρατιστικὴ βάση». Τὸ μανιφέστο αὐτὸ θεωρήθηκε ἀπ' τὴν μπολσεβίκικη κυβέρνησι σὰν κήρυξη πολέμου καὶ τὸ Ν α μ π ἄ τ ὑποχρεώθηκε νὰ σταματήσει κάθε δραστηριότητα. Κατόπιν, τὸν Ἰούλη, ὁ Βολίν κατάφερε νὰ φτάσει στὸ γενικὸ ἐπιτελεῖο τοῦ Μάχνο ὅπου, μαζί μὲ τὸν Ἀρσένωφ, ἀνάλαβε τὸ πνευματικὸ καὶ μορφωτικὸ τμήμα τοῦ κινήματος. Προέδρευσε σ' ἓνα ἀπ' τὰ συνέδριά του, αὐτὸ πού ἔγινε τὸν Ὀκτώβρη, στὸ Ἀλεξαντρόφσκ κι ὅπου ἔγιναν ἀποδεκτὲς Γ ε ν ι κ ἔ ς θ ἔ σ ε ι ς πού διασαφηνίζαν τὴ θεωρία τῶν «ἐλεύθερων σοβιέτ».

Στὰ συνέδρια συμμετείχαν ταυτόχρονα οἱ ἐκπρόσωποι τῶν ἀγροτῶν καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῶν παρτιζάνων. Πραγματικὰ, ἡ πολιτικὴ ὀργάνωση ἦταν ἡ προέκταση μιᾶς ἀγροτικῆς στρατιᾶς ἐξεγερμένων, πού ἐφάρμοζε τὴν τακτικὴν τοῦ ἀνταρτοπόλεμου. Ἦταν ἰδιαί-

τερα κινητὴ, ἱκανὴ νὰ διατρέξει μέχρι καὶ ἑκατὸ χιλιόμετρα τὴν ἡμέρα, ὄχι μόνο ἐξ αἰτίας τοῦ ἵππικου τους, ἀλλὰ καὶ χάρις στὸ πεζικὸ τῆς πού μετατοπιζόταν σὲ ἐλαφρὲς ἵπποκίνητες ἄμαξες μὲ ἐλαστικὲς ρόδες. Ὁ στρατὸς αὐτὸς ἦταν ὀργανωμένος πάνω στίς, ἔντονα ἀντιεξουσιαστικὸν χαρακτῆρα, βάσεις τῆς θελοντικῆς κατάταξης καὶ ἐλεύθερα ἀποδεδεγμένης πειθαρχίας: οἱ κανόνες τῆς πειθαρχίας αὐτῆς, ἐπεξεργασμένοι ἀπ' τὶς ἐπιτροπὲς τῶν παρτιζάνων, ἐπικυρωμένες κατόπιν ἀπὸ γενικὲς συνελεύσεις, τηροῦνταν αὐστηρὰ ἀπ' ὅλους.

Τὰ ἐλεύθερα σώματα τοῦ Μάχνο ἔδωσαν νὰ καταλάβουν στίς «λευκὲς» ἐπεμβασιακὲς στρατιᾶς. Ὅσο γιὰ τὶς μονάδες τῆς κόκκινης φρουρᾶς τῶν μπολσεβίκων, ἦταν πολὺ λίγο ἀποτελεσματικὲς. Πολεμοῦσαν κατὰ μῆκος τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν χωρὶς ν' ἀπομακρύνονται ποτὲ ἀπ' τὰ θωρακισμένα τραίνα τους, ἀναδιπλώνονταν στὴν παραμικρὴ ἀποτυχία χωρὶς νὰ ἐπιβιβάζουν οὔτε καν τοὺς ἴδιους τους τοὺς στρατιῶτες. Ἔτσι, πολὺ λίγη ἐμπιστοσύνη ἐνέπνεαν στοὺς ἀγρότες πού, ἀπομονωμένοι στὰ χωριά τους καὶ χωρὶς ὄπλα, ἔβρισκονταν στὸ ἔλεος τῶν ἀντεπαναστατῶν. «Ἡ τιμὴ τῆς κατάντηξης, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1919, τῆς ἀντεπαναστάσεως τοῦ Ντενίκιν ἀνήκει βασικὰ στοὺς ἀναρχικοὺς ἀντάρτες», γράφει ὁ Ἀρσένωφ, ὁ ἀπομνημονευματογράφος τῆς Μ α χ ν ο β τ σ ί ν α.

Ἀλλὰ ὁ Μάχνο ἀρνήθηκε πάντοτε νὰ τοποθετήσει τὸν στρατὸ του κάτω ἀπ' τὴν ἀνώτατη διοίκηση τοῦ Τρότσκι, ἀρχηγοῦ τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ μετὰ τὴν συγχώνευση μ' αὐτὸν τῶν μονάδων τῆς Κόκκινης Φρουρᾶς. Ἔτσι ὁ μεγάλος αὐτὸς Ἐπαναστάτης θεώρησε ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀποχαλινωθεῖ ἐνάντια στὸ κίνημα τῶν ἐξεγερμένων. Στίς 4 τοῦ Ἰούνη 1919, ἔβγαλε μιὰ διαταγὴ πού ἀπαγόρευε τὸ προσεχὲς συνέδριο τῶν Μαχνοβικῶν καὶ τοὺς κατηγοροῦσε ὅτι σιγκιώνονταν ἐνάντια στὴν ἐξουσία τῶν Σοβιέτ στὴν Οὐκρανία, σιγκιάτισε κάθε συμμετοχὴ στὸ συνέδριο σὰν πράξη «ἐσχάτης προδοσίας» καὶ δέταξε τὴν σύλληψη τῶν συνέδρων. Ἐγκαινιάζοντας μιὰ πρακτικὴ πού, 18 χρόνια ἀργότερα, θὰ μιμηθοῦν οἱ Ἴσπανοὶ σταλινικοὶ ἐνάντια στίς Ἀναρχικὲς ταξιαρχίες, ἀρνήθηκε ὄπλα στοὺς παρτιζάνους τοῦ Μάχνο, τοὺς ἄφησε χωρὶς βοήθεια γιὰ νὰ μπορέσει μετὰ νὰ τοὺς κατηγορήσει ὅτι «πρόδωσαν» καὶ ἀφέθησαν νὰ νικηθοῦν ἀπ' τὰ στρατεύματα τῶν Λευκῶν.

Μολοντούτο οι δύο στρατοί ξαναβρέθηκαν σύμφωνα, δύο φορές, όταν η σοβαρότητα του κινδύνου της επέμβασης απαίτησε την κοινή τους δράση, πράγμα που έγινε, πρώτα, τον Μάρτη του 1919 ενάντια στον Ντενίκιν, ύστερα στην διάρκεια του καλοκαιριού και του φθινοπώρου του 1920, όταν εκδηλώθηκε η απειλή των Λευκών στρατευμάτων του Βράνγκελ πού, τελικά, εξουτρώθηκε απ' τον Μάχνο. Αλλά, μόλις ο έσχατος κίνδυνος πέρασε, ο Κόκκινος στρατός ξανάρχισε τις στρατιωτικές επιχειρήσεις ενάντια στους αντίρτες του Μάχνο πού, με τη σειρά τους του ανταπόδιδαν ένα πρὸς ένα τὰ χτυπήματα.

Στὰ τέλη του Νοέμβρη του 1920 η έξουσία δὲν δίστασε νὰ ὀργανώσει μιὰ ἀπαγωγή. Οι ἀξιωματικοὶ τοῦ Μαχνοβικοῦ στρατοῦ τῆς Κριμαίας προσκλήθηκαν ἀπ' τοὺς Μπολσεβίκους νὰ συμμετάσχουν σ' ἕνα στρατιωτικὸ συμβούλιο. Ἐκεῖ, ἡ πολιτικὴ ἀστυνομία, ἡ Τσέκα, τοὺς συνέλαβε ἀμέσως καὶ τοὺς τουφέκισε ἐνῶ ἡ συνοδεία τους ἀποκλείσθηκε. Ταυτόχρονα ἐξαπολύθηκε ἐπίθεση ἐνάντια στὸ Γκιουλιάνι - Πολιέ. Ἡ πάλιν — ὀλοένα καὶ περισσότερο ἄνιση — ἀνάμεσα στοὺς ἀναρχικοὺς καὶ στοὺς ἐξουσιαστικοὺς διάρκεσε ἀκόμη 9 μῆνες. Ἀλλὰ στὸ τέλος, κάτω ἀπ' τὴν πίεση πολὺ ἀνώτερων σὲ ἀριθμὸ καὶ ἐξοπλισμὸ δυνάμεων, ὁ Μάχνο ἀναγκάστηκε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ παιγίδι. Κατάφερε νὰ φτάσει στὴν Ρουμανία τὸν Ἀύγουστο τοῦ 1921 καὶ κατόπιν στὸ Παρίσι ὅπου πέθανε ἀργότερα ἀρρωστος καὶ πεινασμένος. Ἔτσι τερματίστηκε ἡ ἐποποιία τῆς Μαχνοβοστία, πρῶτότυπου σύμφωνα μὲ τὸν Πέτρο Ἀρσίνωφ, ἐνὸς ἀνεξάρτητου κινήματος τῶν ἐργαζομένων μαζῶν καὶ πηγῆς μελλοντικῆς ἔμπνευσης γιὰ τοὺς ἐργαζόμενους ὄλου τοῦ κόσμου.

Κροστάνδη

Οἱ ἐπιθυμίες τῶν μαχνοβικῶν ἐπαναστατῶν ἀγροτῶν ἦταν ἀρκετὰ ὅμοιες μ' αὐτὲς πού ὄθησαν συνδυασμένα, τὸ Φλεβάρη - Μάρτη 1921, στὴν ἐξέγερση τῶν ἐργατῶν τῆς Πετρούπολης καὶ τῶν ναυτῶν τοῦ ὄχυροῦ τῆς Κροστάνδης.

Οἱ ἐργαζόμενοι στὴν πόλη ὑπόφεραν, ταυτόχρονα, ἀπ' τὶς ὕλικές συνθήκες πού εἶχαν γίνῃ ἀπαράδεκτες ἐξαιτίας τῆς ἑλλείψεως

τροφίμων, καυσίμων, μεταφορικῶν μέσων καὶ ἐξαιτίας τοῦ ὄλου καὶ περισσότερο δικτατορικοῦ καὶ ὀλοκληρωτικοῦ καθεστώτος πού κατὰπνιγε καὶ τὴν παραμικρὴ ἐκδήλωση δυσἀρέσκειας. Στὰ τέλη τοῦ Φλεβάρη, ἀπεργίες ξέσπασαν στὴν Πετρούπολη, Μόσχα καὶ σὲ μερικὰ ἄλλα βιομηχανικὰ κέντρα. Οἱ ἐργαζόμενοι, βαδίζοντας ἀπὸ τὸ ἕνα ἐργοστάσιο στὸ ἄλλο, κλείνοντάς τα, ἀφῆνοντας τὸν ὄγκο τῶν διαδηλώσεών τους μὲ ὄλο καὶ πῦρ πολλοὺς ἐργάτες, ζητοῦσαν ψῆμι καὶ λευτεριά. Ἡ ἐξουσία ἀπάντησε μὲ πυροβολισμούς, οἱ ἐργαζόμενοι τῆς Πετρούπολης μὲ μιὰ συγκέντρωση διαμαρτυρίας στὴν ὀποία συμμετεῖχαν 10.000 ἐργάτες.

Ἡ Κροστάνδη ἦταν μιὰ νησιώτικη ναυτικὴ βάση, τριάντα χιλιόμετρα ἀπ' τὴν Πετρούπολη, στὸν κόλπο τῆς Φινλανδίας, πού πάγωνε τὸ χειμῶνα. Τὴν κατοικοῦσαν ναῦτες καὶ μερικὲς χιλιάδες ἐργάτες πού ἐργάζονταν στὰ ναυπηγεῖα τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ. Οἱ ναῦτες τῆς Κροστάνδης εἶχαν παίξει πρωτοπορικὸ ρόλο στὶς ἐπαναστατικὲς περιπέτειες τοῦ 1917. Στάθηκαν, σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τοῦ Τρότσκι, «τὸ καμάρι καὶ ἡ δόξα τῆς ρωσικῆς Ἐπανάστασης». Οἱ πολῖτες κάτοικοι τῆς Κροστάνδης ἀποτελοῦσαν μιὰ ἐλεύθερη κοινότητα, σχετικὰ ἀνεξάρτητη ἀπ' τὴν ἐξουσία. Στὸ κέντρο τοῦ ὄχυροῦ μιὰ τεράστια δημόσια πλατεῖα ἐπαίξε τὸ ρόλο λαϊκοῦ φόρουμ πού ἦταν σὲ θέση νὰ περιλάβῃ 30.000 ἄτομα.

Βέβαια, οἱ ναῦτες δὲν εἶχαν πιά, στὰ 1921, οὔτε τὴν ἴδια δύναμη οὔτε τὴν ἴδια ἐπαναστατικὴ σύνθεση πού εἶχαν στὰ 1917. Προέρχονταν, σὲ πολὺ μεγαλύτερο βαθμὸ ἀπ' τοὺς προκατόχους τους, ἀπ' τὴν ἀγροτιά· εἶχαν ὁμῶς διατηρήσει τὸ ἴδιο ἀγωνιστικὸ πνεῦμα καί, ἐξαιτίας τῶν προγενέστερων περγαμηνῶν τους, τὸ δικαίωμα νὰ συμμετέχουν δραστήρια στὶς ἐργατικὲς συγκεντρώσεις τῆς Πετρούπολης. Ἔστειλαν λοιπὸν στοὺς ἐργαζόμενους πού ἀπεργοῦσαν στὴν παλιὰ πρωτεύουσα ἀπεσταλμένους πού ἀπωθήθηκαν βίαια ἀπὸ τὶς δυνάμεις τῆς τάξης. Στὴ διάρκεια δύο μαζικῶν συγκεντρώσεων πού ἔγιναν στὸ φόρουμ, ἐγκολλώθηκαν τὶς διεκδικήσεις τῶν ἀπεργῶν ἐργατῶν. Στὴ δευτέρη συγκέντρωση, τὴν 1η τοῦ Μάρτη, ἦταν 16.000 παρόντες, ναῦτες, ἐργαζόμενοι καὶ στρατιῶτες, καὶ παρὰ τὴν παρουσία τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους, προέδρου τῆς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς, Καλίνιν, πῆραν ἀπόφαση πού ζητοῦσαν τὴ σύγκληση, ἔξω ἀπ' τὰ πολιτικὰ κόμματα, στὶς δέκα ἐπόμενες μέρες, μιᾶς συνδιάσκεψης ἐργατῶν, κόκκινων στρατιωτῶν καὶ ναυτῶν τῆς Πε-

τρούπολης, της Κροστάνδης και της επαρχίας της Πετρούπολης. Ταυτόχρονα απαίτησαν την κατάργηση των «πολιτικών αξιωματικών» (κανένα πολιτικό κόμμα δεν θάπρεπε να έχει προνόμια), καθώς και την κατάργηση των κομμουνιστικών αποσπασμάτων μάχης στο στρατό και της «κομμουνιστικής φρουράς» στα εργοστάσια.

Στόχος ήταν πια ξεκάθαρα το μονοπώλιο του κυβερνώντος κόμματος. Μονοπώλιο που οι ξεσηκωμένοι της Κροστάνδης δεν δίστασαν να χαρακτηρίσουν «σφετερισμό». «Ας ξεφυλλίσουμε, συνοψίζοντας την, την επίσημη εφημερίδα της καινούργιας αυτής κομμούνιας, τα Ί ζ β ε σ τ ι α της Κροστάνδης. «Ας δώσουμε το λόγο στους οργανωμένους ναυτες. Το κομμουνιστικό κόμμα, αφού κατέλαβε την εξουσία δεν έχει πια παρά μία φροντίδα: να τη διατηρήσει με οποιοδήποτε μέσο. Έχει αποκοπεί απ' τις μάζες. Αποδειχτηκε ανέκωνο να βγάλει τη χώρα απ' την κατάσταση της γενικής κατάρρευσης. Έχει χάσει την εμπιστοσύνη των εργατών. Έγινε γραφειοκρατικό. Τα σοδιέτ, απογυμνωμένα απ' την εξουσία τους, νοθεύτηκαν, υποδουλώθηκαν και έγιναν κατευθυνόμενα. Τα συνδικάτα κρατικοποιήθηκαν. Ο παντοδύναμος αστυνομικός μηχανισμός συνθλίβει το λαό, υπαγορεύοντας το νόμο του με το τουφέκι και την πρακτική της τρομοκρατίας. Στο οικονομικό πεδίο βασιλεύει, αντί για το σοσιαλισμό που είχε αναγγελθεί, και που θα στηριζόταν στην ελεύθερη εργασία, ένας σκληρός Κρατικός καπιταλισμός. Οι εργάτες είναι άπλοιοι μισθωτοί του εθνικού αυτού τράστ, εκμεταλλεζόμενοι, όπως πάντα. Ο εικονοκλαστισμός της Κροστάνδης έφτασε μέχρι να άμφισθητήσει το άλάθητο των ανώτατων αρχηγών της Έπανάστασης. Σάρκαζαν με πλήρη έλλειψη σεβασμού τον Τρότσκι και το Λένιν ακόμη. Πέρα απ' τις άμεσες διεκδικήσεις τους: άποκατάσταση των ελευθεριών, ελεύθερες εκλογές σ' όλα τα όργανα της σοβιετικής δημοκρατίας, άπόβλεπαν και σ' ένα στόχο πολύ πιο μακρόπνοης σημασίας και καθαρά άναρχικού περιεχομένου: μια «τρίτη Έπανάσταση».

Οι επαναστάτες, πραγματικά, ήθελαν να παραμείνουν στο επαναστατικό πεδίο. Άνάλαθαν να άγρυπνοϋν πάνω στις κατακτήσεις της κοινωνικής επανάστασης. Τόνιζαν ότι τίποτα το κοινό δεν έχουν μ' όσους ήθελαν να «ξαναφέρουν το κνοστο του τσαρισμού» και, αν και δεν έκρυβαν την πρόθεσή τους να ανατρέψουν την εξουσία των «κομμουνιστών», δεν σήμαινε ότι ήθελαν «να ξαναγί-

νουν σκλάβοι οι εργάτες κι οι άγρότες. Ούτε καν έκοβαν όλα τα γεφύρια ανάμεσα σ' αυτούς και το καθεστώς, με το όποιο έλπιζαν ακόμη ότι «θα μπορέσουν να θρουν μια κοινή γλώσσα». Τέλος, ζητούσαν την ελευθερία της έκφρασης όχι για όποιοδήποτε, αλλά μόνο για τους ειλικρινείς οπαδούς της Έπανάστασης: άναρχικούς και «σοσιαλιστές της άριστερας» (διατύπωση που απέκλειε τους σοσιαλδημοκράτες ή μενσεβίκους).

Η τόλμη όμως της Κροστάνδης πήγαινε πολύ μακρύτερα από όσο μπορούσαν να υποφέρουν ένας Λένιν κι ένας Τρότσκι. Οι μπολσεβίκοι αρχηγοί είχαν ταυτίσει, μια για πάντα, την Έπανάσταση με το κομμουνιστικό Κόμμα και κάθε τι που αντίβαινε στο μύθο τούτο, γι' αυτούς, δεν μπορούσε να είναι παρά «άντεπαναστατικό». Έβλεπαν να ξεφτιίζει ολόκληρη ή μαρξιστική - λενινιστική ορθοδοξία. Φοβόνταν την Κροστάνδη ιδιαίτερα επειδή κυβερνούσαν άκριβώς στο όνομα του προλεταριάτου και, ξαφνικά, έβλεπαν την εξουσία τους ν' άμφισθητείται από ένα κίνημα που γνώριζαν καλά την προλεταριακή του αυθεντικότητα. Άπ' την άλλη, ο Λένιν στεκόταν στην κάπως άπλουστευτική του άποψη ότι ή μόνη έναλλακτική λύση στη δικτατορία του κόμματός του ήταν ή παλινόρθωση του τσαρισμού. Οι ήγγετες του Κρεμλίμου του 1921 σιέφτονταν όπως, άργότερα, οι ήγγετες του φθινόπωρου 1956: ή Κροστάνδη στάθηκε ή προδιαγραφή της Βουδαπέστης.

Ο Τρότσκι, ο άνθρωπος με τη «σιδερένια πυγμή» δέχτηκε ν' άναλάβει προσωπικά την εϋθύνη της καταστολής. «Άν έξακολουθήσετε να επιμένετε, θα σας τουφεκίσουμε σαν πέρδικες», γνωστοποίησε, τηλεγραφικά, στους «στασιαστές». Οι ναυτες θεωρήθηκαν «λευκοφρουροί», σύμμαχοι των δυτικών έπεμβασιακών δυνάμεων και του «Χρηματιστηρίου του Παρισίου». Η ύποταγή τους ήταν ζήτημα της δύναμης των όπλων. Μάταια οι άναρχικοί Έμμα Γκόλντμαν και Άλέξανδρος Μπέρκμαν, που είχαν θρει άσυλο στην πατρίδα των εργαζομένων αφού είχαν άπελαθεί απ' τις Ένωμένες Πολιτείες, έκαναν γνωστό σε μια δραματική έπιστολή στον Ζηνόδιεφ, ότι ή χρήση της βίας θα προξενούσε άνυπολόγιστη ζημιά στην κοινωνική Έπανάσταση» και έξόρκισαν τους μπολσεβίκους σύντροφους να ρυθμίσουν τη διαφορά με άδελφικές διαπραγματεύσεις. Όσο για τους τρομοκρατημένους, κάτω από στρατιωτικό νόμο, εργάτες της Πετρούπολης, δεν μπόρεσαν να έρθουν σε βοήθεια της Κροστάνδης.

Ένας πρώην τσαρικός αξιωματικός, ο μέλλων στρατάρχης Τουχατσέφσκι, επιφορτίστηκε με τη διοίκηση ενός έκστρατευτικού σώματος που το αποτέλεσαν μονάδες διαλεγμένες με μεγάλη προσοχή, γιατί πολλοί ήταν οι κόκκινοι στρατιώτες που αρνούσαν να χτυπήσουν τους ταξικούς αδελφούς. Στις 7 Μάρτη άρχισε ο βομβαρδισμός του όχρου. Με τίτλο «Ής τὸ μάθει ὅλος ὁ κόσμος!» οι πολιορκημένοι απεύθυναν μιὰ ὕστατη ἐκκλήση: «Τὸ αἷμα τῶν ἀθῶων θὰ ξαναπέσει πάνω στὰ κεφάλια τῶν κομμουνιστῶν, παραφρόνων μεθυσμένων ἀπ' τὴν ἀσκηση τῆς ἐξουσίας. Ζήτη ἡ ἐξουσία τῶν Σοβιετ!» Μετατοπιζόμενοι πάνω στὸν πάγο τοῦ Φινλανδικοῦ κόλπου, οἱ πολιορκητὲς κατάπνιξαν τελικὰ τὴν «ἀνταρσία» στις 18 Μάρτη, μέσα σ' ἓνα ὄργιο σφάγῶν.

Οἱ ἀναρχικοὶ δὲ εἶχαν παίξει κανένα ρόλο στὴν ὑπόθεση. Μολοντοῦτο ἡ ἐπαναστάτικὴ ἐπιτροπὴ τῆς Κροστάνδης εἶχε προσκαλέσει δυὸ ἀντιεξουσιαστικούς: τὸν Γιαρτσούκ (ἐμπνευστὴ τοῦ σοβιετ τῆς Κροστάνδης τὸ 1917) καὶ τὸν Βολίν μάταια, γιατί τὴ στιγμή ἐκείνη, ἦταν κρατούμενοι τῶν μπολσεβίκων. Ὅπως παρατηρεῖ ἡ Ἴντα Μέττ, ἱστορικὸς τῆς Ἑξέγερσης τῆς Κροστάνης, ἀναρχικὴ ἐπίδραση δὲν ἀσκήθηκε ἐκεῖ «παρὰ μόνο στὸ βαθμὸ πού ὁ ἀναρχισμὸς προπαγάνδιζε κι αὐτὸς τὴν ἰδέα τῆς ἐργατικῆς δημοκρατίας». Ἄν ὅμως δὲν ἀναμείχτηκαν ἄμεσα στὸ γεγονός, οἱ ἀναρχικοὶ τὸ ἐγκολπώθηκαν: «Ἡ Κροστάνδη, ἔγραψε ἀργότερα ὁ Βολίν, στάθηκε ἡ πρώτη ἀπόλυτα ἀνεξάρτητὴ λαϊκὴ ἀπόπειρα ἀπελευθέρωσης ἀπὸ κάθε ζυγὸ καὶ πραγμάτωσης τῆς κοινωνικῆς Ἐπανάστασης: ἀπόπειρα πού ἐγίνε ἄμεσα ἀπ' τὶς ἴδιες τὶς μάζες τῶν ἐργαζομένων, χωρὶς «πολιτικὸς ποιμένες», χωρὶς «ἀρχηγούς» καὶ «κηδεμόνες». Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μπέρκιμαν: «Ἡ Κροστάνδη τίναξε στὸν ἀέρα τὸ μῦθο τοῦ προλεταριακοῦ Κράτους: στάθηκε ἡ ἀπόδειξη ὅτι ἡ δικτατορία τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος καὶ ἡ Ἐπανάστασις εἶναι πράγματα ἀσυμβίβαστα».

Ὁ νεκρὸς καὶ ζωντανὸς ἀναρχισμὸς

Ἄν καὶ οἱ ἀναρχικοὶ δὲν ἐπαιξαν ἄμεσα ρόλο στὴν ἐξέγερση τῆς Κροστάνδης, τὸ καθεστῶς ἐκμεταλλεύτηκε τὴ συντριβὴ τῆς γιὰ νὰ ξεμπερδεῦει μιὰ καὶ καλὴ με μιὰ ἰδεολογία πού συνέχιζε νὰ

τὸ φοβίζει. Μερικὲς ὀδομάδες νωρίτερα, στις 8 Φλεβάρη, ὁ γέρο Κροπότκιν ἔσβυσε στὴ ρώσικη γῆ καὶ ἡ σορὸς του κηδεύτηκε ἐπιδημικὰ. Ἀκολουθήθηκε ἀπὸ ἑκατὸ χιλιάδες περίπου ἄτομα. Πλάι σ' αὐτὲς κόκκινες σημαίες, οἱ μαῦρες σημαίες τῶν ἀναρχικῶν ὀδομάδων κυμάτιζαν πάνω ἀπ' τὸ πλῆθος καὶ μποροῦσε κανεὶς νὰ διαβάσει με πύρινα γράμματα: «Ὅπου ὑπάρχει ἐξουσία δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία». Στάθηκε, διηγοῦνται οἱ βιογράφοι τοῦ νεκροῦ, «ἡ τελευταία μεγάλη ἐκδήλωση ἐναντία στὴν μπολσεβίκικη τυραννία καὶ πάρα πολλοὶ πήραν μέρος, τόσο γιὰ νὰ ἀπαιτήσουν ἐλευθερία ὅσο καὶ γιὰ νὰ τιμήσουν τὸ μεγάλο ἀναρχικό».

Μετὰ τὴν Κροστάνδη ἑκατοντάδες ἀναρχικοὶ ρίχτηκαν στις φυλακὲς. Μερικοὺς μῆνες ἀργότερα, μιὰ ἀναρχικὴ, ἡ Φάννου Μπαϊτηρον καὶ ὀχτῶ σύντροφοὶ τῆς, τουφεκίστηκαν στὰ ὑπόγεια τῆς Τσεκα, στὴ Μόσχα.

Ὁ μαχόμενος ἀναρχισμὸς δέχτηκε τὴ χαριστικὴ βολή. Ὅμως, ἔξω ἀπ' τὴ Ρωσία, οἱ ἀναρχικοὶ πού εἶχαν ζήσει τὴ ρωσικὴ ἐπανάστασις καταπιάστηκαν με τὴ θεωρητικὴ κριτικὴ καὶ ἀναθεώρηση πού ἀναγέωσε καὶ συγκεκριμενοποίησε πιδὸ πολὺ τὴν ἀναρχικὴ σκέψη. Ἀπ' τὶς ἀρχὲς τοῦ Σεπτεμβρίου 1920, τὸ συνέδριο τοῦ ἀναρχικοῦ σύνδεσμου Ν α μ π ἄ τ τῆς Οὐκρανίας, εἶχε ἀπορρίψει κατηγορηματικὰ τὴν ἔκφραση «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» πού τὴν ἔβλεπε νὰ ὀδηγεῖ μοιραία στὴν δικτατορία ἐνὸς τμήματος τοῦ προλεταριάτου πάνω στὴ μάζα, στὴ δικτατορία τοῦ Κόμματος, τῶν ὑπαλλήλων καὶ μιᾶς χούφτας ἀρχηγῶν. Λίγο πρὶν χαθεῖ, σὲ μήνυμά του Π ρ ὸ ς τ ρ ὸ ς ἔ ρ γ α ζ ὀ μ ε ν ο υ ς τ ῆ ς Δ Ὑ σ η ς, ὁ Κροπότκιν ἀποκάλυψε με ἀγωνία τὴν ἀνοδο μιᾶς «τρομακτικῆς γραφειοκρατίας»: «Κατὰ τὴ γνώμη μου, ἡ προσπάθεια αὐτὴ νὰ οἰκοδομηθεῖ μιὰ κομμουνιστικὴ δημοκρατία πάνω σὲ ἔντονα συγκεντρωτικὲς κρατικτικὲς βάσεις, κάτω ἀπ' τὸ σιδερένιο νόμο τῆς δικτατορίας ἐνὸς κόμματος, κατάληξε σ' ἓνα τεράστιο φιάσκο. Ἡ Ρωσία μᾶς διδάσκει πῶς δὲν πρέπει νὰ ἐπιβάλλεται ὁ κομμουνισμὸς».

Στὸ φύλλο τῶν 7 - 14 Γενάρη 1921, ἡ γαλλικὴ ἐφημερίδα Ὁ Ἀντιεξουσιαστὴς δημοσίεψε μιὰ δραματικὴ ἐκκλήση τῶν Ρώσων ἀναρχοσυνδικαλιστῶν στὸ παγκόσμιο προλεταριάτο: «Σύντροφοι, τερματίστε τὴν ἐξουσία τῆς μπουρζουαζίας σας ὅπως τὸ κάναμε κι ἐμεῖς ἐδῶ. Μὴν ἐπαναλάβετε ὅμως τὰ σφάλματά μας: μὴν ἀφήσετε τὸν Κρατικὸ κομμουνισμὸ νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ στὶς χῶρες σας!»

Μ' αὐτὴ τὴν ὄθηση, ὁ Γερμανὸς ἀναρχικὸς Ρούντολφ Ρόκερ σὺνταξε στὰ 1920 καὶ δημοσίεψε στὰ 1921, τὴ Χ ρ ε ω κ ο π ί α τοῦ Κ ρ α τ ι κ οῦ κ ο μ μ ο υ ν ι σ μ οῦ, τὴν πρώτη πολιτικὴ ἀνάλυση ποὺ ἔγινε γιὰ τὸν ἐκφυλισμὸ τῆς Ρωσικῆς Ἐπανάστασης. Γι' αὐτόν, στὴν περίφημη «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου» δὲν ἐκφραζόταν ἡ θέληση μιᾶς τάξης ἀλλὰ ἡ δικτατορία ἐνὸς κόμματος ποὺ διατεινόταν ὅτι μιλοῦσε στ' ὄνομα μιᾶς τάξης καὶ στηριζόταν στὴ δύναμη τῆς λόγχης. «Κάτω ἀπ' τὴ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου ἀναπτύχθηκε στὴ Ρωσία μιὰ καινούργια τάξη, ἡ κομμισαριοκρατία, τῆς ὁποίας ἡ καταπίεση εἶναι τὸ ἴδιο αἰσθητὴ στὶς μεγάλες μάζες ὅσο καὶ αὐτὴ τοῦ παλιοῦ καθεστώτος». Ὑποτάσσοντας συστηματικὰ ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς στὴν παντοδυναμία μιᾶς κυβέρνησης περιδλημένης μὲ ὅλα τὰ πρόνομα, «δὲν ἦταν δυνατόν παρὰ νὰ φτάσει στὴν ἱεραρχία αὐτὴ ὑπαλλήλων ποὺ στάθηκε μοιραία γιὰ τὴ Ρωσικὴ Ἐπανάσταση». «Οἱ μπολσεβίκοι δὲν προσπορίστηκαν μονάχα τὸν κρατικὸ μηχανισμὸ ἀπ' τὴν παλιὰ κοινωνία, ἀλλὰ τοῦ ἔδωσαν τέτοια παντοδυναμία ὅση δὲν εἶχε ποτὲ καμιά κυβέρνηση».

Τὸν Ἰούνη 1922, ἡ ὁμάδα τῶν ἐξόριστων στὴ Γερμανία, Ρώσων ἀναρχικῶν, μὲ τὴν πέννα τῶν Ἀ. Γκοριέλιν, Ἀ. Κομόφ, Βολίν, δημοσίεψε στὸ Βερολίνο ἓνα ἀποκαλυπτικὸ βιβλιαράκι: Κ α τ α π ί ε σ η τοῦ ἀ ν α ρ χ ι σ μ οῦ σ τ ῆ σ ο β ι ε τ ι κ ῆ Ρ ω σ ί α. Μιὰ γαλλικὴ του μετάφραση, ἀπ' τὸν Βολίν, ἐμφανίστηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1923. Βρίσκουμε ἐκεῖ, ταξινομημένο κατ' ἀλφαβητικὴ σειρὰ, τὸ μαρτυρολόγιό τοῦ Ρωσικοῦ ἀναρχισμοῦ. Ὁ Ἀλέξανδρος Μπέρκμαν, στὰ 1921 καὶ 1922, ἡ Ἐμμα Γκόλντμαν, στὰ 1922 καὶ 1923, δημοσίεψαν πολλὰ μπισσοῦρες πάνω στὰ δράματα τῶν ὁποίων εἶχαν παρευρεθεῖ μάρτυρες στὴ Ρωσία.

Μὲ τὴν σειρὰ τους οἱ μαχνοβίκοι φυγάδες στὴ Δύση, ὁ Πέτρος Ἀρσίνωφ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Νέστορ Μάχνο, ἔγραψαν τίς μαρτυρίες τους.

Πολὺ ἀργότερα, στὴ διάρκεια τοῦ δευτέρου παγκόσμιου πολέμου, γράφτηκαν, μὲ τὴν πνευματικὴ ὀριμότητα ποὺ δίνει τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, τὰ δύο μεγάλα κλασσικὰ ἔργα τοῦ ἀναρχισμοῦ πάνω στὴ Ρωσικὴ Ἐπανάσταση, τὰ βιβλία τοῦ Μαξίμωφ καὶ τοῦ Βολίν.

Γιὰ τὸ Μαξίμωφ, ποὺ ἡ μαρτυρία του παρουσιάστηκε σὲ ἀγγλικὴ γλῶσσα, τὰ μαθήματα τοῦ παρελθόντος προσκομίζουν τὴ θεβαιότητα γιὰ ἓνα καλύτερο μέλλον. Ἡ νέα ἀρχουσα τάξη στὴν Ε.Σ.Σ.Δ.

δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ διαιωιστεῖ. Θὰ τὴ διαδεχτεῖ ὁ ἀντι-ξουσιαστικὸς σοσιαλισμὸς. Οἱ ἀντικειμενικὲς συνθήκες ὄθουσαν πρὸς μιὰ τέτοια ἐξέλιξη: «Εἶναι νοητὸ (...) νὰ θελήσουν οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἐπιστροφή τῶν καπιταλιστῶν στὶς ἐπιχειρήσεις; Ποτέ! Γιατὶ ἀκριβῶς ἐξεγείρονται ἐναντία στὴν ἐκμετάλλευση ἀπ' τὸ Κράτος καὶ τοὺς γραφειοκράτες του». Αὐτὸ ποὺ ἐπιθυμοῦν οἱ ἐργαζόμενοι εἶναι νὰ ἀντικατασταθεῖ ἡ ἐξουσιαστικὴ αὐτὴ διαχείριση τῆς παραγωγῆς ἀπ' τὰ δικὰ τους ἐργοστασιακὰ συμβούλια καὶ νὰ ἐνωθοῦν τὰ συμβούλια σὲ μιὰ πλατιά πανεθνικὴ δημοσπονδία. Αὐτὸ ποὺ θέλουν, εἶναι ἡ ἐργατικὴ αὐτοδιεύθυνση. Παράλληλα καὶ οἱ ἀγρότες ἀντιλήφθηκαν ὅτι δὲν μπαίνει ζήτημα ἐπιστροφῆς στὴν ἀτομικὴ οἰκονομία. Ἡ μόνη λύση, εἶναι ἡ συλλογικὴ καλλιέργεια, ἡ συνεργασία τῶν ἀγροτικῶν κολλεκτίβων μὲ τὰ ἐργοστασιακὰ συμβούλια καὶ τὰ συνδικάτα: μὲ μιὰ λέξη, ἡ ἐξάπλωση τοῦ προγράμματος τῆς Ὀκτωβριανῆς ἐπανάστασης μέσα σὲ συνθήκες ἐλευθερίας.

Κάθε προσπάθεια ἐμπνευσμένη ἀπ' τὸ σοβιετικὸ πρότυπο, τονίζει ἐντόνα ὁ Βολίν, ὑποχρεωτικὰ θὰ καταλήξει σ' ἓναν «Κρατικὸ καπιταλισμὸ βασισμένο σὲ μιὰ ἀπεχθὴ ἐκμετάλλευση τῶν μαζῶν», στὸ «χειρότερο τῶν καπιταλισμῶν ποὺ καμιά σχέση δὲν ἔχει μὲ τὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητας πρὸς τὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία». Ὑποχρεωτικὰ θὰ προωθήσει τὴ «δικτατορία ἐνὸς Κόμματος ποὺ μοιραία θὰ καταλήξει στὴν Καταπίεση κάθε ἐλευθερίας λόγου, τύπου, ὀργάνωσης καὶ δράσης, ἀκόμη καὶ γιὰ τὰ ἐπαναστατικὰ ρεύματα, ἐκτὸς ἀπ' τὸ Κόμμα ποὺ ἐξουσιάζει», σὲ μιὰ «κοινωνικὴ ἱερὴ ἐξέταση» ποὺ θὰ πνίξει τὴν «ἴδια τὴν πνοὴ τῆς Ἐπανάστασης». Κι ὁ Βολίν συνεχίζει ὑποστηρίζοντας ὅτι «ὁ Στάλιν δὲν ἔπεσε ἀπ' τὸ φεγγάρι». Ὁ Στάλιν κι ὁ σταλινισμὸς γι' αὐτόν δὲν εἶναι παρὰ ἡ λογικὴ συνέπεια τοῦ ἐξουσιαστικοῦ συστήματος ποὺ ἐγκαθιδρύθηκε καὶ σταθεροποιήθηκε ἀπ' τὸ 1918 ὡς τὸ 1921. «Αὐτὸ εἶναι τὸ παγκόσμιον μάθημα τῆς τρομερῆς καὶ ἀποφασιστικῆς μπολσεβίκικης ἐμπειρίας: μάθημα ποὺ προμηθεύει ἰσχυρὸ στήριγμα στὴν ἀντιξουσιαστικὴ θέση καὶ ποὺ γρήγορα θὰ κατανοηθεῖ, κάτω ἀπ' τὸ φῶς τῶν γεγονότων, ἀπ' ὅλους ὄσους πονοῦν, ὑποφέρουν, σκέφτονται καὶ μάχονται».

3. Ὁ ἀναρχισμὸς στὰ ἰταλικά ἐργοστασιακά συμβούλια

Μὲ πρότυπο αὐτὸ ποὺ ἐγίνε στὴ Ρωσία, οἱ Ἴταλοι ἀναρχικοὶ ἔκαναν τὴν ἐπαύριο τοῦ μεγάλου πολέμου, ἓνα μέρος τοῦ δρόμου μαζὶ μὲ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας. Ἡ σοβιετικὴ ἐπανάστασι εἶχε βαθύτατη ἀπήχηση στοὺς Ἴταλοὺς ἐργαζόμενους καί, ἰδιαιτέρα, στὴν πρωτοπορεία τους, τοὺς μεταλλουργοὺς τοῦ Βορρά. Στὶς 20 Φλεβάρη 1919 ἡ Ἴταλικὴ Ὀμοσπονδία Μεταλλουργῶν ἐργατῶν (F.I.O.M.) πέτυχε μὲ συμφωνία τὴν ἐκλογή, στὶς ἐπιχειρήσεις, «ἐσωτερικῶν ἐπιτροπῶν». Σὲ συνέχεια, προσπάθησε νὰ μετατρέψει τοὺς ὀργανισμοὺς αὐτοὺς ἐργατικῆς ἐκπροσώπησης σὲ ἐργοστασιακά συμβούλια μὲ διευθυντικὴ λειτουργία, ὅστερ' ἀπὸ μιὰ σειρά ἀπεργιῶν καὶ κατάληψης τῶν ἐπιχειρήσεων.

Ἡ τελευταία χρονολογικά, τέλη Αὐγούστου 1920, εἶχε σὰν αἰτία ἓνα ἐργοδοτικὸ λοκ - άουτ. Τὸ σύνολο τῶν μεταλλουργῶν ἀποφάσισαν νὰ συνεχίσουν μόνοι τους τὴν παραγωγή. Ἄν καὶ χρησιμοποίησαν πρῶτα τὴν πειθῶ κι ὕστερα τὴν ἀπειλή, δὲν κατάφεραν νὰ προσεταιριστοῦν τοὺς μηχανικοὺς καὶ τὸ ἐπιστατικὸ προσωπικό. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ λειτουργία τῶν ἐπιχειρήσεων μὲ ἐργατικὲς ἐπιτροπὲς καθὼς καὶ τεχνικὲς καὶ διοικητικὲς. Ἡ αὐτοδιεύθυνση προωθήθηκε πολὺ πρὸ πέρα. Στὴν πρώτη φάση, πέτυχε τὴ βοήθεια τῶν τραπεζῶν. Ὅταν ἡ βοήθεια αὐτὴ διακόπηκε, ἄρχισε νὰ ἐκδίδει δικὸ της χαρτονόμισμα γιὰ τὴν πληρωμὴ τῶν ἐργατικῶν μισθῶν. Ἐγκαθιδρύθηκε μιὰ πολὺ αὐστηρὴ αὐτοπειθαρχία, ἀπαγορεύτηκε ἡ κατανάλωση οἶνοπνευματωδῶν ποτῶν καὶ ὀργανώθηκε ἡ αὐτοάμυνα μὲ τὴ μορφή ἔνοπλων περιπόλων. Στενὴ ἀλληλεγγύη ἔνωσε τίς αὐτοδιευθυνόμενες ἐπιχειρήσεις καὶ

καθορίστηκε κοινή ιδιοκτησία και ίση κατανομή των μεταλλευμάτων και του γαιάνθρακα.

Όταν όμως έφτασαν σ' αυτό το στάδιο, έπρεπε ή να πλατύνουν το κίνημα ή ν' αρχίσουν να υποχωρούν. Η ρεφορμιστική πτέρυγα των συνδικάτων έκλινε προς ένα συμβιβασμό με την εργοδοσία. Ύστερα από τριών εβδομάδων περίπου επαναστατικής διεύθυνσης, οι εργάτες υποχρεώθηκαν να εκκενώσουν τα εργοστάσια με αντίλλαγμα την υπόσχεση — που δέν τηρήθηκε — ενός εργατικού έλέγχου. Μάταια ή επαναστατική πτέρυγα, σοσιαλιστές της άριστερας και αναρχικοί, φώναζαν για προδοσία.

Η άριστερή αυτή πτέρυγα κατείχε μιá θεωρία, ένα όργανο, ένα μέσο προπαγάνδας. Το πρώτο φύλλο του εβδομαδιαίου *Όρντινε Νουόβο* εγγήκε στο Τουρίνο, την πρωτομαγιά του 1919. Διευθυντής του ήταν ο σοσιαλιστής της άριστερας Αντόνιο Γκράμισι, με την βοήθεια ενός καθηγητή της φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο του Τουρίνο, αναρχικών αντιλήψεων, που υπόγραφε με το ψευδώνυμο Κάρολο Πέτρι και ενός δλόκληρου πυρήνα τορινέζων αναρχικών. Στα εργοστάσια, ή ομάδα του *Όρντινε Νουόβο* στηριζόταν, εκτός των άλλων, και σε δύο αναρχοσυνδικαλιστές αγωνιστές της Μεταλλουργικής, τον Πιέτρο Φερρέρο και τον Μαουρίτσιο Γκαρίνο. Σοσιαλιστές και αναρχικοί υπόγραφαν μαζί το μανηφέστο του *Όρντινε Νουόβο*, συμφωνώντας στην αντιμετώπιση των εργοστασιακών συμβουλίων σαν «όργανα προσαρμοσμένα στη μελλοντική κομμουνιστική διεύθυνση της βιομηχανικής μονάδας και της κοινωνίας».

Το *Όρντινε Νουόβο* έτεινε πραγματικά να υποκατάσσει τη δομή των εργοστασιακών συμβουλίων σ' αυτή του παραδοσιακού συνδικαλισμού. Δέν ήταν άπόλυτα έχθρικό στα συνδικάτα που τα αντιμετώπιζε σαν τους «στερεούς σπόνδυλους του μεγάλου προλεταριακού σώματος». Άσκούσε όμως κριτική, όπως και ο Μαλατέστα στά 1907, στην παρακμή ενός γραφειοκρατικού και ρεφορμιστικού συνδικαλιστικού κινήματος που είχε γίνει ουσιαστικό τμήμα της άστικής κοινωνίας' κατάγγειλε την οργανική άνικανότητα των συνδικάτων να παίξουν το ρόλο των όργάνων της προλεταριακής επανάστασης.

Άντίθετα, το *Όρντινε Νουόβο* πρόβαλλε όλες τις άρετές του εργοστασιακού συμβουλίου. Έδλεπε σ' αυτό το ένο-

ποιητικό όργανο της εργατικής τάξης, μόνο ικανό να άνυψώσει τους εργαζόμενους πάνω άπ' τις ιδιομορφίες του επαγγέλματος, να συνδέσει τους «ανοργάνωτους» με τους «οργανωμένους». Καταλόγιζε στο ένεργητικό των συμβουλίων το σχηματισμό μιás ψυχολογίας παραγωγού, την προετοιμασία του εργαζόμενου για την αυτοδιεύθυνση. Χάρη σ' αυτά κι ο πιό άτολμος εργάτης ανακάλυπτε ότι ή κατάκτηση του εργοστασίου ήταν μιá συγκεκριμένη προοπτική, μέσα στις δυνατότητές του. Τα συμβούλια, γι' αυτούς, προεικόνιζαν τη σοσιαλιστική κοινωνία.

Οι Ίταλοι αναρχικοί, που ή σκέψη τους ήταν πιό ρεαλιστική και λιγότερο θερμπαλιστική άπ' του Αντόνιο Γκράμισι, ειρωνευόταν πολλές φορές τις «θαυματουργικές» ιδιότητες που άπόδιναν στα συμβούλια οι θαυμαστές τους. Άναγνώριζαν βέβαια τη σημασία τους αλλά άπόφευγαν τις υπερβολές. Άν ο Γκράμισι κατάγγελε, όχι χωρίς λόγο, το ρεφορμισμό των συνδικάτων, οι αναρχοσυνδικαλιστές παρατηρούσαν ότι τα εργοστασιακά συμβούλια διάτρεχαν τον κίνδυνο, κι αυτά, σε μιá μη επαναστατική περίοδο, να εκφυλιστούν σε οργανισμούς ταξικής συνεργασίας. Όσοι μάλιστα άπ' αυτούς ήταν περισσότερο κοντά στο συνδικαλισμό έβρισκαν το ίδιο άδικο το γεγονός ότι το *Όρντινε Νουόβο* περιλάβαινε σε μιá και μόνη καταδίκη το ρεφορμιστικό και τον επαναστατικό μαζί συνδικαλισμό όπως ο δεύτερος έφαρμοζόταν άπ' την ένωση τους, την Ίταλική Συνδικαλιστική Ένωση.¹

Τελικά και προπάντων, οι αναρχικοί ένιωθαν κάποια δυσφορία άπέναντι στην αντιφατική και άμφίροπη έρμηνεία που πρότεινε το *Όρντινε Νουόβο* για το άρχέτυπο των εργοστασιακών συμβουλίων: τα σοβιέτ. Βέβαια, ο Γκράμισι χρησιμοποίησε συχνά τον προσδιορισμό «άντιεξουσιαστικός» και είχε άνοίξει σφοδρή πολεμική με τον Αντζελο Τάσκα, λυσσασμένο έξουσιαστικό, που υπεράσπιζε μιá αντιδημοκρατική αντίληψη της «δικτατορίας του προλεταριάτου», περιορίζοντας τα εργοστασιακά συμ-

1. Η διαμάχη άνάμεσα στους αναρχοσυνδικαλιστές πάνω στα πλεονεκτήματα των εργοστασιακών συμβουλίων και των εργατικών συνδικάτων δέν ήταν κάτι καινούργιο: στη Ρωσία, είχε διχάσει τους αναρχικούς και είχε προκαλέσει μέχρι και σχίσμα στην ομάδα της αναρχικής έφημερίδας *Γκλόσ Τρόντα* άνάμεσα σ' αυτούς που έμειναν πιστοί στον κλασικό συνδικαλισμό και σ' εκείνους που, όπως ο Γκ. Μαξίμοφ, έκλιναν υπέρ των συμβουλίων.

βούλια στον άπλο ρόλο οργάνων του κομμουνιστικού κόμματος και κατάγγελε σαν «προυντονιστική» τη σκέψη του Γκράμσι. Ο Γκράμσι όμως δεν είχε πλήρη γνώση της εξέλιξης στη Ρωσία για να μπορεί να ξεχωρίσει τα ελεύθερα σοβιέτ των πρώτων μηνών της Έπανάστασης απ' τα υποταγμένα στο μπολσεβίκικο Κράτος σοβιέτ. Έτσι, οι φόρμουλες που χρησιμοποιούσε ήταν οι ίδιες διαφορεόμενες. Έβλεπε στο έργοστασιακό συμβούλιο το «πρότυπο του προλεταριακού Κράτους», που ανάγγελε την ένσωμάτωσή του σ' ένα παγκόσμιο σύστημα: την κομμουνιστική Διεθνή. Πίστευε ότι θα μπορούσε να συμφιλιώσει τον μπολσεβικισμό με την εξέλιξη του Κράτους και με μια δημοκρατική αντίληψη της δικτατορίας του προλεταριάτου».

Οι Έταλοι άναρχικοί άρχισαν χαιρετώντας τα ρωσικά σοβιέτ με έναν ένθουσιασμό απ' όπου άπουσίαζε το κριτικό πνεύμα. Την 1η Ιούνη 1919, ένας απ' αυτούς, ο Καμίλλο Μπερνέρι, είχε τιλοφορήσει «αυτοδημοκρατία» ένα άρθρο όπου χαιρετούσε το μπολσεβίκικο καθεστώς σαν τον «πιο πρακτικό και σε πιο πλατιά κλίμακα πειραματισμό της άπόλυτης δημοκρατίας» και σαν την «άντίθεση του συγκεντρωτικού Κρατικού σοσιαλισμού». Ένα χρόνο άργότερα όμως, στο συνέδριο της Έταλικής Άναρχικής Ένωσης, ο Μασούριτσιο Γκαρίνο μίλησε, διαφορετική γλώσσα: τα σοβιέτ έτσι όπως συγκροτήθηκαν στη Ρωσία απ' τους μπολσεβίκους είχαν ουσιαστικές διαφορές απ' την εργατική αυτοδιεύθυνση, έτσι όπως την ένοούσαν οι άναρχικοί. Άποτελούσαν τη «βάση ενός καινούργιου Κράτους, άναπόφευκτα συγκεντρωτικού και άπολυταρχικού».

Σε συνέχεια, οι Έταλοι άναρχικοί και οι φίλοι του Γκράμσι άκολούθησαν διαφορετικό δρόμο. Οι δεύτεροι, αφού υποστήριζαν ότι το σοσιαλιστικό κόμμα, καθώς και το συνδικάτο, ήταν οργανισμός ένσωματωμένος στο άστικό σύστημα και, άρα, ούτε άπαραίτητη ήταν ούτε επιβεβλημένη ή συμμετοχή σ' αυτό, έκαναν «εξαίρεση» για τις κομμουνιστικές ομάδες που δρούσαν μέσα στο σοσιαλιστικό κόμμα και που άργότερα, μετά τη διάσπαση του Λιβόρνο στις 21 Γενάρη 1921, σχημάτισαν το Έταλικό κομμουνιστικό κόμμα και το ένσωμάτωσαν στην Κομμουνιστική Διεθνή.

Όσο για τους Έταλους άντιεξουσιαστές, υποχρεώθηκαν να έγκαταλείψουν όρισμένες απ' τις άδταπάτες τους και να θυμηθούν

ότι, απ' το καλοκαίρι του 1919, σε μια έπιστολή απ' το Λονδίνο, ο Μαλατέστα τους είχε έπιστήσει την προσοχή άπέναντι σε μια «νέα κυβέρνηση που εγκαθιδρύθηκε (στη Ρωσία) πάνω απ' την Έπανάσταση για να την άνασχεσει και να την υποδουλώσει στους ιδιαίτερους σκοπούς ενός κόμματος (...) ή μάλλον των άρχηγών ενός κόμματος». Ήταν μια δικτατορία, υποστήριζε προφητικά ο γέρο έπαναστάτης, «με τα διατάγματα της, τις ποινικές της κυρώσεις, τα έκτελεστικά της άργανα και, πάνω απ' όλα, την ένοπλή της δύναμη που χρησιμεύει άκόμη για να υπερασπίσει την Έπανάσταση ενάντια στους έξωτερικούς της έχθρούς, αλλά που άυριο θα χρησιμεύει για να επιβάλλει στους εργαζόμενους τη θέληση των δικτατόρων, να σταματήσει την πορεία της Έπανάστασης, να σταθεροποιήσει τα καινούργια συμφέροντα που θα διαμορφωθούν και να υπερασπίσει ενάντια στη μάζα μια καινούργια προνομιούχα τάξη. Ο Λένιν, ο Τρότσκι και οι σύντροφοί τους είναι θέβαια ελκικρινείς έπαναστάτες, αλλά προετοιμάζουν τα κυβερνητικά στελέχη που θα χρησιμεύουν για κείνους που θα έρθουν μετά απ' αυτούς για να έκμεταλλευτούν την έπανάσταση και να τη σκοτώσουν. Αυτοί θα είναι τα «πρώτα θύματα των ίδιων τους των μεθόδων».

Δύο χρόνια άργότερα, ή Έταλική Άναρχική Ένωση, στο συνέδριο της Άγκόνα, στις 2 - 4 Νοέμβρη 1921, άρνήθηκε ν' άναγνωρίσει τη ρωσική κυβέρνηση σαν τον εκπρόσωπο της Έπανάστασης και την κατάγγειλε σαν τον «μέγιστο έχθρο της Έπανάστασης», σαν τον «καταπιεστή και έκμεταλλευτή του προλεταριάτου στο όνομα του όποιου ίσχυρίζεται ότι άσκει την έξουσία». Κι ο άναρχικός συγγραφέας Λουίτζι Φάμπρι συμπέρανε, τον ίδιο χρόνο: «Η κριτική μελέτη της Ρωσικής Έπανάστασης έχει τεράστια σημασία (...) γιατί οι δυτικοί έπαναστάτες μπορούν να ρυθμίσουν τη δράση τους έτσι ώστε να άποφύγουν κατά το δυνατό τα σφάλματα που ή ρωσική έμπειρία έφερε σε φώς».

4. 'Ο αναρχισμός στην 'Ισπανική ἐπανάσταση

'Η Σοβιετική επίδραση

'Η καθυστέρηση τῆς ὑποκειμενικῆς συνείδησης πρὸς σχέση μετὰ τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητά ἀποτελεῖ συνισταμένη τῆς ἱστορίας. Τὸ μάθημα ποὺ οἱ Ρῶσοι ἀναρχικοὶ ἢ οἱ μάρτυρες τοῦ ρωσικοῦ δράματος πήραν ἀπ' τὸ 1920 καὶ ἔπειτα ἐγένετο γνωστὸ καὶ ἀποδεκτὸ πολὺ ἀργότερα. Τὸ κύριον καὶ ἡ ἀκτινοβολία τῆς πρώτης νικηφόρας προλεταριακῆς ἐπανάστασης στὸ ἕνα ἔκτο τῆς γῆς στάθηκαν τέτοιου βαθμοῦ ὥστε τὸ ἐργατικὸν κίνημα ἐμελλε νὰ μείνῃ αἰχμάλωτο τῆς γοητείας ἐνὸς περιλαμπροῦ παραδείγματος γιὰ πολλὰ χρόνια. Κατ' εἰκόνα τῶν ρωσικῶν σοβιετῶν, τὰ «Συμβούλια» ζεπήθησαν σχεδὸν παντοῦ, ὄχι μόνον ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, ὅπως εἶδαμε, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Γερμανίᾳ, ἐν τῇ Αὐστρίᾳ καὶ ἐν τῇ Οὐγγαρίᾳ. Ἐν τῇ Γερμανίᾳ, τὸ σύστημα τῶν Συμβουλίων ἦταν τὸ βασικὸν σημεῖον τοῦ προγράμματος τῆς Σπαρτακιστικῆς Λίγκας, τῆς Ρόζας Λούξεμπουργκ καὶ τοῦ Κάρλ Λήμπνεχτ.

Ἐν τῇ Μόναχο, ἐν τῇ 1919, μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ προέδρου τῆς βαυαρικῆς δημοκρατίας Κούρτ Άιζνερ, κηρύχθηκε μιὰ σοβιετικὴ δημοκρατία μετὰ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀναρχικὸν συγγραφέα Γκούσταβ Λαντάουερ, ποὺ δολοφονήθηκε καὶ αὐτὸς μετὰ τὴν σειράν του ἀπ' τὴν ἀντεπανάστασιν. Ὁ φίλος καὶ συναγωνιστὴς τοῦ ἀναρχικοῦ ποιητῆς Ἐρριχ Μύσαμ συνέθεσε μιὰ Räte-Marseillaise (Μασσαλιώτιδα τῶν συμβουλίων), ὅπου οἱ ἐργαζόμενοι καλοῦνταν ἐν ὄψει, ὄχι πιά γιὰ νὰ σχηματίσουν τάγματα, ἀλλὰ γιὰ νὰ σχηματίσουν Συμβούλια, ὅπως αὐτὰ ποὺ ἐγένον ἐν τῇ Ρωσίᾳ καὶ ἐν τῇ Οὐγγαρίᾳ, γιὰ νὰ τελειώσουν μιὰ καὶ καλὴ μετὰ τὸν παλιὸν κόσμον τῆς αἰώνιας σκλαβιάς.

Μολοντούτο, την άνοιξη του 1920, μιά γερμανική αντιπολιτευτική ομάδα που προπαγάνδιζε τον Räte-Kommunismus (Κομμουνισμό των Συμβουλίων) άποσχίστηκε άπ' τó κομμουνιστικό κόμμα και σχημάτισε ένα γερμανικό κομμουνιστικό κόμμα (K.A.P.D).¹ Στην 'Ολλανδία, άπ' την ιδέα των συμβουλίων εμπνεύστηκε ένα άδελφó κίνημα, κάτω άπ' την ώθηση του Χέρμαν Γκόρτερ και του 'Αντόν Πάννεκεκ. 'Ο πρώτος, στή διάρκεια μιás έντονης πολεμικής με τó Λένιν, δέν δίστασε νά άπαντήσει, με τόν καθαρότερα άναρχικό τρόπο, στόν άλάθητο óδηγό της Ρωσικής 'Επανάστασης: «Βρισκόμαστε άκόμη στή αναζήτηση των άληθινών άρχηγών που δέν θά επιδιώξουν νά έξουσιάσουν τίς μάζες και που νά μήν τίς προδώσουν, και, όσο δέν θά τούς έχουμε βρει, θέλουμε τά πάντα νά γίνονται άπό τά κάτω πρós τά πάνω κι άπ' την δικτατορία των ίδιων των μαζών. 'Αν έχω στό θουλό έναν óδηγό, που με óδηγει στό γκρεμό, καλύτερα νά μήν έχω κανένα». 'Ο δεύτερος δήλωσε ότι τά Συμβούλια ήταν ή μορφή αυτοκυβέρνησης που αντικαταστούσε τίς κυβερνητικές μορφές του παλιού κόσμου' όπως κι ó Γκράμσι, έτσι κι αυτός δέν μπορούσε νά τά ξεχωρίσει άπ' την «μπολσεβίκικη δικτατορία».

Σχεδόν παντού και ιδιαίτερα στή Βαυαρία, τή Γερμανία και την 'Ολλανδία, οι άναρχικοί συμμετείχαν, με θετικό τρόπο, στή θεωρητική και πρακτική έπεξεργασία του συστήματος των συμβουλίων.

Στήν 'Ισπανία, ή 'Οχτωβριανή επανάσταση άσκησε την ίδια γοητεία στους άναρχοσυνδικαλιστές. Στο συνέδριο της Μαδρίτης της C.N.T. (10 - 20 Δεκέμβρη 1919), έγινε δεκτό ένα κείμενο όπου λεγόταν ότι «ή έποποιία του ρωσικού λαού ήλέκτρισε τó παγκόσμιο προλεταριάτο». Με έπυσημες, «χωρίς καμιά έπιφύλαξη, όπως δίνεται στόν Άντρα που άγαπά ή ώραία», τó συνέδριο ψήφισε την προσωρινή προσχώρηση στην Κομμουνιστική Διεθνή, έξ αίτίας του επαναστατικού της χαρακτήρα, εκφράζοντας ταυτόχρονα την εóχη της σύγκλησης ενός παγκόσμιου εργατικού συνέδριου που θά καθόριζε τίς θέσεις πάνω στις όποιες θά έπρεπε νά οικοδομηθεί ή αυθεντική Διεθνή των εργαζομένων. Μολοντούτο άκουστήκαν και μερικές δειλές διαφωνούντων: ή Ρωσική 'Επανάσταση ήταν επανάσταση «πολιτική» και δέν ενσάρκωνε τó άναρχικό ιδεώ-

1. 'Η KAPD συγχρόησε, τόν 'Απρίλη του 1922, με την όλλανδική και βελγική αντιπολιτευτική ομάδα μιά «'Εργατική Κομμουνιστική Διεθνή».

δες. Τó συνέδριο τίς προσέρασε χωρίς προσοχή. 'Αποφάσισε την άποστολή μιás αντιπροσωπείας στό 2ο συνέδριο της Τρίτης Διεθνούς που άνοιξε στή Μόσχα, στις 15 'Ιούλη 1920.

'Αλλά άπό τότε κιόλας, τó σύμφωνο αυτό αγάπης κλυδωνίζόταν. Πιεζόμενος νά συμμετάσχει στή σύσταση μιás επαναστατικής συνδικαλιστικής Διεθνούς, ó εκπρόσωπος του 'Ισπανικού άναρχοσυνδικαλισμού τóινισε μπρός σ' ένα κείμενο όπου γινόταν λόγος για «κατάκτηση της πολιτικής έξουσίας», για «δικτατορία του προλεταριάτου» και για μιά όργανική σύδεση που δύσκολα έκρυβε την έμπρακτη υποδούλωση των εργατικών συνδικάτων στά κομμουνιστικά κόμματα: στά προσεχή συνέδρια της Κ.Δ., οι έθνικές συνδικαλιστικές όργανώσεις θά εκπροσωπούνται άπό τούς αντιπρόσωπους των αντίστοιχων κομμουνιστικών κομμάτων των χωρών τους' όσο για την Κόκκινη Συνδικαλιστική Διεθνή που σχεδιαζόταν, θά έξαρτιόταν άνοιχτά άπ' την Κομμουνιστική Διεθνή και τά κατά τóπους τμήματά της. 'Ο 'Ισπανός αντιπρόσωπος 'Αντζελ Πεστάνια, άφου έκθεσε την άναρχική άποψη για την κοινωνική επανάσταση, κραύγασε: «'Η 'Επανάσταση δέν είναι, ούτε μπορεί νά είναι έργο ενός κόμματος. Τó πολú - πολú που μπορεί νά κάνει ένα κόμμα είναι νά όργανώσει πραξικόπημα. 'Ενα πραξικόπημα όμως δέν είναι επανάσταση». Και καταλήγει: «Μάς λέτε ότι χωρίς κομμουνιστικό κόμμα επανάσταση δέν μπορεί νά γίνει και ότι χωρίς κατάκτηση της πολιτικής έξουσίας καμιά χειραφέτηση δέν είναι δυνατή κι ότι χωρίς δικτατορία δέν μπορείτε νά καταστρέψετε τούς άστους: αυτά είναι άφορισμοί χωρίς κανένα στήριγμα».

Μετά τίς έπιφυλάξεις που διατυπώθηκαν άπ' τόν εκπρόσωπο της C.N.T. οι κομμουνιστές προσποιήθηκαν ότι τροποποιούν την άπόφαση σ' ότι άφορά τή «δικτατορία του προλεταριάτου». 'Ο Λοζόφσκυ, τελικά, δημοσίεψε θέβαια τó κείμενο στην άρχική του μορφή χωρίς τίς τροποποιήσεις που πρότεινε ó Πεστάνια αλλά με την υπογραφή του. 'Ο Τρότσκι, άπ' τó θήμα, έκανε σφοδρή έπίθεση επί μία ώρα και, όταν ó Πεστάνια ζήτησε νά άπαντήσει στην έπίθεσή του αυτή, ó πρόεδρος κήρυξε λήξαν τó θέμα.

Μετά μερικών μηνών διαμονή στή Μόσχα, ó Πεστάνια άφησε τή Ρωσία, στις 6 Σεπτέμβρη 1920, βαθεία άπογοητευμένος άπ' ότι μπόρεσε νά δει εκεί. 'Ο Ρ. Ρόκερ, τόν όποιο έπισκέφτηκε στό Βερολίνο, διηγείται ότι ήταν σαν σά είχε «σωθεί άπό ναυάγιο». Δέν

Ένοιωθε το κούραγιο να αποκαλύψει την αλήθεια στους Ίσπανούς συντρόφους του. Τού φαινόταν «δολοφονία» το να καταστρέφει τις άπέραντες ελπίδες που είχε ξυπνήσει μέσα τους η Ρωσική Έπανάσταση. Άμέσως μόλις γύρισε στην Ίσπανία, φυλακίστηκε, γλυτώνοντας έτσι απ' το θλιβερό καθήκον να μιλήσει πρώτος.

Στη διάρκεια του καλοκαιριού 1921, μιá καινούργια αντιπροσωπεία πήρε μέρος στο 3ο συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς καθώς και στο ιδρυτικό συνέδριο της Κόκκινης Συνδικαλιστικής Διεθνούς. Άνάμεσα στους αποσταλμένους της C.N.T. υπήρχαν και νεαροί νεοφώτιστοι στον μπολσεβικισμό, όπως ο Ζοακίν Μωρίν και ο Άντρές Νίν, αλλά υπήρχε κι ένας Γάλλος αναρχικός με αρκετή ψυχραιμία, ο Γκαστόν Λεβάλ. Διακινδυνεύοντας να κατηγορηθεί ότι «παίζει το παιχνίδι της άστικης τάξης» και ότι «βοηθά την άντεπανάσταση», προτίμησε να άνοιξει στο στόμα του. Το να μην πει στις μάζες ότι αυτό που πέτυχε στη Ρωσία, δέν ήταν η επανάσταση, αλλά το Κράτος, «το να μην τους δείξεις πίσω απ' την Έπανάσταση που τρέκλιζε, το Κράτος που την παρέλυε και τη μαχαίρωνε», αυτό το θεωρούσε χειρότερο απ' τη σιωπή. Τέτοια γλώσσα μίλησε στη Γαλλία, στον Λιμπερταίρ, το Νοέμβρη 1921. Στην επιστροφή του στην Ίσπανία, έκτιμώντας ότι «κάθε τίμα και συνεπής συνεργασία» με τους μπολσεβίκους ήταν άδύνατη, σύστησε στη C.N.T. να άκυρώσει την είσοδή της στη Διεθνή και στο λεγόμενο συνδικαλιστικό της παράρτημα.

Έχοντας λοιπόν ύποσκελιστεί, ο Πεστάνια άποφάσισε να δημοσιέψει την πρώτη του άναφορά και να τη συμπληρώσει, έπειτα με μιá δεύτερη όπου άποκάλυπτε όλόκληρη την αλήθεια γύρω από τον μπολσεβικισμό: «Οι άρχές του κομμουνιστικού κόμματος είναι άκριτως το αντίθετο απ' ότι δεβαίωνε και κήρυσσε τις πρώτες στιγμές της Έπανάστασης. Η Ρωσική Έπανάσταση και το κομμουνιστικό κόμμα, θρίσκονται σε διαμετρική αντίθεση (...) στις άρχές τους, τα μέσα που χρησιμοποιούν και τους τελικούς τους στόχους. Το κομμουνιστικό κόμμα, όταν βρέθηκε άπόλυτος κύριος της έξουσίας, θέσπισε ότι όποιος δέν σκεφτόταν κομμουνιστικά (κομμουνιστικά» με τον τρόπο το δικό τους, βέβαια) δέν είχε δικαίωμα να σκέφτεται (...). Το κομμουνιστικό κόμμα άφαίρεσε απ' το προλεταριάτο τα άλλα δικαιώματα που του είχε δώσει η Έπανάσταση. Και, συνεχίζοντας, ο Πεστάνια άμφισβητεί την έγκυρότητα της

κομμουνιστικής Διεθνούς: άπλή προέκταση του ρωσικού κομμουνιστικού κόμματος, δέν μπορούσε να έναρξάνει την επανάσταση άπέναντι στο παγκόσμιο προλεταριάτο.

Το έθνικό συνέδριο της Σαραγόσσα, τον Ίούνη 1922, για το όποιο προοριζόταν η άναφορά αυτή, άποφάσισε την άποχώρηση από την Τρίτη Διεθνή, ή, άκριβέστερα, απ' το συνδικαλιστικό της παρεπόμνο, την Κόκκινη Συνδικαλιστική Διεθνή και την άποστολή αντιπροσώπων σε μιá διεθνή αναρχοσυνδικαλιστική συνδιάσκεψη που έγινε στο Βερολίνο το Δεκέμβρη, απ' την όποία βγήκε μιá «Διεθνή Ένωση Έργαζομένων». Διεθνή - φάντασμα, γιατί αν έξαιρέσουμε το ισχυρό ισπανικό τμήμα, στις άλλες χώρες έλάχιστη δύναμη είχε.¹

Η ρήξη αυτή σημαδεύει την άπαρχή του άνελέητου μίσους που έτρεφε η Μόσχα άπέναντι στον ισπανικό αναρχισμό. Άποκηρυγμένοι απ' τη C.N.T. ο Ζοακίν Μωρίν και ο Άντρές Νίν την άφησαν και σύστησαν το ισπανικό κομμουνιστικό κόμμα. Το Μάη του 1924, ο Μωρίν, σε μιá μπροσούρα, κήρυξε πόλεμο μέχρι θανάτου στους πρώην συντρόφους του: «Η όριστική έξάλειψη του αναρχισμού είναι δύσκολος στόχος σε μιá χώρα όπου το εργατικό κίνημα κουβαλά μέσα του μιόδο αιώνα αναρχικής προπαγάνδας. Άλλά, θα το υς φάμε».

Η αναρχική παράδοση στην Ίσπανία

Άπό πολύ νωρίς λοιπόν οι Ίσπανοί αναρχικοί έξβαλαν τα σωστά διδάγματα απ' τη Ρωσική Έπανάσταση, διδάγματα που τους παρακίνησαν στην προετοιμασία μιás άντινομικής επανάστασης. Ο έξφυλισμός του «έξουσιαστικού» κομμουνισμού έκανε πιό έντονη τη θέλησή τους να θριαμβεύσει ένας άντιεξουσιαστικός κομμουνισμός. Σκληρά άπογοητευμένοι απ' τα σοβιετικά γεγονότα, είδαν στον άναρχισμό, όπως θα γράψει άργότερα ο Σαντιγιάν, «την έσχατη έλπίδα άναμόρφωσης στη σκοτεινή εκείνη περίοδο».

1. Στη Γαλλία, τους συνδικαλιστές της τάσης Πιέρ Μπενάρ που, διωγμένοι απ' την Ένιαία Γενική Συνομοσπονδία Έργασίας (C.G.T.U.) έβρισκαν στα 1924, την Συνδικαλιστική Έπαναστατική Γενική Συνομοσπονδία Έργασίας (C.G.T.S.R.).

Ἡ ἀντιεξουσιαστική ἐπανάσταση εἶχε λίγο - πολύ ὀριμάσει τόσο στή συνείδηση τῶν λαϊκῶν μαζῶν ὅσο καὶ στή συνείδηση τῶν ἀντιεξουσιαστικῶν θεωρητικῶν. Ὁ ἀναρχοσυνδικαλισμὸς ἦταν, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Χοσέ Πέιρατς, «ἀπ' τῆ ψυχολογία του, τὴν ἰδιοσυγκρασία του καὶ τὶς ἀντιδράσεις του, τὸ ἰσπανικότερο ἀπ' ὅλα τὰ ἰσπανικὰ κινήματα». Ἦταν τὸ διπλὸ προῖον μιᾶς συνδυασμένης ἐξέλιξης. Ἀντιστοιχοῦσε, ταυτόχρονα, στὴν καθυστερημένη κατάσταση μιᾶς ὑποανάπτυκτης χώρας, τῆς ὁποίας αἱ συνθήκες ζωῆς εἶχαν παραμείνει ἀρχαϊκές, καὶ στὴν ἀνάπτυξη, σὲ ὀρισμένες περιοχές, ἐνὸς σύγχρονου προλεταριάτου, τέκνου τῆς βιομηχανοποίησης. Ἡ πρωτοτυπία τοῦ ἰσπανικοῦ ἀναρχισμοῦ θρῑσκόταν σ' ἓνα ἰδιόμορφο μείγμα παρελθοντισμοῦ καὶ μελλοντολογίας. Ἀνάμεσα στὶς δύο τάσεις ἡ συμβίωση δὲν ἦταν καθόλου ἀρμονική.

Ἡ C.N.T., στὰ 1918, συγκέντρωνε πάνω ἀπὸ ἓνα ἑκατομμύριο μέλη. Ἦταν ἰσχυρή, στὸ βιομηχανικὸ πεδίο, στὴν Καταλωνία καὶ σὲ μικρότερο βαθμὸ, στὴ Μαδρίτη καὶ τὴ Βαλέντσια.¹ Εἶχε ὁμοῦ θάβειες τὶς ρίζες τῆς καὶ στὶς ἐπαρχίες, ἀνάμεσα στοὺς φτωχοὺς ἀγρότες ὅπου ἐπιζοῦσε ἡ παράδοση τοῦ ἀγροτικοῦ κοινοτισμοῦ, χρωματισμένου μὲ τοπικισμὸ καὶ συνεργατικὸ πνεῦμα. Ὁ συγγραφέας Ζοακὴν Κόστα εἶχε διερευνήσει, τὸ 1898, τὶς ἐπιδιώξεις αὐτῆς τοῦ Ἀ γ ρ ο τ ι κ ο ὕ κ ο λ λ ε κ τ ι β ι σ μ ο ὕ. Πολλὰ χωριά ὑπῆρχαν ἀκόμα ποὺ κατεῖχαν κοινοτικά ἀγαθὰ καὶ παραχωροῦσαν τμήματά τους στοὺς ἀκτήμονες ἢ εἶχαν μὲ ἄλλα χωριά κοινὰ βοσκοτόπια καὶ ἄλλα «κοινοτικά». Ἐξᾴλλου καὶ στὸ Νότο ἡ προτίμηση τῶν μεροκαματιάρηδων ἀγροτῶν ἔκλινε πρὸς τὴν κοινωνικοποίηση πρὸς τὸ πολὺ καὶ πρὸς τὴ διανομή τῆς γῆς.

Ὁ ἀγροτικὸς κολλεκτιβισμὸς, ἄλλωστε, εἶχε προετοιμαστῆ ἀπὸ πολλές δεκαετίες ἀναρχικῆς προπαγάνδας στὴν ὑπαιθρο, ὅπως π.χ. οἱ μικρὲς ἐκλαϊκευτικὲς μπροσούρες τοῦ Χοσέ Σάντοες Ρόζα. Ἡ C.N.T. ἦταν ἰσχυρή, ἰδιαιτέρα, ἀνάμεσα στοὺς χωρικοὺς τοῦ Νότου (Ἀνδαλουσία), τῆς Ἀνατολῆς (περιοχὴ Λεδάντε, γύρω ἀπὸ τὴ Βαλέντσια) καὶ τοῦ Βορειοανατολικοῦ τμήματος (Ἀραγὼνα, γύρω ἀπ' τὴ Σαραγόσα).

Τὰ δύο αὐτὰ ὑπόβαθρα — βιομηχανικὸ καὶ ἀγροτικὸ — τοῦ ἰ-

1. Στὴν Καστίλλη καὶ τὶς Ἀστούριες κυριαρχοῦσε ἡ σοσιαλδημοκρατικὴ Γενικὴ Ἐνωση Ἐργαζομένων (U.G.T.).

σπανικοῦ ἀναρχοσυνδικαλισμοῦ, προσανατόλισαν τὸν «ἀντιεξουσιαστικὸ κομμουνισμὸ» σὲ δύο κάπως διαφορετικὲς κατευθύνσεις: μιὰ κοινοτιστική (communaliste) καὶ μιὰ συνδικαλιστική. Ὁ κοινοτισμὸς εἶχε μιὰ κάπως πρὸ τοπικιστικὴ ἀπόχρωση — καὶ πρὸ ἀγροτικὴ, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ γράφει: πρὸ νότια, γιατί ἓνα ἀπ' τὰ ὄχυρά του ἦταν ἡ Ἀνδαλουσία: ὁ συνδικαλισμὸς μιὰ πρὸ ἐνιαία καὶ πρὸ ἀστική (urbaine) ἀπόχρωση — πρὸ βόρεια ἐπίσης, μιὰ καὶ ἡ κύρια ἐστία ἦταν ἡ Καταλωνία. Ἐπῆρχε μιὰ διακύμανση καὶ μιὰ ταλάντευση τῶν ἀναρχικῶν θεωρητικῶν πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα.

Οἱ μὲν, ποὺ εἶχαν δώσει τὴν καρδιά τους στὸν Κροπότκιν καὶ στὴν πληροφοριακὴ ἀλλὰ ἀπλουστευμένη, ἐξιδανίκευση ἀπὸ μέρους του τῶν μεσαιωνικῶν κοινοτήτων, ταύτιζαν τὶς κοινοτικὲς αὐτῆς μὲ τὴν ἰσπανικὴ παράδοση τῶν πρωτόγονων ἀγροτικῶν κοινοτήτων καὶ μὲ μεγάλη ἄνεση κραύγαζαν τὸ σύνθημα «ἐλεύθερη κοινότητα». Διάφορες ἐμπρακτικὲς δοκιμὲς ἀντιεξουσιαστικοῦ κομμουνισμοῦ ἐγίναν στὴ διάρκεια τῶν ἀγροτικῶν ἐξεγέρσεων ποὺ ἀκολοῦθησαν τὴν ἀνακήρυξη τῆς Δημοκρατίας στὰ 1931. Μὲ ἀμοιβαία καὶ ἐλεύθερη συμφωνία ὁμάδες μικροῦ δικητῶν ἀγροτῶν ἀποφάσισαν νὰ ἐργαστοῦν συλλογικά, νὰ καταναίμουν τὰ ἀγαθὰ σὲ ἴσα μέρη καὶ νὰ καταναλώνουν «παίρνοντας ἀπ' τὸ σωρὸ». Κατάργησαν τὶς δημοτικὲς ἀρχὲς καὶ τὶς ἀντικατάστησαν μὲ αἰρετὲς ἐπιτροπές. Εἶχαν μὲ ἀφέλεια πιστέψει ὅτι ἀπελευθερώνονται ἔτσι ἀπ' τὴν κοινωνία ποὺ τοὺς περιέβαλε, τοὺς φόρους καὶ τὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία.

Οἱ ἄλλοι, ποὺ ἀκολουθοῦσαν θεωρητικὰ τὸν Μπακούνιν, θεμελιωτὴ, στὴν Ἰσπανία, τοῦ κολλεκτιβιστικοῦ, συνδικαλιστικοῦ καὶ διεθνιστικοῦ κινήματος, καὶ τὸ μαθητὴ του Ρικάρντο Μέλλα, νοιάζονταν πρὸς τὸ πολὺ γιὰ τὸ παρὸν ἀπ' ὅτι γιὰ τὸ χρυσοῦ αἰῶνα, ἦταν πρὸς τὸν πραγματιστὴ. Νοιάζονταν γιὰ τὴν οἰκονομικὴ συνοχὴ καὶ πίστευαν ὅσο σὺν τὸ νὰ κατανέμεται ἡ ἀμοιβὴ γιὰ ἓνα μακρόχρονο διάστημα μὲ βάση τὶς ὥρες πραγματωμένης ἐργασίας καὶ ὄχι μὲ βάση τὶς ἀνάγκες. Ἐβλεπαν στὴ σύνδεση τῶν τοπικῶν ἐνώσεων τῶν συνδικάτων καὶ τῶν ὁμόσπονδων βιομηχανικῶν κλάδων τὴν οἰκονομικὴ δομὴ τοῦ μέλλοντος.

Μολοντοῦτο, τὸ μονοπώλιο ποὺ ἀπολάμβαναν γιὰ πολὺ χρονικὸ διάστημα, μέσα στὴ C.N.T., τὰ σινδικάτος οὐνικὸς (τοπικὲς ἐνώσεις), ἐγγύτερα στοὺς ἐργαζόμενους, ἀπαλλαγμένα ἀπὸ κάθε σωματειακὸ ἐγωισμὸ, καὶ ποὺ ἦταν κάτι σὰν ὑλικὲς καὶ πνευ-

ματικές έστιές του προλεταριάτου¹, είχε, από πολύ νωρίς, λίγο - πολύ συγχύσει στο πνεύμα των αγωνιστών της δάσης τις έννοιες συνδικάτο και κοινότητα.

Κι άλλο ένα πρόβλημα δίχαζε τους Ίσπανούς αναρχοσυνδικαλιστές, επανεμφανίζοντας στην πράξη τη θεωρητική διαμάχη που, στο διεθνές αναρχικό συνέδριο του 1907, είχε φέρει αντιμετώπους τους συνδικαλιστές με τους αναρχικούς. Μέσα στους κόλπους της C.N.T. η καθημερινή διεκδικητική δράση είχε επωάσει μια ρεφορμιστική τάση, ενάντια στην οποία η F.A.I. (Φεντερασιόν Άναρχίστα Ίμπερία), που ιδρύθηκε στα 1927, ανάλαβε την αποστολή της υπεράσπισης της ακεραιότητας της αναρχικής θεωρίας. Στα 1931, η συνδικαλιστική τάση έβγαλε ένα Μανιφέστο, το λεγόμενο των «Τριάντα», επαναστατώντας ενάντια στη «δικτατορία» των μειοψηφιών μέσα στους κόλπους του συνδικαλιστικού κινήματος, και υπογραμμίζοντας την ανεξαρτησία του συνδικαλισμού και την τάση του για αυτάρκεια. Ένας αριθμός συνδικάτων εγκατάλειψαν τη C.N.T. και, αν και η διάσπαση τερματίστηκε τις παραμονές της Έπανάστασης του Ίούλη 1936, παρέμεινε όμως μέσα στην κεντρική συνομοσπονδία ένα ρεφορμιστικό ρεύμα.

Θεωρητική άποσκευή

Οι Ίσπανοί αναρχικοί ποτέ δεν έπαψαν να εκδίδουν στη γλώσσα τους τα κυριότερα (και τα μικρότερης σημασίας ακόμη) κείμενα του διεθνούς αναρχισμού, διασώζοντας έτσι απ' τη λήθη και κάποτε απ' την ίδια την καταστροφή, τις παραδόσεις ενός σοσιαλισμού που στάθηκε ταυτόχρονα επαναστατικός και ελεύθερος. Όπως γράφει ο Αύγουστίνος Σουσύ, Γερμανός αναρχοσυνδικαλιστής που πέρασε στην ύπηρεσία του Ισπανικού αναρχισμού: «Στις συνελεύσεις των συνδικάτων τους και των ομάδων τους, στις εφημερίδες

1. Μόνο στα 1931 η C.N.T. αποφάσισε την ίδρυση βιομηχανικών δημοσπονδιών, που είχε απορρίψει στα 1919, των οποίων την κλίση προς το συγκεντρωτισμό και τη γραφειοκρατία φοβόνταν οι «καθαροί» αναρχικοί: ήταν όμως και απαραίτητο να υπάρξει απάντηση με ένοποίηση των συνδικάτων μιας και της ίδιας βιομηχανίας στη συγκεντροποίηση του κεφαλαίου. Πραγματικά όμως μεγάλες δημοσπονδίες δημιουργήθηκαν μόνο στα 1937.

τους, τις μπροσούρες και τα βιβλία τους, συζητιόταν άσταμάτητα και με συστηματικό τρόπο το πρόβλημα της κοινωνικής επανάστασης».

Την επαύριο της ανακήρυξης της Ίσπανικής Δημοκρατίας, στα 1931, την ακολούθησε μια άνθιση «μελλοντολογικών» κειμένων: ο Πέιρατς δίνει έναν κατάλογο πενήντα περίπου τίτλων και υπογραμμίζει ότι αυτή «ή μανία επαναστατικής οικοδόμησης» που εκφράστηκε με καταρράχτη βιβλίων, συνέβαλε πολύ στο να οδηγήσει το λαό στο δρόμο της Έπανάστασης. Έτσι, η μπροσούρα του Γκιγιόμ Ίδές πάνω στην κοινωνική εργασία, γραμμένη στα 1878, έγινε γνωστή στους Ίσπανούς αναρχικούς απ' τα πλατιά αποσπάσματά της που μετέφερε ο Πιέρ Μπενάρ στο βιβλίο του Τα έργατικά συνδικάτα και η κοινωνική επανάσταση, που εκδόθηκε στο Παρίσι στα 1930. Στα 1931, ο Γκαστόν Λεβάλ δημοσίεψε στην Άργεντινή όπου βρισκόταν, Τα οικονομικά προβλήματα της Ίσπανικής Έπανάστασης, που ενέπνευσε άμεσα το σημαντικό έργο του Ντιέγκο Άμπαντ ντέ Σαντιγιάν στο οποίο θα αναφερθούμε πιο κάτω.

Στα 1932, ο δόκτορας Ισαάκ Πουέντε, αγροτικός γιατρός που, τον επόμενο χρόνο έμελλε να ήγηθεί σε μια επιτροπή εξέγερσης στην Άραγώνα, δημοσίεψε μια σκιαγράφηση, κάπως άφελη και ιδεαλιστική, του Άντιεξουσιαστικού Κομμουνισμού, διατυπώνοντας ιδέες που τις έγκολπώθηκε, την 1η Μάη 1936, το συνέδριο της C.N.T. στη Σαραγόσσα.

Το πρόγραμμα της Σαραγόσσα καθορίζει με σχετική ακρίβεια τη λειτουργία μιας άμεσης αγροτικής δημοκρατίας: ένα κοινοτικό συμβούλιο εκλέγεται απ' τη γενική συνέλευση των κατοίκων και απαρτίζεται από αντιπροσώπους διαφόρων τεχνικών επιτροπών. Η γενική συνέλευση συγκεντρώνεται κάθε φορά που το απαιτούν τα συμφέροντα της κοινότητας ύστερ' από αίτηση των μελών του κοινοτικού συμβουλίου ή με τη θέληση των ίδιων των κατοίκων. Οι διάφορες υπεύθυνες θέσεις δεν έχουν καθόλου χαρακτηριστικά εκτελεστικά ή γραφειοκρατικά. Οι κάτοχοί τους (με την εξαίρεση μερικών τεχνικών ή στατιστικολόγων) επιτελούν, όπως οι άλλοι, το παραγωγικό τους καθήκον στο τέλος της εργάσιμης μέρας συγκεντρώνονται για να συζητήσουν λεπτομερικά ζητήματα που δεν χρειάζονται επικύρωση απ' τη γενική συνέλευση.

Οι ένεργοι εργαζόμενοι παίρνουν μιά κάρτα παραγωγού πάνω στην οποία καταγράφεται ή προσφορά εργασίας, υπολογισμένη σε ή-μερήσιες μονάδες, πού πρέπει ν' ανταλλαγεί με αγαθά. Τα παθη-τικά στοιχεία του πληθυσμού παίρνουν μιά κάρτα καταναλωτή. Κα-μιά απόλυτη νόρμα: ή αυτονομία των κοινοτήτων είναι σεβαστή. "Αν κρίνουν ότι πρέπει, μπορούν νά καθιερώσουν ένα σύστημα έ-σωτερικής συναλλαγής διαφορετικό, με τον όρο, θέβαια, νά μη πα-ραβλαφτούν τά συμφέροντα των άλλων κοινοτήτων. Τό δικαίωμα στην κοινοτική αυτονομία δέν απόκλειε τό καθήκον της συλλογικής άλληλεγγύης μέσα στις περιφερειακές δημοσπονδίες των κοινοτήτων.

Η καλλιέργεια του πνεύματος βρίσκεται στην πρώτη γραμμή των ενδιαφερόντων των συνέδρων της Σαραγόσσα. Πρέπει νά εξα-σφαλίξεται σ' όλους τους ανθρώπους, στη διάρκεια της υπαρξής τους, τό δικαίωμα και ή δυνατότητα της γνώσης, της τέχνης, των έρευνών κάθε μορφής, παράλληλα με την παραγωγή των υλικών αγαθών. Η άσκηση της διπλής αυτής δραστηριότητας εξασφαλίζει την ισορροπία και την υγεία της ανθρώπινης φύσης. "Οχι πιά διαί-ρεση της κοινωνίας σε χειρώνακτες και διανοούμενους: όλοι θά εί-ναι, ταυτόχρονα, και τό ένα και τό άλλο. "Όταν τελειώσει τον έρ-γάσιμο χρόνο του, ό εργαζόμενος είναι απόλυτος κύριος του χρόνου του. Η C.N.T. προβλέπει ότι όταν ικανοποιηθούν οι ανάγκες υλικής μορφής σε μιά χειραφετημένη κοινωνία, θά εκδηλωθούν με πιά έν-τονο τρόπο οι πνευματικές ανάγκες.

Από πολύ καιρό, ό ισπανικός αναρχοσυνδικαλισμός φρόντιζε για τη διάσωση της αυτονομίας αυτού πού λέγεται «συγγενής ομά-δα». Για παράδειγμα, πολλούς επαδούς είχε ή «φυσική ζωή» (naturisme) και ή χορτοφαγία, ιδιαίτερα ανάμεσα στους φτω-χούς αγρότες του Νότου. Οι δύο αυτοί τρόποι ζωής αντιμετωπι-ζονταν σαν εθνοίκοι για τό μετασχηματισμό του ανθρώπινου δυ-τος και την προετοιμασία του για μιά αυθεντικά ελεύθερη κοινω-νία. "Ετσι, ή C.N.T. δέν παραλείπει νά ασχοληθεί με τη μοίρα των ομάδων των φυσιολατρών και γυμνιστών πού «άντιμάχονται τη βιομηχανοποίηση». Καθώς δέν μπορούσαν νά καλύψουν όλες τους τις ανάγκες, τό συνέδριο προβλέπει ότι οι εκπρόσωποι τους στη συνομοσπονδία των κοινοτήτων θά μπορούν νά κλείνουν οικο-νομικές συμφωνίες με τις άλλες αγροτικές και βιομηχανικές κοι-νότητες. Θά πρέπει μήπως νά γελάσουμε μ' αυτά; Στις παραμο-

νές μιάς μεγάλης, αίματηρης κοινωνικής αλλαγής, ή C.N.T. δέν θεωρεί γελοία την επίδιωξη της ικανοποίησης της άπειρης ποικι-λίας επιθυμιών του ανθρώπου.

Στό χώρο του ποινικού δικαίου, πιστό στη διδασκαλία του Μπακούνιν, τό συνέδριο της Σαραγόσσα τονίζει ότι κύρια αίτια των έγκλημάτων είναι ή κοινωνική άδικία και, συνακόλουθα, όταν έξαλειφτεί ή αίτία αυτή, θά πάψουν, τις πιά πολλές φορές, νά γί-νονται. Τονίζει ακόμη ότι ό άνθρωπος δέν είναι άπ' τη φύση του κακός. Τα έλαττώματα του άτομου, τόσο στο ήθικό πεδίο όσο και στο χώρο της παραγωγής, θά εξετάζονται από τις λαϊκές συνελεύ-σεις πού, για κάθε περίπτωση, θά προσπαθούν νά βρούν τη σωστή λύση.

Ο αντίεξουσιαστικός κομμουνισμός δέν ξέρει άλλα σωφρονι-στικά μέτρα άπ' τα προληπτικά της λατρικής και της παιδαγωγι-κής. "Αν ένα άτομο, θύμα παθολογικών φαινομένων, βλάψει την άρμονική συμβίωση των συνανθρώπων του, ή ανισορροπία του θά γίνει αντικείμενο φροντίδων ενώ ταυτόχρονα θά ενισχυθεί σ' αυτό ή αίσθησή της ήθικής και της κοινωνικής ευθύνης. Σαν φάρμακο στα έρωτικά πάθη πού δέν θ' άρκέσει για νά τα συγκρατήσει ό σεβα-σμός της ελευθερίας του άλλου, τό συνέδριο της Σαραγόσσα συνι-στά την «άλλαγή άέρα», αποτελεσματική τόσο για τις σωματι-κές όσο και για τις έρωτικές αρρώστιες. "Εγέρθηκαν πάντως άμ-φιβολίες σχετικά με τη δυνατότητα έμφάνισης τέτοιων άπελλι-στικών καταστάσεων σε συνθήκες σεξουαλικής ελευθερίας.

"Όταν τό συνέδριο της C.N.T. αποδέχτηκε, τό Μάη του 1936, τό πρόγραμμα της Σαραγόσσα, κανείς δέν υπολόγιζε, θέ-βαια, ότι, δύο μήνες άργότερα, θά σήμαινε ή ώρα της έφαρμογής του. Πραγματικά, ή κοινωνικοποίηση της γής και της βιομηχα-νίας, πού θ' άκολοθήσει την επαναστατική νίκη της 19ης του 'Ι-ούλη, θά αποκλίσει αισθητά άπ' τό ειδυλιακό αυτό πρόγραμμα. "Ενώ ή λέξη «κοινότητα» επανερχόταν σε κάθε γραμμή, ό όρος πού χρησιμοποιήθηκε για τις σοσιαλιστικές μονάδες παραγωγής είναι ό όρος κ ο λ λ ε κ τ ι θ ε ς. Δέν πρόκειται για άπλή άλ-λαγή λεξιλογίου: οι δημιουργοί της ισπανικής αυτοδιεύθυνσης θά άντλήσουν περισσότερο από μιά άλλη πηγή.

Άρκετά διαφορετικής, πραγματικά, έμπνευσης, ήταν τό διά-

γραμμα οικονομικής διάρθρωσης που ανάπτυξε, δυό μήνες πριν απ' τὸ συνέδριο τῆς Σαραγόσσα, ὁ Ντιέγκο Ἄμπαντ γιὰ Σαντιγιάν στὸ βιβλίο του: El organismo economico de la Revolución.

Ὁ Σαντιγιάν δὲν εἶναι, ὅπως τόσοι καὶ τόσοι σύγχρονοί του, ἀποστειωμένοι καὶ ἀπολιθωμένοι ἐπίγονοι τῶν μεγάλων ἀναρχικῶν τοῦ 19ου αἰώνα. Ἐλεεινολογεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀναρχικὴ φιλολογία τῶν εἰκοσιπέντε - τριάντα τελευταίων χρόνων ἀσχολεῖται τόσο λίγο μὲ τὰ συγκεκριμένα προβλήματα τῆς καινούργιας οικονομίας καὶ ὅτι δὲν ἀνοίξε νέες προοπτικὲς πρὸς τὸ μέλλον, ἐνῶ, σὲ ὅλες τὶς γλώσσες, ὁ ἀναρχισμὸς παρήγαγε μιὰ ὑπεραφθονία ἔργων ὅπου ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας ἀναφερόταν διαρκῶς μὲ ἀποκλειστικὰ ἀφηρημένο τρόπο. Πόσο φωτεινὲς εἶναι οἱ εἰσηγήσεις ποὺ παρουσιάστηκαν στὰ ἐθνικὰ καὶ διεθνῆ συνέδρια τῆς Πρώτης Διεθνούς σὲ σύγκριση μὲ τὴ δυσκολοχώνευτὴ αὐτὴ παραγωγή: στὶς παλιὲς εἰσηγήσεις παρατηρεῖ ὁ Σαντιγιάν, βρίσκουμε μιὰ πολὺ καλύτερη κατανόηση τῶν οικονομικῶν προβλημάτων ἀπ' ὅτι στὶς περιόδους ποὺ τὶς διαδέχτηκαν.

Ὁ Σαντιγιάν δὲν εἶναι καθυστερημένος, ἀλλὰ ἄνθρωπος τοῦ καιροῦ του. Ἔχει ἐπίγνωση τοῦ γεγονότος ὅτι «ἡ τρομερὴ ἀνάπτυξη τῆς σύγχρονης βιομηχανίας δημιούργησε μιὰ ἐλόκληρη σειρά νέων προβλημάτων, ἀπρόβλεπτων πρώτα». Δὲν μπαίνει θέμα ἐπιστροφῆς στὸ ρωμαϊκὸ ἀλέτρι οὔτε στὶς πρωτόγονες καὶ χειροτεχνικὲς μορφὲς παραγωγῆς. Ὁ οικονομικὸς ἰδιομορφισμὸς, ἡ τοπικιστικὴ νοστροπία, ἡ patria chica (μικρὴ πατρίδα) ἢ τόση ἀγαπητὴ, στὴν ἀγροτικὴ Ἴσπανία, στοὺς νοσταλγούς, ἢ «ἐλεύθερη κοινότητα» τοῦ Κροπότκιν, τοπικιστικὴ καὶ μεσαιωνικὴ, ὅλα αὐτὰ εἶναι γιὰ τὸ μουσεῖο τῶν ἀρχαιοτήτων. Εἶναι κατάλοιπα ξεπερασμένων κομμουνιστικῶν ἀπόψεων.

Ἀπὸ οικονομικὴ ἀποψη «ἐλεύθερες κοινότητες» δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρξουν: «Τὸ ἰδανικὸ μας εἶναι ἡ συνεταιρισμένη, ὁμοσπονδοποιημένη, ἐνωματωμένη στὴν ὀλικὴ οἰκονομία τῆς χώρας κοινότητα — καθὼς καὶ στὴν ὀλικὴ οἰκονομία τῶν ἄλλων ἐπαναστατημένων χωρῶν». Ὁ κολλεκτιβισμὸς, ἡ αὐτοδιεύθυνση, δὲν σημαίνουν ἀντικατάσταση τοῦ ἀτομικοῦ ἰδιοκτήτη ἀπὸ ἓνα ἰδιοκτήτη πολυκέφαλο. Ἡ γῆ, τὰ ἐργοστάσια, τὰ ἀνθρακωρυχεῖα, τὰ μεταφορικὰ μέσα, εἶναι ἔργο ὄλων, πρέπει νὰ ἐξυπηρετοῦν ὄλους. Ἡ οἰκονομία, σήμερα, δὲν εἶναι οὔτε τοπικὴ, οὔτε ἀκόμη ἐθνικὴ, ἀλλὰ

παγκόσμια. Τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς σύγχρονης ζωῆς εἶναι ἡ συνοχὴ ὄλων τῶν παραγωγικῶν καὶ διανεμητικῶν δυνάμεων. «Μιὰ κοινωνικοποιημένη, κατευθυνόμενη καὶ σχεδιοποιημένη οἰκονομία εἶναι ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης καὶ ἀντιστοιχεῖ στὴν ἐξέλιξη τοῦ σύγχρονου οικονομικοῦ κόσμου».

Ὁ Σαντιγιάν προβλέπει ἓνα ὁμόσπονδο Συμβούλιο τῆς οικονομίας ποὺ θὰ ἀναλάβει τὴ συντονιστικὴ καὶ προγραμματικὴ δουλειὰ: τὸ Συμβούλιο τοῦτο δὲν ἀσκεῖ πολιτικὴ ἐξουσία ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἀπλὸ συντονιστικὸ ὄργανο, ἀπλὸ οικονομικὸ καὶ διοικητικὸ ρυθμιστὴ. Δέχεται γραμμὲς ἀπ' τὰ κάτω, δηλαδὴ ἀπ' τὰ ἐργοστασιακὰ συμβούλια, ὁμοσπονδοποιημένα ταυτῆχρονα σὲ συνδικαλιστικὰ κλαδικὰ συμβούλια καὶ σὲ τοπικὰ συμβούλια τῆς οικονομίας. Εἶναι λοιπὸν ἡ κατάληξη μιᾶς διπλῆς, τοπικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς, διαδικασίας. Τὰ ὄργανα θάσσης τοῦ προμηθεύουν τὶς στατιστικὲς ποὺ τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ γνωρίζει σὲ κάθε στιγμή τὴν πραγματικὴ οικονομικὴ κατάσταση. Μπορεῖ ἔτσι νὰ κάνει διάγνωση τῶν μεγαλύτερων ἀνωμαλιῶν, καὶ νὰ καθορίζει τοὺς τομεῖς ποὺ εἶναι περισσότερη ἀνάγκη νὰ προωθήσει νέες βιομηχανίες, νέες καλλιέργειες. «Δὲν θὰ ὑπάρχει πιά ἀνάγκη χωροφύλακα, ὅταν ἡ ὑπέριστα ἀρχὴ θὰ βρίσκεται στοὺς ἀριθμούς, στὶς στατιστικὲς». Ὁ κρατικὸς ἐξαναγκασμὸς σ' ἓνα τέτοιο σύστημα, δὲν εἶναι ἀποδεκτός, εἶναι στείρος, δηλαδὴ ἀδύνατος. Τὸ ὁμόσπονδο Συμβούλιο ἀγγυτνεῖ γιὰ τὴν προώθηση νέων ὀριων παραγωγῆς, γιὰ τὴν ἀλληλοϋχία τῶν περιοχῶν, γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης. Προτρέπει στὴν ἀναζήτηση νέων μεθόδων ἐργασίας, νέων τρόπων κατασκευῆς, νέων τεχνικῶν ἀγροτικῆς καλλιέργειας. Διανέμει τὴν ἐργατικὴ δύναμη ἀπ' τὴ μιὰ περιοχὴ στὴν ἄλλη, ἀπ' τὸν ἓνα οικονομικὸ κλάδο στὸν ἄλλο.

Ὁ Σαντιγιάν ἔμαθε πολλὰ, ἀναμφισβήτητα, ἀπ' τὴ ρωσικὴ ἐπανάσταση. Ἀπ' τὴ μιὰ μεριά, τοῦ δίδαξε τὴν ἀνάγκη προφύλαξης ἀπ' τὸν κίνδυνο μιᾶς ἀναστήλωσης τοῦ κρατικο - γραφειοκρατικοῦ μηχανισμοῦ: ἀλλὰ, ἀπ' τὴν ἄλλη, τοῦ ἔμαθε ὅτι μιὰ νικηφόρα ἐπανάσταση δὲν μπορεῖ νὰ ἀποφύγει νὰ περάσει ἀπὸ ἐνδιάμεσες οικονομικὲς μορφὲς ὅπου, γιὰ καιρὸ, διατηρεῖται ἐκεῖνο ποὺ ἀποκάλεσε ὁ Μάρξ καὶ ὁ Λένιν «ἀστικὸ δίκαιο». Οὔτε γίνεται, ἂς ποῦμε, νὰ καταργηθεῖ μονομιᾶς τὸ τραπεζικὸ καὶ νομισματικὸ σύστημα. Αὐτοὶ οἱ θεοὶ πρέπει νὰ μετασχηματιστοῦν καὶ νὰ χρη-

σιμοποιηθούν σαν προσωρινό μέσο συναλλαγής για τη διατήρηση σε ενεργή κατάσταση της κοινωνικής ζωής και την προετοιμασία της πορείας για τις νέες μορφές οικονομίας.

Ο Σαντιγιάν άγάλαβε σημαντικούς ρόλους στην Ισπανική Έπανάσταση: έγινε, με τη σειρά, μέλος της κεντρικής επιτροπής της Αντιφασιστικής Πολιτοφυλακής (τέλη Ιουλίου 1936), μέλος του Οικονομικού Συμβουλίου της Καταλωνίας (11 Αύγουστου), ύπουργός των Οικονομικών της Καταλανικής Δημοκρατίας (μέσα Δεκέμβρη).

Μιά «άπολιτική» επανάσταση

Η Ισπανική Έπανάσταση ήταν λοιπόν σχετικά ώριμη στο μυαλό των φιλελεύθερων στοχαστών, όπως άλλωστε και στην λαϊκή συνείδηση. Επίσης δεν πρέπει να μας ξαφνιάζει το γεγονός ότι η εκλογική νίκη του Λαϊκού Μετώπου, το Φλεβάρη του 1936, μπόρεσε να θεωρηθεί από την Ισπανική δεξιά σαν άρχη μιας επανάστασης. Πραγματικά, οι μάζες δεν άργησαν να προκαλέσουν τη διάσπαση των πάρα πολύ στενών πλαισίων της νίκης που κερδήθηκε στις κάλπες. Χλευάζοντας τους κανόνες του κοινοβουλευτικού παιχνιδιού, δεν άργησαν να σχηματίσουν μια κυβέρνηση για την άπελευθέρωση των κρατουμένων. Οι καλλιεργητές έπαφαν να πληρώνουν τα έκμισθώματά τους. Οι αγρότες που δούλευαν με το μεροκάματο κατείχαν και δργωναν τα χωράφια. Οι χωριάτες άπαλλάχτηκαν από τα δημοτικά τους συμβούλια και διάζονταν να διευθυνθούν από μόνοι τους. Οι σιδηροδρομικοί κινήθηκαν σ' άπεργία άπαιτώντας την έθνικοποίηση των σιδηροδρόμων. Οι χτίστες της Μαδρίτης διεκδίκησαν τον έργατικό έλεγχο, πρώτο στάδιο προς την κοινωνικοποίηση.

Οι στρατιωτικοί άρχηγοί, με επικεφαλής τον συνταγματάρχη Φράνκο, άπάντησαν σ' αυτούς τους προδρόμους της επανάστασης, μ' ένα πραξικόπημα. Δεν πέτυχαν όμως τίποτ' άλλο από το να άπιταχύνουν μίαν επανάσταση που κιόλας είχε άρχισει. Μ' εξαίρεση τη Σεβίλλη, στις περισσότερες μεγάλες πόλεις, στη Μαδρίτη, στη Βαρκελώνη, στη Βαλέντσια, κυρίως, ό λαός πέρασε στην έπι-

θεση, πολιόρκησε τους στρατώνες, όρθωσε όδοφράγματα στους δρόμους, κατέλαβε τα στρατηγικά σημεία. Από παντού οι έργάτες έτρεξαν στο κάλεσμα των συνδικάτων τους. Περιφρονώντας πέρα για πέρα το θάνατο, με γυμνά χέρια κι άκάλυπτο στήθος, ρίχτηκαν στην έπίθεση κατά των προμαχώνων του Φράνκο. Κατάφεραν να κυριέψουν τα κανόνια του έχθρου. Παράσυραν τους στρατιώτες με το μέρος τους.

Χάρη σ' αυτό το λαϊκό μένος, ή στρατιωτική εξέγερση έσθησε μέσα σε 24 ώρες. Έτσι, αθόρμητα, άρχισε ή κοινωνική επανάσταση. Άνισα, βέβαια, άνάλογα με τις περιοχές και τις πόλεις, αλλά πουθενά με τόση όρμη όσο στην Καταλωνία, και ιδιαίτερα στη Βαρκελώνη. Όταν οι άρχές συνήλθαν από την έκπληξή τους, συνειδητοποίησαν ότι, άπλούστατα, δεν ύπήρχαν πιά. Το κράτος, ή άστυνομία, ό στρατός, ή διοίκηση έδιναν την έντύπωση ότι είχαν χάσει το λόγο υπαρξής τους. Οι «πολιτοφυλακές» είχαν διωχτεί ή διαλυθεί. Η κατοχύρωση της τάξης πέρασε στα χέρια των νικητών έργατών. Έκείνο που έπείγε περισσότερο ήταν ή όργάνωση του άνεφοδιασμού: έπιτροπές μοίραζαν τρόφιμα στα όδοφράγματα που είχαν μεταμορφωθεί σε στρατόπεδα και άνοιξαν στη συνέχεια κοινοτικά έστιατόρια. Οι συνοικιακές έπιτροπές όργάνωσαν τη διοίκηση, οι έπιτροπές πολέμου την άναχώρηση των έργατικών έθνοφρουρών προς το μέτωπο. Το Σπίτι του Λαού είχε γίνει το άληθινό δημαρχείο. Δεν ήταν πιά μόνο ή «δημοκρατική άμυνα» ενάντια στο φασισμό, ήταν ή επανάσταση. Μιά επανάσταση που δε χρειάστηκε, όπως στη Ρωσία, να φτιάξει κομμάτι - κομμάτι τα όργανα έξουσίας. Η εκλογή των σοβιέτ ήταν άνώφελη χάρη στην κυρίαρχη παρουσία της άναρχο - συνδικαλιστικής όργάνωσης, από την όποία προέρχονταν οι διάφορες έπιτροπές θάσης. Στην Καταλωνία ή Ε.Σ.Ε.¹ και ή συνειδητή μειοψηφία της, Ι.Α.Ο.², ήταν πιδ ίσχυρές άπ' τις άρχές που είχαν καταντήσει φαντάσματα.

Τίποτα δεν έμπόδιζε, ιδιαίτερα στη Βαρκελώνη, τις έργατικές έπιτροπές να πάρουν de jure την έξουσία που ήδη άσκούσαν de facto. Δεν το έκαναν. Ο Ισπανικός άναρχισμός, από δεκάδες

1. Έθνική Συνομοσπονδία Έργαζομένων (C.N.T.).
2. Έθνηκή Άναρχική Όμοσπονδία (F.A.I.).

χρόνια, δὲν εἶχε σταματήσει νὰ κρατᾷ μακριὰ τὸ λαὸ ἀπὸ τῆς ἀπάτης τῆς «πολιτικῆς», νὰ τοῦ τονίζει τὴν προτεραιότητα τοῦ «οἰκονομικοῦ παράγοντα», νὰ τὸν ἀποστρέφει ἀπὸ μιὰ ἀστική δημοκρατικὴ ἐπανάσταση, γιὰ νὰ τὸν ὀδηγήσει, μὲ τὴν ἄμεση δράση, στὴ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση. Στὴν ἀποκορύφωση τῆς ἐπανάστασης, οἱ ἀναρχικοὶ ἔκαναν τὸν ἐξῆς συλλογισμό: ἂς κάνουν οἱ πολιτικοὶ ὅ,τι θέλουν· ἐμεῖς οἱ «ἀπολιτικοὶ» θὰ βάλουμε χέρι στὴν οἰκονομία. Σὲ ἓνα ἄρθρο μὲ τὸ τίτλο «ἡ ἀχρηστία τῆς κυβέρνησης» ποὺ δημοσιεύθηκε στὶς 3 Σεπτέμβρη 1936 ἀπὸ τὸ δελτίο πληροφόρησης τῆς Ε.Σ.Ε. - Ι.Α.Ο. προεξοφλοῦσαν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀπαλλοτρίωση ποὺ γινόταν θὰ ὀδηγοῦσε ipso facto «στὴ διάλυση τοῦ ἀστικοῦ κράτος, τὸ ὁποῖο θὰ μαράζωνε ἀπὸ ἀσφυξία».

Οἱ ἀναρχικοὶ στὴν κυβέρνηση

Πολὺ γρήγορα ὅμως αὐτὴ ἡ ὑποτίμηση τῆς κυβέρνησης ἔδωσε τὴ θέση τῆς σὲ μιὰ στάση ἀντίστροφη. Ἐαφνικά, οἱ Ἴσπανοὶ ἀναρχικοὶ ἔγιναν κυβερνητικοί. Στὴ Βαρκελώνη, λίγο μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τῆς 19ης Ἰούλη ἔγινε μιὰ συζήτηση ἀνάμεσα στὸν ἀκτιβιστὴ ἀναρχικὸ Γκαρθία Ὁλιβερ καὶ στὸν πρόεδρο τῆς Καταλωνίας, τὸν φιλελεύθερο ἀστὸ Κομπάνυς. Ὁ τελευταῖος, μ' ὄλο ποὺ ἦταν διατεθειμένος νὰ παραιτηθεῖ, κρατήθηκε στὴν ὑπηρεσία. Ἡ Ε.Σ.Ε. καὶ ἡ Ι.Α.Ο. ἀρνήθηκαν νὰ ἀσκήσουν μιὰ ἀναρχικὴ «δικτατορία» καὶ δήλωσαν ὅτι εἶναι ἔτοιμοι νὰ συνεργαστοῦν μὲ τοὺς ἄλλους σχηματισμοὺς τῆς ἀριστερᾶς. Στὰ μέσα τοῦ Σεπτέμβρη ἡ Ε.Σ.Ε. ζήτησε ἀπὸ τὸν πρόεδρο τοῦ κεντρικοῦ συμβουλίου, τὸν Λάργκο Καμπαλέρο, τὴν ἰδρυση ἑνὸς «Συμβουλίου Ἀμύνης» ἀποτελούμενο ἀπὸ 15 μέλη, στὸ ὁποῖο αὐτὴ ἀρκεῖτο στὶς πέντε ἔδρες. Ἦταν ἡ συμφιλίωση μὲ τὴν ἰδέα μιᾶς ὑπουργικῆς συμμετοχῆς κάτω ἀπὸ ἄλλο ὄνομα.

Τελικὰ οἱ ἀναρχικοὶ δέχτηκαν χαρτοφυλάκια σὲ δυὸ κυβερνήσεις: στὴν κυβέρνηση τῆς Καταλωνίας στὴν ἀρχή, καὶ τῆς Μαδρίτης στὴ συνέχεια. Σ' ἓνα ἀνοιχτὸ γράμμα στὶς 14 Ἀπριλίου 1937, ποὺ ἀπευθυνόταν στὴ συντρόφισσα ὑπουργὸ Φρεντερίκα Μοντοσένυ, ὁ Ἴταλὸς ἀναρχικὸς Καμίλο Μπερνέρι, παρὼν στὴ Βαρκε-

λώνη, τοὺς πρόσαψε ὅτι εἶναι στὴν κυβέρνηση μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ χρησιμεύουν ὡς ἄμνηστοι καὶ προκάλυμμα «σὲ πολιτικοὺς ποὺ φλερτάρουν μὲ τὸν [ταξικὸ] ἐχθρό». ¹ Στὴν πραγματικότητα τὸ κράτος στὸ ὁποῖο ἀφῆθηκαν νὰ ἐνωματωθοῦν παρέμενε ἓνα κράτος ἀστικό, τοῦ ὁποῖου οἱ ὑπάλληλοι καὶ τὸ πολιτικὸ προσωπικὸ δὲν εἶχαν συχρὰ δημοκρατικὴ νομιμοφροσύνη. Ὁ λόγος αὐτῆς τῆς ἀπάρνησης; Ἡ ἰσπανικὴ ἐπανάσταση ἦταν ἡ ἀπάντηση τῶν προλεταρίων σ' ἓνα ἀντεπαναστατικὸ πραξικόπημα. Ἡ ἀνάγκη νὰ ἀγωνιστοῦν μὲ τῆς ἀντιφασιστικῆς ἐθνοφρουρῆς ἐνάντια στὰ στρατεύματα τοῦ συνταγματάρχη Φράνκο, ἔδωσε, ἀπ' τὴν ἀρχή, στὴν ἐπανάσταση ἓνα χαρακτήρα αὐτοάμυνας, ἓνα στρατιωτικὸ χαρακτήρα. Οἱ ἀναρχικοὶ, μπροστὰ στὸν κοινὸ κίνδυνο, ἐκτίμησαν ὅτι, καλῶς - κακῶς, δὲ μπορούσαν νὰ ἀποφύγουν τὴν ἔνωση μ' ὅλες τῆς ἄλλες συγδικαλιστικῆς δυνάμεις καὶ μάλιστα μὲ τὰ πολιτικὰ κόμματα, ποὺ ἦταν διατεθειμένα νὰ κλείσουν τὸ δρόμο τῆς ἐξέγερσης. Στὸ βαθμὸ ποὺ οἱ φασιστικῆς δυνάμεις αὐξήσαν τὴν ὑποστήριξή τους στὸ φραγκισμό, ὁ ἀντιφασιστικὸς ἀγῶνας μετατράπηκε σ' ἓνα ἀληθινὸ πόλεμο, κλάσσικοῦ τύπου, ἓναν πόλεμο ὀλοκληρωτικὸ. Οἱ ἀντιεξουσιαστικοὶ δὲ μπορούσαν νὰ πάρουν μέρος σὲ αὐτόν, παρὰ μόνο ἂν ὄλο καὶ περισσότερο παράβαιναν τῆς ἀρχῆς τους, τόσο στὸν πολιτικὸ ὅσο καὶ στὸ στρατιωτικὸ τομέα. Ἐκάναν τὸν λαθεμένο συλλογισμό πὼς δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ νίκη τῆς Ἐπανάστασης παρὰ μόνο ἂν κέρδιζαν πρῶτα τὸν πόλεμο καὶ στὸν πόλεμο, ὅπως θὰ πεῖ ὁ Σαντιγιάν, «θυσίασαν τὰ πάντα». Μάταια ἀμφισβήτησε ὁ Μπερνέρι τὴν ἀπόλυτη προτεραιότητα τοῦ πολέμου καὶ ὑποστήριξε πὼς ἡ ἕντα τοῦ Φράνκο θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτευχθεῖ μόνο μ' ἓνα ἐπαναστατικὸ πόλεμο. Στὴν πραγματικότητα, φρενάρισμα τῆς Ἐπανάστασης, θὰ σήμαινε καὶ ἀμβλυνση τοῦ μεγαλύτερου ἀπὸ τῆς Δημοκρατίας: τῆς ἐνεργητικῆς συμμετοχῆς τῶν μαζῶν. Καὶ ἀκόμα χειρότερα: ἡ δημοκρα-

1. Ὁ Διεθνὴς Σύνδεσμος Ἐργαζομένων, στὸν ὁποῖο εἶχε προσχωρήσει ἡ Ε.Σ.Ε., ἔκανε, στὶς 11 — 13 Ἰούνη 1937, ἓνα ἔκτακτο συνέδριο, ὅπου οἱ ἀναρχο - συνδικαλιστὲς κατηγορήθηκαν γιὰ τὴν συμμετοχὴ στὴν κυβέρνηση καὶ τῆς παραχωρήσεως ποὺ εἶχε σὰ συνέπεια αὐτὴ ἡ συμμετοχὴ. Καλυμμένος ἔτσι, ὁ Σεμπάστιαν Φῶρ ἀποφάσισε νὰ δημοσιεύσει στὸν Λιμπερτέρ τῆς 8, 15 καὶ 22 Ἰούλη, μὲ τίτλο «ὁ μοιραῖος κατήφορος», ἀσθηρὰ ἄρθρα γιὰ τὸ πέρασμα τῶν ἀναρχικῶν Ἴσπανῶν στὴν κυβέρνηση. Δουαρεστημένη ἡ Ε.Σ.Ε., προκάλεσε τὴν παραίτηση τοῦ γραμματέα τοῦ Δ.Σ.Ε.

τική Ισπανία, όντας κάτω από τό μπλόκ τών Δυτικών Δημοκρατιών και μέ τή βαριά άπειλή τής προέλασης τών φασιστικών στρατευμάτων είχε ανάγκη, γιά νά επιβιώσει, από τή ρώσικη στρατιωτική βοήθεια και ή βοήθεια αυτή τής δινόταν μέ δύο όρους: 1ο) Από τή βοήθεια έπρεπε νά ώφεληθεί κατά κύριο λόγο τό κομμουνιστικό κόμμα και τό λιγότερο δυνατό οι άναρχικοί. 2ο) Ο Στάλιν δέν ήθελε, όσο μεγάλος κι άν ήταν ό θρίαμβος, μιá σοσιαλιστική επανάσταση στην Ισπανία· όχι μονάχα γιατί ή τελευταία θά ήταν άντιεξουσιαστική, αλλά και διότι θά άπαλλοτρώνε τά κεφάλαια πού είχε επενδύσει ή Άγγλία — ή ύποτιθέμενη σύμμαχος τής ΕΣΣΔ στον «κύκλο τών δημοκρατιών» ενάντια στο Χίτλερ. Οι Ισπανοί κομμουνιστές έφτασαν στο σημείο νά άρνηθούν κι αυτή τήν ύπαρξη τής επανάστασης: μιá νόμιμη κυβέρνηση περιοριζόταν στην καταστολή μιás στρατιωτικής στάσης. Μετά τά αίματηρά επεισόδια τών ήμερών του 1937 στη Βαρκελώνη, όπου οι εργάτες άφοπλίστηκαν, κατόπιν διαταγής του Στάλιν, από τίς δυνάμεις πού επέβαλαν τήν τάξη, οι άναρχικοί, στο όνομα τής άντιφασιστικής ένότητας, άπαγόρευσαν στους εργαζόμενους νά άντιδράσουν. Η άξιοθρήνητη έμμογή ή όποία, στη συνέχεια, τους δύθισε στο σφάλμα του Λαϊκού Μετώπου, μέχρι και τήν όριστική ήττα τών Δημοκρατικών, είναι έξω από τά πλαίσια αυτού του βιβλίου.

Οι έπιτυχίες τής αυτοδιεύθυνσης

Παρ' όλα αυτά, στο τομέα πού επέμεναν περισσότερο, οι άναρχικοί Ισπανοί, δηλαδή στον οικονομικό, δείχτηκαν, κάτω άπ' τήν πίεση τών μαζών, πολύ πιό άδιάλλακτοι, και οι παραχωρήσεις πού αναγκάστηκαν νά κάνουν είχαν πολύ πιό περιορισμένο χαρακτήρα. Σε άρκετά μεγάλο βαθμό, ή άγροτική και βιομηχανική αυτοδιεύθυνση πέταξαν μέ τά δικά τους φτερά. Στο βαθμό όμως πού τό κράτος ένισχύθηκε και ό ολοκληρωτικός χαρακτήρας του πολέμου επιδεινώθηκε, ή αντίφαση ανάμεσα σε μιá έμπόλεμη άστική δημοκρατία και σε ένα κομμουνιστικό πείραμα, ή γενικότερα, σ' ένα πείραμα άντιεξουσιαστικού κολλεκτιβισμού, έγινε όξύτερη. Τελικά,

εκείνη πού στο τέλος αναγκάστηκε νά ύποχωρήσει, θυσία στο όνομα του «άντιφασισμού», ήταν ή αυτοδιεύθυνση.

Η έμπειρία αυτή, τής όποίας ή μεθοδική μελέτη, όπως λέει ό Πείρατος, πρέπει κάποτε νά γίνει, μελέτη δύσκολη, άφού ή αυτοδιεύθυνση παρουσίασε ένα πλήθος ποικιλίες, άνάλογα μέ τό τόπο και τό χρόνο, μάς ύποχρεώνει νά σταματήσουμε σ' αυτήν. Μέ πολύ μεγάλη προσοχή, καθώς είναι σχετικά λίγο γνωστή. Άφού στο ίδιο τό δημοκρατικό στρατόπεδο άποσιωπήθηκε ή δυσφημίστηκε. Ο έμφύλιος πόλεμος τή βούλιαξε και ακόμα και σήμερα τήν έξοστρακίζει άπ' τή μνήμη τών ανθρώπων. Δέ τή βρίσκουμε καθόλου στο φιλμ «Πεθαίνοντας στη Μαδρίτη». Και όμως, είναι ίσως ότι πιό θετικό κληροδότησε ό Ισπανικός άναρχισμός.

Τήν επόμενη τής επανάστασης, στις 19 Ιούλη 1936, ή όποία αποτέλεσε τήν κεραυνοβόλα λαϊκή άπάντηση στο φραγκικό Proponciamento, οι βιομήχανοι και οι μεγάλοι γαιοκτήμονες έγκατάλειψαν κακήν - κακώς τίς περιουσίες τους και κατάφυγαν στο έξωτερικό. Έργάτες και χωρικοί ανάλαβαν τίς περιουσίες πού έμειναν άδέσποτες. Οι μεροκαματιάρηδες άγρότες άποφάσισαν νά συνεχίσουν τήν καλλιέργεια τής γής μέ τά δικά τους μέσα. Συνεταιρίστηκαν έκούσια σε «κολλεκτίβες». Στις 5 Σεπτέμβρη, στην Καταλωνία, ένα τοπικό συνέδριο άγροτών, πού συγκάλεσε ή ΕΣΕ, άποφάσισε τήν κολλεκτιβοποίηση τής γής, μέ συνδικαλιστικό έλεγχο και διαχείριση. Θά κοινωνικοποιούσαν τή μεγάλη ιδιοκτησία και τίς περιουσίες τών φασιστών. Όσο γιά τους μικρο - ιδιοκτήτες θά μπορούσαν νά διαλέξουν ελεύθερα ανάμεσα στην άτομική και τή συλλογική ιδιοκτησία. Η νομική επικύρωση έγινε λίγο άργότερα: στις 7 Οκτώβρη 1936 ή κεντρική δημοκρατική κυβέρνηση κατάσχεσε χωρίς άποζημίωση τίς περιουσίες εκείνων πού «πήραν μέρος στη φασιστική εξέγερση». Μέτρο πού δέν ήταν πλήρες από νομική άποψη, άφού επικύρωνε ένα μικρό μονάχα μέρος τών καταλήψεων πού είχε κίβλας άυθόρμητα πραγματοποιήσει ό λαός: οι άγρότες προχώρησαν στις άπαλλοτριώσεις χωρίς νά κάνουν διάκριση ανάμεσα σ' αυτούς πού είχαν και σ' αυτούς πού δέν είχαν πάρει μέρος στο στρατιωτικό πραξικόπημα. Στις ύπανάπτυχτες χώρες, όπου λείπουν τά άπαραίτητα τεχνικά μέσα γιά μιá καλλιέργεια σε πλατιά κλίμακα, ό φτωχός άγρότης δελεάζεται περισσότερο από τήν άτομική ιδιοκτησία, τήν όποία δέν έχει δοκιμάσει ακό-

μα, παρά από τη σοσιαλιστική καλλιέργεια. Στην Ισπανία όμως η αντιξουσιαστική παιδεία μαζί με την κολλεκτιβιστική παράδοση ισοστάθμισαν την τεχνική υποανάπτυξη και εμπόδισαν τις ατομικτικές τάσεις των αγροτών στρέφοντάς τις, αντίθετα, στο σοσιαλισμό. Εκείνοι που έκαναν αυτή την επιλογή ήταν οι φτωχοί αγρότες, ενώ οι πιο εύποροι, όπως στην Καταλωνία, άγχιστρώθηκαν στην ατομική ιδιοκτησία. Η μεγάλη πλειοψηφία (90%) των εργατών της γης προτίμησαν, απ' την αρχή κιόλας, να μπουν στις κολλεκτιβες. Έτσι, σφραγίστηκε μονομιώς ή συμμαχία ανάμεσα στους αγρότες και τους εργάτες των πόλεων, μιάς κι αυτοί οι τελευταίοι, από την ίδια τους τη θέση ήταν όπαδοί της κοινωνικοποίησης των μέσων παραγωγής. Φαίνεται μάλιστα πως η κοινωνική συνείδηση ήταν περισσότερο αναπτυγμένη στην ύπαιθρο από όσα στην πόλη.

Οι αγροτικές κολλεκτιβες καθόρισαν δύο είδη διαχειρίσεων: οικονομική και τοπική. Οι δυο λειτουργίες ήταν χωριστές ή μιά απ' την άλλη, τις πιο πολλές φορές όμως τις αναλάβαιναν ή τις έλεγχαν τα συνδικάτα.

Για την οικονομική διαχείριση, η γενική συνέλευση των εργαζόμενων αγροτών εξέλεγε, σε κάθε πόλη, μιά επιτροπή διεύθυνσης. Εκτός απ' το γραμματέα, όλα τα μέλη συνέχιζαν τη χειρωνακτική εργασία. Η εργασία ήταν υποχρεωτική για όλους τους άντρες, μεταξύ δεκαοχτώ και εξήντα χρόνων, που ήταν ικανοί. Οι αγρότες είχαν χωριστεί σε ομάδες των δέκα και περισσότερων ανδρών μ' ένα πληρεξούσιο επικεφαλής. Κάθε ομάδα αναλάβαινε μιά ζώνη καλλιέργειας ή κάποια, ανάλογα με την ηλικία των μελών της και τη φύση της, εργασία. Κάθε βράδυ ή επιτροπή διεύθυνσης δεχόταν τους πληρεξούσιους των ομάδων. Στο τομέα της τοπικής διοίκησης, η κοινότητα καλούσε συχνά τους κατοίκους, σε γενική συνέλευση της συνοικίας, για απολογισμό δραστηριοτήτων.

Όλα ήταν κοινά, εκτός από τα ρούχα, τα έπιπλα, τις προσωπικές οικονομίες, τα οικιακά ζώα, τους κήπους και τα πουλερικά που προορίζονταν για οικογενειακή κατανάλωση. Οι τεχνίτες, οι κομμωτές, οι τσαγκάρηδες κλπ. αναδιοργανώθηκαν σε κολλεκτιβες, τα πρόβατα της κοινότητας ανακαταμετρήθηκαν σε κοπάδια από πολλές εκατοντάδες ζώα, τα οποία έμπιστεύτηκαν σε βοσκούς και τα μοίρασαν μεθοδικά στα βουνά!

Όσο για τον τρόπο κατανομής των προϊόντων, δοκιμάστηκαν διάφορα συστήματα, που άλλα πήγαζαν από το κολλεκτιβισμό, άλλα από τον λίγο - πολύ αδούσιο κομμουνισμό και άλλα ήταν αποτέλεσμα ενός συνδυασμού και των δύο. Τις πιο πολλές φορές οι άμοιβες καθιερώνονταν σε συνάρτηση με τις ανάγκες των μελών της οικογένειας. Κάθε οικογενειάρχης έπαιρνε, σαν ήμερομίστιο, ένα γενοαίο ποσό σε πετσέτες, το οποίο μπορούσε να ανταλλάξει μόνο με καταναλωτικά αγαθά στα κοινοτικά μαγαζιά, που ήταν συχνά εγκαταστημένα στις εκκλησιές ή στα παρεκκλήσια. Το ποσό που δεν ξοδευόταν πήγαινε, υπό μορφή πίστωσης, στον ατομικό λογαριασμό του καθένα. Μπορούσε κανείς να πάρει, βάσει αυτού του ποσού, ένα καθορισμένο χρηματικό ποσό. Τα νοίκια, το ηλεκτρικό, ή ιατρική περίθαλψη, τα φάρμακα, ή περίθαλψη των γέροντων κλπ. ήταν δωρεάν, όπως και το σχολείο, που ήταν συχνά εγκαταστημένο σε παλιά μοναστήρια και υποχρεωτικό για τα παιδιά κάτω απ' τα δεκατέσσερα, στα οποία επίσης απαγορευόταν η χειρωνακτική εργασία.

Η προσχώρηση στην κολλεκτιβία ήταν προαιρετική. Αυτό απαιτούσε ή στοιχειώδης μέριμνα για ελευθερία των αναρχικών. Δεν άσκηθηκε καμιά πίεση στους μικροιδιοκτήτες. Μένοντας εκούσια μακριά απ' την κοινότητα, δεν μπορούσαν να περιμένουν από αυτήν ούτε βοήθεια ούτε επιχορηγήσεις, αφού ισχυρίζονταν πως είναι αυτόαρκεις. Τους επιτρεπόταν όμως να συμμετέχουν, με τη θέλησή τους, στα κοινά έργα και να πουλάνε τα προϊόντα τους στα κοινοτικά μαγαζιά. Γίνονταν δεκτοί στις γενικές συνελεύσεις, και είχαν όρισμένα συλλογικά πλεονεκτήματα. Τους απαγορευόταν μονάχα να έχουν περισσότερα κτήματα, απ' όσα μπορούσαν να καλλιεργήσουν και τους έβαλαν ένα μονάχα δρο: να μη γίνουν οι ίδιοι ή οι περιουσία τους αιτία καμιάς διατάραξης της σοσιαλιστικής τάξης. Έδώ και εκεί τα κοινωνικοποιημένα κτήματα αναδιαρθρώθηκαν, σύμφωνα με την εκούσια ανταλλαγή στρεμμάτων, τα οποία ανήκαν σε αγρότες που είχαν προτιμήσει την ατομική ιδιοκτησία. Στα περισσότερα κοινωνικοποιημένα χωριά οι ατομικοί ιδιοκτήτες, αγρότες ή έμποροι γίνονταν δυο και λιγότεροι. Όταν ένοιωσαν την απομόνωσή τους, προτίμησαν να μπουν στις κολλεκτιβες.

Φαίνεται πάντως πως οι μονάδες που εφάρμοσαν την κολλε-

κτιβίστικη αρχή της πληρωμής κατά ημέρα εργασίας άνθεξαν καλύτερα από τις άλλες, που ήταν λιγότερες, στις όποιες θέλησαν να εφαρμόσουν πολύ γρήγορα, άτόφιο τόν κομμουνισμό και προκάλεσαν έτσι την αντίδραση του έγωισμού που ύπήρχε ακόμη στην ανθρώπινη φύση, και ιδιαίτερα στις γυναίκες. Σε μερικά χωριά, όπου είχαν άναστειλσει την κυκλοφορία του χρήματος, όπου γινόνταν άναλλαγή ειδών, όπου παρήγαγαν και κατανάλωναν τα δικά τους αγαθά, έγινε αισθητό τό άδιέξοδο στο όποιο οδηγούσε αυτή ή παραλυτική άυταρχικότητα και ό άτομικισμός δέν άργησε να ξαναδωγει στην έπιφάνεια, προκαλώντας ρήξη στην κοινότητα, με την άποχώρηση μερικών μικροϊδιοκτητών, οι όποιοι είχαν προσχωρήσει σ' αυτήν χωρίς να έχουν άποκτήσει μία άληθινά κομμουνιστική νοοτροπία.

Οι κοινότητες είχαν ένωθει σε τοπικές όμοσπονδίες, έξαρτημένες από περιφερειακές όμοσπονδίες. Όλα τα χτήματα μιας τοπικής όμοσπονδίας σχημάτιζαν μία ένιαία καλλιεργούμενη γη, άδιαίρετη. Άνάμεσα στα χωριά ή άλληλεγγύη είχε φτάσει στο έπακρο. Ταμεία άλληλοδοήθειας επέτρεπαν τή συμπαράσταση των πλουσιότερων κοινοτήτων στις φτωχότερες. Τα μέσα εργασίας, οι πρώτες ύλες και ή πλεονασματική εργατική δύναμη ήταν στη διάθεση των κοινοτήτων που είχαν την άνάγκη τους.

Η άγροτική κοινωνικοποίηση ποίκιλε σε έχταση άνάλογα με τις έπαρχίες. Στη Καταλωνία χώρα μικρής και μέσης ιδιοκτησίας, όπου ό άγρότης είχε ισχυρές άτομικιστικές παραδόσεις, ή κοινωνικοποίηση περιορίστηκε σε μερικές κολλεχτίδες — όδηγούς. Άντίθετα στην Άραγόνα, περισσότερο από τα 3)4 της γής κοινωνικοποιήθηκαν. Τό πέραςμα μιας άναρχικής πολιτοφυλακής, της φάλαγγας Ντουρρούτι, που βάδιζε προς τό μέτωπο του βορρά για να πολεμήσει τους Φραγκιστές, και ή συνακόλουθη δημιουργία μιας έπαναστατικής έξουσίας θγαλμένης άπ' τή βάση, έρέθισαν τή δημιουργική πρωτοβουλία των εργατών γής. Γύρω στις 450 κολλεχτίδες συγκροτήθηκαν και περιλάβαιναν 500.000 μέλη. Στην περιφέρεια (5 έπαρχίες) της Άνατολής (πρωτεύουσα Βαλέντσια) την πλουσιότερη της Ίσπανίας, ξεπήδησαν περίπου 900 κολλεχτίδες. Συμπεριλάβαιναν 43% των κοινοτήτων, 50% της παραγωγής των έσπεριδοειδών και 70% των έμπορευμάτων. Στην Καστίλλη σχηματίστηκαν περίπου 300 κολλεχτίδες με στρογγυλό αριθμό

100.000 μελών. Η κοινωνικοποίηση επέκτάθηκε ταυτόχρονα και στην Έστρεμαδούρα και σ' ένα τμήμα της Άνδαλουσίας. Έμφάνισε όρισμένες παλαιοντολογικές εκδηλώσεις που καταπνίγηκαν γρήγορα, στις Άστουρίες.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι ό σοσιαλισμός αυτός της βάσης, δέν ήταν, όπως πιστεύουν μερικοί, έργο μόνον των άναρχοσυνδικαλιστών. Οι άυτοδιευθόμενοι ήταν συχνά, σύμφωνα με την μαρτυρία του Γκαστόν Λεβάλ, «άναρχικοί χωρίς να τό ξέρουν». Στις έπαρχίες που άναφέραμε πιο πάνω, οι άγρότες που πήραν την πρωτοβουλία της κολλεχτιδοποίησης ήταν σοσιαλδημοκράτες, καθολικοί και, στις Άστουρίες, κομμουνιστές.¹

Στό βαθμό που δέν σαμποταρίστηκε άπ' τους άντιπάλους της και δέν παρεμποδίστηκε άπ' τόν πόλεμο, ή άγροτική άυτοδιεύθυνση στάθηκε μία άναμφισβήτητη έπιτυχία. Οι έπιτυχίες που έγιναν, όφειλονται κατά ένα μέρος, στην καθυστέρηση της ισπανικής γεωργίας. Δέν ήταν δύσκολο να φτάσουν την παραγωγή της μεγάλης άτομικής ιδιοκτησίας διότι ή παραγωγή αυτή ήταν άξιολύπητη. Περίπου 10.000 φεουδάρχες κατείχαν τό μισό έδαφος της χερσονήσου. Είχαν προτιμήσει να διατηρήσουν ένα μεγάλο τμήμα των έδαφών τους άκαλλιεργητο παρά να αφήσουν να δημιουργηθεί ένα στρώμα άνεξάρτητων άγροτών και να δώσουν στους εργάτες τους λογικά μεροκάματα που θα άπειλούσαν τή θέση τους σαν μεσαιωνικών φεουδαρχών. Έτσι είχε καθυστερήσει πολύ ή άξιοποίηση του φυσικού πλούτου της ισπανικής γής — ή γη άναδιαρθρώθηκε και καλλιεργήθηκε σε μεγάλες εκτάσεις σύμφωνα με ένα γενικό σχέδιο και τις κατευθύνσεις που έδιναν οι άγρονόμοι. Χάρης στις μελέτες των γεωπόνων οι πρόσοδοι αυξήθηκαν από 30% σε 50%, αυξήθηκε ή έπιφάνεια γής στην όποία γινόνταν σπορά, οι μέθοδοι εργασίας τελειοποιήθηκαν, και οι άνθρωποι, τα ζώα και οι μηχανές χρησιμοποιήθηκαν με όρθολογικότερο τρόπο. Διαφοροποιήθηκαν οι καλλιέργειες, άναπτύχθηκε ή άρδευση,

1. Μολοντοτο, στις περιοχές του Νότου που δέν έλέγχονταν άπ' τους άναρχικούς, οι καταλήψεις των ταφιλικιών που έπιχειρήθηκαν από τα πάνω, δηλ. άπ' τις δημοτικές αρχές, δέν έγιναν αισθητές στους εργάτες γής σαν άλλαγή έπαναστατικού χαρακτήρα: ή κατάσταση τους σαν μισθωτών δέν άλλαξε δέν ύπήρχε άυτοδιεύθυνση.

ή χώρα άναδασώθηκε κατά ένα μέρος, φυτοκομεία άνοίχτηκαν, χτίστηκαν χοιροτροφεία, δημιουργήθηκαν τεχνικές άγροτικές σχολές, συγκροτήθηκαν πρότυπα άγροκτήματα, άναπτύχτηκε και πολλαπλασιάστηκε ή ζωοκομία και άρχισαν νά λειτουργοϋν βοηθητικές βιοτεχνίες. Η κοινωνικοποίηση άπόδειξε την άνωτερότητα της τόσο σε σχέση με την όλιγοπρία της μεγάλης ιδιοκτησίας, πού άφηγε άκαλλιέργητο ένα τμήμα τοϋ έδάφους, όσο και σε σχέση με τη μικρή ιδιοκτησία πού καλλιεργούσε με πρωτόγονη τεχνική, με μέτρια σπορά και χωρίς λιπάσματα.

Η άγροτική σχεδιοποίηση τουλάχιστον προγραμματίστηκε. Είχε σαν βάση τις στατιστικές παραγωγής και κατανάλωσης πού έδιναν οι κολλεχτίδες, συγκέντρωναν οι αντίστοιχες τοπικές επιτροπές και κατόπιν πήγαιναν στην περιφερειακή επιτροπή πού έλεγγχε, σε ποσότητα και ποιότητα την παραγωγή της περιοχής. Το έξωτερικό εμπόριο της περιοχής διασφαλιζόταν άπ' την περιφερειακή επιτροπή πού συγκέντρωνε τά προς πώλησιν προϊόντα με τά όποια πρόβαινε σε άγορές για κοινό λογαριασμό της κοινότητας.

Ο άγροτικός αναρχοσυνδικαλισμός άπόδειξε με τον καλύτερο τρόπο τις όργανωτικές και συνθετικές του ικανότητες στην περιοχή της Άνατολής. Η έξαγωγή έσπεριδοειδών άπαιτούσε σύγχρονη και μεθοδική έμπορική τεχνική, πού εφαρμόστηκε με άρκετη επιτυχία παρά τις όρισμένες, συχνά ζωνηρές, αντιρρήσεις των πλουσίων παραγωγών.

Η πνευματική ανάπτυξη συνόδευσε την υλική ανάπτυξη: άρχισε ή καταπολέμηση τοϋ αναλφαβητισμοϋ των ένγλικών. Οι περιφερειακές όμοσπονδίες καθιέρωσαν ένα πρόγραμμα κινηματογραφικών και θεατρικών παραστάσεων στα χωριά.

Οι επιτυχίες όφειλονταν όχι μόνο στην ίσχυρη όργάνωση τοϋ συνδικαλισμοϋ αλλά και κατά ένα μεγάλο μέρος στην νοητικότητα και την πρωτοβουλία τοϋ λαοϋ. "Άν και σε πλειοψηφία άγράμματοι, οι άγρότες έδωσαν δείγματα σοσιαλιστικής συνείδησης, πραχτικότητας και πνεύματος άλληλεγγύης και θυσίας πού προκάλεσαν τον θαυμασμό των ξένων παρατηρητών. Ο ανεξάρτητος εργατικός βουλευτής Φέννερ Μπροκγουαίη, σήμερα λόρδος Μπροκγουαίη, ύστερα άπό έπίσκεψη στην κολλεχτίδα τοϋ Σεγκόρμπε, έγραψε: «ή κατάσταση των πνευμάτων των άγροτών, ό ένθουσια-

σμός τους, ό τρόπος πού συνεισφέρουν το μερίδιό τους στην κοινή προσπάθεια και ή ύπερηφάνεια πού νοιώθουν γι' αυτό, όλα αυτά είναι άξιοθαύμαστα».

Η αυτοδιεύθυνση δοκιμάστηκε επίσης και στη βιομηχανία, ειδικά στην Καταλωνία, την πιό βιομηχανοποιημένη περιοχή της Ίσπανίας. Οι έργατες, μετά τη φυγή των έργοδοτών τους, άνάλαβαν εκούσια νά βάλουν μπροστά τά εργοστάσια. Για παραπάνω άπό 4 μήνες, οι βιομηχανίες της Βαρκελώνης, πάνω στις όποιες άνέμιζε ή κόκκινη και μαύρη σημαία της Έθνικής Συνομοσπονδίας των εργατών, διευθύνονταν άπό τους έργατες, συγκεντρωμένους σε επαναστατικές επιτροπές, χωρίς τη βοήθεια ή την επέμβαση τοϋ κράτους, μερικές φορές μάλιστα χωρίς έμπειρη καθοδήγηση. Παρ' όλα αυτά, το προλεταριάτο είχε τη τύχη νά έχη στο πλευρό του τους τεχνικούς. Άντίστροφα μ' αυτό πού συνέθη στη Ρωσία στα 1917 - 18 και στην Ίταλία στα 1920, στη μικρή περίοδο της κατάληψης των εργοστασίων, οι μηχανικοί δέν άρνήθηκαν τη βοήθειά τους στο καινούργιο πείραμα για κοινωνικοποίηση: συνεργάστηκαν στενά άπ' τις πρώτες κιόλας μέρες, με τους έργατες.

Τόν Οκτώβρη τοϋ 1936 έγινε στη Βαρκελώνη ένα συνδικαλιστικό συνέδριο, πού αντιπροσώπευε 600.000 εργαζόμενους και είχε για άντικείμενο την κοινωνικοποίηση της βιομηχανίας. Η πρωτοβουλία των εργατών θεσμοποιήθηκε μ' ένα καταλωνικό κυβερνητικό διάταγμα, στις 24 Οκτώβρη 1936, το όποιο, επικυρώνοντας το ήδη τετελεσμένο γεγονός, καθιέρωσε στην αυτοδιεύθυνση κάποιον έλεγχο άπ' τη μεριά της κυβέρνησης. Δημιουργήθηκαν δύο τομείς: ό ένας σοσιαλιστικός, ό άλλος ιδιωτικός. Σοσιαλιστικοποιήθηκαν τά εργοστάσια πού είχαν πάνω άπό 100 έργατες (όσο είχαν άπό 50 μέχρι 100 μπορούσαν νά γίνουν άν το ζητούσαν τά τρία τέταρτα των εργαζόμενων) καθώς και εκείνα των όποιών οι ιδιοκτήτες είχαν κηρυχτεί «στασιαστές» άπό κάποιο λαϊκό δικαστήριο ή είχαν έγκαταλείψει την εκμετάλλευσή τους και τέλος εκείνα των όποιών ή σπουδαιότητα στην ένθική οικονομία δικαιολογούσε την κοινωνικοποίησή τους (πραγματικά, κάμποσα εργοστάσια πού ήταν χρεωμένα κοινωνικοποιήθηκαν).

Το αυτοδιευθυνόμενο εργοστάσιο το διαχειριζόταν μιά επιτροπή διεύθυνσης άπό πέντε ως δεκαπέντε μέλη, τά όποια αντιπροσώπευαν τις διάφορες ύπηρεσίες και τά είχε εκλέξει ή γενική συνέ-

λευση των εργαζόμενων, με έντολη δύο ετών, ενώ τα μισά μπορούσαν να ανανεωθούν κάθε χρόνο. Η επιτροπή καθόριζε ένα διευθυντή, στον οποίο εξουσιοδοτούσε όλες ή μέρος των εξουσιών της. Στις πολύ σημαντικές επιχειρήσεις ο διορισμός του διευθυντή έπρεπε να επιδοκιμαστεί από τον οργανισμό έλέγχου εκτός απ' αυτό, δίπλα σε κάθε επιτροπή διεύθυνσης είχε τοποθετηθεί ένας κυβερνητικός ελεγκτής. Δεν πρόκειτο ακριβώς για αυτοδιεύθυνση αλλά για μιá συνδιεύθυνση, σε στενή συνεργασία με το Κράτος.

Η επιτροπή διεύθυνσης μπορούσε να ανακληθεί, είτε από τη Γενική Συνέλευση, είτε από το Γενικό Συμβούλιο του βιομηχανικού κλάδου (το οποίο αποτελείτο από 4 αντιπροσώπους των επιτροπών διεύθυνσης, 8 από τα εργατικά συνδικάτα και 4 τεχνικούς διορισμένους από τον οργανισμό έλέγχου). Αυτό το γενικό συμβούλιο προγραμμάτιζε την εργασία και όριζε την κατανομή των κερδών. Οι αποφάσεις του ήταν εκτελεστικές!

Στις επιχειρήσεις που έμειναν ιδιωτικές, μιá εκλεγμένη εργατική επιτροπή έλεγχε την παραγωγή και τις συνθήκες εργασίας «σε στενή συνεργασία με τον εργοδότη».

Η μισθωτή εργασία παράμεινε άκέραιη στις σοσιαλιστικοποιημένες επιχειρήσεις. Κάθε εργαζόμενος είχε ένα σταθερό ήμερομίσθιο. Τα κέρδη δεν μοιράζονταν στα πλαίσια του εργοστάσιου. Δεν έπαψε ο θεσμός του ήμερομίσθιου μετά την κοινωνικοποίηση και ακόμα περισσότερο στον τομέα που έμεινε ιδιωτικός.

Το διάταγμα της 24 Οκτώβρη 1936 ήταν ένας συμβιβασμός ανάμεσα στον πόθο για την αυτόνομη διεύθυνση και τη τάση για κηδεμόνευση από το κράτος, όπως ταυτόχρονα γινόταν ένας συμβιβασμός ανάμεσα στον καπιταλισμό και το σοσιαλισμό. Συντάχτηκε από ένα αντιεξουσιαστικό ύπουργό και επικυρώθηκε από την Έθνική Συνομοσπονδία Έργαζομένων, επειδή οι άναρχικοί ηγέτες συμμετείχαν στη κυβέρνηση. Αφού οι ίδιοι κρατούσαν τους μοχλούς της κρατικής εξουσίας, πώς θα μπορούσαν να δυσαρεστηθούν με την επέμβαση του κράτους στην αυτοδιεύθυνση; Μόλις ο λύκος μπαίνει στο κοπάδι, καταλήγει, λίγο - πολύ, στο να συμπεριφέρεται σαν κύριος.

Με τον καιρό, φάνηκε, παρά τις αξιόλογες εξουσίες με τις οποίες είχαν προικιστεί τα γενικά συμβούλια των βιομηχανικών κλάδων, πώς η αυτοδιεύθυνση κινδύνευε να οδηγήσει σε μιá εργα-

στική ιδιομορφία, σ' ένα είδος «άστικου κοοπερατιβισμού», αφού, όπως αναφέρει ο Πείρατς, κάθε παραγωγική μονάδα ενδιαφερόταν μόνο για τα δικά της συμφέροντα. Υπήρχαν πλούσιες και φτωχές κολλεκτίβες. Οι πρώτες μπορούσαν να δίνουν σχετικά ψηλά μεροκάματα, ενώ οι δεύτερες δε μπορούσαν καλά - καλά να αντέξουν το βάρος των πρίν απ' την επανάσταση ήμερομισθίων. Οι πρώτες είχαν άφθονες πρώτες ύλες, οι δεύτερες δεν είχαν.

Οι άνισότητες αυτές εξαλείφτηκαν αρκετά γρήγορα με τη δημιουργία ενός κεντρικού ταμείου εξίσωσης, το οποίο επέτρεπε να κατανέμονται εξ ίσου τα εισοδήματα. Το Δεκέμβρη του 1936 συνδικαλιστικές συνεδριάσεις, που έγιναν στη Βαλέντσια, αποφάσισαν να συντονίσουν τους διάφορους τομείς παραγωγής σ' ένα γενικό και οργανικό πλάνο, που θα επέτρεπε να αποφευχθούν οι επικιζήμοι ανταγωνισμοί και οι προσπάθειες που γίνονταν χωρίς συντονισμό.

Τα συνδικάτα ανάλαβαν από κείνη τη στιγμή την συστηματική αναδιοργάνωση ολόκληρων επαγγελλμάτων κλείνοντας εκατοντάδες μικρές επιχειρήσεις και συγκεντρώνοντας την παραγωγή στις καλύτερες εξοπλισμένες. Ένα παράδειγμα: στην Καταλωνία τα χυτήρια ελαττώθηκαν από περισσότερα από 70 σε 24, τα τυροσοδεφεία από 71 σε 40, τα ύαλουργεία από καμιά εκατοστή σε καμιά τριανταριά. Αλλά η βιομηχανική συγκέντρωση κάτω από τον συνδικαλιστικό έλεγχο δε μπόρεσε να αναπτυχτεί το ίδιο γρήγορα και τόσο απόλυτα όσο το είχαν θελήσει οι άναρχο - συνδικαλιστές προγραμματιστές. Γιατί; Γιατί οι σταλινικοί και οι ρεφορμιστές αντίτιθονταν στην κατάσχεση των αγαθών της μεσαίας τάξης και έτρεφαν θρησκευτικό σεβασμό για τον ιδιωτικό τομέα.

Στά άλλα βιομηχανικά κέντρα της Δημοκρατικής Ισπανίας, όπου δεν εφαρμόζονταν το καταλανικό διάταγμα για σοσιαλιστικοποίηση, οι κολλεκτιβοποιήσεις ήταν λιγότερες απ' ότι στην Καταλωνία: οι επιχειρήσεις όμως που έμειναν ιδιωτικές απόκτησαν σε πολλές περιπτώσεις, όπως στην περίπτωση της Άστουρίας, εργατικές επιτροπές έλέγχου.

Όπως η αγροτική αυτοδιεύθυνση, έτσι και η βιομηχανική είχε, σε μεγάλη κλίμακα, πετύχει. Οι μάρτυρες δεν τσιγκουνεύονται στους επαίνους, ιδιαίτερα, σ' ότι αφορά την καλή λειτουργία των άστικών υπηρεσιών στην αυτοδιεύθυνση.

Ένας όρισμένος αριθμός εργοστασίων, αν όχι όλα, διευθύνθηκαν με τρόπο αξιοπαρατήρητο. Η συμβολή της κοινωνικοποιημένης βιομηχανίας στον πόλεμο ενάντια στο φασισμό ήταν σημαντική. Ο μικρός αριθμός εργοστασίων εξοπλισμού, που φτιάχτηκαν στην Ισπανία, πριν από το 1936, ήταν έξω απ' την Καταλωνία: πραγματικά οι εργοδότες δεν έδειχναν καμιά εμπιστοσύνη στο καταλανικό προλεταριάτο. Χρειάστηκε, στην περιοχή της Βαρκελώνης, να μετατρέψουν βιαστικά τα εργοστάσια για να τα δώσουν στην ύπηρεσία της Δημοκρατικής άμυνας. Έργατες και τεχνικοί συναγωνίστηκαν σε φλόγα και πνεύμα πρωτοβουλίας. Πολύ γρήγορα, έφτασε στο μέτωπο υλικό κατασκευασμένο κυρίως στην Καταλωνία. Μια έξισου σημαντική προσπάθεια οδήγησε στο ξεκίνημα κατασκευής χημικών προϊόντων απαραίτητων για τον πόλεμο. Όσο για τις ανάγκες των πολιτών, η κοινωνικοποιημένη βιομηχανία δεν πήγε πίσω. Ρίχτηκε στη δημιουργία της ύφαντουργίας, άνωπαρχτης μέχρι τότε στην Ισπανία, χρησιμοποίησε την κάνναβη, το άχυρο του ρυζιού, την κυτταρίνη κλπ.

Η αυτοδιεύθυνση ύπονομεύεται

Παρ' όλα αυτά, οι πιστώσεις και το έξωτερικό εμπόριο έμειναν, επειδή έτσι το θέλησε η άστικο - δημοκρατική κυβέρνηση, στα χέρια του ιδιωτικού τομέα. Το κράτος, βέβαια, έλεγχε τις τράπεζες, απέφευγε όμως να τις δώσει στην ύπηρεσία της αυτοδιεύθυνσης. Μη διαθέτοντας χρήματα, πολλές κολλεκτίβες έζησαν με αγαθά που κατασχέθηκαν, όταν έγινε η επανάσταση του Ιούλη του 1936. Στη συνέχεια, αναγκάστηκαν να καταφύγουν, μέρα με τη μέρα, σε περιουσιακά αγαθά, όπως κοσμήματα και πολύτιμα αντικείμενα που άνηκαν σε εκκλησίες, σε μοναστήρια ή σε φραγκικούς. Για τη χρηματοδότηση της αυτοδιεύθυνσης η Ε.Σ.Ε. σκέφτηκε να ιδρύσει μια «συννομοσπονδιακή τράπεζα».

Ήταν όμως ούτοπία να θέλει να συναγωνιστεί το χρηματιστικό κεφάλαιο που δεν είχε θίξει η σοσιαλιστικοποίηση. Η μόνη λύση θα ήταν να κάνει έτσι ώστε όλο το χρηματιστικό κεφάλαιο να περάσει στα χέρια του οργανωμένου προλεταριάτου. Η Ε.Σ.Ε.,

αιχμάλωτη του Λαϊκού Μετώπου, δεν τόλμησε να φτάσει μέχρι εκεί.

Αλλά το μεγαλύτερο εμπόδιο στάθηκε η έχθρότητα ενάντια στην αυτοδιεύθυνση, καμουφλαρισμένη στην αρχή, ανοιχτή βεταρα, που την έθρεφαν τα διάφορα πολιτικά στρατηγεία της δημοκρατικής Ισπανίας. Κατηγορήθηκε πως παράβλεπε την «μετωπική ένότητα» ανάμεσα στην εργατική και μικροαστική τάξη και πως, κατά συνέπεια, «παίζει το παιχνίδι» του Φρανκικού έχθρου. (Πράγμα που δεν εμπόδιζε τους έχθρους της να άρνούται δίπλα στην άντι - έξουσιαστική πρωτοπορία, η οποία περιορίστηκε, στην Άραγώνα, να άντιμετωπίσει με τα χέρια άδειανά τα φασιστικά μυθράλια, για να δει στη συνέχεια να την κατηγορούν για «άδρανεα»).

Το διάταγμα της 7 Οκτώβρη 1936, που νομιμοποιούσε μια σειρά άγροτικών κολλεκτιβοποιήσεων, εκδόθηκε από τον κομμουνιστή ύπουργό Γεωργίας, Οδρίμπε. Παρά την αντίθετη όψη του, ήταν ποτισμένο από πνεύμα άντικολλεκτιβιστικό και είχε στόχο την άποθάρρυνση των άγροτών που είχαν προβεί σε κοινωνικοποιήσεις. Υπόβαλε την ισχύ των κολλεκτιβοποιήσεων σε πολύ άστηρους και περίπλοκους νομικούς κανόνες. Είχε επιβάλει στις κολλεκτίβες ένα άστηρό όριο - προθεσμία. Όσες δεν είχαν νομιμοποιηθεί έγκαιρα θρέθηκαν αυτόματα στο περιθώριο του νόμου και τα χτήματά τους κινδύνευαν να ξαναδοθούν στους παλιούς τους ιδιοκτήτες.

Ο Οδρίμπε παρακινούσε τους άγρότες να μη μπαίνουν στις κολλεκτίβες ή τους διέθετε δυσμενώς άπέναντι σ' αυτές. Σ' ένα λόγο που έδωσε το Δεκέμβρη του 1936, άπειθυνόμενος στους άτομικιστές - ιδιοκτήτες, τους δήλωσε πως τα τουφέκια του κομμουνιστικού κόμματος και της κυβέρνησης ήταν στη διάθεσή τους. Τους μοίρασε τα λιπάσματα που είχαν εισαχτεί και που είχε άρνηθεί στις κολλεκτίβες. Άδός κι ο συνάδελφός του ύπουργός της Οικονομίας στη Καταλωνία, Κομερέρα, συγκέντρωσαν σ' ένα και μόνο άντιδραστικό συνδικάτο τους μικρούς και μέσους ιδιοκτήτες, στους όποιους προστέθηκαν οι έμποροι και μάλιστα μερικοί μεγάλο - ιδιοκτήτες καμουφλαρισμένοι σε μικρούς. Άφαίρεσαν από τα εργατικά συνδικάτα την όργάνωση της Βαρκελώνης και την έμπιστεύτηκαν στο ιδιωτικό εμπόριο.

Τελικά, μετά τη συντριβή της πρωτοπορίας της Έπανάστασης στη Βαρκελώνη, το Μάρτη του 1937, ο κυβερνητικός συνασπισμός δὲ δίστασε νὰ διαλύσει, manu militari, τὴν ἀγροτική αὐτοδιεύθυνση. Ἐνα διάταγμα, στὶς 10 Αὐγούστου 1937, ἀνάγγειλε τὴν διάλυση τοῦ «τοπικοῦ Συμβουλίου ἄμυνας» τῆς Ἀραγώνας, μὲ τὸ πρόσχημα πὼς «εἶχε μείνει ἔξω ἀπὸ τὸ συγκεντρωτικὸ ρεῦμα». Ὁ ἐμφυχωτῆς της, Χοακίγν Ἀσκάζο ἐνοχοποιήθηκε γιὰ «πώληση κοσμημάτων» ἢ ὁποία, στὴν πραγματικότητα, προοριζόταν νὰ προμηθεύσει ἐφόδια στὶς κολλεκτίβες. Ἀμέσως μετὰ, ἡ 11η κινητὴ μεραρχία μὲ διοικητὴ τὸν Λίστερ (ἕνα σταλινικὸ) βοηθούμενη ἀπὸ τεθωρακισμένα πέρασε στὴν δράση ἐναντὶα στὶς κολλεκτίβες. Μπῆκε στὴν Ἀραγώνα σὰν νάταν ἐχθρικό ἔδαφος. Οἱ ὑπεύθυνοι τῶν κοινωνικοποιημένων ἐπιχειρήσεων πιάστηκαν, οἱ ἔδρες τους καταλείφθηκαν κι ἔπειτα κλείστηκαν, οἱ ἐπιτροπὲς διαχείρισης διαλύθηκαν, τὰ κοινοτικά μαγαζιά λεηλατήθηκαν, τὰ ἐπιπλα καταστράφηκαν, τὰ κοπάδια ἀποδεκατίστηκαν. Ὁ κομμουνιστικὸς τύπος κατάγγειλε «τὰ ἐγκλήματα τῆς ἐξαναγκαστικῆς κολλεκτιβοποίησης». 30% ἀπ' τὶς κολλεκτίβες τῆς Ἀραγώνας καταστράφηκαν ὀλοκληρωτικά.

Ἀλλὰ, παρὰ τὴν κτηνωδία του, ὁ σταλινισμὸς δὲν κατάφερε στὸ σύνολο, νὰ ἐξαναγκάσει τοὺς Ἀραγωνέζους χωρικοὺς νὰ γίνουν ἀτομικοὶ ἰδιοκτῆτες. Ἀμέσως μετὰ τὸ πέρασμα τῆς μεραρχίας Λίστερ, οἱ περισσότερες πράξεις ἰδιοκτησίας ποὺ οἱ χωρικοὶ ἀναγκάστηκαν νὰ ὑπογράψουν κάτω ἀπ' τὴν ἀπειλὴ τοῦ πιστολιοῦ, καταστράφηκαν καὶ οἱ κολλεκτίβες ξαναφτιάχτηκαν. Ὅπως γράφει ὁ Γ. Μυλι «ἦταν ἕνα ἀπ' τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ ἐπεισόδια τῆς Ἰσπανικῆς Ἐπανάστασης. Γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ οἱ ἀγρότες ἐπιβεβαίωσαν τὶς σοσιαλιστικὲς τους πεποιθήσεις παρὰ τὴν τρομοκρατία ποὺ ἀσκούσε ἡ κυβέρνησις καὶ τὸν οικονομικὸ ἀποκλεισμὸ τοῦ ὁποίου ἦσαν ἀντικείμενο». Τὸ γεγονός, ἄλλωστε, ὅτι ξαναφτιάχτηκαν οἱ κολλεκτίβες τῆς Ἀραγώνας, εἶχε μιὰ λιγότερο ἥρωικὴ αἰτία. Τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα συνειδητοποίησε, κατόπιν ἐορτῆς, πὼς εἶχε πλῆξει τὴν ἀγροτικὴ οἰκονομία στὰ ζωτικά της σημεῖα, εἶχε θάλει σὲ κίνδυνο τὶς συγκομιδές, ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης τῶν χεριῶν, εἶχε σπᾶσει τὸ ἠθικὸ τῶν μαχητῶν τοῦ Ἀραγωνικοῦ μετώπου κι εἶχε ἐνισχύσει ἐπικίνδυνα τὴ μεσαία τάξη τῶν γαιοκτημόνων. Προσπάθησε λοιπὸν νὰ ἐπανορθώσει τὶς ἴδιες της τὶς

καταστροφές, καὶ νὰ ξαναβάλει μπροστὰ μιὰ σειρά κολλεκτίβες. Οἱ καινούργιες ὁμῶς δὲ ξαναβρῆκαν οὔτε τὶς ἐκτάσεις, οὔτε τὴν ποιότητα τῶν πρώτων χωραφιῶν, οὔτε τὸ ἀνθρώπινο δυναμικὸ τους, ἀφοῦ κάμποσοι ἀγωνιστές, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὶς διώξεις, εἶχαν ζητήσει ἄσυλο στὸ μέτωπο, στὶς μεραρχίες τῶν ἀναρχικῶν ἢ εἶχαν φυλακιστεῖ.

Στὴν Ἀνατολή, στὴν Καστίλη, στὶς ἐπαρχίες τῆς Χουέσκα καὶ τοῦ Τερούελ, ἔγιναν ἐνοπλες ἐπιθέσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους, — ἀπὸ δημοκρατικούς — ἐναντὶα στὴν ἀγροτικὴ αὐτοδιεύθυνση. Ἐπέζησε, κουτσὰ - στραβά, σὲ ὀρισμένες περιοχὲς ποὺ δὲν εἶχαν ἀκόμη πέσει στὰ χέρια τῶν φρανκιστῶν καὶ ἰδιαίτερα στὴν Ἀνατολή.

Ἡ ἀμφίβολη πολιτικὴ τῆς κυβέρνησις τῆς Βαλέντσια, ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀγροτικὸ σοσιαλισμὸ, συντέλεσε στὴν ἧττα τῆς Ἰσπανικῆς Δημοκρατίας: οἱ φτωχοὶ ἀγρότες δὲν μπόρεσαν πάντα νὰ δοῦν καθαρὰ πὼς τὸ συμφέρον τους ἦταν νὰ ἀγωνιστοῦν γιὰ τὴν Δημοκρατία.

Ἡ βιομηχανικὴ αὐτοδιεύθυνση, παρὰ τὶς ἐπιτυχίες της, συμποταρίστηκε ἀπὸ τὴν διοικητικὴ γραφειοκρατία καὶ τοὺς ἐξουσιαστικούς σοσιαλιστές. Μιὰ τρομαχτικὴ προπαρασκευαστικὴ καμπάνια ἄρχισε ἀπὸ τὸν τύπο καὶ τὰ ραδιόφωνα μὲ σκοπὸ τὴ δυσφήμιση καὶ τὴ συκοφαντία ἀμφισβητοῦσε ἰδιαίτερα τὴν ἐντιμότητα τῆς διαχείρισης ἀπ' τὰ συμβούλια τοῦ ἐργοστασίου. Ἡ κεντρικὴ δημοκρατικὴ κυβέρνησις ἀρνήθηκε κάθε πίστωση στὴν καταλανικὴ αὐτοδιεύθυνση, ἀκόμη κι ἔταν ὁ ἀντιεξουσιαστικὸς ὑπουργὸς Οἰκονομίας τῆς Καταλωνίας, Φαμπρέγκας, πρόσφερε σὰν ἐγγύηση γιὰ τὴν προώθηση τῆς αὐτοδιεύθυνσης, τὸ δισεκατομμύριο τοῦ ἀποθέματος τῶν Ταμειυτηρίων. Ὅταν, τὸν Ἰούνη τοῦ 1937, ὁ σταλινικὸς Κομορέρα πῆρε τὸ χαρτοφυλάκιο τῆς Οἰκονομίας στέργησε τὶς πρώτες ὕλες ἀπὸ τὰ αὐτοδιευθυνόμενα ἐργοστάσια γιὰ νὰ τὶς δαπανήσει ἀφθονα στὸν ἰδιωτικὸ τομέα. Παράλειψε ἐπίσης νὰ χορηγήσει στὶς κοινωνικοποιημένες ἐπιχειρήσεις τὶς παραγγελίες ποὺ εἶχε δώσει ἡ διοίκησις τῆς Καταλωνίας.

Ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις εἶχε στὰ χέρια της ἕνα ριζικὸ μέτρο γιὰ νὰ στραγγάλισαι τὶς κολλεκτίβες: τὴν ἐθνικοποίησις τῶν μεταφορῶν πράγμα ποὺ τῆς ἐπέτρεπε νὰ τροφοδοτεῖ τὶς μὲν καὶ νὰ κόφει κάθε ἐφοδιασμὸ στὶς ἄλλες. Ἀγόραζε, ἐξάλλου, ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ τὶς στολές ποὺ προορίζονταν γιὰ τὸ δημοκρατικὸ στρα-

τό, αντί ν' απευθυνθεί στις ύφαιτουργικές κολλεκτίβες της Καταλωνίας. Χρησιμοποίησε για πρόσχημα τις ανάγκες της εθνικής άμυνας για να καταργήσει με διάταγμα στις 22 Αυγούστου 1937, στις μεταλλουργικές κι ορυκτολογικές επιχειρήσεις την εφαρμογή του διατάγματος για κοινωνικοποίηση, που είχε εκδοθεί τον Οκτώβρη του 1936, παρουσιάζοντάς το σαν «άντιθετο με το πνεύμα του Συντάγματος». Οι παλιοί επιστάτες και διευθυντές που είχαν διωχτεί από την αυτοδιεύθυνση ή, πιδ σωστά, που δε θέλησαν να δεχτούν θέσεις τεχνικών στις αυτοδιευθυνόμενες επιχειρήσεις, ξαναπήραν τις θέσεις τους, κατεχόμενοι από πνεύμα εκδίκησης.

Το διάταγμα της 11ης Αυγούστου 1938, το οποίο στρατιωτικοποίησε τις παλεμικές βιομηχανίες σε όφελος του ύπουργείου Έξοπλισμού, έβαλε την όριστική τελεία. Μία υπερτροφική και πληθωρική γραφειοκρατία έπεσε πάνω στα εργοστάσια. Κατακλύστηκαν από ένα πλήθος επιθεωρητών και διευθυντών, οι όποιοι χρώσταγαν το διορισμό τους μόνο στην πολιτική τους ένταξη — και ειδικά, στην πρόσφατη προσχώρησή τους στο κομμουνιστικό Κόμμα. Οι εργάτες, βλέποντας να χάνουν τον έλεγχο των εργοστασίων, που είχαν φτιάξει κομμάτι - κομμάτι, στους πρώτους κρίσιμους μήνες του πολέμου, αποθαρρύνθηκαν κι αυτό είχε αντίκτυπο στην παραγωγή.

Πάντως, ή καταλάνικη βιομηχανική αυτοδιεύθυνση επέζησε στους άλλους κλάδους, μέχρι τή συντριβή της δημοκρατικής Ίσπανίας. Άλλά με ρυθμό βραδυ, γιατί ή βιομηχανία είχε χάσει τις κύριες διεξόδους της και έλειπαν οι πρώτες ύλες, αφού ή κυβέρνηση είχε κόψει τις πιστώσεις που χρειάζονταν για την αγορά τους. Με λίγα λόγια, οι Ισπανικές κολλεκτίβες δε πρόλαβαν να γεννηθούν και πνίγηκαν μέσα στο άυστηρό πλαίσιο ενός πολέμου, που διεξαγόταν με τα κλασσικά στρατιωτικά μέσα και στο όνομα του όποιου, ή χρησιμοποιώντας τον σαν πρόφαση, ή Δημοκρατία έκοψε τα φτερά της πρωτοπορίας της και συνθηκολόγησε με την έσωτερική αντίδραση.

Το μάθημα που άφησαν, όμως, πίσω τους οι κολλεκτίβες ήταν διδακτικότεατο. Έμπνευσε, στα 1938, στην Έμμα Γκόλντμαν αυτό το φόρο τιμής: «Η κολλεκτιβοποίηση των βιομηχανιών και της γής παρουσιάζεται σαν ή μεγαλύτερη πραγματοποίηση της όποιασδήποτε επαναστατικής περιόδου. Έπιπλέον, ακόμα κι αν ό

Φράνκο τή κατάργησε και οι Ίσπανοί άναρχικοί έξοντώθηκαν, ή ιδέα που έρριξαν θα συνεχίσει να ζει». Και ή Φρεντερίκα Μοντσένου, σ' ένα λόγο, που έβγαλε στη Βαρκελώνη, στις 21 Ίούλη 1937, έμφάνισε τα δύο σκέλη της έναλλαγής: «Άπό τή μιά, οι όπαδοί της έξουσίας και του όλοκληρωτικού κράτους, μιδς κοινωνικής όργάνωσης που στρατιωτικοποιεί όλους τους άνθρώπους και κάνει το κράτος ένα μεγάλο εργοδότη, ένα μεγάλο μεσάζοντα' από την άλλη, ή εκμετάλλευση των ορυχείων, των άγρών, των εργοστασίων και των εργαστηρίων από την ίδια τήν εργατική τάξη, όργανωμένη σε συνδικαλιστικές όμοσπονδίες». Δίλημμα που δεν τόχε μονάχα ή Ίσπανική Δημοκρατία, αλλά το όποιο σε παγκόσμια κλίμακα, θα μπορούσε κάλλιστα να'ναι αύριο το δίλημμα όλόκληρου του σοσιαλισμού.

Σάν συμπέρασμα

Ἡ ἴστω τῆς Ἰσπανικῆς Ἐπανάστασης στέργησε ἀπὸ τὸν ἀναρχισμό τὸ μοναδικό του προμαχῶνα στὸν κόσμο. Ἀπὸ τῆ δοκιμασία, ἐγῆκε συντριμμένος καὶ διασκορπισμένος, καὶ μέχρις ἕνα ὀρισμένο βαθμό, δυσφημισμένος. Ἡ καταδίκη ποὺ ἔκανε ἐναντίον του ἡ ἱστορία ἦταν ἄλλωστε ἀδυστηρή καὶ σὲ ὀρισμένα σημεῖα ἄδικη. Δὲν ἦταν αὐτὸς ὁ ἀληθινός, ἦ, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ κύριος ὑπεύθυνος τῆς νίκης τοῦ Φράγκο. Ἡ ἐμπειρία ἀπὸ τὶς κολλεκτίβες, ἀγροτικὲς καὶ βιομηχανικὲς, μέσα στὶς πιὸ τραγικὰ δυσμενεῖς συνθήκες, ἄφηγε πίσω τῆς ἕνα πολὺ θετικὸ ἀπολογισμό. Ἀλλὰ παραγνωρίστηκε, ὑποτιμῆθηκε, συκοφαντήθηκε. Γιὰ χρόνια δλόκληρα ὁ ἐξουσιαστικὸς σοσιαλισμὸς, ἀπαλλαγμένος ἐπιτέλους ἀπὸ τὸν ἀνεπιθύμητο ἀντιεξουσιαστικὸ ἀνταγωνισμό, ἔμεινε ὁ μοναδικὸς κυρίαρχος τοῦ ἐδάφους στὸν κόσμο. Ἡ στρατιωτικὴ νίκη τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως, στὰ 1945, ἐναντία στὸ Χιτλερισμὸ, τὰ ἀναμφισβήτητα καὶ τεράστιας ἔκτασης ἐπιτεύγματα στὸ τομέα τῆς τεχνικῆς, φάνηκαν, γιὰ μιὰ στιγμή, νὰ δίνουν δικαίωμα στὸ κρατικὸ Σοσιαλισμὸ.

Οἱ ἴδιες ὁμῶς οἱ ὑπερβολὲς αὐτοῦ τοῦ καθεστώτος δὲν ἄργησαν νὰ γεννήσουν τὴν ἴδια τους τὴν ἀρνήση. Ἐκῆσαν νὰ γεννηθεῖ ἡ ἰδέα ὅτι ὁ κρατικὸς συγκεντρωτισμὸς ἔπρεπε νὰ γίνῃ πιὸ εὐλύγιστος, οἱ παραγωγικὲς μονάδες νὰ ἀποκτήσουν μεγαλύτερη αὐτονομία καὶ ὅτι οἱ ἐργάτες θᾶχαν ἕνα κίνητρο γιὰ νὰ δουλέψουν καλύτερα καὶ περισσότερο ἂν εἶχαν κάποιο δικαίωμα στὴ διαχείριση τῆς ἐπιχείρησης. Σὲ μιὰ ἀπ' τὶς χώρες ποὺ ὑποτάχθηκαν στὸ Στάλιν γεννήθηκαν, αὐτά, ποὺ στὴν ἱατρικὴ; ὀνομάζονται «ἀντισώματα». Ἡ Γιουγκοσλαβία τοῦ Τίτο ἐλευθερώθηκε ἀπὸ ἕνα ζυγὸ πολὺ βαρὺ ποὺ τὴν ἔκανε ἕνα εἶδος ἀποικισμένου κράτους. Προχώρησε σὲ μιὰ ἐπανεκτίμηση τῶν δογμάτων τῶν ὀποίων ὁ ἀντιοικονομικὸς χαρακτήρας ἦταν τώρα πολὺ χτυπητός. Ξαναμπτῆκε

στο σχολείο των καλιών δασκάλων. Ανακάλυψε και διάβασε, διακριτικά, το έργο του Προυντόν, άγτλησε μέσα άπ' τις προφητείες του. Έρεύνησε επίσης τις τόσο παραπεταμένες αντιξουσιαστικές περιοχές της σκέψης του Μάρξ και του Λένιν. Έμβάθυσε, άνάμεσα σι' άλλα, και στην έννοια της άπονέκρωσης του κράτους, ή όποια δέν είχε θέβαια έξαλειφτεί έντελώς άπό το πολιτικό λεξιλόγιο αλλά δέν ήταν πιά παρά μόνο μιá τυπική φόρμουλα, άδεια άπό κάθε περιεχόμενο. Ξαναγυρίζοντας στη μακρόχρονη περίοδο, όπου ο μπολσεβικισμός ταυτιζόταν με τη δημοκρατία του προλεταριάτου άπό τά κάτω, με τά Σοβιέτ, άγτλησε άπό το σύνθημα που έρριξαν οι ήγέτες της Όκτωβριανής Έπανάστασης και που γρήγορα ξεχάστηκε: το σύνθημα της αυτοδιεύθυνσης. Έστρεψε παράλληλα και την προσοχή της στα έμβρυακά εργατικά συμβούλια που ή έπαναστατική μεταδοτικότητα έκανε να εμφανιστούν την ίδια έποχή, στη Γερμανία και την Ίταλία, πολύ πιά πρόσφατα στην Ούγγαρία. Και άναρωτήθηκε, όπως έγραψε στην έπιθεώρηση «Arguments» ο Ίταλός Ρομπέρτο Γκουιντούτσι «άν ή ιδέα των συμβουλίων, την όποια ο σταλινισμός είχε, για προφανείς λόγους, καταπνίξει, δέν θά μπορούσε να ξαναεμφανιστεί με σύγχρονους δρους».

Όταν ή άποαποικιοποιημένη Άλγερία προχώρησε στην άνεξαρτησία και οι καινούργιοι ήγέτες της σκέφτηκαν να θεσμοποιήσουν τις αδόδρητες καταλήψεις των Εύρωπαϊκών αγαθών που είχαν χηρέψει και τις όποιες είχαν κάνει οι άγρότες και οι εργάτες, έμπνεύστηκε άπό το Γιουγκοσλαβικό παράδειγμα και τροποποίησε τη νομοθεσία της κατά το παράδειγμά του. Η αυτοδιεύθυνση είναι, άναμφισβήτητα, άν δέν της κοπούν τά φτερά, θεσμός με τάσεις δημοκρατικές, δηλαδή αντιξουσιαστικές. Όπως φάνηκε με τις ισπανικές κολλεκτίβες του 1936 - 1937, σκοπεύει να έμπιστευτεί τη διαχείριση της οικονομίας στους ίδιους τούς παραγωγούς. Για το σκοπό αυτό, έγκαθιστά σε κάθε επιχείρηση μιá έκλεγμένη εργατική αντιπροσωπεία, με τρεις βαθμίδες: την κυρίαρχη γενική συνέλευση, ένα συνοπτικό βουλευτικό όργανο, το εργατικό συμβούλιο, και τέλος το έκτελεστικό όργανο: την έπιτροπή διαχείρισης. Η νομοθεσία προβλέπει όρισμένες έγγυήσεις ενάντια στην άπειλή της γραφειοκρατικοποίησης: οι έκλεγμένοι δέν έχουν το δικαίωμα να υποβάλλουν άπεριόριστα υποψηφιότητα

τα, πρέπει να ξαναμπούν στην άμεση παραγωγή κλπ. Στη Γιουγκοσλαβία, οι εργαζόμενοι, έκτος άπό τις γενικές συνελεύσεις, μπορούν επίσης να άποφασίσουν με δημοψήφισμα. Στις πολύ μεγάλες επιχειρήσεις, οι γενικές συνελεύσεις γίνονται κατά μονάδες εργασίας. Στη Γιουγκοσλαβία, όπως και στην Άλγερία έχει όριστεί μιá πολύ σημαντική λειτουργία, θεωρητικά τουλάχιστο ή σαν προοπτική για το μέλλον, στην κοινότητα, όπου υπερηφανεύονται ότι θάζουν σε ισχύ την αντιπροσώπευση των αυτοδιευθυνόμενων εργαζόμενων. Θεωρητικά πάντοτε, ή διαχείριση των δημόσιων ύποθέσεων θάπρεπε να τείνει στον άποσυγκεντρωτισμό και να άσκειται δλο και περισσότερο τοπικά.

Η πρακτική όμως άπομακρύνεται αισθητά άπ' αυτές τις προθέσεις. Σ' αυτές τις χώρες, ή αυτοδιεύθυνση κάνει τά πρώτα της δήματα στα πλαίσια ενός δικτατορικού, στρατιωτικού, άστυνομικού κράτους, ο σκελετός του όποιου έχει σχηματιστεί άπό ένα μονάχα κόμμα και ή διοίκηση άσκειται άπό μιá έξουσιαστική και πατερναλιστική κυβέρνηση που ξεφεύγει άπό κάθε έλεγχο και κριτική. Υπάρχει λοιπόν άσυμφωνία ανάμεσα στις έξουσιαστικές αρχές της πολιτικής διοίκησης και τις αντιξουσιαστικές της οικονομικής διαχείρισης.

Παρά τά προληπτικά μέτρα που πήρε ο νομοθέτης, άλλωστε, μιá κάποια γραφειοκρατικοποίηση τείνει να έκδηλωθει, και μάλιστα στους κόλπους των επιχειρήσεων. Η πλειοψηφία των εργαζόμενων δέν είναι ακόμα αρκετά ώριμη για μιá άποτελεσματική συμμετοχή στην αυτοδιεύθυνση. Δέν έχει μόρφωση ούτε τεχνικές γνώσεις, δέν έχει άποβάλει αρκετά τη καλιά νοστροπία του μισθωτού, παραδίνει με πολύ μεγάλη εύχαρίστηση τις έξουσίες της στα χέρια των αντιπροσώπων της. Το άποτέλεσμα είναι πώς μιá περιορισμένη μειοψηφία άναλαβαίνει τη διαχείριση της επιχείρησης, σφετερίζεται όλων των ειδών τά προνόμια, κάνει ότι θέλει, επαναλαμβάνεται στις ήγετικές λειτουργίες, διοικεί χωρίς έλεγχο, χάνει την έπαφή με την πραγματικότητα, άποκόβεται άπό τη βάση των εργατών τούς όποιους μεταχειρίζεται μερικές φορές με άλλζονία και περιφρόνηση, και κάνοντάς το αυτό, άποθαρρύνει τούς εργαζόμενους και τούς διαθέτει ενάντια στην αυτοδιαχείριση.

Τέλος, ο κρατικός έλεγχος άσκειται συχνά τόσο άδιάκριτα και τόσο καταπιεστικά, ώστε ή άληθινή διαχείριση ξεφεύγει άπό τά

χέρια τῶν «αὐτοδιευθυνόμενων». Τὸ κράτος τοποθετεῖ διευθυντές δίπλα στὰ ὄργανα τῆς αὐτοδιεύθυνσης χωρὶς νὰ πολυσκοτίζεται γιὰ τὴ συναίνεσή τους, ἢ ὁποῖα, ὅμως, σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, εἶναι ἀναγκαῖα. Ἡ ἀνάμιξη αὐτῶν τῶν κρατικῶν ὑπαλλήλων στὴ διαχείριση εἶναι συχνὰ καταχρηστικὴ καὶ μερικὲς φορές συμπεριφέρονται μὲ τὴν ἴδια ἀθθαίρετη νοοτροπία ποὺ εἶχαν οἱ παλιοὶ ὑπάλληλοι. Στὶς πολὺ μεγάλες γιουγκοσλαβικὲς ἐπιχειρήσεις, ὁ διορισμὸς τῶν διευθυντῶν εἶναι ἀποκλειστικὰ ὑπόθεση τοῦ Κράτους: οἱ θέσεις αὐτὲς μοιράζονται ἀπὸ τὸ στρατάρχη Τίτο στὴ παλιά του φρουρά!

Ἐπειτα, ἡ αὐτοδιεύθυνση, ὅσον ἀφορᾷ τὸ χρηματιστικὸ τομέα, ἐξαρτᾶται στενὰ ἀπὸ τὸ Κράτος. Ζεῖ ἀπὸ τὶς πιστώσεις ποὺ τὸ τελευταῖο εὐαρεστεῖται νὰ τῆς παραχωρήσει. Ἐχει τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης διάθεσης ἑνὸς πολὺ περιορισμένου μέρους τῶν κερδῶν τῆς, ἀφοῦ τὸ ὑπόλοιπο κατατίθεται ὑπὸ τύπον ὀφειλῆς στὸ δημόσιο θησαυροφυλάκιο. Τὸ Κράτος δὲ χρησιμοποιοῖ τὰ ἔσοδα τῆς αὐτοδιεύθυνσης μονάχα γιὰ νὰ ἀναπτύξει τοὺς καθυστερημένους τομεῖς, πράγμα ποὺ εἶναι δίκαιο, ἀλλὰ τὰ προορίζει καὶ γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ κυβερνητικοῦ μηχανισμοῦ, μιᾶς πληθωρικῆς γραφειοκρατίας, τοῦ στρατοῦ, τῶν ἀστυνομικῶν δυνάμεων ἢ σὲ ἔσοδα παραστάσεων — μερικὲς φορές ὑπερβολικά. Ἡ χαμηλὴ ἀμοιβὴ τῶν αὐτοδιευθυνόμενων δάξει σὲ κίνδυνο τὴν ὀρμὴ τῆς αὐτοδιεύθυνσης καὶ ἀντιφάσκει μὲ τὶς ἴδιες τῆς τίς ἀρχές!

Ἡ ἐπιχείρηση ἄλλωστε, ὑποβάλλεται στὰ οἰκονομικὰ πλάνα τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας ποὺ φτιάχνονται ἀθθαίρετα καὶ χωρὶς ἀπόφαση τῆς βάσης, ἀπ' αὐτὸ ποὺ προέρχεται ἕνας σημαντικὸς περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας δράσης τῆς. Στὴν Ἀλγερία, ἡ αὐτοδιεύθυνση εἶναι ὑποχρεωμένη, ἀκόμη, νὰ ἀφήσει στὴν ἀπόλυτη ἐξουσιοδότηση τοῦ Κράτους τὴν ἐμπορευματοποίηση ἑνὸς σημαντικοῦ μέρους τῆς παραγωγῆς τῆς. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, ἔχει γίνεῖ ὑποτελὴς σὲ «ὄργανα ἐλέγχου», τὰ ὁποῖα, μὲ τὴν πρόφαση πὼς τῆς παρέχουν τεχνικὴ βοήθεια καὶ μὲ τὸ ἀζημίωτο, ἔχουν τάση νὰ τὴν ὑποκαθιστοῦν καὶ νὰ γίνονται τὰ ἴδια διαχειριστές.

Γενικά, ἡ γραφειοκρατία τοῦ βλοκληρωτικοῦ Κράτους βλέπει μὲ κακὸ μάτι τὶς διαθέσεις τῆς αὐτοδιεύθυνσης γιὰ αὐτονομία. Ὅπως τὸ εἶχε κιόλας διαβλέψει ὁ Προυντόν, δὲ μπορεῖ νὰ ἀνεχτεῖ καμιά ἄλλη ἐξουσία, ἐκτὸς ἀπ' τὴ δική της. Ἐχει τὴ φοβία τῆς

κοινωνικοποίησης καὶ τὴ νοσταλγία τῆς ἐθνικοποίησης, τῆς ἀπειθείαν, δηλαδή, διαχείρισης ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ Κράτους. Σκοπεύει νὰ ἰδιοποιηθεῖ τὴν αὐτοδιεύθυνση, νὰ ἐλαττώσει τὶς δικαιοδοσίες τῆς, μὲ λίγα λόγια νὰ τὴν ἀπορροφήσει.

Τὸ μοναδικὸ κόμμα δὲ βλέπει τὴν αὐτοδιεύθυνση μὲ λιγότερη δυσπιστία. Κι αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ὑποφέρει κανένα ἀνταγωνιστὴ. Ἄν τὴν ἀγκαλιάζει, τὸ κάνει γιὰ νὰ τὴν πνίξει εὐκολώτερα. Ἐχει ὀργανώσεις στὶς περισσότερες ἐπιχειρήσεις. Εἶναι πολὺ μεγάλος πειρασμὸς γι' αὐτὸ νὰ ἀναμιχτεῖ στὴ διαχείριση, νὰ χρησιμοποιοῦναι τὰ σώματα ποὺ ἐκλέχτηκαν ἀπὸ τοὺς ἐργαζόμενους ἢ νὰ τὰ περιορίσει στὸ ρόλο τῶν πειθήνιων ὀργάνων, νὰ βοθεύσει τὶς ἐκλογὲς φτιάχνοντας ἀπὸ πρὶν τὶς λίστες τῶν ὑποψηφίων, νὰ κάνει τὰ ἐργατικά συμβούλια νὰ ἐπικυρώσουν ἀποφάσεις ποὺ ἔχει κιόλας πάρει ἀπὸ πρὶν, νὰ χειραγωγῆσει καὶ νὰ ὑποτάξει τὰ ἐθνικὰ συνέδρια τῶν ἐργαζόμενων.

Ἐνάγνια σ' αὐτὲς τὶς ἐξουσιαστικὲς καὶ συγκεντρωτικὲς τάσεις, μερικὲς αὐτοδιευθυνόμενες ἐπιχειρήσεις, ἀντιδρῶν μὲ τὴν ἐκδήλωση τάσεων αὐτάρκειας. Συμπεριφέρονται ὅταν νὰ ἀποτελοῦνται ἀπὸ μικροὺς συνεταιρισμένους ἰδιοκτῆτες. Ἐννοοῦν νὰ λειτουργήσουν ἀποκλειστικὰ πρὸς ὄφελος τῶν ἐργατῶν ποὺ δουλεύουν ἐκεῖ. Θέλουν νὰ ἐλαττωθεῖ τὸ δυναμικὸ τῶν ἐργατῶν ἔτσι ποὺ νὰ μποροῦν νὰ μοιράσουν τὸ γλυκὸ σὲ λιγότερα κομμάτια. Θάβελαν νὰ παράγουν λίγο ἀπ' ὅλα ἀντὶ νὰ εἰδικεύονται. Μηχανεύονται πλάνη καὶ κανονισμοὺς ποὺ νὰ παίρνουν ὑπ' ὄψη τους τὸ συμφέρον βλόκληρης τῆς κολλεκτίβας. Στὴ Γιουγκοσλαβία, ὅπου διατηρήθηκε ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμὸς ἀνάμεσα στὶς ἐπιχειρήσεις, ὅταν κίνητρο καὶ ταυτόχρονα γιὰ νὰ προστατευτεῖ ὁ καταναλωτὴς, ἢ τάση γιὰ αὐτονομία ὀδηγεῖ σὲ χτυπητὲς ἀνισότητες, ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκμετάλλευσης τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ταυτόχρονα σὲ οἰκονομικοὺς παραλογισμοὺς.

Ἡ αὐτοδιεύθυνση ἔτσι ἀκολουθεῖ τὴν κίνηση τοῦ ἐκκρεμοῦς, τὸ ὁποῖο τὴν κάνει νὰ ταλαντεύεται συνέχεια ἀνάμεσα στὶς δύο ἀκρατεῖς συμπεριφορές: ὑπερβολὴ αὐτονομίας, ὑπερβολὴ συγκεντρωτισμοῦ, «ἐξουσία ἢ ἀναρχία», «οὐδριερισμὸς ἢ καποραλισμὸς». Ἡ Γιουγκοσλαβία ἰδιαίτερα διόρθωσε, μὲ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων τὸν συγκεντρωτισμὸ μὲ τὴν αὐτονομία, ἔπειτα τὴν αὐτονομία μὲ τὸ συγκεντρωτισμὸ, τροποποιώντας ἀδιάκοπα τοὺς θεσμοὺς τῆς, χωρὶς ἀκόμα νὰ καταφέρει κάποιο «σωστὸ μέσο δρόμο».

Φαίνεται πώς οι περισσότερες αδυναμίες της αυτοδιεύθυνσης θα μπορούσαν να αποφευχθούν ή να διορθωθούν, αν υπήρχε ένα αυθεντικό συνδικαλιστικό κίνημα, ανεξάρτητο από την εξουσία και το μοναδικό κόμμα, που να εγείρει από μέσα του αυτοδιευθυνόμενους και ταυτόχρονα να τους πλαισιώνει, που να εμψυχώνεται από το ίδιο πνεύμα που κάτρεχε και το αναρχο - συνδικαλιστικό Ισπανικό κίνημα.

Όμως, στη Γιουγκοσλαβία, όπως και στην Άλγερια, ο εργατικός συνδικαλισμός ή παίζει δευτερεύοντα ρόλο, «σά τή ρόδα που γυρίζει», ή είναι υποταγμένος στο Κράτος, στο μοναδικό κόμμα. Δεν εκπληρώνει λοιπόν ή εκπληρώνει με πολλές ατέλειες τη λειτουργία της συμφιλίωσης ανάμεσα στην αυτονομία και το συγκεντρωτισμό, που θάπρεπε να είναι δική του υπόθεση και που θα μπορούσε να διεκπεραιώσει πολύ καλύτερα απ' ότι οι ολοκληρωτικοί πολιτικοί οργανισμοί και πραγματικά, στο μέτρο που θα ξεγαζε αποκλειστικά εργαζόμενους, οι οποίοι θα συνειδητοποιούσαν μέσα σ' αυτό, θα ήταν το πιο κατάλληλο όργανο για να εναρμονίσει τις κεντρόφυγες και κεντρομόλες δυνάμεις, να «έξισορροπήσει» όπως έλεγε ο Προυτόν, τις αντιφάσεις της αυτοδιεύθυνσης.

Παρ' όλα αυτά, δε θα έπρεπε να περιγραφεί ή κατάσταση με πολύ μελανά χρώματα. Η αυτοδιεύθυνση έχει, βέβαια, ισχυρούς και επίμονους έχθρους, που δεν έχουν παραιτηθεί από την ελπίδα να την κάνουν να αποτύχει. Είναι όμως γεγονός πως έδειξε, στις χώρες που είναι ακόμα στο στάδιο του πειραματισμού, την δική της δυναμική. Άνοιξε στους εργάτες καινούργιες προοπτικές και τους ξανάδωσε μια κάποια χαρά για δουλειά. Άρχισε να επιχειρεί μια αληθινή επανάσταση στη νοοτροπία τους. Έβαλε μέσα σε αυτήν τα στοιχεία ενός αυθεντικού σοσιαλισμού, που χαρακτηρίζεται από την προοδευτική εξαφάνιση της μισθωτής εργασίας, την απελευθέρωση του παραγωγού, τη δυνατότητα να αποφασίζει ελεύθερα. Βοήθησε έτσι στην αποκάλυψη της παραγωγικότητας παρά τα αναπόφευκτα ψηλαφίσματα μιας δοκιμαστικής περιόδου, έγραφε στο ενεργητικό της αποτελέσματα καθόλου ευκαταφρόνητα.

Οι μικροί κύκλοι των αναρχικών που παρακολουθούν, λίγο πολύ από μακριά, τη Γιουγκοσλαβική και αλγερινή αυτοδιεύθυνση, τη κυτάζουν μ' ένα ανακάτωμα συμπάθειας και δυσπιστίας. Νοιώ-

θουν πώς, μέσα απ' αυτήν, μερικά ψίχουλα του ιδανικού τους πάνε να γίνουν πραγματικότητα. Το πείραμα όμως δεν προχωράει καθόλου σύμφωνα με το ιδανικό σχήμα που είχε προβλέψει ο αντιεξουσιαστικός κομμουνισμός. Διενεργείται, αντίθετα σ' ένα «εξουσιαστικό» πλαίσιο, που άπυθει τον αναρχισμό. Και αυτό το πλαίσιο της προσδίδει, αναμφίβολα, έναν εθραυστο χαρακτήρα: υπάρχει ο μόνιμος φόβος μήπως κατασπαραχτεί από το καρκίνωμα της εξουσίας. Αν όμως εξέταζε κανείς την αυτοδιεύθυνση από πιο κοντά, θα μπορούσε να ανακαλύψει σημεία μάλλον ενθαρρυντικά.

Στη Γιουγκοσλαβία, ή αυτοδιεύθυνση είναι παράγοντας δημοκρατικοποίησης του καθεστώτος. Χάρη σ' αυτή, ή στρατολόγηση γίνεται σε πιο υγιείς βάσεις, σε εργατικό περιβάλλον. Το κόμμα περισσότερο την εμψυχώνει παρά διευθύνει. Τα στελέχη του γίνονται καλύτεροι έκφραστες των μαζών, πιο ευαίσθητα στα προβλήματά τους και τις επιθυμίες τους. Καθώς πρόσφατα παρατηρούσε ο Άλμπερτ Μάιστερ, ένας νεαρός κοινωνιολόγος, που έκανε τον κόπο να μελετήσει το φαινόμενο επί τόπου, ή αυτοδιαχείριση έχει μια «δημοκρατική άρετή», ή μεταδοτικότητα της οποίας ασκείται μακροπρόθεσμα στο ίδιο το κόμμα. Είναι γι' αυτό κάτι σαν «τονωτικό». Συνδέει τις κατώτερες βαθμίδες με την εργατική μάζα. Η εξέλιξη είναι τόσο καθαρή ώστε κάνει τους Γιουγκοσλάβους θεωρητικούς να έχουν μια γλώσσα που δε θα δυσαρεστούσε έναν αντιεξουσιαστικό. Έτσι, ένας απ' αυτούς, ο Στάν Κάβτσιτς, αναγγέλλει: «Η κινητήρια δύναμη του σοσιαλισμού στη Γιουγκοσλαβία δε μπορεί να είναι στο μέλλον ένα πολιτικό κόμμα ούτε ένα κράτος, που θα δρᾷ από την κορυφή προς τη βάση, αλλά ο λαός, οι πολίτες που θα έχουν τη δυνατότητα να δρούν από τη βάση προς την κορυφή». Και δηλώνει θαρραλέα πως ή αυτοδιεύθυνση ξεφεύγει «δλο και περισσότερο από την αστηρή πειθαρχία και την υποταγή που είναι τα χαρακτηριστικά κάθε πολιτικού κόμματος».

Στην Άλγερια, ή τάση είναι λιγότερο καθαρή, ή εμπειρία πάρα πολύ πρόσφατη και, επιπλέον, κινδυνεύει να αμφισβητηθεί. Ενδεικτικά, πάντως, πρέπει να υπενθυμίσουμε πως ο υπεύθυνος της επιτροπής προσανατολισμού του F.L.N. (Μέτωπο Έθνικής Απελευθέρωσης), Χασίν Ζαχουάν (από τότε είναι αλήθεια, καθαιρέθηκε από ένα στρατιωτικό πραξικόπημα κι έγινε ο εμψυχωτής

μίας παράνομης σοσιαλιστικής αντιπολίτευσης) είχε καταγγείλει δημόσια, στα τέλη του 1964 τη τάση των οργάνων, στα όποια είχε ανατεθεί ή επίβλεψη, να μπουν πάνω από τους αυτοδιευθυνόμενους και να τους «στρατιωτικοποιήσουν»: «Λοιπόν, φώναζε, δεν υπάρχει πιά σοσιαλισμός! Έχει μονάχα αλλάξει ή μορφή έκμετάλλευσης των εργαζόμενων». Ο συγγραφέας αυτού του άρθρου, ζητούσε, σά συμπέρασμα «νά είναι οι παραγωγοί αληθινοί κύριοι της παραγωγής τους» και όχι «υποχείριοι για σκοπούς άσχετους με τó σοσιαλισμό».

Με λίγα λόγια, όποιες και νάναι οι δυσκολίες στις όποιες σκοντάφτει ή αυτοδιεύθυνση και οι αντιφάσεις με τις όποιες παλεύει, φαίνεται από τώρα, με τη χρήση, πώς έχει τουλάχιστο την αξία ότι επιτρέπει στις μάζες να κάνουν τη μαθητεία τους για μιά δημοκρατία άμεση, από τά κάτω πρós τά πάνω, να αναπτύξει, να ενθαρρύνει και να κεντρίσει ελεύθερα τις πρωτοβουλίες της, να τους εμπάλει την αίσθηση των εύθυνών τους, αντί να τους συντηρεί, όπως είναι ή περίπτωση του κρατικού κομμουνισμού, μακρόχρονης συνθήειες παθητικότητας, ύπαταγής, και τó σύμπλεγμα κατωτερότητας πού τους έχει αφήσει ένα παρελθόν καταπίεσης. Ακόμα κι αν αυτή ή μαθητεία είναι μερικές φορές επίπονη, ακόμα κι αν ό ρυθμός της είναι λιγάκι άργός, ακόμα κι αν επιβαρύνει την κοινωνία με παραπανίσια έξοδα, ακόμα κι αν δέ μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνο με τó αντίτιμο σφαλμάτων και κάποιας «άταξίας», αυτές οι δυσκολίες, αυτές οι καθυστερήσεις, αυτά τά παραπανίσια έξοδα, αυτές οι διαταραχές στην αύξηση φαίνονται σέ περισσότερους από ένα παρατηρητές λιγότερο ελαβερές απ' ότι ή ψεύτικη τάξη, ή ψεύτικη λάμψη, ή ψεύτικη «άποτελεσματικότητας» του κρατικού κομμουνισμού πού εκμηδενίζει τόν άνθρωπο, σκοτώνει τη λαϊκή πρωτοβουλία, παραλύει την παραγωγή και παρά τά κάποια όλικά επιτεύγματα πού κατορθώνονται με όποιο αντίτιμο, δυσφημίζει και την ίδια την ιδέα του σοσιαλισμού.

Η ίδια ή Σοβιετική Ένωση, αν ή τάση πού οδηγεί στη φιλευθεροποίηση δεν συντριβεί από μιά επιστροφή στόν αυταρχισμό, φαίνεται πώς προχωρεί σέ μιά επανεκτίμηση των μεθόδων της οικονομικής διαχείρισης πού χρησιμοποιεί. Πρίν από την πτώ-

ση του, ό Χρουστώφ, στις 15 Οκτώβρη 1964 φαινόταν πώς είχε καταλάβει, αν και άργοπορημένα και δειλά, την αναγκαιότητα μίας βιομηχανικής άποκέντρωσης. Στις άρχές του Δεκέμβρη 1964, με τó τίτλο «τó κράτος όλου του λαού» ή Πράβδα δημοσίεψε ένα μακρύ άρθρο, πού προσπαθούσε να όρίσει τις αλλαγές της δομής, χάρη στις όποιες ή μορφή του Κράτους «του λεγόμενου όλου του λαού» διαφέρει από τη μορφή της «δικτατορίας του προλεταριάτου», δηλαδή: πρόοδος της δημοκρατικοποίησης, συμμετοχή των μαζών στη διακυβέρνηση της κοινωνίας μέσα από την αυτοδιεύθυνση, επαναφορά των σοβιέτ, των συνδικάτων κλπ.

Με τó τίτλο: «Ένα μεγάλο πρόβλημα: ή άπελευθέρωση της οικονομίας», ό Μισέλ Τατύ, στό Μόντ της 16 Φλεβάρη 1965, άπογύμνωσε τά σοβαρότερα κακά, «άπό τά όποια πάσχει όλόκληρη ή γραφειοκρατική σοβιετική μηχανή, με πρώτη και καλύτερη την οικονομία». Η τεχνική στάθμη πού έχει επιτευχθεί κάνει όλο και περισσότερο άνυπόφορο τó ζυγό της γραφειοκρατίας πάνω στη διαχείριση. Οι διευθυντές των επιχειρήσεων, δεν μπορούν, όπως έχουν σήμερα τά πράγματα, να πάρουν μιά άπόφαση για κανένα θέμα χωρίς να άναφερθούν γι' αυτό σέ ένα, τουλάχιστο, γραφείο και συχνότερα σέ μισή ντουζίνα. «Κανένας δεν άμφισβητεί την αξιόλογη έπιστημονική, τεχνική και οικονομική πρόοδο, ή όποια πραγματοποιήθηκε μέσα σέ τριάντα χρόνια σχεδιοποίησης. Αλλά τó άποτέλεσμα είναι άκριβώς ότι αυτή ή οικονομία τοποθετείται σήμερα στην κατηγορία των άναπτυγμένων οικονομιών, και ότι οι παλιές δομές πού έπίτρεφαν να οδηγηθεί σ' αυτό τó επίπεδο, άποδεικνύονται όλοκληρωτικά κι όλο και περισσότερο σοβαρά άπροσαρμοστές». «Γιά να ξεπεράσουμε την τεράστιας δύναμης αδράνεια πού κυριαρχεί από τά πάνω πρós τά κάτω της μηχανής, θά χρειαζόταν λοιπόν, πολύ περισσότερο από λεπτομερειακές μόνο μεταρρυθμίσεις, μιά θεαματική αλλαγή στό πνεύμα και στις μεθόδους, ενχ είδος νέας άποσταλινοποίησης.» Με την προϋπόθεση πάντως, όπως παρατήρησε ό Έρνέστ Μαντέλ, σ' ένα πρόσφατο άρθρο του στός Temps Modernes, ότι ή τάση για άποκέντρωση δέ θά σταματήσει στό στάδιο της άπλης άυτονομίας των διευθυντών επιχειρήσεων, αλλά πώς θά καταλήξει σέ μιά αληθινή εργατική αυτοδιεύθυνση.

Σ' ένα μικρό και πολύ πρόσφατο βιβλίο του ό Μισέλ Γκάρντερ, προβλέπει κι αυτός μιά «αναπόφευκτη» επανάσταση στη Σο-

βιοτική Ένωση. Αλλά, παρά τις φανερά αντισοσιαλιστικές τάσεις του ο συγγραφέας αμφιβάλλει, προφανώς με βαρεια καρδιά, ότι η «άγνια» του σημερινού καθεστώτος θα μπορέσει να καταλήξει σε μια επιστροφή στον ατομικό καπιταλισμό. Σκέφτεται, αντίθετα, ότι η μελλοντική επανάσταση θα μπορούσε να ξαναχρησιμοποιήσει το παλιό σλόγκαν του 1917: *όλη η έξουσία στα σοβιέτ*. Θα μπορούσε επίσης να στηριχτεί σ' ένα ξαναξυπνημένο κι αθένητο συνδικαλισμό. Τέλος, θα έφερνε σά διάδοχο του σημερινού αυστηρού συγκεντρωτισμού μια δημοσπονδία περισσότερο αποκεντρωτική: «Μ' ένα απ' αυτά τα παράδοξα που αφθογούν στην ιστορία, στο όνομα των Σοβιέτ είναι που κινδυνεύει να εξαφανιστεί ένα καθεστώς που εσφαλμένα ονομάζεται σοβιετικό». Το συμπέρασμα αυτό συμπίπτει με το συμπέρασμα ενός άριστου παρατηρητή, του Ζώρζ Γκιουρβίτς, για τον οποίο η πιθανή επιτυχία στην ΕΣΣΔ, των τάσεων προς τον αποσυγκεντρωτισμό και μάλιστα προς την εργατική αυτοδιεύθυνση, μ' όλο που μονάχα σαν δόλωμα έχουν εμφανιστεί, θα έδειχνε ότι «ο Προυντόν σκόπευε πολύ πιο σωστά από ότι θα μπορούσε να πιστέψει κανένας».

Στην Κούβα, όπου ο οπαδός του κρατισμού «Τσέ» Γκεβάρα αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη διεύθυνση της βιομηχανίας, ανοίγονται ίσως νέες προοπτικές. Σ' ένα βιβλίο, ο Ρενέ Ντυμόν, ειδικός της καστρικής οικονομίας, έρευνησε τον «υπερσυγκεντρωτισμό» και τη γραφειοκρατικοποίηση. Υπογράμμισε ιδιαίτερα τα «έξουσιαστικά» σφάλματα ενός παραρτήματος ύπουργείου το οποίο προσπαθεί να διαχειριστεί το ίδιο τα εργοστάσια και το οποίο καταλήγει στα ακριβώς αντίθετα αποτελέσματα: «Όταν θέλει κανένας να φτιάξει μια οργάνωση ισχυρά συγκεντρωτική, τελειώνει πρακτικά (...) στο να αφήνει τα πάντα στους άλλους, εκτός απ' το να μπορεί να ελέγχει το οσσιώδες». Ίδια κριτική σε ό,τι αφορά το κρατικό μονοπώλιο της κατανομής: η παράλυση που προκύπτει απ' αυτό θα μπορούσε να έχει αποφευχθεί «αν κάθε μονάδα παραγωγής είχε κρατήσει το δικαίωμα να εφοδιάζεται απ' εθελείας». «Η Κούβα ξαναρχίζει ανώφελα δολοκλήρο τον κύκλο των οικονομικών σφαλμάτων που διάπραξαν τα σοσιαλιστικά κράτη», είπε ένας Πολωνός συνάδελφος, που ήταν σε αρκετά καλό πόστο ώστε να μπορεί να το ξέρει, στον Ρενέ Ντυμόν. Ο συγγραφέας καταλήγει έξορκίζοντας το Κουδανέζικο καθεστώς να υποστηρίξει την αυτονομία των παραγω-

γικών μονάδων και, στη γεωργία, τις δημοσπονδίες από μικρές κοπερατίβες αγροτικής παραγωγής. Δέ διατάζει να περιγράψει με λίγες λέξεις το φάρμακο για το κακό. Η αυτοδιεύθυνση, που θα μπορούσε θαυμάσια να βαδίσει πλάι - πλάι με τη σχεδιοποίηση.

••

Έτσι, η αντιεξουσιαστική ιδέα βγήκε, έδω και λίγο καιρό, από τον κώνο σκιᾶς που την είχαν ξεορίσει οι έχθροι της. Ο σημερινός άνθρωπος, που ήταν, σε πλατιά κλίμακα, το πειραματόζωο του κρατικού κομμουνισμού και που βγαίνει, μισοναρκωμένος ακόμα, απ' αυτό το «εργαστήριο», σκύβει, ξαφνικά, με ζωηρή περιέργεια, και τις πιο πολλές φορές με θφελός του, πάνω στα προπλάσματα μιας καινούργιας αυτοδιευθυνόμενης κοινωνίας, την οποία πρότειναν, τον τελευταίο αιώνα οι σκαπανείς της αναρχίας. Δεν τα δέχεται στο σύνολό τους, βέβαια, διδάσκεται όμως απ' αυτά, εμπνέεται για να προσπαθήσει να φέρει σε αίσιο πέρας το καθήκον που του επιβάλλει η δεύτερη πενηκονταετία του αιώνα: να σπάσει, τόσο στον οικονομικό όσο και στον πολιτικό τομέα, τον κλοιό αυτού που κατά προσέγγιση ονόμασαν «σταλινισμό», χωρίς ωστόσο να εγκαταλείψει τις θεμελιώδεις αρχές του σοσιαλισμού — αλλά αντίθετα ανακαλύπτοντας ή ξαναβρίσκοντας — τις φόρμουλες ενός σοσιαλισμού, επιτέλους αθένητου, συνδυασμένου δηλαδή με την ελευθερία.

Ο Προυντόν, όταν μεσουρανούσε η επανάσταση του 1848, σκεφτόταν, πολύ σωστά, πώς θα ήταν υπερβολικό να απαιτήσει από τους βιοτέχνες του να φτάσουν, μονομιάς, μέχρι την «αναρχία» και έλλειψε αυτού του μάξιμουμ προγράμματος, έκανε ένα μίνιμουμ αντιεξουσιαστικό πρόγραμμα: προοδευτικό αφοπλισμό της έξουσίας του κράτους, παράλληλη ανάπτυξη των λαϊκών εξουσιών από τα κάτω, τις οποίες αποκαλούσε λέσχες και τις οποίες ο άνθρωπος του 20ού αιώνα, θα ονόμαζε Συμβούλια. Η αναζήτηση ενός τέτοιου προγράμματος φαίνεται πως είναι ο σκοπός, λίγο πολύ συνειδητός, μεγάλου αριθμού σημερινών σοσιαλιστών.

••

Ο αναρχισμός όμως, αν του δοθεί πάλι κάποια ευκαιρία, θα καταφέρει να αποκατασταθεί έντελώς, μόνο αν μπορέσει να διαφύσει, τόσο με τη θεωρία του όσο και με τη δράση του, τις πλαστές ερμηνείες, των οποίων ήταν για πολύ καιρό αντικείμενο. Αν υπομονετικά να τελειώσει με αυτόν στην Ισπανία, γύρω στα 1924, ο Χοακίν Μαουρίν, διατεινόταν πως ο αναρχισμός θα μπορούσε να κρατηθεί σε μερικά «καθυστερημένα κράτη» μονάχα, μέσα σε λαϊκές μάζες που «γαντζώνονται» απ' αυτόν γιατί δεν έχουν καμιά «σοσιαλιστική παιδεία» και «είναι παραδομένες στις φυσικές τους παρορμήσεις» και συμπεραίνει: «Ένας αναρχικός που καταφέρει να δει καθαρά, να αναπτυχτεί, να μάθει, παύει αυτόματα να είναι αναρχικός».

Συγγέροντας, νέτα - σκέτα «αναρχία» και αποδιοργάνωση, ο Γάλλος ιστορικός Ζάν Μαιτρόν, φανταζόταν, έδω και μερικά χρόνια, ότι ο αναρχισμός είχε πεθάνει με τον 19ο αιώνα, γιατί η εποχή μας, είναι εποχή «πλάνων, οργάνωσης και πειθαρχίας». Πιο πρόσφατα, ο Βρετανός Τζώρτζ Γούντκοκ νόμισε πως θα μπορούσε να κατηγορήσει τους αναρχικούς για ιδεαλιστές που βαδίζουν εναντία στο κυρίαρχο ρεύμα της ιστορίας, τρέφονται με την ιδέα ενός ειδυλλιακού μέλλοντος, μένοντας ταυτόχρονα δεμένοι με τα πιο θελκτικά χαρακτηριστικά ενός παρελθόντος που πεθαίνει. Ένας άλλος Άγγλος ειδικός του αναρχισμού, ο Τζαίμς Τζόλ θέλει σώνει και καλά τους αναρχικούς ξεπερασμένους, γιατί τάχα οι αντιλήψεις τους είναι αντίθετες με την ανάπτυξη της μεγάλης βιομηχανίας, της παραγωγής και της κατανάλωσης των μαζών και γιατί έχουν την ρομαντική και οπισθοδρομική θεώρηση μιας ιδεολογικής κοινωνίας, που ανήκει στο παρελθόν και αποτελείται από βιστέχνες και χωρικούς, με λίγα λόγια απορρίπτουν ολοκληρωτικά την πραγματικότητα του 20ού αιώνα και την οικονομική οργάνωση.

Στις σελίδες που προηγήθηκαν προσπαθήσαμε να δείξουμε ότι αυτή η εικόνα του αναρχισμού δεν είναι η αληθινή. Ο έποικοδομητικός αναρχισμός, αυτός που βρήκε την πληρέστερη έκφρασή του με την πέννα του Μπακούνιν, βασίζεται στην οργάνωση, στην αυτοπειθαρχία, στην ολοκλήρωση, σ' ένα συγκεντρωτισμό όχι καταναγκαστικό αλλά δημοσπονδιακό. Στηρίζεται στη σύγχρονη μεγάλη βιομηχανία, στη σύγχρονη τεχνική, στο σύγχρονο προλεταριά-

το, σ' ένα διεθνισμό με παγκόσμιες διαστάσεις. Μ' αυτή την έννοια, είναι του καιρού μας, ανήκει στον 20ό αιώνα. Δεν είναι αυτός που δεν αντιστοιχεί πια στις ανάγκες του σύγχρονου κόσμου, αλλά, πολύ περισσότερο, ο κρατικός κομμουνισμός.

Ο Χοακίν Μαουρίν παραδεχόταν αναθεματίζοντας, στα 1924, πως στη διάρκεια της ιστορίας του αναρχισμού «τα συμπτώματα της εξασθένησής του» ακολουθήθηκαν από «μια όρμητική αναζωογόνηση». Ίσως — και το μέλλον θα κρίνει — αυτή να ήταν η μόνη υπόθεση όπου ο Ισπανός αυτός μαρξιστής αποδείχτηκε καλός προφήτης.

Ἐπίλογος

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Μάη τοῦ 1968 ἦταν ἓνα μεγάλο χτύπημα. Δόθηκε ἀπὸ τὴ νεολαία, ἔχι μονάχα τὴ φοιτητικὴ νεολαία ἀλλὰ κι ἀπὸ τὴν ἐργατικὴ, νεολαίες ποὺ συνδέονταν μὲ τοὺς δεσμούς τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς ἡλικίας καὶ τῆς κοινῆς ἀλλοτρίωσης. Στὸ Πανεπιστήμιο, ὅπως στὸ ἐργοστάσιο καὶ στὸ συνδικάτο ἡ δικατορία τῶν ἀγγέλων, ποὺ δούλευαν ἐκεῖ, εἶτε ἦταν καθηγητές, ἐργοδότες ἢ πληρεξούσιοι, ἀμφισβητήθηκε ἢ σωστότερα: συγκλονίστηκε συθέμελα. Κι αὐτὴ ἡ ἀπρόσμενη ἔκρηξη, ποὺ ξεπήδησε ἀπρόοπτα, μεταδοτικὴ καὶ καταστροφικὴ, ἦταν, σὲ μεγάλο βαθμὸ, ἀναρχικὴ.

Ἔιχε τίς ρίζες τῆς σὲ μιὰ κριτικὴ ἔχι μονάχα τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ἀλλὰ καὶ τοῦ μετασταλινικοῦ κομμουνισμοῦ, ποὺ γινόταν ὄλο καὶ βαθύτερη μὲ τὰ χρόνια, στοὺς πανεπιστημιακοὺς κύκλους. Τράφηκε ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸν πόλεμο ποὺ κήρυξε μιὰ μικρὴ ομάδα «αυτουσιασιστῶν» στὴν Ἀθλιότητα στὸ φοιτητικὸ χῶρο. Ἐμπνεύστηκε ἀπὸ τὴν φοιτητικὴ ἐξέγερση στὶς διάφορες χώρες τοῦ κόσμου καὶ εἰδικὰ στὴ Γερμανία.

Ἔιχε γιὰ ὄπλα τὴν ἀμεση δράση, τὴν ἐκδηλῆ παρανομία, τὴν κατάληψη τῶν τόπων ἐργασίας· δὲ δίστασε νὰ ἀντιτάξει στὴ βία τῶν καταπιεστικῶν δυνάμεων τὴν ἐπαναστατικὴ βία· ἔβαλε τὰ πάντα ὑπὸ ἀμφισβήτηση, ὅλες τίς κληροδοτημένες ἰδέες, ὅλες τίς ὑπάρχουσες δομές· ἔδωξε τὸ δασκαλικὸ μονόλογο καθὼς καὶ τὸ μοναρχισμὸ τοῦ ἐργοδότη· ἔδωσε τέλος στὴν κυριαρχία τοῦ βεντετισμοῦ, στὴ δόξα τῶν ὑπογραφῶν· θέλησε τὸν ἑαυτὸ τῆς ἀνώνυμο καὶ συλλογικὸ· μέσα σὲ λίγες ὀδομάδες ἔκανε τὴ μεγαλειώδη μα-

θητεία τῆς ἀμεσης δημοκρατίας, τοῦ χιλιόφωνου διαλόγου, τῆς ἐπικοινωνίας ὄλων μὲ ὄλους. Ἦπτε ἀπληστα ἀπ' τὴν πηγὴ τῆς ἐλευθερίας. Στὶς ἀναρίθμητες συνεδριάσεις καὶ ὄλων τῶν εἰδῶν τίς συγκεντρώσεις, ἀναγνωρίστηκε στὸν καθένα τὸ δικαίωμα τῆς ἀπόλυτης ἐλευθερίας ἔκφρασης. Στὴ δημόσια πλατεία, ποὺ εἶχε μεταβληθεῖ σὲ ἀμφιθέατρο, (ἀφοῦ ἡ συγκοινωνία εἶχε διακοπῆ καὶ οἱ ἀμφισβητίες εἶχαν καθῆσει πάγω στὸ δρόμο) ἡ στρατηγικὴ τοῦ πολέμου ποὺ θὰ γινόταν στοὺς δρόμους συζητήθηκε γιὰ πολλὴ ὄρα, πλατεία καὶ ἀνοιχτά! Στὴν ἀυλὴ, στοὺς διαδρόμους καὶ στοὺς ὀρόφους τῆς Σορβόννης, ἐπαναστατικὲς κυφέλες ὅπου ἔμπαινε ὅποιος ἤθελε, ὅλες οἱ ἐπαναστατικὲς τάσεις, χωρὶς ἐξαίρεση, εἶχαν στὴ διάθεσή τους πάγκους ὅπου ἀπλωναν τὸ προπαγανδιστικὸ ὄλιγό τους καὶ τὴ φιλολογία τους.

Χάρη σ' αὐτὴ τὴν ἐλευθερία, οἱ ἀντιεξουσιαστικοὶ κατάφεραν νὰ βγοῦν ἀπ' τὴν προηγούμενη ἀπομόνωσή τους. Ἀγωνίστηκαν στὸ πλευρὸ τῶν ἐπαναστατῶν μαρξιστῶν μὲ τάσεις «ἐξουσιαστικῆς», χωρὶς ἔχθρα ὁ ἓνας πρὸς τὸν ἄλλο, μέσα σὲ μιὰ πρόσκαιρη λησμονία τῶν ἐχθροτήτων τοῦ παρελθόντος. Τουλάχιστον στὴ φάση τῆς ἔντασης τοῦ ἀγῶνα, ὅπου ὄλοι ἦταν συναδελφωμένοι ἐναντία στὸν κοινὸ ἐχθρὸ, ἡ μαύρη σημαία ἀδελφώθηκε μὲ τὴν κόκκινη χωρὶς ἀνταγωνισμὸ οὔτε πρωτοκαθεδρίες.

Κάθε ἐξουσία ἀπορρίφτηκε ἢ, ἀκόμα χειρότερα, χλευάστηκε. Ὁ μύθος τοῦ σταλμένου ἀπ' τὴ θεία πρόνοια γέρου τῶν Ἡλυσίων δὲν ὑποσχάφηκε μόνο μὲ τὸν σοβαρὸ λόγο ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν καρικατούρα καὶ σάτιρα: ὁ μασκαρᾶς εἶναι αὐτός! Οἱ κοινοβουλευτικοὶ λόγοι ἀντιμετωπίστηκαν μὲ τὸ θανάσιμο ὄπλο τῆς ἀδιαφορίας: μιὰ μέρα, ἔγινε στὴν πρωτεύουσα μιὰ μεγάλῃ πορεία φοιτητῶν μπροστὰ στὸ Παλάι - Μπουρμπὸν χωρὶν κἂν νὰ καταδεχτοῦν νὰ προσέξουν τὴν ὑπαρξή του.

Μιὰ μαγικὴ λέξη ἀντήχησε στὰ πανεπιστήμια καὶ τὰ ἐργοστάσια, στὴ διάρκεια τῶν ἔνδοξων ὀδομάδων τοῦ Μάη τοῦ '68. Ἦταν τὸ θέμα ἀναρίθμητων συζητήσεων, ἐξηγήσεων, ὑπομνήσεων ἱστορικῶν προηγούμενων, λεπτομερειῶν καὶ παθιασμένων ἐξετάσεων τῶν σημερινῶν ἐμπειριῶν ποὺ εἶναι σχετικῆς μ' αὐτό: ἡ αὐτοδιέθυνση. Τὸ παράδειγμα τῶν ἰσπανικῶν κολλεκτιβοποιήσεων τοῦ 1936, ἰδιαίτερα, συζητήθηκε πλατεία! Ἐργάτες πήγαιναν τὰ βράδια στὴ Σορβόννη γιὰ νὰ μυηθοῦν σ' αὐτὴ τὴν καινούργια λύση

του κοινωνικού προβλήματος. Όταν γύριζαν στο εργοστάσιο άνοιγαν συζητήσεις, πάνω στην αυτοδιεύθυνση, γύρω απ' τις ακινητοποιημένες μηχανές. Η επανάσταση του Μάη, βέβαια, δεν έβαλε σε εφαρμογή την αυτοδιεύθυνση, σταμάτησε στο κατώφλι, ή, μάλλον, άκρη - άκρη. Η αυτοδιεύθυνση όμως έμεινε στη συνείδηση των ανθρώπων, παρά τη δυσφήμισή της, και άργα ή γρήγορα θα ξανανασταθεί.

Συνοπτική βιβλιογραφία

Λόγω του μεγάλου αριθμού δεν είναι δυνατόν να δώσουμε εδώ όλες τις αναφορές των κειμένων που αναφέραμε ή συμπεκνώσαμε. Θα περιοριστούμε να δώσουμε στον αναγνώστη μερικές βιβλιογραφικές ενδείξεις.

Πρώτα απ' όλα, ένας αριθμός από αναρχικά κείμενα, που έχουν εξαντληθεί ή είναι ανέκδοτα, ανατυπώθηκαν στο: ΟΥΤΕ ΘΕΟΣ ΟΥΤΕ ΑΦΕΝΤΗΣ, ιστορία κι ανθολογία της αναρχίας, 2 τόμοι, 1966.

Αναρχισμός

- Henri Arvon, *L'Anarchisme*, 1951.
Augustin Hamon, *Psychologie de l'anarchiste - socialiste*, 1895;
Le Socialisme et le Congrès de Londres, 1897.
Irving L. Horowitz, *The Anarchists*, New York, 1964.
James Joll, *The Anarchists*, Oxford, 1964.
Jean Maitron, *Histoire du mouvement anarchiste en France (1880—1914)*, 1955.
Alain Sergent et Claude Harmel, *Histoire de l'Anarchie*, 1949.
George Woodcock, *Anarchism*, Londres, 1962.
Ettore Zoccoli, *Anarchia*, Milan, 1906.

Στίρνερ

Max Stirner, L'Unique et sa Propriété, rééd. 1960 ; Kleinere Schriften, Berlin, 1898.

Henri Arvon, Aux sources de l'existentialisme : Max Stirner, 1954.

Προυντόν

P. J. Proudhon, Œuvres complètes et Carnets, Ed. Rivière ; Manuel du spéculateur à la Bourse, 3e éd., 1857 ; La Théorie de la Propriété, 1865 ; Mélanges 1848 - 1852, 3 vol., 1868.

Georges Gurvitch, Proudhon, 1965.

Pierre Hauptmann, thèses de doctorat (inédites) sur Proudhon.

Μπακούνιν

Michel Bakounine, Œuvres, 6 vol., éd. Stock ; Archives Bakounine, Leiden, 1961 - 1965, 4 vol. parus ; Correspondance de Michel Bakounine (éd. par Michel Dragomanov), 1896 ; Bakounine, La Liberté (morceaux choisis), 1965 ; Max Nettlau, Michael Bakounin, Londres, 1896 - 1900, 3 vol.

Πρώτη Διεθνής

James Guillaume, L'Internationale, Documents et Souvenirs (1864 - 1878) 4 vol., 1905 - 1910 ; Idées sur l'organisation sociale, 1876.

Jacques Freymond, La Première Internationale, Genève, 1962, 2 vol.

Miklos Molnar, Le Déclin de la Première Internationale, Genève, 1963.

César de Paepe, De l'organisation des services publics dans la société future, Bruxelles, 1874.

Mémoire du district de Courtelary, Genève, 1880.

Κομμούνα του 1871

Bakounine, La Commune de Paris et la notion de l'État, 1871.

Henri Lefebvre, La Proclamation de la Commune, 1965.

O. H. Lissagaray, Histoire de la Commune de 1871, rééd., 1964.

Karl Marx, La guerre civile en France, 1871.

Κροπότκιν

Pierre Kropotkine, Œuvres diverses.

Woodcock et Avakoumonvich, Pierre Kropotkine le prince anarchiste, trad. fr. 1953.

Article dans le Journal de l'université de Moscou, n° 1, 1961.

Μαλατέστα

Malatesta, Programme et organisation de l'Association Internationale des Travailleurs, Florence, 1884, reproduit dans Studi Sociali, Montevideo, mai - novembre 1934.

Errico Malatesta, L'Anarchie, Paris, 1929.

Malatesta, His Life and Ideas, Londres, 1965.

Συνδικαλισμός

- Pierre Besnard, *Les Syndicats ouvriers et la révolution sociale*, 1930.
- Pierre Monatte, *Trois Scissions syndicales*, 1958.
- Fernand Pelloutier, «L'anarchisme et les syndicats ouvriers», *Les Temps Nouveaux*, 1895; *Histoire des Bourses du Travail*, 1921.
- Émile Pouget, *Le Syndicat* (s. d.); *Le parti du travail*, rééd. 1931; *Ad Memoriam*, 1931.
- Congrès anarchiste tenu à Amsterdam..., 1908.
- Ravachol et les anarchistes, éd. Maitron, 1964.

Ρωσική Έπανάσταση

- Pierre Archinoff, *L'Histoire du mouvement makhnoviste*, 1928.
- Alexandre Berkman, *La Révolution russe et le Parti communiste*, 1921; *The Bolshevik Myth* (1920-1921), 1922; *The Russian Tragedy*, Berlin, 1922; *The Kronstadt Rebellion*, Berlin, 1922; *The Anti-Climax*, Berlin, 1925.
- Isaak Deutscher, *Trotsky*, 3 vol., 1963-65.
- Luigi Fabbri, *Dittatura e Rivoluzione*, Milan, 1921.
- Ugo Fedeli, *Dalla Insurrezione dei contadini in Ucraina alla Rivolta di Cronstadt*, Milan, 1950.
- Emma Goldman, *Les Bolcheviks et la Révolution russe*, Berlin, 1922; *My disillusionment in Russia; My further disillusionment with Russia*, N. Y., 1923; *Living my Life*, N. Y., 1934; *Trotsky protests too much*, N. Y., 1938.
- Alexandra Kollontaï, *L'Opposition ouvrière*, 1921, rééd. in «*Socialisme ou Barbarie*», n° 35, 1964.
- M. Kubanin, *Makhnoshchina*, Leningrad, s. d.
- Lénine, *L'État et la Révolution*, 1917; *Sur la Route de l'Insurrection*, 1917; *La maladie infantile du communisme*, 1920.

- Gaston Leval, «*Choses de Russie*», *Le Libertaire*, 11 - 18 novembre 1921; *Le Chemin du Socialisme, les débuts de la crise communiste bolchevique*, Genève, 1958.
- Nestor Makhno, *La Révolution russe en Ukraine*, 1927 (vol. I); id. (en russe), 3 vol.
- G. P. Maximoff, *Twenty years of Terror in Russia*, Chicago, 1940.
- Ida Mett, *La Commune de Cronstadt*, 1938, nouv. éd., 1948.
- A. Pankratova, *Les Comités d'usine de Russie* (...), Moscou, 1923.
- Rudolf Rocker, *Die Bankrotte des russischen Staatskommunismus*, Berlin, 1921.
- Georges Sadoul, *Notes sur la Révolution bolchevique*, 1919.
- Léonard Shapiro, *Les Bolcheviks et l'Opposition* (1917 - 22), 1957.
- I. Stepanov, *Du contrôle ouvrier à l'administration ouvrière* (...), Moscou, 1918.
- Trotsky, 1905, rééd., 1966; *Histoire de la Révolution russe*, rééd., 1962.
- Victor - Serge, *L'An I de la Révolution russe*, rééd., 1965.
- Voline [Vsevolod Mikhailovitch Eichenbaum], *La Révolution inconnue 1917 - 21*, 1947.
- E. Yartciuk, *Kronstadt*, Barcelone, 1930.
- St Antony's Papers* n° 6 (sur Cronstadt et Makhno), Oxford, s. d.
- Répression de l'anarchisme en Russie soviétique, 1923.

Συμβούλια

- Antonio Gramsci, *L'Ordine Nuovo* 1919 - 20, 1954.
- Hermann Gorter, *Réponse à Lénine*, 1920.
- Pier Carlo Masini, *Anarchici e comunisti nel movimento dei Consigli*, Milan, 1951; *Antonio Gramsci e l'Ordine Nuovo visti da un libertario*, Livourne, 1956; *Gli Anarchici ita-*

liani e la rivoluzione russa, 1962.
Erich Mühsam, Auswahl, Zurich, 1962.
Anton Pannekoek, Workers Councils, rééd., Melbourne, 1950.
Paolo Spriano, L'occupazione delle fabbriche settembre 1920,
Turin, 1964.

Ἰσπανικὴ Ἐπανάσταση

Burnet Bolloten, The Grand Camouflage, Londres, 1961.
Franz Borkenau, The Spanish Cockpit, Londres, 1937, rééd.
University of Michigan Press, 1965.
Gerald Brenan, Le labyrinthe espagnol, trad. fr., 1962.
Pierre Broué et Émile Témime, La Révolution et la guerre d'
Espagne, 1961.
Gaston Leval, Problemas economicos de la Revolución social
espanola, Rosario, 1931 ; Ne Franco Ne Stalin, Milan,
1952.
Joaquin Maurin, L'anarcho-syndicalisme en Espagne, 1924 ;
Révolution et contre-révolution en Espagne, 1937.
G. Munis, Jalones de Derrota (...), Mexico, 1946.
José Peirats, La C. N. T. en la revolución espanola, 3 vol.,
1958 ; Los anarquistas en la crisis politica espanola, Buenos
Aires, 1964.
Angel Pestana, 1o) Memoria... 2o) Consideraciones... (2 rap-
ports à la C. N. T.) Barcelone, 1921 - 22 ; Setenta dias en
Rusia, Barcelone, 1924.
Dr Isaac Puente, Il Comunismo libertario, 1932.
Henri Rabasseire, Espagne creuset politique, sd.
Vernon Richards, Lessons of the Spanish Revolution, Londres,
1953.
D. A. de Santillan, El organismo economico de la Revolu-
ción, 1936 ; La Revolución y la guerra en Espana, 1938.
Trotsky, Ecrits, t. III, 1959.
El Congreso confederal de Zaragoza, 1955.

Collectivisations, l'œuvre constructive de la Révolution espa-
gnole, trad. fr., 1937, rééd., 1965.
Les Cahiers de « Terre libre », avril - mai 1938.
Collectivités anarchistes en Espagne révolutionnaire, Noir et
Rouge, mars 1964 ; Collectivités espagnoles, idem, n° 30,
juin 1965.

Σύγχρονη Αυτόδιεύθυνση

Stane Kavcic, L'autogestion en Yougoslavie, 1961.
Albert Meister, Socialisme et Autogestion, l'expérience yougo-
slave, 1964.
Les Temps Modernes, numéro de juin 1965.

Περιεχόμενα

Πρόλογος	5
Οι κινητήριες ιδέες του 'Αναρχισμού	
Θέματα λεξιλογίου	13
Μιά ψυχική εξέγερση	16
'Η απέχθεια για τὸ Κράτος	17
Κάτω ἡ ἀστική δημοκρατία	20
Κριτική τοῦ «ἐξουσιαστικοῦ» σοσιαλισμοῦ	24
Οἱ πηγές ἐνέργειας: τὸ άτομο	31
Οἱ πηγές ἐνέργειας: οἱ μάζες	39
'Αναζητώντας τὴ μελλοντική κοινωνία	
'Ο ἀναρχισμὸς δὲν εἶναι οὐτοπικός	47
'Αναγκαιότητα τῆς ὀργάνωσης	48
'Η αὐτοδιεύθυνση	50
Οἱ θάσεις τῆς ἀνταλλαγῆς	56
'Ο ἀνταγωνισμὸς	59
'Ενότητα καὶ σχεδιοποίηση	62
'Ολοκληρωτική κοινωνικοποίηση;	63
'Εργατικός συνδικαλισμὸς	64
Οἱ κοινότητες	65
Μιά ἀμφισβητούμενη λέξη: τὸ Κράτος	69
Πῶς θὰ διευθύνονται οἱ δημόσιες ὑπηρεσίες;	70
Φεντεραλισμὸς	72
Διεθνισμὸς	75
'Αποαποικιοποίηση	77

'Ο ἀναρχισμὸς στὴν ἐπαναστατική πρακτική

1. 'Απ' τὸ 1880 ὡς τὸ 1914

'Ο ἀναρχισμὸς ἀπομονώνεται ἀπ' τὸ ἐργατικό κίνημα	83
Οἱ σοσιαλδημοκράτες πολεμοῦν τοὺς ἀναρχικούς	86
Οἱ ἀναρχικοὶ στὰ συνδικάτα	88

2. 'Ο ἀναρχισμὸς στὴ Ρώσικη 'Επανάσταση

Μιά ἀντιεξουσιαστική ἐπανάσταση	94
Μιά «ἐξουσιαστική» ἐπανάσταση	97
'Ο ρόλος τῶν ἀναρχικῶν	106
'Η «μαχνοτσίνα»	110
Κροστάνδη	114
'Ο νεκρὸς καὶ ζωντανὸς ἀναρχισμὸς	118

3. 'Ο ἀναρχισμὸς στὰ ἰταλικά ἐργοστασιακὰ συμβούλια

4. 'Ο ἀναρχισμὸς στὴν 'Ισπανική 'Επανάσταση

'Η σοβιετική ἐπίδραση	129
'Η ἀναρχική παράδοση στὴν 'Ισπανία	133
Θεωρητική ἀποσκευή	136
Μιά «ἀπολιτική» ἐπανάσταση	142
Οἱ ἀναρχικοὶ στὴν κυβέρνηση	144
Οἱ ἐπιτυχίες τῆς αὐτοδιεύθυνσης	148
'Η αὐτοδιεύθυνση ὑπονομεύεται	156

Σὰν συμπέρασμα ..... 163 |

'Επίλογος ..... 178 |

Συνοπτική Βιβλιογραφία ..... 181 |

ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ * ΖΩΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ
 ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ * Η ΠΑΡΙΣΙΝΗ ΚΟΜΜΟΥΝΑ
 ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ * ΦΕΝΤΕΡΑΛΙΣΜΟΣ, ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ...
 ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ * ΚΡΑΤΙΣΜΟΣ & ΑΝΑΡΧΙΑ
 ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ * ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ
 ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ
 ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ * ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ
 ΡΟΚΕΡ * ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ & ΑΝΑΡΧΟΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ
 ΠΡΟΥΝΤΟΝ * ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ & ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
 ΣΤΙΡΝΕΡ * Ο ΜΟΝΑΔΙΚΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΟ ΤΟΥ
 ΜΑΛΑΤΕΣΤΑ * ΧΩΡΙΣ ΕΞΟΥΣΙΑ
 ΚΑΦΙΕΡΟ * ΣΥΝΩΜΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΤΟΥ ΜΑΡΞ
 ΟΥΑΙΛΝΤ * Η ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ
 ΛΑΦΑΡΓΚ * ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ
 ΒΑΝΕΓΚΕΜ * Η ΒΙΒΛΟΣ ΤΩΝ ΗΘΩΝ
 ΒΑΝΕΓΚΕΜ * ΒΑΣΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΟΠΙΕΣ
 ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ - ΓΟΥΩΡΝΤ * ΑΥΘΟΡΜΗΤΙΣΜΟΣ & ΟΡΓΑΝΩΣΗ
 ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ - ΡΟΜΠΕΡΤΣ * Η ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ & Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ
 ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ * ΙΕΡΑΡΧΙΑ & ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ
 ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ * ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ
 ΚΟΝ-ΜΠΕΝΤΙΤ * ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΖΑΡΙ
 ΚΑΜΥ * ΟΥΤΕ ΔΗΜΙΟΙ ΟΥΤΕ ΘΥΜΑΤΑ
 ΧΑΞΕΛΥ * ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΟ ΘΑΥΜΑΣΤΟ ΝΕΟ ΚΟΣΜΟ
 ΠΕΡΛΜΑΝ - ΒΑΝΕΓΚΕΜ * Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΖΩΗΣ
 ΜΠΟΝΑΝΟ - ΙΣ * ΤΑ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ
 ΒΟΛΟΝΤΕ ΑΝΑΡΧΙΣΤΕ * ΟΙ ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ & ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ
 ΓΚΟΜΠΕΝ * Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΕΡΙΣΜΟΥ
 ΜΠΑΡΟΥΖ * ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
 ΜΠΑΡΟΥΖ * Η ΒΙΒΛΟΣ ΤΩΝ ΑΑΝΑΠΝΩΝ
 ΜΠΟΙΚΟΣ * ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ
 ΒΛΑΧΟΣ * ΓΙΑ ΟΡΕΚΤΙΚΟ: ΣΠΑΣΜΕΝΑ ΝΥΧΙΑ ΤΗΣ
 ΙΣΤΟΡΙΑΣ
 ΜΠΟΝΤΡΙΓΙΑΡ * ΡΕΚΒΙΕΜ ΓΙΑ ΤΑ ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
 ΜΠΡΕΤΟΝ * ΤΙ ΕΙΝΑΙ Ο ΣΟΥΡΡΕΑΛΙΣΜΟΣ
 ΡΗΝΤ - ΓΚΟΛΝΤΜΑΝ * Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑΣ
 ΧΟΥΗΛΕΡ - ΦΕΝΤΕΡΙΚΙ * Η ΠΟΛ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΓΥΝ. ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ
 ΕΡΛΙΧ - ΦΑΡΟΥΥ * ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ & ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ
 ΚΟΛΛΟΝΤΑΙ * Ο ΕΡΩΤΑΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΤΡΙΩΝ ΜΕΛΙΣΣΩΝ
 ΜΕΗΛΕΡ * ΟΙ ΣΤΡΑΤΙΕΣ ΤΗΣ ΝΥΧΤΑΣ
 ΝΟΤΑΡΝΙΚΟΛΑ * Η ΑΔΥΝΑΤΗ ΑΠΟΔΡΑΣΗ
 ΜΠΑΡΟΥΖ * ΑΠΟΛΥΜΑΝΤΗΣΙ
 ΑΡΤΩ * Ο ΗΛΙΟΓΑΒΑΛΟΣ
 ΚΑΜΥ * Η ΠΑΝΟΥΚΛΑ
 ΜΠΑΡΟΥΖ-ΠΕΛΙΕ-ΒΑΙΣΝΕΡ * ΘΑΝΑΤΗΦΟΡΟΣ ΤΥ
 ΜΠΑΡΟΥΖ * Ο Α ΠΟΥΚ ΕΙΝΑΙ ΕΔΩ
 ΤΖΕΡΟΥΜΟ * ΤΑ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΕΝΟΣ ΙΝΔΙΑΝΟΥ
 ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗ
 ΜΕΗΛΕΡ * Ο ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΣ ΕΝΟΣ ΜΑΝΙΑΚΟΥ
 ΟΡΓΟΥΕΛ * ΑΛΗΤΕΣ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ & ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ
 ΟΡΓΟΥΕΛ * ΣΤΙΣ ΦΑΜΠΡΙΚΕΣ ΤΟΥ ΓΟΥΗΓΚΑΝ ΠΑΙΡ

ΟΡΓΟΥΕΛ * ΚΡΑΤΗΣΤΕ ΣΦΙΧΤΑ ΤΟ ΜΙΚΡΟΑΣΤΙΣΜΟ ΣΑΣ
 ΟΡΓΟΥΕΛ * ΣΤΗ ΣΚΙΑ ΤΟΥ 1984
 ΟΡΓΟΥΕΛ * Η ΦΑΡΜΑ ΤΩΝ ΖΩΩΝ
 ΟΡΓΟΥΕΛ * ΦΟΡΟΣ ΤΙΜΗΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΛΩΝΙΑ
 ΟΡΓΟΥΕΛ * ΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΜΠΟΥΡΜΑ
 ΟΡΓΟΥΕΛ * Η ΚΟΡΗ ΤΟΥ ΠΑΠΑ
 ΛΑΖΟΠΟΥΛΟΣ * ΟΙ ΑΡΗΑΝΟΙ
 ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ * ΟΛΤΣΜΟΜΠΙΑ
 ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ * ΨΥΧΟΜΠΟΥΡΔΕΛΟ
 ΒΑΣΙΛΑΚΟΣ * ΟΙ ΛΙΜΝΕΣ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ
 ΔΑΓΛΑΣ * Η ΜΕΡΑ ΤΩΝ ΦΩΤΑΓΩΓΩΝ
 ΧΑΝΔΡΙΝΟΣ * Η ΜΝΗΜΗ ΕΝΟΣ ΝΑΡΚΙΣΣΟΥ
 ΚΟΤΡΩΝΗΣ * ΑΣΑΝΣΕΡ ΓΙΑ ΤΟ ΙΚΡΙΩΜΑ
 ΝΤΑΒΕΡΩΝΗΣ * ΤΟ ΛΑΥΡΙΟ
 ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ * ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΣΤΕΡΝΟ ΚΑΙ ΠΑΡΑΛΟΓΟ...
 ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ * ΑΛΜΠΑΚΟΡΣ
 ΜΕΛΤΣΕΡ * ΤΟ ΑΝΑΡΧΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΚΙΝΑ
 * ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ '75
 ΜΕΛΤΣΕΡ * ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΔΙΧΩΣ ΣΥΝΟΡΑ
 ΝΕΤΣΑΓΙΕΦ * Η ΚΑΤΗΧΗΣΗ ΤΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗ
 ΠΑΖ * ΝΤΟΥΡΡΟΥΤΙ
 ΓΚΕΡΕΝ * Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ
 * ΟΙ "ΙΖΒΕΣΤΙΕΣ" ΤΗΣ ΚΡΟΣΤΑΝΔΗΣ
 ΜΠΟΝ * ΧΙΠΠΙΣΜΟΣ
 ΟΛΙΒΙΕ - ΛΑΝΤΑΟΥ * Η GPU ΣΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑ
 ΑΝΤΕΡΣΟΝ * Η ΟΥΓΓΡΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1956
 ΚΟΝ-ΜΠΕΝΤΙΤ * ΤΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΩΝ ΟΔΟΦΡΑΓΜΑΤΩΝ
 * ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ
 ΑΡΣΙΝΩΦ * ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΑΧΝΟΒΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ
 ΙΟΟ * Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ ΣΤΗΝ ΠΟΛΩΝΙΑ
 1970-1980
 IS * ΤΟ ΑΛΗΘΙΝΟ ΣΧΙΣΜΑ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ
 ΧΑΝΤΚΕ * ΒΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΟΙΝΟ
 ΡΑΙΧ * ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗΣ
 ΡΑΙΧ * Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ & Η ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ
 ΡΑΙΧ * ΞΕΠΕΡΑΣΜΑ ΟΙΔΙΠΟΔΕΙΟΥ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΟΣ
 ΡΑΙΧ * ΕΡΩΤΙΣΜΟΣ & ΑΥΤΟΕΡΩΤΙΣΜΟΣ
 ΡΑΙΧ * ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΒΙΟΦΥΣΙΚΗΣ
 ΡΑΙΧ * Ο ΜΑΖΟΧΙΣΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ
 ΛΑΙΝΓΚ - ΣΑΑΣ * ΔΥΟ ΔΟΚΙΜΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ
 ΚΑΤΑΠΙΕΣΗ
 ΚΟΥΠΕΡ * Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΤΡΕΛΑΣ
 ΜΠΡΕΝΤΕΛ * Η ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝ. ΓΕΡΜΑΝΙΑ
 ΧΟΡΚΧΑΙΜΕΡ * ΤΟ ΑΥΤΑΡΧΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ
 ΑΝΩΝΥΜΟΥ * ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΕΝΩΠΙΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΩΝ...
 ΝΑΜΠ * ΔΙΠΛΟΣ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ
 * ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΠΗΤ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ Α'
 * ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΠΗΤ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ Β'
 ΒΑΝΕΓΚΕΜ * ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ Ή ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ;
 * Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΗΣ ΒΟΡΚΟΥΤΑ

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ

Το παρόν βιβλίο αποτελεί ίσως την καλύτερη σύντομη εισαγωγή στον αναρχισμό που έχει γραφτεί ποτέ. Από όλες τις κοινωνικές θεωρίες, ο αναρχισμός είναι η πιο άγνωστη και η πιο παραμορφωμένη. Ο ελευθεριακός στοχαστής και ιστορικός Ντανιέλ Γκερέν προσπάθησε, με κείμενα και γεγονότα, να του αποδώσει το πραγματικό του πρόσωπο.

Από τις θεωρίες του Προυντόν και του Μπακούβιν, μέχρι την Ρωσική Επανάσταση και τις σύγχρονες εμπειρίες (Ισπανική Επανάσταση του 1936, Γιουγκοσλαβία, Αλγερία), αντιπαραβάλλει θεωρία και πραγματικότητα, δείχνοντας την πάντα ζωντανή επιρροή των αναρχικών ιδεών.

Στο βιβλίο αυτό βλέπουμε να συγκρούονται ακατάπαυστα, ή και ενίοτε να εναρμονίζονται, δύο αντιλήψεις για τον σοσιαλισμό: μία «εξουσιαστική» και μία αντιεξουσιαστική. Σε ποιά από τις δύο ανήκει το μέλλον; Αυτό σε τελευταία ανάλυση είναι το θέμα που προτείνεται στον αναγνώστη για προβληματισμό.